Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 9

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 9

Semily 1996

© *Státní okresní archiv Semily 1996*

ISBN 80–901284–6–7

ČLÁNKY A STUDIE

Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada

Jiří Úlovec

Město Jičín je rozloženo ve velké, přirozené kotlině, chráněné téměř ze všech stran mimo jižní a jihovýchodní mohutnou hradbou vrchů, pokrytých ještě dnes z větší části lesy. Na východě a severovýchodě je to systém Novopacké vrchoviny, na severu a severovýchodě se tyčí kopce Táborské vrchoviny se zříceninami hradů Kumburku, Bradlce a Kozlova, na západě a jihozápadě pak Velišský hřbet se stejnojmennými zbytky hradu. Severozápadní okraj jičínské kotliny ukončují výběžky Prachovské pahorkatiny; jeden nese název Přívýšina, druhý – východnější – pak Brada. Na něm byl založen v době kolem poloviny 13. století stejnojmenný hrad, který – zdá se – převzal starší jméno vrchu.

Přestože se v případě Brady jedná o velmi staré a rozsáhlé panské sídlo, jeho dnes již jen nevýrazné zbytky nepřitahovaly ani v minulosti příliš mnoho zájemců o hrady, zámky a tvrze Čech. Ve starší i mladší literatuře není proto zastoupen právě nejvíce. Ostatně není se co divit, když již známý barokní historik Bohuslav Balbín o něm ve druhé polovině 17. století napsal, že Brada je dnes neznámá, není-li to ovšem Bradlec.[1] Nebyl tedy zcela přesvědčen, že Brada existovala. Jeho mladší následovníci naštěstí pro nás sice již věděli, že se jedná o hrady dva, ovšem k historii a stavební podobě Brady příliš mnoho údajů neshromáždili. Jako první z nich to byl J. Schaller, který roku 1790 zříceniny správně lokalizoval, ovšem historické údaje pominul.[2] Sdílnější byl jen o něco málo mladší Christian Crusius, který se zmínil alespoň o některých majitelích panství.[3] Další topograf, J. G. Sommer, v podstatě zopakoval údaje uvedené Crusiem,[4] obdobné informace pak nalezneme rovněž u F. C. Wattericha.[5] Jelikož pak hrad pominul rovněž první historik, zajímající se ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století soustavněji o české hrady a zámky, F. A. Heber,[6] a o jeho historii zaznamenali pouze kusou informaci také J. Orth a Fr. Sládek,[7] základní přehled historických dat nalezneme až v příspěvcích ze závěru 19. století. Bylo to samozřejmě především dílo A. Sedláčka, který v něm podal dodnes nepřekonaný výčet

Obr. 1. Liebscherův pohled na zbytky Brady od východu, v popředí kostel sv. Bartoloměje. (Reprofoto J. Olszewiczová.)

dat s odkazy na použité prameny.[8] Na jeho stať poté navázalo několik spíše reprezentativních publikací, jejichž autoři ji použili jako základ pro letmé nastínění dějin hradu. Mezi ně patří především Ottovy *Čechy*,[9] dále sborník, vydaný pod názvem *Po troskách české slávy,*[10] a konečně další reprezentativní dílo, vyšlé v době těsně poválečné pod názvem *Království české.* [11]

Poměrně velké množství údajů, pojících se k historii Brady a zvláště k jeho počátkům, publikoval roku 1902 F. Menčík v záslužné monografii, věnované dějinám města Jičína.[12] Pomineme-li pak početnou řadu turistických průvodců, vydaných po roce 1918 a opakujících v podstatě pouze údaje A. Sedláčka, pak dalším přínosným titulem byla teprve Profousova *Místní jména,* kde se po dlouhé době opět objevila historická data s odkazy na písemné zprávy.[13] Naposledy se o historii Brady jen krátce zmínili autoři posledního souborného zpracování panských sídel východních Čech.[14]

Přestože se historii hradu a bradského panství věnovalo šířeji jen málo historiků, přece jen lze konstatovat, že téměř všechny základní údaje o ní byly publikovány. Totéž ovšem nelze konstatovat o stavební podobě hradu. K ní přičinil nejvíce poznámek již zmíněný A. Sedláček, ovšem od jeho doby se v tomto směru za následujících více než sto let vykonalo jen velmi málo. Jelikož všichni mladší autoři vlastně pouze opakovali Sedláčkovy údaje, nepřekvapí, že obdobně tak učinily rovněž kolektivy, které zpracovaly oba soupisy památek Čech.[15] Nová upozornění sice přineslo rovněž zmíněné poslední zpracování panských sídel východních Čech z roku 1989, přesto však jediným příspěvkem, který se stavební podobou Brady zabýval, byla roku 1988 publikovaná stať Z. Fišery.[16]

Z výše uvedeného výčtu literatury pojednávající o Bradě plyne, že historie a stavební podoba tohoto významného hradu je dosud známa jen nedostatečně. Proto byl proveden archivní výzkum, zaměřený na revizi dosud známých zpráv, jejich interpretaci a nalezení údajů ještě nepublikovaných. Současně s ním probíhal terénní průzkum, jehož základním úkolem bylo ověřit zprávy o stavební podobě Brady a pořídit plán zříceniny. Výsledky ukončené první etapy výzkumu jsou zde předkládány k posouzení veřejnosti.

❑

Osídlení Jičínska pochází ze starší doby, neboť ve 13. století bylo již poměrně husté. Nedaleko od budoucího města ležel bývalý správní hrad Železnice, v jeho nejbližším okolí se pak nacházelo několik dalších hradisek. Ještě ve 13. století byl založen hrad Veliš, významný mocenský bod, který se záhy ocitl v rukou panovníka, pokud ovšem nebyl on sám jeho zakladatelem. Na Jičínsku totiž existovalo zřejmě již v dřívější době rozsáhlejší zeměpanské zboží; soudíme tak nejen ze souvislostí s držbou velišského majetku, ale také ze zprávy z roku 1291, podle níž vykázal král Václav II. manželce Gutě – Jitce nějaké statky v Hradeckém kraji, k němuž pozdější Jičínsko náleželo.[17]

Již dříve, někdy okolo poloviny 13. století, však do této oblasti začali pronikat také první členové šlechtických rodů. Bezpečně je to známo o Hronovicích (nazývaných rovněž Načeratici), potomcích Smila Světlického a Načerata.[18] Načeratovým synem byl Pakoslav; zdá se, že v Českém království dosáhl poměrně vysokého postavení, neboť je prameny několikrát zmiňován v královských službách. Jeho význam se pravděpodobně odrazil v rozšíření rodového majetku rovněž na Jičínsku.

Pakoslavovými syny byli Načerat a Hron, zmiňovaní poprvé v listině krále Václava I. z 19. října roku 1241, kterou byla potvrzena donace řádu německých rytířů. Oba bratři v ní vystupovali mezi svědky coby *Nacherat et Hrono fratres, filii Pacozlay*, čili *bratři Načerat a Hron, synové Pakoslavovi*.[19] A právě Načerat pak někdy po roce 1241 získal blíže bohužel neznámým způsobem do majetku území, rozkládající se severozápadně a severně od pozdějšího města Jičína a zaují-

mající velkou část Prachovských skal. Je možné – jak bylo naznačeno už výše – že toto území zdědil po otci. Zde, na výběžku pískovcového hřbetu, si nechal vystavět nové sídlo, hrad, nazývaný Brada. Stalo se tak někdy okolo roku 1250, jistě však před rokem 1258. Poprvé je totiž s predikátem *z Brady* zmiňován právě v listině ze 6. srpna roku 1258, kterou král Přemysl Otakar II. dal městu Jevíčku magdeburské právo. Mezi svědky listiny byl uveden jako *Naczeradus de Parcz*.[20] Již 1. února roku 1261 pak svědčil coby *Natsceradus de Parts* na další královské listině Přemysla Otakara II., kterou panovník stvrzoval řádu německých rytířů držbu vsí Miletín a Chomutov.[21]

Důležitá zpráva se dochovala z roku 1263. Na listině, vydané královskou kanceláří Přemysla Otakara II. dne 25. března pro klášter a město Litomyšl, vystupují jako svědci *Hrono de Nachod, Nacherat frater suus de Brada*, tedy Hron z Náchoda a jeho bratr Načerat z Brady.[22] To jen potvrzuje výše naznačený vývod o Načeratově původu.

Načerat tedy byl zakladatelem hradu Brady, který se stal jedním ze středisek tehdejšího Jičínska. Pozdější město Jičín k bradskému zboží pravděpodobně nepatřilo; usuzujeme tak z pozdějšího historického vývoje.

Za Načeratova syna Lévy – Lva však zřejmě došlo ke střetu zájmů majitele panství a panovnické moci. Léva, nástupce Načeratův, pravděpodobně již nedosahoval významu jeho předchůdců, otce i děda, kteří zasahovali do společenského dění v království (významné svědectví o tom podává již zmíněná účast obou mezi svědky královských listin). Projevilo se to mimo jiné ústupem z předních pozic i faktem, že Léva se později psal jen po bezvýznamné vsi Konecchlumí. Snad i tento úpadek signalizoval pozdější vývoj koncem 13. a počátkem 14. věku.

První konkrétní zpráva o pronikání královského rodu do této oblasti pochází již z počátku devadesátých let 13. století. Blíže bohužel nespecifikované pozemky v bezprostředním okolí Jičína tehdy patřily (jak již výše zmíněno) do držby královské rodiny. Když pak Guta, manželka krále Václava II., obdarovala listinou z 1. srpna roku 1293 kostel v Lysé nad Labem, dala mu rovněž *desátek na pozemcích zvaných Jičín k našemu oltáři*.[23] Lévův majetek však koncem 13. století s velkou dávkou pravděpodobnosti zasahoval do územní državy panovníka. To se projevilo dočasnou zástavou Jičína, k níž muselo dojít záhy po jeho vysazení za město roku 1302. Ovšem zanedlouho poté se panovník rozhodl pro vytvoření homogenní pozemkové državy právě na Jičínsku. Znamenalo to ovšem získat zpět do majetku nejen krátce předtím zastavené statky, ale také další šlechtické zboží, které patřilo právě Lévovi. Je samozřejmě více než zřejmé, jak toto střetnutí zájmů muselo skončit. Konec pozemkového vlastnictví Lévy na Jičínsku přišel roku 1304. Tehdy král Václav II. odňal z nám neznámých důvodů Lévovi z Konecchlumí hrad Bradu a město Jičín výměnou za vesnici Štítary. Prameny přímo říkají, že *Lévovi z Konecchlumí byl odebrán hrad, který nazývají Brada, a město*

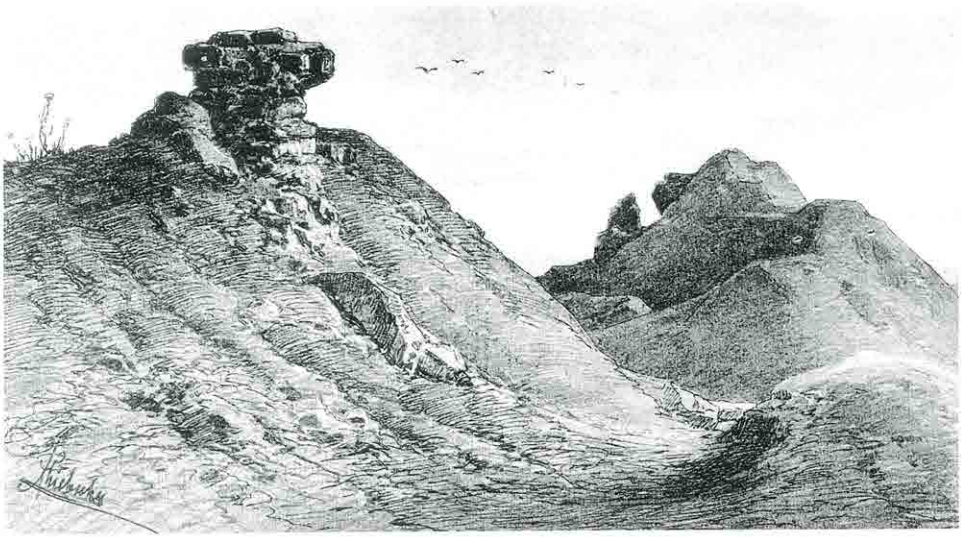

Obr. 2. Pozůstatky zdiva na Bradě dle Liebscherovy kresby. (Reprofoto J. Olszewiczová.)

Jičín.[24] Z doposud známých pramenů nelze bohužel zjistit důvody, proč bylo bradské zboží s Jičínem Lévovi odebráno. Je ovšem více než pravděpodobné, že se tak stalo z výše naznačených příčin.

Novým majitelem zboží se tak stal král. Již 7. června roku 1305 daroval Václav II. kostelu v Lysé nad Labem další roční plat, zapsaný tentokrát přímo na městě Jičíně.[25] Brada společně s Jičínem pak patřila po určitou dobu ke královskému majetku. Zajímavá zpráva se o hradu dochovala z roku 1367. Dne 30. prosince tehdy měnil konvent kláštera sv. Jiří na Pražském hradě své statky s Henslinem z Turgova; klášterní majetek se nacházel *in prouincia Gyczinensi prope castrum Brada*, tedy *v kraji Jičínském nedaleko hradu Brady*.[26] Je ovšem více než pravděpodobné, že již tehdy do královského majetku nepatřil.

Během první poloviny 14. století se na Jičínsku pevně uchytili příslušníci mocného rodu Vartenberků. Založili hrad Kumburk, jejich příbuzní nedaleký Bradlec, a záhy drželi rovněž pevný hrad Veliš. Pro nedostatek písemných pramenů bohužel nelze zjistit, kdy Vartenberkové získali také Bradu. V té době její význam poněkud poklesl, neboť centrem vartenberského majetku se stala právě velišská pevnost.

První nepřímá zpráva o Bradě ve vartenberské držbě pochází z roku 1371. Tehdy někdy totiž zemřel farář Šimon, vykonávající svůj úřad při kostele ve vsi Brada (zvané rovněž Podbradí), ležící právě pod naším hradem, a na jeho místo

byl dne 9. září dosazen nový farář Jan, a to panem Benešem z Veselé (*ad presentacionem nobilis dom. Benessij de Wessel*).[27] Hrad byl tehdy spravován pravděpodobně pouze purkrabími, protože jeho majitelé na něm jistě trvale nesídlili (tomu nasvědčuje mimo jiné právě také nedostatek písemných zpráv). Jako takový je zmiňován k roku 1383 Matěj z Brady (*Mathiam de Bradi*).[28]

O tom, že majitelé z vartenberského rodu na Bradě trvale nesídlili, svědčí zpráva z roku 1407. Dne 8. dubna totiž Petr z Vartenberka podával nového faráře Zikmunda z Jičína ke kostelu v Bradě na místo zemřelého faráře Jana; Petr se tehdy psal *de Wartmberg residentis in Welyss*, tedy z Vartenberka seděním na Veliši.[29] Podobně 21. srpna roku 1409, po úmrtí Zikmunda, podával Petr z Vartenberka *residentis in Weliss* společně s Přibíkem ze Smrkovic ke kostelu v Bradě faráře Martina z Podolí.[30] Když pak v roce 1410 nově jmenovaný Martin rezignoval na úřad, Petr z Vartenberka společně s Přibíkem ze Smrkovic podávali Matěje, nového faráře, *ad eccl. S. Bartholomei sub castro Brada*, tedy ke kostelu svatého Bartoloměje ležícím pod hradem Bradou.[31] Tyto zprávy tak jasně dokazují, že Brada sloužila pouze jako vedlejší sídlo či spíše správní centrum kolem ležícího zboží. Pravděpodobně byla udržována coby mocenský bod, protože o vojenském významu tohoto rozlehlého hradu nemohlo být pochyb.

Po Petrovi z Vartenberka nastoupil na jeho místo pan Čeněk z Vartenberka a z Veselé. Ani z období jeho držby, tak bohaté na všemožné zvraty a politická dobrodružství, se o Bradě nedochovaly žádné zprávy. Pan Čeněk zemřel 17. září roku 1425,[32] po něm nastoupil do držby rozsáhlých majetků rozkládajících se na teritoriu prakticky celého Českého království jeho syn Jindřich z Vartenberka.

Mladý pan Jindřich z Vartenberka patřil společně s Hynkem Krušinou z Lichtenburka na Kumburce mezi nemnohé příslušníky panského stavu, kteří stáli v tehdejších mocenských zápasech alespoň zpočátku na straně pražského křídla a strany podobojí. Byl přitom velmi bohatým šlechticem; vždyť vlastnil kromě jiného majetku hrady Veliš, Bradu, Lipnici (nad Sázavou), města Jičín, Bydžov, Veselá a desítky vesnic.[33] Tento majetek si přitom udržel po celé husitské hnutí.

V tomto místě historického výkladu je nutné opravit jedno mylné tvrzení. Prakticky veškerá literatura uvádí nepravdivou informaci, že Jindřichova politická angažovanost a údajné provinění jeho otce vůči panské straně vedlo císaře Zikmunda k rozhodnému zákroku, kterým daroval roku 1426 panu Oldřichovi z Rožmberka majetek po Čeňkovi, propadlý pro jeho údajné provinění konfiskaci. Mělo se jednat o celé rozsáhlé pozemkové vlastnictví, do něhož patřil kromě jiného majetku rovněž hrad Brada (v orig. *castrum Brada*).[34] Toto obdarování Rožmberka ovšem nejenže nevešlo nikdy v platnost, ale nikdy ani neexistovalo. Jedná se totiž o listinné falzum, o prokazatelně mladší podvrh Oldřicha (II.) z Rožmberka, pocházející z padesátých let 15. století. Oldřich tehdy dal vyhotovit řadu podvržených listin *údajně starobylého původu*, na jejichž základě se pak

snažil mimo jiné získat určité majetky. Je jen zvláštní, že na fakt, že se jedná o falzum, upozornili již starší badatelé,[35] ale údaj byl přebrán zcela nekriticky i nejnovější literaturou.

Jindřich – Hynek z Vartenberka tedy zůstal v držení veškerého majetku po otci Čeňkovi. Krátce po roce 1430 byl zasnouben s Kunkou, dcerou Hynka Ptáčka z Pirkštejna; bohužel mu však nebylo dopřáno těšit se z dlouhého života.

Jakoby v předtuše smrti daroval listinou z 5. května 1434 své tetě Machně z Veselé a Vartenberka veškeré své zboží včetně hradu Brady s příslušenstvím.[36] Dne 30. května téhož roku se pak zúčastnil známé bitvy u Lipan. Byl sice v táboře pozdějších vítězů, ale bitva se mu přesto stala osudnou. V jejím průběhu byl těžce raněn. Ve špatném stavu byl převezen do Prahy, kde 26. října podle tvrzení mladších pramenů následkům zranění podlehl.[37] Otázkou ovšem zůstává, zdali je možné tomuto tvrzení zcela věřit. Z historických reálií totiž plyne, že na srpnovém sjezdu v Praze byl *mladý pan Čeněk z Vartenberka* jmenován mezi šlechtici, vyslanými v poselstvu k císaři Zikmundovi.[38] Nicméně v říjnu téhož roku skutečně zemřel; jestli se tak ale stalo skutečně na následky zranění, utrpěných v bitvě, není vůbec jisté.

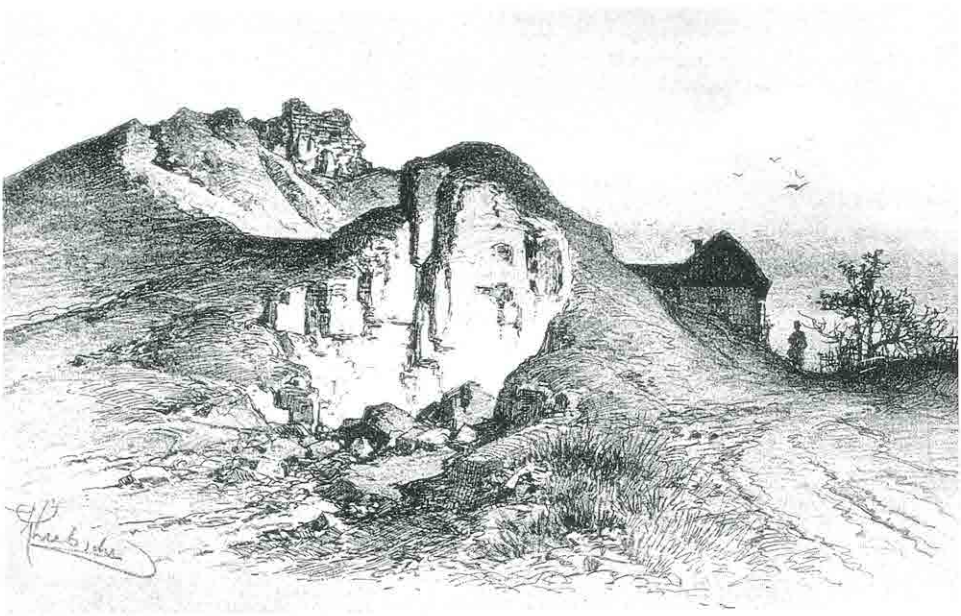

Obr. 3. Jiná Liebscherova kresba, dokumentující zbytky zdiva na Bradě před jejich zánikem. (Reprofoto J. Olszewiczová.)

V držení Veliše a Brady se tehdy dostala díky Čeňkově závěti paní Machna z Veselé. Víme o ní, že dne 11. března roku 1437 obdržela od císaře Zikmunda mocný list,[39] opravňující ji ke svobodnému nakládání s majetkem, tedy rovněž ke svobodnému pořízení závěti. 6. ledna roku 1438 pak postoupila veškerý svůj majetek panu Haškovi z Valdštejna, Otíkovi z Údrnic a panně Anně Buzlici.[40] Veliš a Brada s tvrzí Veselé zůstaly Haškovi; ten však uzavřel kupní smlouvu s Markvartem z Labouně, příbuzným Otíka z Údrnic, a prodal mu hrad Bradu s veškerým příslušenstvím. Svědčí o tom listina z 31. října roku 1452, kterou Hašek odevzdával Jiřímu z Kunštátu a Poděbrad privilegia a zápisy na hrad Veliš. V listině totiž výslovně uvedl, že Jiřímu předal všechna zboží, která držel po Machně *kromě toho, což sem já s hradem Bradú Markwartowi z Labúně ... odprodal*.[41] Jako svědek zmiňované listiny totiž mimo jiné osoby vystupoval rovněž *panoše Markwart z Labouně a z Brady*.

Hrad Brada se tak stal po několika desetiletích, strávených ve stínu Veliše, opět centrem panství a sídlem majitele. S ním se setkáváme několikrát v dobových písemných pramenech. Tak roku 1454 probíhal soudní spor o odúmrť po Mikulášovi z Rovné. O majetek ve Zlivi se hlásil mimo jiné osoby rovněž *Marqwardus de Labunie a z Brady*;[42] dne 2. listopadu téhož roku pak byl skutečně uveden coby *Markvart z Brady* v držení práva na vsi Zlivi.[43] Týž Markvart, píšící se *z Bradi*, je zmiňován např. roku 1463,[44] ale poslední zpráva o něm pochází až z roku 1468. Tehdy totiž *Markwart z Labuně a z Brody* svědčil na listině, která potvrzovala práva a svobody města Bydžova.[45]

Někdy po tomto roce získal Bradu s majetkem do držby Markvartův nástupce, pravděpodobně jeho syn, Otík z Labouně. První zpráva, v níž vystupuje jako *Otík z Labúně a na Bradě*, pochází až ze 17. června roku 1482.[46] Naposledy je připomínán roku 1505 v soupisu české šlechty účastnící se tzv. *Šlikovské vojny*.[47] To mu ale Brada již nepatřila. Někdy po roce 1482, avšak ještě před rokem 1487, ji prodal panu Mikuláši Lickovi z Rýzmburka. Z uvedeného roku se totiž dochoval následující zápis: *Waczlaw Hrdyk odewzdawa luku kteraz lezi wedle panie Liczkowi Bradske[h]o luki s strany gedne a wedle Hlawowi s druhe y s tiemi zahony...*[48]

Mikuláš Licek si však hrad a panství příliš dlouho nepodržel. Někdy okolo roku 1500 prodal *hrad pusty rzeczeny Brada, w Podhradi w Podalssy w Dilczy w Kbelniczy w Rybniczku w Brzeskach w Prachowie w Lochowie Maly[m] w Lochowie Weliky[m] w Lhotie na Parzezu w Ninoliczych wesnicze czele a d[wo]ry k[metczy] s platem, w Habrzicze w Morawskem wesnicze czele puste a d[wo]ry k[metczy] puste s platem w Zamesy d[wo]ry k[metczy] sp[latem] czoz tu miel* a další příslušenství panu Mikuláši Trčkovi z Lípy na Vlašimi.[49]

Za Mikuláše (staršího) Trčky z Lípy a jeho nástupců nebyl hrad už nadále využíván k rezidenčním účelům, byl definitivně opuštěn a zpustl. V tomto smyslu ostatně hovoří i další písemné zprávy. Tak např. 1. prosince roku 1512 dal již jme-

novaný Mikuláš starší Trčka jičínským měšťanům velký rybník, zvaný *kníže rybník*, ležící *u samého města Jičína ... přes kteréhož hráz k Bradě hradu zbořeciemu jezdí.*[50] Když pak roku 1533 došlo mezi členy rodu Trčků k dělení rodového majetku, Zdeněk Trčka dal bratru Mikulášovi velišské zboží a dále *hrad pustey Brada s Podhradim, Chabrzinka pusta, Podussi, Dilcze, Daubrawicze, Zamezy, Kbelnicze, Zahorsky mlayn, Rybniczek, Brzezyna, Prachow, Lochow Weliky, Lochov Maly, Nynolicze* a veškeré příslušenství.[51]

Hrad Brada tak byl opuštěn majiteli, což znamenalo jeho zánik. Do historie se pak zapsal již jen jednou, a to za války roku 1866. Na plošině horního hradu bylo tehdy v souvislosti s válečnými událostmi dělostřelecké postavení rakouské armády. Dne 29. června se v okolí strhla bitva; střelbou z děl byla tehdy zapálena dokonce ves Horní Kněžnice, ležící přibližně dva a půl kilometru severním směrem. Na památku této bitvy byl vztyčen na nejvyšším místě hradního skaliska roku 1891 dřevěný kříž a po jeho bocích sochy sv. Petra a Pavla, na jejichž svátek se bitva stala.[52] Ve stejné době však byl v místech hradu otevřen lom kvalitního pískovce, což znamenalo definitivní zničení prakticky všech dochovaných zbytků této významné gotické pevnosti.

❑

Po nastínění dějin Brady a jejích majitelů je důležité shrnout, co plyne z písemných pramenů pro poznání vlastního hradu. Víme, že vznikl někdy mezi léty 1241 až 1258. Vystavět ho nechal zcela jistě jeho první známý majitel, Načerat, jako mocenský a správní bod nově nabytého majetku. Načerat se sice psal pouze s predikátem *z Brady* (resp. *de Parcz* či *de Parts*, *de Brada* až roku 1263), vlastní existence hradu je doložena přímo teprve k roku 1304 (*castrum ... Brada*). Prakticky však můžeme vyloučit možnost, že by se v predikátu neobjevovalo jméno hradu, ale stejnojmenné vsi v jeho podhradí. Existenci Brady jako panského sídla v době okolo poloviny 13. století můžeme mít za prokázanou.[53]

Brada pak sloužila jako panské sídlo a mocenské centrum až do počátku 14. století. Poté, co byla převedena do královského majetku a konečně když přešla opět do šlechtických rukou, její rezidenční a správní význam silně poklesl. Důležitějším se stal nedaleký hrad Veliš, k němuž byla téměř jedno a půl století připojena. Předpokládáme, že Brada sice nesla i nadále funkci vojenskou a správní, její funkce rezidenční však byla potlačena na minimum, neboť majitelé na ni rozhodně nesídlili trvale. Po několikerém vystřídání majitelů ke konci první půle 15. století hrad získal někdy před rokem 1452 (a pravděpodobně brzo po roce 1437) pan Mikuláš z Labouně. Za něho a jeho nástupce Otíka z Labouně vystoupila Brada opět do popředí zájmu majitelů, neboť právě za nich získala znovu funkci rezidenční. To se však již nezadržitelně blížila závěrečná fáze života hradu. Ta nastala po roce 1482, kdy bradské zboží získal pan Mikuláš Licek z Rýzmburka. Hrad byl velice záhy po tomto datu opuštěn a někdy okolo roku

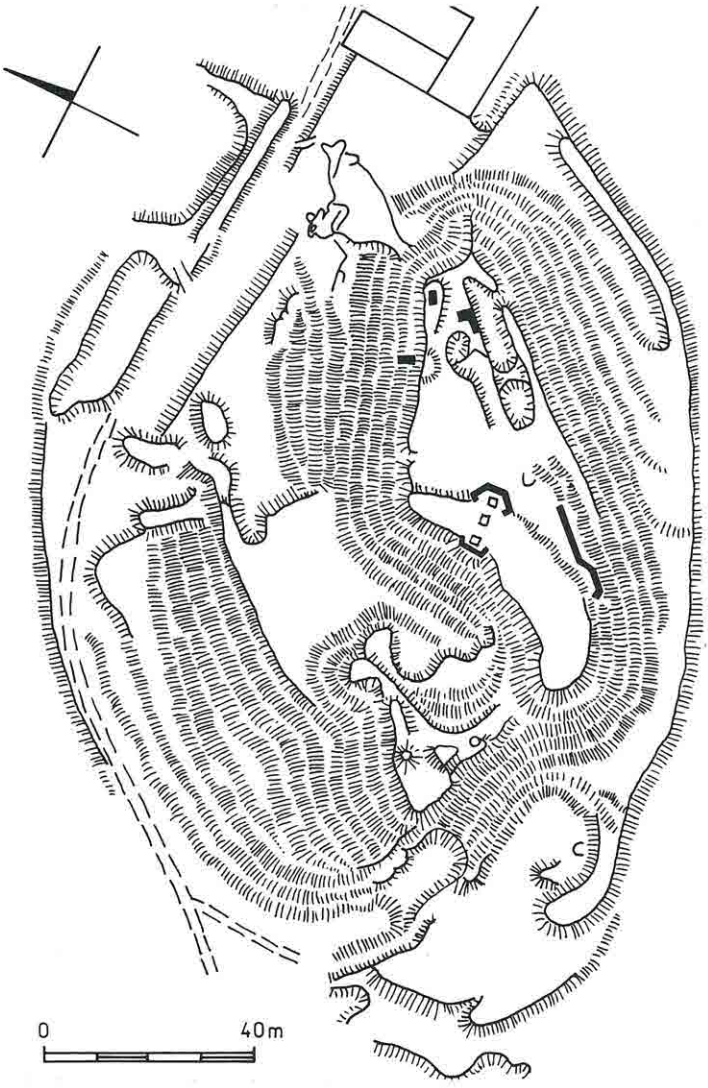

Obr. 4. Plán Brady dle Zdeňka Fišery z roku 1988. (Kresba autor.)

1500, kdy Mikuláš prodal bradské zboží Mikuláši Trčkovi staršímu, se připomíná již jako *hrad pusty rzeczeny Brada*. Podobně se pak o něm zmiňuje rovněž několik dalších písemných zpráv z první půle 16. století.

V případě Brady nám písemné prameny umožňují nejen poznat poměrně přesně dobu vzniku i zániku hradu, ale také alespoň přibližný rozsah bývalého

bradského hradního panství. K jeho vymezení máme sice bohužel pouze mladší písemné zprávy z doby po roce 1500 (přesněji zápisy o prodeji panství z doby okolo roku 1500 a z roku 1533), ale zdá se, že můžeme předpokládat určitou setrvačnost v dochování (a především chápání) bývalého bradského panství i přes zánik jeho přirozeného správního centra. V obou zprávách je totiž uvedeno prakticky stejné množství vsí, k Bradě přináležejících. Přitom jistě nebylo žádného zásadního důvodu měnit i přes zánik hradu rozsah k němu patřícího pozemkového majetku. K hradu Bradě tehdy patřily vsi Brada, Podůlší, Dílce, Kbelnice, Rybníček, Břízky (?, snad Březka), Prachov, Dolní a Horní Lochov, Pařezská Lhota, Ji-

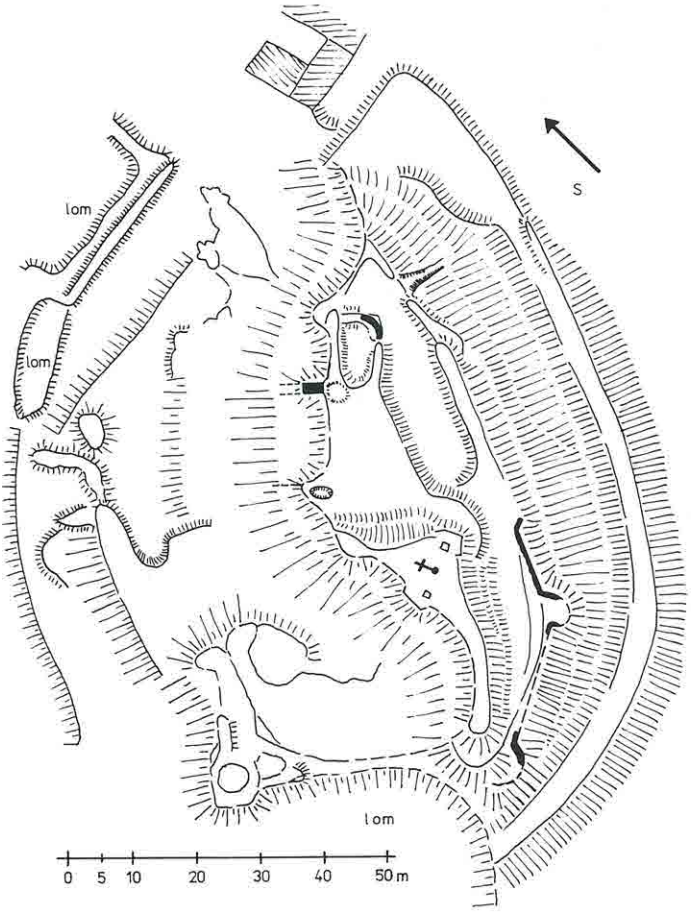

Obr. 5. Plán Brady dle Tomáše Tomíčka a autora, měřeno v letech 1990 a 1993. (Kresba autor.)

nolice a pusté vsi Habřinka a Moravské, roku 1533 jsou navíc jmenovány ještě Doubravice, Zámezí a Záhorský mlýn. Všech přibližně 15 vsí se nalézá v okruhu o poloměru 4 až 5 kilometrů od hradu. Můžeme tedy reálně předpokládat, že původní hradní panství tvořila jistě jejich podstatná část.

Bez zajímavosti není ani objasnění původního jména hradu. Jako nejpravděpodobnější vysvětlení se jeví, že jeho vzorem byla staviteli podoba lesnatého vrchu, na němž byl vystavěn. Ostatně i původní podoba názvu, vzniklá ještě v době, kdy bylo módní dávat panským sídlům jména německá (*Bart-s*), tedy kolem poloviny 13. století, svědčí o tom, že vzorem byla snad doopravdy nápadná podoba vrchu s vousatou bradou.[54]

Písemné prameny tedy poměrně přesně vymezují dobu *života* hradu, zato však nepřinášejí žádnou zprávu, hovořící o jeho stavební podobě. Poměrně málo významná pro poznání původní podoby hradu před jeho zničením lomem je pak kupodivu i literatura. Jako první to byl již zmíněný J. Schaller, který roku 1790 uvedl, že *Nedaleko od vsi a kostela jsou na jednom vrchu ještě patrné malé zbytky rozpadlého zámku*.[55] J. G. Sommer se pak zmínil o tom, že *západním směrem* (od vsi a kostela, pozn. aut.) *se nacházejí na další vyvýšenině zbytky výstavného starého hradu, bývalého sídla rytířů z Brady a Labouně, či Bradských z Labouně*.[56] První souvislý popis hradních zříceniny tak podal až roku 1887 A. Sedláček v *Hradech*. Bradu tehdy viděl následovně: *Od Jičína na sever táhne se směrem od východu k západu horský hřbet přiléhajíc ku Prachovským skalám, na němž prostírá se ves Brada (nyní plur.). Již z dálí viděti jest ji a kostelík za sady ovocných stromů se zakrývající; avšak neméně spatřiti jest vrch pyšně nad kostelem se vypínající, kde stával hrad Brada. Spatřují se na straně severovýchodní (pod hradištěm) skalnatý val, na straně východní zanesené příkopy a něco zdí, ale celkem málo památek, kteréž může jen zrak cvičený oceniti. Zvláštností u tohoto hradiště jest hluboká rozsedlina od severu k jihu se táhnoucí. Nelze poznati již, byla-li tu hned od prvopočátku aneb zdali povstala lámáním kamene; nebo co se nyní děje s nešetrným lámáním kamene v okolí zdejším, to také uměli předkové nynějších lamačův. Ale byla-li i ta rozsedlina od prvopočátku, nebyla zajisté tak hluboká jako nyní, nýbrž vyhloubena dlouhověkým lámáním a vybíráním. Starodávnou cestu ke hradu od nynější zvonice vedoucí lze poznati dobře, ale přestává na kraji dotčené rozsedliny. Rozkošný rozhled z Brady, zvláště na okolní hory, zříceniny a půvabnou krajinu Jičínskou, jest jediným požitkem a takořka náhradou za zklamání, kteréž uctí každý Bradu navštěvující.*[57]

O faktu, že v závěru minulého století byly zříceniny Brady poničeny těžbou pískovce, vypovídají rovněž jejich další popisy. V Ottových *Čechách* nacházíme tuto krátkou informaci: *Z hradu Brady nemnoho tu zbývá. Od zvonice kostelíka v Podbradí vede vzhůru původní bradská cesta, která však končí u rozsedliny, protínající hradiště od severu k jihu. Snad tu byla od starodávna; ale nejspíš lámáním kamene byla rozšířena. Jen cvičené oko rozezná příkopy na východní stra-*

Obr. 6. Brada, pohled na pamětní kříž a sochy svatých Petra a Pavla z roku 1891, stojící v místech hradního jádra.

ně se stopami zdí již úplně zanesené a skalnatý val na severovýchodním svahu.[58] Obdobně autor stati o Bradě ve sborníku *Po troskách české slávy* se zmiňuje jen krátce: *Pouze na straně severovýchodní možno ještě spatřiti skalnatý val, na východě pak zasypané příkopy a téměř neznatelný zbytek zdí.*[59]

Mladší literatura (a to včetně obou moderních soupisů památek) k poznání stavební podoby hradu prakticky nic nepřinesla. A tak to byly pouze dva tituly, které znamenaly určitý pokrok. Poslední souborné dílo o panských sídlech východních Čech konstatovalo toto: *K zříceninám vede od východu cesta kolem staré zvonice k místu první brány, z níž zbyla jen malá vyvýšenina. Stará hradní cesta je odtud vroubena skoro nezřetelným zbytkem hradební zdi až do místa, kde stávala okrouhlá jižní věž. Další směr cesty je přerušen pískovcovým lomem, který porušil západní část hradu. Na palouku mezi hradní plošinou a terasou někdejší hradby stojí kříž a sochy sv. Petra a Pavla připomínající bitvu, která byla dole pod vrchem svedena v r. 1866 na den sv. Petra a Pavla. Zvlněný povrch palouku prozrazuje, kde stály hradní budovy, prohlubenina kryje bývalou studnu. Nad srázem druhého lomu stojí zbytek zdi, který svědčí o mohutnosti hradebních staveb.*[60] Nejvýznamnější je rozsahem sice krátká, zato však na důležité informace bohatá stať Z. Fišery, přinášející vůbec poprvé základní plán zříceniny (viz obr. 4) a popis dochovaných zbytků. Fišerův příspěvek společně s vlastním terénním průzkumem T. Tomíčka a autora byly pak základem pro popis současného stavu zřícenin Brady.

Hrad Brada byl založen na pískovcovém výběžku Prachovské pahorkatiny, rozkládajícím se východně od jejího nejvyššího bodu Přivýšiny (463,8 m n. m.). Výběžek se tyčí nad západním okrajem stejnojmenné vsi, nad kostelem sv. Bartoloměje z doby kolem roku 1300.

Prakticky celý výběžek zaujal raně středověký hrad. Patřil k významným a rozsáhlým stavbám Čech 13. století, neboť jeho oválný půdorys obnášel největší délku kolem 120 a šířku až 65 metrů. Podobu původní stavby už zřejmě nikdy nepoznáme, neboť téměř všechny její zbytky zanikly v souvislosti s lámáním kamene na vrchu. Alespoň částečně ji však přibližují starší vyobrazení zříceniny.

Nejdůležitější z nich bylo publikováno v již zmíněných Ottových *Čechách* (viz obr. 1). Liebscherova kresba přináší pohled na hradní vrch od východu s dominantou kostela sv. Bartoloměje. Rozsáhlé hradiště bylo obklopeno tehdy ještě dobře viditelným příkopem, patrným zvláště na jeho severní straně (na obrázku vpravo). Ústřední část hradu pak zaujímá pamětní kříž z roku 1891. Další dvě Liebscherovy kresby, doprovázející stať o Bradě v Sedláčkových *Hradech* (viz obr. 2 a 3) zachytily bohužel jen detaily ze zříceniny ještě před zahájením lámání kamene. Jelikož však jejich autor na nich nezaznamenal celkový pohled na hrad (na rozdíl od kresby první), nelze si z nich učinit celkovou představu o jeho podobě.

Zakladatel tedy využil celý rozsáhlý vrch, který obklopil opevněním sestávajícím z obvodového příkopu s vnějším valem (srovnej obr. 4 a 5). Starší vstup do hradu byl zřejmě v jeho severní části, dnes již zničené lomem. Vlastní hrad zaujímal střed a jižní část dispozice; jižní část přitom převyšovala zbytek hradního areálu. O způsobu zástavby hradu nevíme bohužel prakticky nic. Po odtěžení

Obr. 7. Brada, zbytek příčky v dolním hradu.

Obr. 8. Brada, pozůstatek zdiva nároží obdélné budovy dolního hradu.

podstatné části jádra z něho zůstal dochován pouze úzký srpek po východním obvodu a jihozápadní skalka. V severní části zbytku původního založení, tvořící původně jeho střední část, se rýsují části základů obdélné obytné budovy, jejíž jedna příčka vybíhá nad sráz vzniklý lámáním kamene (obr. 7 a 8). Vlastní jádro, tj. jižní díl dispozice na vyvýšeném místě, již zcela zaniklo při těžební činnosti a výstavbou pamětního kříže na události roku 1866 (obr. 6). Po vnějším obvodu jádra, těsně nad příkopem, se pak rýsuje pás opevnění, totiž pozůstatky minimálně tří bašt o průměru 6 až 7 metrů (obr. 8. a 9). To je vlastně vše, co z kdysi pevného hradu zbylo.

Na základě starších vyobrazení a dochovaných zbytků si lze učinit jen velmi rámcovou představu o podobě panského sídla na Bradě. Starší hrad neznámého způsobu zástavby obklopovalo mohutné valové opevnění s příkopem. Není možné říci, jaké úpravy na hradě probíhaly během 14. a počátku 15. století, neboť písemné prameny potřebné údaje neobsahují a zbytky hradu je nemohou poskytnout. Zato je ovšem zřejmé, že pravděpodobně ve čtyřicátých nebo padesátých letech, za držby Brady panem Markvartem z Labouně, došlo k podstatnému zásahu do jeho opevnění. Jelikož Markvart proměnil hrad po delší době v centrum šlechtického zboží a na Bradě zřejmě rovněž pobýval, nechal ji nově opevnit. Vzorem mu bylo obdobné opevnění nedalekého hradu Kumburku, pocházející přibližně z téže doby. Brada byla tehdy obehnána po celém obvodu, těsně nad starým příkopem, hradební zdí (snad v místech zdi starší) zpevněnou půlkruhovými baštami. Za současné situace nelze samozřejmě říci, kolik bašt nový pás opevnění obsahoval. Do dnešní doby se dochovaly výrazné zbytky dvou v jižní a jihovýchodní části, vzdálené od sebe asi dvacet metrů, a nad jihový-

Obr. 9. Brada, dochované základové zdivo jižní bašty z poloviny 15. století. (Všechna foto autor roku 1993.)

chodní pak torzo třetí. Tyto bašty byly určeny pro obranu hradu především ručními palnými zbraněmi, sloužily však jistě rovněž jako dělostřelecké bašty.

Výstavba nového opevnění však byla poslední větší stavební akcí na hradě. Zanedlouho poté, ještě během osmdesátých let 15. věku, byla Brada opuštěna a změnila se ve zříceniny. Ty pak prakticky celé podlehly v závěru 19. století těžbě kvalitního pískovce, na němž hrad stál.

Závěrem lze konstatovat, že archivním výzkumem a terénní sondáží byly získány některé nové informace, s jejichž pomocí se podařilo podat plastičtější obraz historie hradu a přinést některé nové poznatky k jeho stavební podobě. Zdá se, že i v případě Brady bude muset mít závěrečné a tím i rozhodující slovo pro její poznání výzkum archeologický, od něhož si však s největší pravděpodobností nemůžeme již mnoho slibovat.

Poznámky

1 Balbín, B.: *Krásy a bohatství české země.* Praha 1986, s. 255.

2 Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen.* Sechzehnter und letzter Theil, Bidschower Kreis. Prag und Wien 1790, s. 75, č. 44.

3 *Crusius, Ch.: Topographisches Post= Lexikon aller Ortschaften der k. k. Erbländer.* Des ersten Theils, welcher Böhmen, Mähren und Schlesien in sich enthält, erster Band, von A bis M. Wien 1798, s. 126.

4 Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen, Dritter Band, Bidschower Kreis. Prag 1835, s. 119–120, č. 28.

5 Watterich von Watterichsburg, F. C.: *Landeskunde.* Prag 1845, s. 354.

6 Heber, F. A.: *Burgen, Festen und Bergschlößer.* Sedm dílů, Praha 1843–1849.

7 Orth, J. – Sládek, Fr.: *Topograficko-statistický slovník Čech.* Praha 1870, s. 38.

8 Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl pátý, Podkrkonoší. Praha 1887, s. 265–266.

9 *Čechy.* Díl 14, část 2, Praha 1908, s. 69–70.

10 *Po troskách české slávy.* Hrady, zámky a tvrze české, jich založení, dějiny, pověsti a poklady

umělecké. Díl II. Praha 1916, s. 437–438 (autor stati Jan Kamenický).

11 *Království české.* Díl VII. Severo-východní Čechy, část první. Praha 1919, zde stať Ant. Martínka *Jičínsko*, s. 18–19.

12 Menčík, F.: *Dějiny města Jičína.* Díl I. Od založení Jičína až do roku 1620. Svazek I., Jičín 1902, 240 ss.

13 Profous, A.: *Místní jména v Čechách.* Díl 1. Praha 1947, s. 139–140.

14 Viz *Hrady, zámky a tvrze v Čechách.* Svazek 6, Východní Čechy. Praha 1989, s. 51–52.

15 Wirth, Z. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Praha 1957, s. 52, a dále Poche, E. a kol.: *Umělecké památky Čech*. 1. díl [A–J]. Praha 1977, s. 114–115.

16 Fišera, Z.: *Povrchový průzkum hradu Brady.* In: Zpravodaj KMVČ v Hradci Králové. Společenské vědy, roč. 15, 1988, č. 1, s. 126–130.

17 Tak např. Menčík, F., c. d., s. 4.

18 Blíže viz Palacký, F.: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě.* Dílu I. částka 2. Od roku 1125 do 1253. Praha 1854, s. 467–470.

19 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) I, Annorum 600 – 1253 (ed. Erben, K. J.). Praha 1855, s. 497–498, č. 1053.

20 RBM II, Annorum 1253 – 1310 (ed. Emler, J.). Praha 1882, s. 75–76, č. 189.

21 Tamtéž, s. 113–114, č. 303.

22 Tamtéž, s. 160, č. 416; totéž *Codex iuris municipalis IV/1. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452.* Ed. Haas, Ant. Praha 1954, s. 16–17, u č. 4, vysvětl. a pozn. g).

23 *Amplius in bonis dictis Giczin ad mensam nostram*; RBM II, s. 697–698, č. 1624.

24 *Leoni de Coneczchlum castrum, quod dicitur Brada, et ciuitatem Gyczyn,* tamtéž, s. 872, č. 2015; totéž *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419).* Ed. Eršil, J. a Pražák, J. Praha 1956, s. 35, č. 83.

25 RBM II, s. 881, č. 2037.

26 Schubert, A.: *Urkunden–Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens.* Innsbruck 1901, s. 96–97, č. 777.

27 *Libri confirmationum* (dále LC). Sv. 2 (ed. Tingl, F. A.), Praha 1868, s. 56.

28 Emler, J.: *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae* (dále jen RT). Díl I, Praha 1870, s. 480; totéž AČ 31, s. 24, č. 72.

29 LC 6 (ed. Emler, J., Praha 1883), s. 205.

30 Tamtéž, s. 271.

31 LC 7 (ed. Emler, J., Praha 1886), s. 10.

32 Paprocký, B.: *Diadochos.* Praha 1602. Část *O stavu panském*, s. 271.

33 O něm např. Tomek, W. W.: *Dějepis města Prahy.* Díl IV, Praha 1899, s. 371.

34 Státní oblastní archiv Třeboň – Cizí rody I, Listiny, i. č. 167, sign. z Rožmberka 6/4, totéž AČ 3, s. 498, č. 244.

35 Tak např. Rynešová, B.: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka.* Svazek I. 1418–1437. Praha 1929, s. 262–264, č. 371, a zde uvedená starší literatura; naposledy souhrnně Pánek, J.: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance.* Praha 1989, s. 24.

36 AČ 15, s. 185, č. 83.

37 Paprocký, B., c. d., s. 272–273.

38 Viz *Ze zpráv a kronik doby husitské.* Praha 1981, část *Kronika Bartoška z Drahonic*, s. 273.

39 Tak Sedláček, A., c. d., s. 266.

40 Tamtéž.

41 AČ 15, s. 210–211, č. 102.

42 Státní ústřední archiv (dále SÚA) – Desky dvorské 16, fol. 59v.; ed. AČ 37, s. 335–338, č. 18.

43 AČ 37, s. 338, pozn. 6.

44 Paprocký, B., c. d, část *O stavu rytířském*, s. 239.

45 Viz o tom blíže Čelakovský, J. – Friedrich, G.: *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420–1526.* Praha 1948, s. 266, u č. 152; totéž Paprocký, B., c. d., část *O stavu panském*, s. 274.

46 AČ 5, s. 409–410, č. 24. Jednalo se o zápis, kterým stavové podobojí z Hradeckého kraje vstoupili do spolku.

47 AČ 6, s. 318.

48 Státní okresní archiv Jičín – Archiv města Jičína, i. č. 229 (rkp. č. 2), Kniha soudní 1457–1547, fol. 106v. Za vyhledání tohoto zápisu děkuje autor řediteli archivu, PhDr. J. Franckovi.

49 SÚA – Desky zemské větší (dále DZV) 8, fol. A 9v.–10. Zápis je znám až z obnoveného vkladu do zemských desk z roku 1546.

50 *Codex iuris municipalis IV/3. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1523.* Ed. Haas, Ant. Praha 1961, s. 236–237, č. 815.

51 SÚA – DZV 42, fol. G 16–17v a 21v–22, zápis z roku 1542.

52 Viz např. *Český ráj a Podkrkonoší.* Turistický průvodce ČSSR, svazek 12. Praha 1982, s. 237–238.

53 Někteří autoři sice uváději, že Brada byla v držení Načerata již roku 1241 (tak naposledy *Hrady, zámky a tvrze*, Praha 1989, c. d., s. 51–52), což ovšem není pravda. Zcela zřejmé je to z rozboru zpráv z let 1241 až 1263.

54 Profous, A., c. d.

55 *Nicht ferne von dannen sind noch auf einem Hügel wenige Merkmale eines verfallenen Schloßes wahrzunehmen,* viz Schaller, J., c. d., s. 75, č. 44.

56 *Weiter w.* (tj. od vsi a kostela, pozn. aut.) *auf einer andern Höhe sieht man noch Spuren einer ansehnlichen alten Burg, des ehemaligen Sitzes der Ritter von Brada und Labaun, oder Bradsky von Labaun;* viz Sommer, J. G., c. d., s. 119–120, č. 28.

57 Sedláček, A., c. d., s. 265.

58 Otto, J., *Čechy*, c. d., s. 69–70.

59 *Po troskách české slávy*, c. d., s. 437.

60 Tak *Hrady, zámky a tvrze*, c. d., s. 51.

Ředitelé kůru u sv. Petra a Pavla v Semilech od 17. století do současnosti

Věnováno památce mého otce,
posledního semilského regenschoriho

Jan Tomíček

Provozování hudby na kůru patřilo k samozřejmým povinnostem školních učitelů. Již od konce 17. století uzavírají města a větší obce s učitelem smlouvu (fassi), která stanoví jeho povinnosti ke škole a kostelu a z toho plynoucí požitky. Předem je však třeba předeslat, že v podstatě šlo o odměnu velmi nepatrnou. Učitel, aby vůbec uživil rodinu, kromě školní a varhanické služby dělal písaře u města, cechům i soukromým osobám a často obdělával od záduší propůjčené pole. Odměny za různé církevní úkony kantora, zejména o pohřbech, stanovil až štolový patent z roku 1750. V roce 1775 byl zaveden *Všeobecný školní řád pro normální, hlavní a triviální školy,* který v osvícenském duchu vymezoval vztah školy a kostela; kantor měl být honorován z *postradatelných církevních příjmů*. Rovněž zákon *Politické zřízení škol obecných* z roku 1805 ukládal učiteli, že *krom školního času jest povinen kostelní službu navlas a se vší slušností konat* (XI, 15). Zákonem z 4. května 1869 byla škola odloučena ze správy vikářů i od kostelní služby a podřízena světskému dozoru.

Polyfonní hudba se na semilském kůru pěstovala již v sedmnáctém století a četné zmínky o *provozování slavné muziky* nacházíme i v dalších stoletích. Uvedení Mozartova Requiem v roce 1835 za kantora Pohla nebylo na českém venkově ojedinělou událostí. Chrástecký učitel Jan Nepomuk Filcík provedl Requiem již v roce 1831 (mimoto i devítihlasé Miserere od Allegriho aj.).

Kompozici se věnoval Jan Nepomuk Kašťák. Jeho latinská pastorální mše – podobně jako je tomu u skladeb F. X. Brixiho – nezapře svůj původ v českém hudebním prostředí. Například Sanctus začíná motivem písně *Měla jsem milého parukáře,* v Benedictus pracuje s tématem pastorely J. J. Ryby *Z růže vzkvetla lilie*. Některé mše Kašťákova nástupce Františka Vedrala mají sice určitou originalitu, většinou jsou však ovlivněny tvorbou Roberta Führera.

Historik města František Mizera, ačkoliv sám byl dobrým varhaníkem, ve své publikované práci má na zřeteli především dějiny semilské školy.[1] Provázanost školy a kostela byla však naprosto neodmyslitelná a v podstatě trvala až do první světové války. Semilský rodák, učitel František Havrda, věnuje církevně hudebním záležitostem ve svých Pamětech oddíl, nadepsaný *Nejstarší doba*.[2] Jde většinou o zaznamenané memoáry pamětníků a také své vzpomínky na mladá léta, související s děním na kůru v Semilech.

❑

Pro sedmnácté století postrádáme prameny, které by blíže osvětlily hudební působení semilských kantorů. V roce 1624 se objevuje jako správce školy **Mikuláš Vejvoda**, působící též jako městský písař.[3] V pobělohorské době spravoval semilskou faru turnovský děkan. Teprve roku 1634 byl ustanoven jako semilský duchovní správce Jan Jiří Schönwald.[4]

Od počátku 40. let 17. století nejsou o semilské škole žádné zprávy. F. Mizera se domnívá, že v závěrečné fázi třicetileté války zde škola zanikla.[5] Zdá se proto, že hudební sbírka, o níž víme z literátských účtů v Turnově, kde je k roku 1658 zmínka o zapůjčení not ze Semil, poněvadž *odcházející kantor Holicenus všechny věci odnesl*,[6] musela být na semilské kruchtě založena již před rokem 1640. V letech 1687–1688 nechala rohozecká vrchnost postavit v Semilech nový dřevěný kostel.[7] Po velkém požáru města, kdy kromě zámku shořely i oba kostely, byl vystavěn nový kostel z kamene, v barokní podobě, budovaný od roku 1698.[8] Autorem varhan byl pravděpodobně Jan Tauchman z Vrchlabí.[9] Podle inventářů z doby před rokem 1750 šlo o pedálový pozitiv se šesti rejstříky (*positivum in choro cum pedalibus*).[10]

Prvním známým pobělohorským regenschorim byl **Samuel Macer,** zpráv o něm však mnoho nemáme.[11] Lépe jsme na tom s **Martinem Supaufem,** který v Semilech *vyučoval náboženství, umění liternímu, zpěvu a hudbě, v kostele pak dělal slavnou muziku*.[12] Jako písař působil v Semilech již před rokem 1689, o čemž svědčí gruntovní zápisy z té doby, psané jeho rukou.[13]

Příjmy měl z farní osady a ze štoly, což vynášelo ročně 41 zl. 39 kr. rýnských. Město, které do této částky přispívalo šesti zlatými, dávalo mu zdarma tři sáhy dříví. Mimoto dostával od semilské vrchnosti pět měřic žita s tím, že *od sv. Jiří do Všech svatých bude v kostele říkat růženec a ráno při mši hrát na varhany*.[14] Farář Janouš dával mu dobrovolně ještě šest krejcarů od každého křtu, v Bozkově o pouti dostával *za muzicírování* 1 zl. 45 kr. Jako městský písař měl roční plat tři zlaté. Aby dosáhl vyšších příjmů k obživě početné rodiny, najímal si obecní pozemky. Zemřel 21. března 1707 ve věku 55 let.[15]

Téměř nic není známo o činnosti jeho nástupce **Jiřího Viléma Sagassera**. Pocházel z Maršovic u Jablonce nad Nisou. Než přišel do Semil, byl kantorem ve

Smržovce, kde po sobě zanechal pověst *člověka šlechetného a uměnímilovného.*[16] Zemřel po pětiletém působení v Semilech dne 31. prosince 1712, *nešťastnou smrtí jakožto od ruky boží neb šlakem poraněný*, ve stáří 56 let.[17]

Po Sagasserovi do Semil přišel za učitele a regenschoriho **Samuel Čermák,** rodák z Kněžmostu u Jičína. V Semilech působil 34 let. Vystřídali se za něho čtyři faráři a proběhla řada významných událostí. 4. května 1723 byl položen základní kámen k novému hřbitovnímu kostelu na Koštofranku, stavba byla dokončena v roce 1727 a *na den sv. Jana Křtitele (stětí) ke cti a památce tohoto světce byl kostel vysvěcen.*[18] Za Čermáka byla rovněž postavena nová školní budova a dostal k ruce pomocníka.[19] Zdá se, že chtěl Semily opustit (v roce 1731 mu farář Hájek svědčil, že *v městečku Semilech ludimagistrem byl, ...i hudbě chvalitebně vyučoval a kůr v kostele farním pilně za dnů nedělních i svátečních zastával, pročež nejlepším způsobem uznán jako hodna doporučení...*,[20]) ale pak zůstal až do roku 1747, kdy snad odešel na jiné, výnosnější místo.[21]

Roku 1747 si totiž o uvolněný úřad zažádal **Antonín Novák**, narozený ve Vysokém nad Jizerou. V Držkově byl považován za schopného učitele a znamenitého varhaníka.[22] Při nástupu mu vrchnost vyměřila roční deputát následovně: 10 zlatých hotově, 6 měr zimní pšenice, 1 sud piva a z každé várky půl vědra řidiny. Za to byl povinen *v kostele varhany hrát a s lidem navečer růženec se modlit*.[23]

Po příchodu faráře Exela v roce 1748 byla provedena revize inventáře, při které byl též zjištěn počet hudebních nástrojů, nacházejících se na kruchtě: pozitiv s pedálem *v chóru*, tři trompety, dva lesní rohy v Dis (Es), jeden hoboj, dvoje housle, jeden kontrabas a dva tympány.[24] Přikročilo se rovněž k velké opravě farního kostela, která trvala půl roku. Po tu dobu byly veškeré bohoslužby konány v kostele na Koštofranku. Roku 1750 byla štafírována skříň varhan za 15 zl. a v roce 1756 dáno varhanáři za opravu 2 zl. 30 kr. Další opravy varhan v letech 1764–1765 se týkaly obnovy měchů (nové okožení, bednění) a bylo za ně zaplaceno 3 zl. 14 kr.[25]

Protože prostor kostela nedostačoval velkému počtu farníků, byl v roce 1754 nad hudební kruchtou postaven ještě jeden chór (musel být v polovině 19. století odstraněn pro sešlost).[26]

Antonín Novák si vydržoval jako pomocníka ve škole i na kůru syna Arnošta, který po jeho smrti v roce 1766 nastoupil na jeho místo.[27] O **Arnoštu Novákovi** je známo, že měl za manželku Barboru, rozenou Šmídovou, dceru obročního Jana Šmída. Spolu s početnou rodinou (měl šest dětí) bydlel v nově postavené školní budově na Hořením náměstí. Nejstaršího syna Josefa si později vzal k sobě farář v Chotovinách u Tábora, příbuzný z matčiny strany, který nechal chlapce vystudovat – stal se ředitelem biskupského gymnázia v Českých Budějovicích a posléze arcibiskupem v Zadaru.[28]

Arnošt Novák měl od města roční plat 83 zl., časem zvýšený na 97 zlatých. Jako obecní písař dostával 4 zl. 50 kr. a deputát 4 sáhy dříví. Pomocníky – syna

Dominika a Františka Pohla – si však musel vydržovat na své náklady. Novák sám se zdokonaloval pobytem na vzorných (normálních) školách, na což mu finančně přispívala obec.[29] Připomíná se také jako svědek při svatbě bozkovského učitele Daniela Ouhrabky. Zemřel 3. února 1784 v Semilech po dvaadvacetiletém působení a byl pochován na hřbitově u sv. Petra a Pavla.[30]

Sýkořický rodák[31] **František Pohl** nastoupil do Semil v roce 1774 jako preceptor ve svých dvaceti letech. Zde se také oženil, měl syna Ferdinanda a dvě dcery. Učitelem byl dost přísným. Na znalost not kladl prý stejný důraz jako na čtení a počty, sám ovládal hru na více hudebních nástrojů. Rovněž jeho syn Ferdinand byl hudebně nadaný.[32]

Hned po nastoupení místa ředitele kůru se postaral o opravu varhan a též v dalších letech pečoval o jejich řádnou údržbu.[33] Kromě deputátu měl k užívání ještě dva kousky pole za zámkem. Tento přídavek mu náležel jako odměna za sedmeré nešpory, za troje procesí k sv. Janu Nepomuckému, za troje procesí k sv. Anně, za dvoje procesí do Bozkova a jedno do Loukova.[34] Byl dobře hmotně zajištěn a mohl si brzy začít vydržovat učitelské pomocníky. Během jeho dlouhého působení se jich vystřídala celá řada – Václav Machek z Vysokého nad Jizerou (od 1786), František Pěnička ze Spálova, Josef Slavík ze Semil, František David z Bořkova (zemřel 1826 na souchotiny), Jiří Končinský z Libštátu (narozen 1780, zemřel 1839), Václav Končinský z Libštátu (narozen 1816, zemřel 1891), Josef Nosek z Bozkova (od 1841 učitel v Loukově).[35] Vybíral si dobré hudebníky, kteří by ho na patřičné úrovni mohli zastoupit u varhan – sám si ponechal dohled a řízení hudebních produkcí, které za něho dosáhly značné úrovně. Je pravděpodobné, že Pohlův syn, který studoval v Praze a účastnil se aktivně tamního hudebního života, pořizoval pro semilskou kruchtu opisy skladeb z pražských kůrů.[36]

V roce 1797 byla postavena rozlehlá farní budova, kde v přízemí byla umístěna také škola a menší byt pro učitele. Ve stejném roce nechal farář Jan Machek postavit nové velké dvoukřídlové varhany, které měly dvacet registrů.[37]

Od roku 1834 začala vrchnost vyplácet řediteli kůru naturálie v penězích. Obnos se pak pohyboval podle cen obilí v tom kterém roce. Při tehdy obvyklé výměře 7 1/2 měřice žita činila průměrná částka peněz asi 21 zlatých konvenční měny.[38]

Pohl kantoroval nepřetržitě 65 let a vystřídalo se za něho sedm farářů.[39] Zemřel v Semilech roku 1841.

Prvním opravdu hudebně vzdělaným ředitelem semilského kůru byl **Jan Nepomuk Kašťák**. Uprázdněné místo farního učitele obdržel dekretem knížete Kamila Rohana v březnu 1841.[40] Asi po třech letech se oženil s dcerou semilského vrchního Antonína Veitha, kterou v zámku vyučoval hře na klavír. Z dochovaných písemností se dovídáme dosti podrobně o jeho životě.[41] Narodil se 21. dubna 1817 v Sytové čp. 72, studoval na učitelském ústavu v Jičíně a působil pak jako

podučitel na Moravě: v Martínkově, Bítově, Jaroměřicích. Vysvědčení o učitelské způsobilosti obdržel roku 1837 v Brně. Vzdělání si doplňoval v letech 1839–1841 na varhanické škole a polytechnickém ústavu ve Vídni. Na technice získal frekventační vysvědčení z elementární matematiky, kreslení a technologie. Vykonal též státní zkoušku z francouzštiny. Příležitostně zastupoval profesora Josefa Drechslera, svého učitele na varhanické škole, na vídeňských kůrech.

Když v březnu 1841 nastoupil jako učitel v Semilech, bylo mu pouhých 24 let. Skutečnost, že měl na svou dobu výjimečné vzdělání a že si vzal za ženu dceru vrchnostenského úředníka, způsobila vůči jeho osobě jistý odstup, zejména u starších, méně úspěšných kolegů.[42] Kašťák byl výborným varhaníkem – podle svědectví současníků *učeně a dovedně kladl prsty na klávesy.*[43] Ve škole si vedl vzorně – dostal celou řadu pochvalných uznání, též z místodržitelství.[44] Na konferenci učitelů semilského vikariátu roku 1848 byl zvolen, aby při audienci u císaře Ferdinanda V. přednesl prosbu o zlepšení učitelských poměrů.[45] Od knížecího úřadu dostával náhradu za naturálie, což v letech 1841–1858 činilo v průměru 26 zlatých, později asi 31 zlatých ročně. Jako první (starší) učitel pobíral od vrchnosti ještě tzv. příbytečné. Když se oženil, bydlel s rodinou v semilském zámku, kde dostal byt po důchodním Rumlerovi.[46]

Ministerským dekretem z dubna 1854 byl zvýšen učitelům plat (sobotales) a rovněž stanovena náhrada za vyučování chudých žáků. Semilská radnice však nechtěla na zvýšený poplatek přistoupit s poukazem, že učitel užívá zdarma obecní pole. Proti tomu se Kašťák – sám otec sedmi nezletilých dětí, jak uvádí – ohradil následovně: *Týkaje se těch dvou kousků pole..., která předtím každý varhaník a ředitel kůru v Semilech – nikoliv co učitel – již od nepamětných časů jako přídavek za nešpory a procesí měl, za tu samou službu i já tyto dva kousky již 17 let užívám...*[47]

Roku 1853 (za děkana Strnada) si Kašťák stěžoval na nedostatek hudebních nástrojů na kůru, *kde krom špatné basy a varhan, které velké správky potřebují, ani jediného nástroje se nenachází.* Sám je musí ke všem slavnostem obstarávat, přičemž jen struny a potah smyčců stojí ročně nejméně 8 zlatých stříbra. Navrhuje proto, *aby alespoň nějaký nástroj každoročně se zřídil a také náležitá schrána pro musikalie na kůr se opatřila*. Současně žádá o přiměřenou odměnu za cvičení zpěváků a hudebníků.[48]

V roce 1860 se Kašťák stal zakládajícím členem Čtenářsko-pěveckého spolku Jizeran (do roku 1886 měl pouze mužský sbor). Členové chrámového sboru byli současně i členy Jizeranu, Kašťák v letech 1867–1872 zastával funkci sbormistra. Ostatně valná část hudebních produkcí se odbývala ve farním kostele: při církevních a dynastických slavnostech, o svatbách a pohřbech členů spolku i jiných významných osobností města. Za Kašťáka zpívali ve sboru starosta Čapek, okresní hejtman Delavos, notář Hradecký, lékárník Husák, stavitel Kramář se synem, poštmistr Kučera, okresní tajemník Rieger, doktor Špidlen a další.[49]

V roce 1861 byla dostavěna a 4. října posvěcena nová školní budova na Hořením náměstí. Měla tři třídy, byt pro učitele a dva podučitele. Kašťák se stal hlavním učitelem s ročním platem 350 zlatých.[50] Jeho bývalý žák Josef Havránek, jehož dědeček byl kostelníkem, zanechal vzpomínku na šedesátá léta: *Ve třetí třídě jsem chodil k panu řídícímu, který nás učil zvlášť zpívat pro kůr. Já zpíval diškant spolu se dvěma chlapci před varhanami, hlavní zpěvačkou byla slečna Kašťáková. Brzy jsem též účinkoval s hudebníky a při figurálních mších hrál na flétnu. Byl jsem vždy velice nadšen, hlavně o vánocích. Před půlnocí spustily údery kotlů slavné intrády a za hlučného preludia na varhany vyšel pan děkan s asistencí k oltáři, načež celý kostel zazpíval Narodil se Kristus Pán...* Oblíbeným číslem vánočního repertoáru byla Tichá noc od Roberta Führera v podání výborného barytonisty Václava Kučery. Ve velikonočním týdnu při pašijích rozděleny persony takto: evangelistu zpíval J. Kašťák, Ježíše F. Vedral, Jidáše J. Havránek st. Jeho vnuk Jáchym Havránek chodil s učitelem a dvěma jinými chlapci na pohřby, za což dostával čtyrák (4 krejcary). Muzikanti, kterých bývalo 4–5, dostávali po 40 kr. Když se v domě smutku přestalo zpívat, *udělal pan učitel dojemné loučení, že všechny lidi rozplakal...*[51]

Kašťák vychoval řadu učitelských pomocníků, z nichž jmenujme následující:[52] František Chvalina z Rybnic, Josef Tichánek z Roprachtic,[53] Václav Kazda z Popovic (okres Jičín), František Sedláček z Loukovce u Mnichova Hradiště,[54] Josef Došek z Plavů,[55] Ladislav Brunclík z Tatobit, Václav Kysela z Ohnišťan (okres Nový Bydžov), František Koldovský ze Staré Vsi.

Asi od roku 1863 začíná docházet mezi Kašťákem a oběma podučiteli k vleklým sporům, které nakonec řešila biskupská konzistoř v Litoměřicích. Nespokojenost podučitelů Doška a Kysely se v podstatě týkala toho, že *pan učitel Kašťák chodí celé dopoledne po pohřbech a tím také po výdělcích, on má zaplaceno za requiem a druhý aby zaň varhany hrál zadarmo...*[56] Ani starosta Čapek nehodlal trpět, aby se Kašťák při účasti na pohřbech nechal zastupovat podučitelem, čímž vyučování nevyhnutelně trpělo. Kašťák se bránil tvrzením, že *služné za celoroční obstarávání chrámové služby hlavně z pohřební štoly sestává... Rovněž tak zvanou koledu, příspěvek to 40 zlatých za funkci varhanickou, přifařené obce již po více let neplatí...*[57] Kašťák podučitelům naopak vytýkal časté návštěvy hospod a pozdní noční návraty domů; podučitel je povinen učiteli na kůru pomáhat.[58] Zdá se nicméně, že se spory mezi Kašťákem a starostou města časem urovnaly.

Koncem roku 1871 byla semilská škola rozšířena na čtyři třídy (1873 pět tříd). Novým řídícím učitelem se stal Jan Kamenický ze Strakonic, ačkoliv místo bylo slíbeno J. Kašťákovi.[59] Od roku 1872 Kašťák vyučoval druhou třídu, do výslužby odešel 4. června 1887. Ředitelem kůru zůstal do konce života, *kteryžto úřad s neúnavnou horlivostí přes 40 roků k úplné spokojenosti místního duchovenstva i osadníků věrně zastával.*[60]

Jan Nep. Kašťák, ředitel kůru v letech 1841–1888. (Repro J. Štenc.)

Zemřel 7. října 1888 v Semilech na plicní edém v domě čp. 146, vedle staré školní budovy. Odtud také 10. října 1888 dopoledne vyšel pohřební průvod, kterého se zúčastnilo 44 učitelů z širokého okolí. Jizeran zazpíval dva sbory a Requiem od Františka Lablera.[61] Po Kašťákovi se dochoval rukopisný kancionál s varhanním doprovodem *Písně kostelní pro celý církevní rok* (1874), několik drobných chrámových skladeb a zejména latinská pastorální mše zvaná *vysoká* (Hohemesse).[62]

Podobně jako jeho předchůdce Pohl žádal po svém nastoupení opravu varhan. V letech 1842–1850 byly průběžně opravovány Josefem Gotvaldem za úhrnnou částku 40 zlatých.[63] Již koncem šedesátých let byly varhany ve farním kostele velmi sešlé. Po částečném vylepšení varhanářem Predigerem (1870) byla provedena v roce 1877 generální oprava za 323 zl. 50 kr. Josefem Kobrlem z Lomnice nad Popelkou. V letech 1883–1886 Kobrle varhany znovu opravil a naladil.[64]

❑

V roce 1871 se v Semilech oddělily funkce ředitele městské školy a ředitele kůru. Po úmrtí Jana Nepomuka Kašťáka roku 1888 pozbývá regenschori jakou-

koli vazbu na školu – do budoucna jím bude muzikant, kapelník, učitel hudby, někdy usilující o vlastní skladatelskou tvorbu.

Všechny zmíněné předpoklady naplňoval svrchovanou měrou **František Vedral**. Pocházel z usedlosti čp. 156 *na vrabčím rynku* v Semilech, kde se narodil 29. července 1843. Jeho otec byl soustružníkem a měl sedm dětí, z nich tři hudebně nadané. Nejstarší Josef (nar. 1820) byl členem orchestru Stavovského divadla v Praze. Když rozpoznal nevšední hudební nadání mladšího bratra Františka (a také aby ulehčil početné rodině), vzal si ho k sobě do Prahy. Vyučoval ho hře na housle a na klavír, později se František stal soukromým žákem pražského houslového pedagoga Mořice Mildnera.[65] Musel dělat značné pokroky, neboť už začátkem roku 1866 hrál v Prozatímním divadle první housle pod kapelníkem Janem Nepomukem Maýrem.[66]

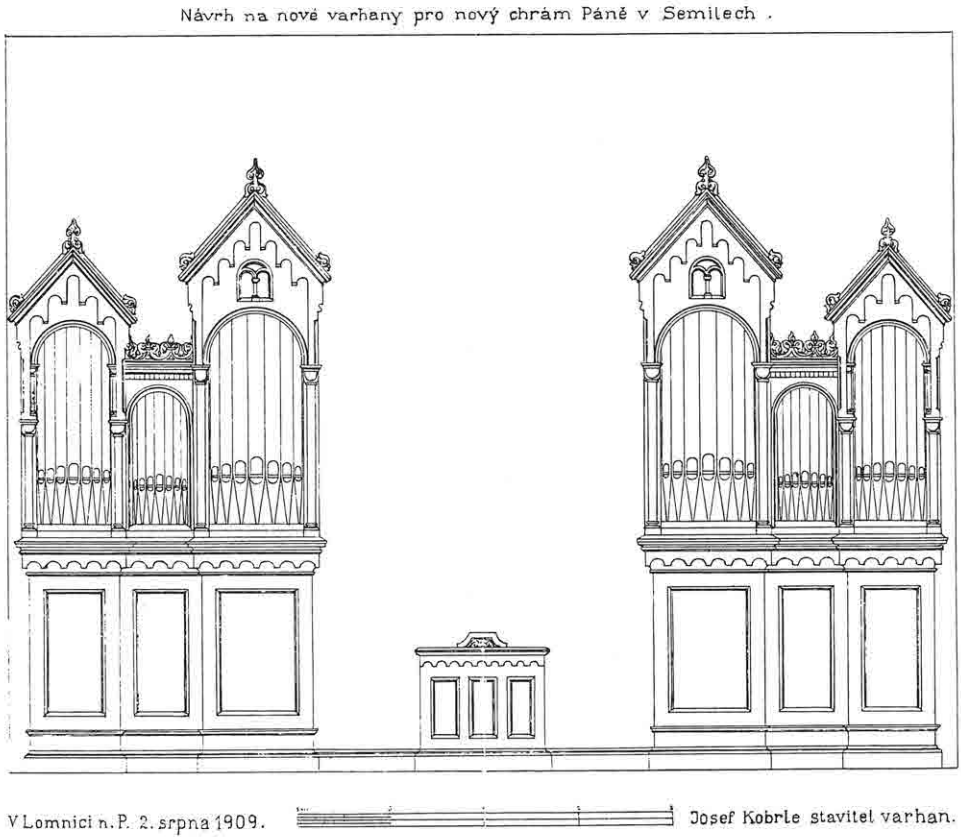

František Vedral, ředitel kůru v letech 1888–1919.

V Semilech koncertoval většinou při produkcích Jizeranu, kde také zastával funkci sbormistra.[67] V roce 1871 se oženil s Emilií, dcerou semilského hostinského, pekaře a purkmistra Václava Hlaváče. Zdědil po něm dům s hostincem *V ráji* na dolením náměstí čp. 20. Měl čtyři děti, dva syny a dvě dcery.

Vedral sestavil vlastní, dobře sehraný orchestr, se kterým se několikrát vypravil do Ruska.[68] Pokud nebyl právě na cestách, přicházel pravidelně do styku s kostelním kůrem jako houslista i jako zpěvák. V pašijích zpíval part Ježíše, někdy snad zastoupil i varhaníka (dokonalou hrou J. Kašťáka musel být ovlivněn alespoň nepřímo).[69] Když Kašťák začátkem října 1888 zemřel, požádal Vedral o uprázdněné místo ředitele kůru a patronátní úřad jeho žádosti vyhověl.[70] Vedralovi bylo tehdy už 45 let a stal se prvním systemizovaným regenschorim v Semilech – v okolních městech se tak již stalo o několik let dříve.[71]

Nový ředitel kůru zastával svou funkci odpovědně a chrámovou hudbu hleděl udržet na dosavadní velmi dobré úrovni. Jako sólisté se uplatnili: dcery Františka a Marie (soprán, alt), Arnošt Kopřiva (tenor), Václav Kučera (bas); z instrumentalistů pak Josef Leipelt – housle, Josef Rieger – viola, Karel Vedral – flétna, klarinet, Josef Hradecký – lesní roh, a další.[72] Roku 1909 založil kaplan Stanovský ženský a smíšený sbor Katolické jednoty (měl 39 členů).[73] Ve výroční

zprávě Stanovský pochválil ředitele kůru Vedrala, *který si získal obzvláštní zásluhy o májové pobožnosti – denně dával se svým dámským sborem mariánské zpěvní vložky*.[74]

Vedral pilně komponoval. Skladba byla pro něho věcí ctižádosti, chtěl ukázat, že to umí. Je autorem celé řady mší i drobných skladeb k nejrůznějším příležitostem. Zvláště prestižní bylo provedení mše v Es-dur při svěcení nového kostela. Jeho rukopisná příručka obřadů *Od Popelční středy do konce Bílé soboty* má za vzor Škroupovo tištěné *manuale*.[75] Svědčí o tom některé převzaté sbory, zde však přepracované ze starých klíčů do novodobé notace. Zcela originální jsou Vedralovy instruktivní poznámky k jednotlivým obřadům.[76]

Zcela mimořádný význam pro město mělo postavení nového děkanského kostela. 16. července 1905 se konal eucharistický průvod z kostela sv. Petra a Pavla na Koštrofrank (farní kostel byl pak uzavřen). K 1. listopadu byla dohotovena stavba varhan v hřbitovním kostele. Zde se pak po šest let konaly veškeré církevní obřady.[77] Od roku 1909 se začala realizovat stavba varhan pro nový kostel. Dvoudílný nástroj dostal v konečné podobě 18 znějících rejstříků a četná, na svou dobu moderní pomocná zařízení. Prostor kostela by však snesl nástroj alespoň o polovinu větší, třímanuálový.[78] V neděli 25. června 1911 byl nový kostel vysvěcen litoměřickým biskupem Josefem Grossem, František Vedral uvedl svou *velkou slavnostní mši s úplným orchestrem*, u varhan osobně s jejich stavitelem Josefem Kobrlem.[79]

Řediteli kůru náleželo z důchodu semilského velkostatku pět procent úroku z vyvazovacího kapitálu, což činilo ročně asi 20 zlatých konvenční měny. K tomu bylo připláceno ze zádušní pokladny a z mešních nadací 18 zlatých a později od města ještě dobrovolný příspěvek rovněž 18 zlatých. Celkový pevný příjem ředitele kůru činil tedy asi 56 zlatých ročně.[80] Hlavním zdrojem příjmu byly nepravidelné poplatky štolové.

Vedral věnoval mnoho času sepisování žádostí o zvýšení služného. Byla to vskutku více almužna než plat ředitele kůru, jak se nejednou právem ohrazoval. Nepochodil u patronátního úřadu, ani u obecního zastupitelstva – odkázán byl na okresní hejtmanství.[81] Vedralovu žádost tentokrát podpořil i farář Štajnygr přímluvou o kladné vyřízení: *Povinností na semilské kruchtě jest více než kdekoliv jinde ve vůkolí, neboť o nedělích a svátcích se tu vystřídá čtvero dopoledních služeb Božích… Stížnost ředitele kůru jest tudíž spravedlivá…*[82] Ačkoliv okresní hejtman označil dosavadní Vedralovo služné – vzhledem ke každodenní namáhavé službě – pranepatrným,[83] nedaly se ani tentokrát přifařené obce přimět k příspěvku.

V roce 1908 Vedral znovu žádal o zvýšení platu s odůvodněním: *Již přes dvacet let sloužím co ředitel kůru ke vší spokojenosti města… Pěstuji chrámový zpěv…, dvakrát týdně cvičím jednak dorost, jednak 10–12 zpěvaček. K tomu jsem propůjčil (ve svém bytě) místnost, salónní pokoj, kde se nalézá piano, při kterém*

vyučuji... Služné až po dnešní den mám padesát zlatých čili sto korun... Co se týká štoly: funkci, příslušející řediteli kůru, vykonávají na vesnických hřbitovech nepovolané osoby, z čehož já haléře nemám. Svatby odbývají se beze mne, výkropy beze mne a tak vůbec já abych jen sloužil a po nějakém příjmu se neptal.[84]

Výsledkem toho všeho bylo, že rada města Semil doporučila zvýšit plat řediteli kůru od 1. ledna 1909 ze 100 na 150 korun ročně.[85]

V dubnu 1908 Vedral utrpěl úraz na točitých schodech kostela na Koštofranku, jehož následky ho sužovaly do konce života.[86] Jako sólový houslista se odmlčel již v roce 1897, krátce nato byl pronajat i hostinec *V ráji*. Vedral se pak zcela věnoval jen své funkci v kostele, kterou zastával až do konce života. Zemřel 18. listopadu 1919 ve věku sedmdesáti šesti let. Jeho hrob se na semilském hřbitově bohužel nedochoval.[87]

Vedral byl v širokém okolí znám jako výborný učitel hudby. Z jeho významných žáků lze jmenovat: dva syny – Josefa, absolventa houslového oddělení pražské konzervatoře, profesora konzervatoře v Lublani,[88] Emila, absolventa varhanické školy v Praze, ředitele kůru v Josefově a později v Pelhřimově;[89] dále Rudolfa Pavlatu, absolventa pražské konzervatoře (violoncello, dirigování), kapelníka

Rodina Františka Vedrala. Sedící – F. Vedral, manželka Emilie, roz. Hlaváčová. Stojící zleva: dcera Marie, synové Josef a Emil, dcera Františka.

Jan Tomíček u varhan děkanského kostela. (Foto F. Havrda, 40. léta.)

opery v Plzni a v Brně, od 1919 vojenského kapelníka v Jihlavě,[90] Antonína Trkala z Tatobit, absolventa pražské konzervatoře, vynikajícího houslistu, člena carské opery v Petrohradě,[91] ing. Františka Chaloupeckého, člena Semilského houslového kvarteta,[92] Františka Hejduka, ředitele kůru v Lomnici nad Popelkou, Aloise Michalce, ředitele soukromé hudební školy v Semilech,[93] a Jana Tomíčka, regenschoriho v Semilech.

Při školních mších hráli na varhany učitelé František Mladý, František Mizera, Kamil Čapek, František Čermák, Jan Hampl, Emanuel Konfršt. F. Mizera spolu s děkanem Svobodou vydali zpěvník pro semilskou farní osadu *Zpívej a modli se* (1910), Konfršt složil a upravil písně pro dětský sbor; jeho česká Pastorela je v hudebních sbírkách Národního muzea.[94]

Zatím posledním ředitelem semilského kůru byl **Jan Tomíček**, výborný klavírista a varhaník, učitel hudby.

Početná rodina továrního dělníka Františka Tomíčka bydlela nedaleko Schmittovy tiskárny látek, v uličce zvané Na obci. Z dětí měl umělecké zájmy Josef, který se věnoval řezbářství, Vilém proslul jako malíř portrétista. Jan, narozený 23. ledna 1895 v Semilech, se začal učit hudbě teprve v šestnácti letech. Podle vysvědčení svého učitele Františka Vedrala se však mimořádnou pílí dopracoval velmi dobrých výsledků – jako nadaného žáka ho doporučil k dalšímu studiu.[95]

Ve školním roce 1912/13 Tomíček navštěvuje varhanní oddělení pražské konzervatoře. Krátce po vypuknutí světové války je pak povolán k vojenské službě.

Po demobilizaci zastupoval na kůru nemocného Vedrala a po jeho smrti se stává jeho nástupcem.[96] O nástupnictví bylo v podstatě rozhodnuto už dříve – ať již ze strany děkanského úřadu, tak i přízní samotného Vedrala, který si svého žáka oblíbil a vděčně oceňoval jeho častou a ochotnou výpomoc.[97]

Rozhodnutím patronátního úřadu v Semilech bylo místo ředitele kůru při děkanském kostele J. Tomíčkovi propůjčeno prozatímně od 1. prosince 1919, definitivně pak od 5. ledna 1921. S místem byl spojen příspěvek města v částce 150 korun ročně a drahotní přídavek ve výši 100% mimo příjmů ze štolových poplatků.[98]

V říjnu 1937 žádal ředitel kůru městský patronát o zvýšení příjmu alespoň na 100 korun měsíčně, což zdůvodňoval následovně: *Každodenně hraji při mši sv. a při různých pobožnostech, mnohdy i večer (dušičky, vánoce, velikonoce, o májových aj.). Příjmy ze svateb a pohřbů jsou vzhledem k nezaměstnanosti a všeobecné drahotě velmi skrovné... Přitom působnost kůru má ráz kulturní a vlastenecký – zvláště při význačných dnech, jako je 28. říjen, svátek sv. Václava, při mších za dr. F. L. Riegra a dalších příležitostech... Dosavadní příjem varhaníka nestačí na krytí ani těch nejnutnějších potřeb...*[99]

Městská rada se pak usnesla od 1. ledna 1938 mimořádně zvýšit pevný příjem ředitele kůru na 1200 Kč ročně.[100] Podle potvrzení děkanského úřadu činil celkový příjem ředitele kůru v roce 1939 asi 2300 korun ročně![101] Příjmy varhaníka nebyly tedy v přepočtu o mnoho větší než v dobách starých kantorů a učitelských pomocníků. Také Tomíček, aby uživil vícečlennou rodinu, musel chodit hrát po plesech a zábavách, časně ráno vstávat do kostela, vyučovat žáky... Měl ještě to štěstí, že v začátcích své varhanické činnosti, v éře němých filmů, mohl uplatnit své improvizační schopnosti ve hře na klavír při promítání v místním kině a vylepšit si tak finanční situaci.[102] Od padesátých let pak nelze o nějakém finančním příjmu ředitele kůru vůbec mluvit. Směšné měsíční částky, poukazované okresním národním výborem děkanskému úřadu, měly od vykonávání funkce varhaníka spíše odradit.

Od roku 1928, počínaje adventem, byl v semilské farnosti zaveden *Český kancionál* autorů Orla, Hornofa a Vosyky. Zavedení nebylo snadnou záležitostí; byla přidána řada nových písní a většina starších nápěvů i textů upravena.[103]

25. března 1932 na Velký pátek odpoledne se dával v kostele koncert duchovní hudby, při kterém byla provedena kantáta *Golgota* od V. V. Hausmanna a *Hymnus,* skladba J. V. Křehkého (spoluúčinkoval Jizeran).[104]

Za Tomíčka dostal tradiční hudební chrámový repertoár jakousi konečnou podobu. V popřevratové době se začínají častěji prosazovat skladby s českým textem, hlavně ve vánočním období. Dávala se mše Kolaříkova, Marhulova, V. Říhovského, J. J. Ryby v úpravě Hynka Tomáše. Po mnohá desetiletí ustálený program o půlnoční začínal údery hodin a troubením ponocného na roh. Neméně slavnostní byla odpolední děkovná pobožnost na poslední den v roce. O hrubé

mši na Boží hod a na Nový rok byla provedena některá latinská mše Roberta Führera a české pastorely od Drahlovského.

V postní době při křížových cestách se podle starého zvyku ještě předříkávalo (J. Matoušek). Oblíbená byla zejména píseň *Probuď se, hříšníku, pojď se mnou na procházku* a o Zeleném čtvrtku *Když večer devátá hodina bila*. Na Květnou neděli a Velký pátek byly zpívané pašije od Bohumila Kašpara s obsazením: evangelista – J. Tomíček, Ježíš – J. Matoušek, Pilát – K. Čermák, Jidáš – kostelník Bém (později pekař Šírek), děvečky – A. Bémová, A. Dolenská. Při obřadech se zpívaly čtyřhlasé latinské sbory od Jana Nep. Škroupa, ráno na Bílou sobotu některá mše Františka Vedrala – večer pak bylo slavné Vzkříšení a průvod s hudbou po osvětleném Hořením náměstí. Rovněž pořad májových pobožností zůstal od dob faráře Štajnygra nezměněn.[105]

Kolem poloviny čtyřicátých let měla semilská farnost kromě děkana a kaplana ještě tři bohoslovce. O všech velkých svátcích se po několik let konaly slavné bohoslužby s úplnou asistencí jako v seminárním kostele. Také hudba provozovaná na kůru dosáhla v té době svého vrcholu.[106] Památný byl rok 1947: 6. července měl primici P. Jindřich Tomíček, o týden později P. Josef Matura

Jan Tomíček s houslistou Zdeňkem Jetmarem na semilském kůru. (Foto F. Havrda 1944.)

v Chuchelně.[107] Téhož roku se slavilo svatovojtěšské jubileum. Při této příležitosti mužský sbor nastudoval obtížnou skladbu J. B. Foerstera *Letnice*.[108]

10. listopadu 1957 se konala instalace děkana Alfréda Kostky. Instalační akt provedl litoměřický kapitulní vikář Eduard Oliva.[109] Do té doby byl de iure semilským děkanem Tomáš Hlaváč, začátkem padesátých let z politických důvodů přeložený do pohraničí. P. Hlaváč neměl hudební nadání, ale za svého dlouholetého působení v Semilech se dokonale sžil se zdejším kůrem.

V listopadu 1969 Jan Tomíček oslavil své padesátileté působení jako ředitel kůru v Semilech. Přišel i osobní děkovný dopis litoměřického biskupa a pozdějšího kardinála Štěpána Trochty[110] – ten o čtyři roky později přijel osobně do Semil, aby vykonal smuteční obřady při pohřbu bývalého semilského děkana Tomáše Hlaváče.[111]

Kromě množství drobných preludií složil Tomíček Variace pro dvě trubky a varhany na motivy mariánských poutních písní (I. a II. řada). Instrumentoval rovněž některé kostelní písně pro dechovou hudbu, která je pak hrála při průvodech o Vzkříšení, Božím Těle, při pohřbech.[112] Oproti F. Vedralovi se spíše než kompozici věnoval interpretaci osvědčených skladeb profesionálních autorů. Jeho oblíbeným skladatelem byl Eduard Tregler – ať už jeho dílo varhanní (tehdy velmi rozšířené a efektní sbírky preludií) nebo jeho mše.[113] Reprezentativní Missu brevis in D provedl při primici svého synovce P. Jindřicha Tomíčka.

Během svého dlouholetého působení se Tomíček osvědčil jako výkonný varhaník, rutinovaný doprovázeč a organizátor. Při různých příležitostech byl zván do sousedních farností, zejména Železného Brodu, kde s tamním regenschorim a dirigentem Vojslavem Kopalem provedli řadu cenných chrámových skladeb.[114] Udržoval přátelské a tvůrčí kontakty s dalšími varhaníky v okolí: Hynkem Tomášem v Nové Pace, Stanislavem Machem v Jilemnici, Josefem Makovičkou v Libštátě, Eduardem Slíčkem v Bozkově, turnovským Kuhnem i Knapem.[115] Ve čtyřicátých letech spolupracoval s učitelem Františkem Havrdou na přípravě Hudebních pamětí města Semil.[116]

Až do pozdního stáří se snažil udržet dobrý chrámový sbor. K jeho předním zpěvákům během let patřili: Anna Bémová, Anna Dolenská (soprán), Marie Jeřábková, Josefa Fejfarová (alt), Stanislav Tomíček, Jaroslav Dolenský, Augustin Tomíček (tenor), Josef Matoušek, Vítězslav Jeřábek (bas). Z instrumentalistů Josef Prokeš, Zdeněk Jetmar, Karel Havránek (housle), Karel Vedral (flétna, klarinet), Melichové otec a syn (trubky), Julius Nečásek (pozoun), Karel Chaloupecký (tympány).

Smíšený sbor v užším obsazení si získal velmi dobrou pověst při významnějších pohřbech. Hudební skladatel Jindřich Hybler píše v srpnu 1961 J. Tomíčkovi: *Děkuji Vám ze srdce za krásné a dokonalé provedení zpěvů při pohřbu mé maminky na Koštofranku posvátném. Já i moje paní v hlubokém dojetí pochopili jsme Váš umělecký záměr.*[117]

Poslední lednovou neděli roku 1975 J. Tomíček slavil osmdesátiny. Při bohoslužbách bylo provedeno několik drobných skladeb (zpěv, housle), duchovní správce v promluvě připomenul regenschoriho životní jubileum. Po nějakou dobu vykonával ještě funkci varhaníka. Začala se však zhoršovat vleklá nemoc, nepříznivě ovlivňující zastávání varhanické služby.[118] Tomíček se pak odhodlával (dost těžce) k odchodu na odpočinek[119] a 15. března 1982 v Semilech umírá.

Z velkého množství Tomíčkových žáků třeba uvést alespoň tato jména:[120] Vojslav Kopal, ředitel kůru v Železném Brodě, František Jeřábek, klavírista a varhaník v semilském krematoriu, Vítězslav Jeřábek, klavírista a barytonista, za války člen opery v Ústí nad Labem, Václav Lacina, absolvent brněnské konzervatoře, ředitel kůru v Turnově, Krista Janíčková ze Železného Brodu, sopranistka, učila se hře na varhany, Stanislav Skalský, absolvent pražské konzervatoře, ředitel kůru ve Vrchlabí, Jan Tomíček ml., varhaník a organolog,[121] mgr. Jana Tomíčková, absolventka JAMU v Brně, obor varhany.

Všestranně bohatou a neobyčejně tvůrčí hudební činností Jana Tomíčka se uzavírá významná trojice ředitelů kůru v Semilech, prezentovaná jmény Kašťáka, Vedrala a Tomíčka. Tradice této činnosti má v sobě návaznost na dobu působení učitelů – kantorů, která právě v Podkrkonoší se projevila tak mimořádným, svérázným způsobem.

Poznámky

1 Mizera, F.: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930.
2 Státní okresní archiv (dále jen: SOkA) Semily, Písemná pozůstalost Františka Havrdy: *Hudební paměti Semil,* rkp.
3 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 173.
4 Šimák, J. V.: *O našich farách v době pobělohorské.* In: Sborník okresu železnobrodského, 3, 1926, s. 113.
5 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 173.
6 Mikanová, E.: *Literátské bratrstvo v Sobotce.* In: Sobotka 1968, s. 16.
7 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 90.
8 Tamtéž, s. 117.
9 V Bozkově opravovali pozitiv *varhanáři z Vrchlabí* v r. 1690, 1701 uzavřen s Tauchmanem kontrakt na nové varhany v Železném Brodě (Státní oblastní archiv – dále jen: SObA – Litoměřice, pob. Děčín, Vs Hrubý Rohozec, kart. 746, 747).
10 SOkA Semily, AD Semily, neinv., inventář z r. 1722.
11 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 173; Štajnygr, J.: *Pomněnky z Boskova.* Praha 1894, s. 39.
12 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 173–174.
13 Tamtéž.
14 Tamtéž. Časové vymezení od sv. Jiří do Všech svatých se kryje s tzv. *letním během* nebo *letní školou.*
15 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 174.
16 Lilie, A.: *Der politische Bezirk Gablonz.* Jablonec n. N. 1894, s. 203.
17 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 174.
18 Tamtéž, s. 127.
19 Tamtéž, s. 174. Škola stála na Hořením náměstí čp. 118 (později Dixův dům).
20 Tamtéž, s. 174.
21 Havrda, *Hudební paměti.*
22 Jodas, J.: *Z nejstarších pamětí školství v Držkově.* In: Sborník okresu železnobrodského, 4, 1927 až 1928, s. 87–88: *Že učitel Novák k povinnostem učitelským schopen byl, svědčí jeho rukou psané noty s ciframi neb generálbas a latinské texty na chóru v Držkově...*
23 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 175.
24 SOkA Semily, AD Semily, Inventarium ecclesiae parochialis... pro anno 1739 revisum. Ve starších inventářích uvedena ještě viola, trubek bylo pět a housle troje.
25 SOkA Semily, AM Semily, kn. 275 (zádušní počty).
26 Mizera, *Paměti města Semil,* s. 129.
27 Tamtéž, s. 175.
28 Tamtéž, s. 233.
29 Tamtéž, s. 175. Novák pobýval r. 1776 na vzorné škole v Příchovicích, 1777 v Sobotce, 1778 v Dobrovicích.
30 Havrda, *Hudební paměti.*
31 Sýkořice, osada obce Žernov u Rovenska pod Troskami.
32 Hlava, R.: *W. A. Mozart a Semily.* In: Z Českého rá-

je a Podkrkonoší. Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 119.

[33] Varhany opravovány v letech 1784 až 1789 třikrát za 9 zl. 28 kr. (SOkA Semily, AM Semily, kn. 275).

[34] SOkA Semily, Havrdova sbírka, výstřižky, Pojizerské listy, 1943, č. 89, s. 3. AM Semily, přípis J. Kašťáka výboru města Semil z 2. 5. 1858. Socha sv. Jana Nepomuckého v sousoší mariánského sloupu na Hořením náměstí, socha sv. Anny stávala u pivovaru (dnes u kostela). Procesí do Loukova bylo v neděli po sv. Stanislavu.

[35] Mizera, *Paměti města Semil*, s. 176–177.

[36] Hlava, *W. A. Mozart a Semily*, s. 119.

[37] Tomíček, J.: *Varhany v horním Pojizeří*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá n. J. 1992, s. 58.

[38] SOkA Semily, AD Semily, neinv. SObA Litoměřice, pob. Děčín, Rohanská ústřední kancelář Svijany, výkaz o cenách žita v letech 1834–1863.

[39] Mizera, *Paměti města Semil*, s. 177.

[40] Městská rada prosazovala za učitele dosavadního pomocníka J. Noska, který se chtěl oženit s Pohlovou dcerou (Mizera, Paměti města Semil, s. 178).

[41] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102.

[42] Kašťáka neměl v oblibě starosta Čapek, takto pernikář, anonymní dopis farnímu úřadu na něho napsal městský písař Pěnička, jak se zjistilo podle písma. Také pasecký preceptor Metelka byl vůči Kašťákovi evidentně zaujatý (deníky 1841, 1859).

[43] Vejvara, V.: *Tři touhy mého chlapectví*. In: Beseda, 1948, s. 58.

[44] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102.

[45] Lilie, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 203 až 204; Mizera, *Paměti města Semil*, s. 178.

[46] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102.

[47] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102.

[48] SOkA Semily, AD Semily, přípis Kašťáka farnímu úřadu z 1. 8. 1853.

[49] Daníček, V.: *Čtenářsko-pěvecký spolek Jizeran v letech 1860–1945*. In: Sto let Jizeranu. Semily 1960, s. 29.

[50] Mizera, *Paměti města Semil*, s. 179.

[51] Havrda, *Hudební paměti*.

[52] Mizera, *Paměti města Semil*, s. 271–272.

[53] Tamtéž, s. 186. Tichánek složil r. 1851 kantátu k uvítání litoměřického biskupa A. B. Hille na text P. Kouble.

[54] Mizera, c. d., s. 179. Sedláček byl prvním podučitelem s platem 160 zl.

[55] Tamtéž. Došek byl druhým podučitelem s ročním platem 35 zl.

[56] SOkA Semily, AD Semily, rozepře mezi semilským učitelstvem.

[57] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102.

[58] SOkA Semily, AD Semily, rozepře mezi semilským učitelstvem.

[59] SOkA Semily, OŠV Semily, inv. č. 102. Kašťák tvrdil, že již byl navržen a zemskou školní radou potvrzen ve funkci ředitele (Oberlehrer).

[60] Diecézní muzeum Litoměřice, liber memorabilium Semily, pag. 8, zápis o úmrtí J. Kašťáka.

[61] Havrda, *Hudební paměti*. Kamenický se ve Slavnostním listu o pohřbu zakládajícího člena a funkcionáře Jizeranu nezmiňuje vůbec. Přitom Kašťák ještě v r. 1882 pomáhal při nastudování Dráteníka.

[62] Mše se dochovala v opisu F. Vedrala (v archivu autora).

[63] SOkA Semily, AD Semily, kniha zádušní od r. 1830.

[64] SOkA Semily, OÚ Semily, kart. 225; AD Semily, kniha zádušní od r. 1830.

[65] Havrda, *Hudební paměti*. Mildner houslistům doporučoval znalost hry na klávesový nástroj.

[66] J. N. Mayr byl rovněž varhaníkem v několika pražských chrámech.

[67] Havrda, *Hudební paměti*. K Vedralovu repertoáru patřily mj. skladby Wieniawského, Bériota, houslový koncert Mendelssohnův, ale i vlastní skladby: Koncertní polonéza, Koncertní polka, Variace na národní písně aj.

[68] Tamtéž. Vedral údajně učil nějakou dobu i zpěv na gymnáziu v Kijevě.

[69] Tamtéž. Oběžníky ke zkouškám 1877–1882.

[70] Vedral byl jediným uchazečem o místo ředitele kůru. (Diecézní muzeum Litoměřice, Liber memorabilium Semily.)

[71] Samostatného ředitele kůru měla města Mladá Boleslav, Jičín, Liberec, Jablonec n. Nisou, Český Dub, Hodkovice (podle Liber memorabilium Turnov, pag. 225–226).

[72] Havrda, *Hudební paměti*.

[73] Daníček, *Čtenářsko-pěvecký spolek Jizeran*, s. 42.

[74] Cyril, 35, 1909, s. 95.

[75] Škroup, J. N.: *Manuale pro sacris functionibus... ad usum directorum chori*. Praha 1858.

[76] Týká se zejména obřadů v tzv. pašijovém týdnu.

[77] Záznam některých novějších událostí na deskách starého kancionálu na kostelním kůru (podle opisu autora); zápis k roku 1905.

[78] Tomíček, *Varhany v horním Pojizeří*, 1. část, s. 58–59.

[79] Záznam v kancionálu k roku 1911, psaný Vedralem.

[80] SOkA Semily, AD Semily, Regenschori v Semilech.

[81] SOkA Semily, AM Semily, kart. 85, sign. I 6/12.

[82] SOkA Semily, AD Semily, Regenschori v Semilech.

[83] SOkA Semily, OÚ Semily, kart. 270, sign. 5 24/7. Přípis okr. hejtmana městskému úřadu v Semilech z 26. 5. 1898.

[84] SOkA Semily, AM Semily, kart. 85, sign. I 6/12. Žádost F. Vedrala o zvýšení služného z 20. 10. 1908.

[85] SOkA Semily, AM Semily, usnesení městské rady z listopadu 1908.

[86] Havrda, Hudební paměti.

[87] Tamtéž. Vedralův hrob byl v místě, označeném dnes číslem 1241 (rodina Novákova–Vlasákova).

[88] Daníček, *Čtenářsko-pěvecký spolek Jizeran*, s. 65.

[89] Tamtéž. Při návštěvách rodiny hrával v Semilech na varhany (sdělení ředitele kůru J. Tomíčka).

[90] *Československý hudební slovník.* 2. díl. Praha 1965, s. 263–264.
[91] Havrda, *Hudební paměti.*
[92] Tamtéž. (Chaloupecký se učil u Vedrala na violu.)
[93] Sdělení ředitele kůru J. Tomíčka.
[94] Taktéž. *Pazdírkův hudební slovník naučný.* 2. díl. Brno 1937, heslo Konfršt.
[95] Vedralovo vysvědčení pro J. Tomíčka z 8. 8. 1912 (archiv autora).
[96] Záznam v kancionálu k 18. 11. 1919.
[97] Korespondence děkana Svobody J. Tomíčkovi na frontu; dochované lístky F. Vedrala s prosbou o zastoupení.
[98] Městský patronátní úřad v Semilech, oznámení J. Tomíčkovi o udělení místa ředitele kůru.
[99] V žádosti konstatuje, že varhanická služba pod městským patronátem je částečným zaměstnáním ve službách města.
[100] Rozhodnutí městské rady z 16. 11. 1937 (archiv autora).
[101] V potvrzení děkana Hlaváče z 21. října 1940 připojena zmínka o nedostatečných příjmech *ze štoly*.
[102] Votoček, V.: *Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Bystrá n. J. 1990, s. 68.
[103] Záznam v kancionálu k roku 1928.
[104] Plakát s programem koncertu a seznamem sólistů. Křehký byl majitelem hudební školy v Semilech a příležitostně vypomáhal jako varhaník (v říjnu 1933 hrál Tomíčkovi při svatbě).
[105] Štajnygr. J.: *Pobožnost májová.* Původní německá verze vytištěna po r. 1880 ve Varnsdorfu. Později přeloženo a upraveno jako příručka k mariánským pobožnostem pro měsíc květen (u J. Glose vydáno přes dvacet tisíc výtisků).
[106] Na Bílou sobotu 1946 při nešporách proveden gregoriánský chorál střídavě s klasickou polyfonií (Magnificat).
[107] Tištěný program primičních slavností 5. – 13. července 1947 včetně hudebního pořadu.
[108] Foerster, J. B.: *Tři mužské sbory k poctě sv. Vojtěcha.* Praha 1947.
[109] Tištěné oznámení děkanského úřadu v Semilech.
[110] Z biskupství litoměřického, dat. 5. 12. 1969, v archivu autora.
[111] Smuteční oznámení P. Tomáše Hlaváče, osobního arciděkana v. v.
[112] Většinu rukopisných skladeb J. Tomíčka vlastní autor tohoto příspěvku.
[113] E. Tregler (1868–1932), varhanní virtuos a hudební skladatel. V říjnu 1918 koncertoval na varhanách v Semilech ve prospěch Národního pomocného sboru pro okres semilský. Spoluúčinkovali tenorista V. Šindler a Orchestrální sdružení, dirigoval J. Hybler (dle plakátu).
[114] V roce 1950 při svěcení nových varhan v Železném Brodě Tomíček zastupoval nemocného prof. B. A. Wiedermanna.
[115] Část Tomíčkovy korespondence v archivu autora.
[116] F. Havrda (1885–1951), učitel v Semilech, později v Praze. V semilském okresním archivu je uložena jeho rozsáhlá sbírka listin, dokumentů a fotografií k zamýšlené knize *Hudební paměti Semil.*
[117] Dopisnice z Mariánských Lázní ze 7. 8. 1961. V lednu 1946 píše Hybler Tomíčkovi: *S přáním nového roku ... připojuji upřímné díky za Vaši direkci slavnostního programu hudebního, kterým při sňatku mé neteře jste se tak znamenitě osvědčil...*
[118] Šlo o pokročilou sklerózu.
[119] Přispěly k tomu i neshody s duchovním správcem, které se vlekly delší dobu. Tomíček se také nemohl smířit s novým *Společným zpěvníkem českých a moravských diecézí*, který – podle něho – po hudební stránce nedosahuje úrovně kancionálu prof. Orla (v některých farnostech se neujal dodnes).
[120] V archivu autora se dochoval úplný seznam, obsahující více než dvě stě žáků.
[121] Jan Tomíček ml. zastupoval od padesátých let svého otce příležitostně u varhan.

Věnceslav Metelka – Matěj Balcar
Pokus o literární interpretaci

Dagmar a Josef Blümlovi

Autoři předkládaného článku se již dříve dotkli skutečnosti, že literatura tzv. písmáků bývá tradičně vnímána jako text kronikářského sdělení, sloužícího k národopisnému studiu, v poslední době i k historickému studiu každodennosti. Zpravidla se v této souvislosti nepociťuje potřeba literárněhistorické interpretace. Ačkoliv písmácká literatura nemá vysoké estetické ambice, základní vazba tvůrčího procesu (tj. impuls – autor – slovo) je v ní obsažena a její rozšifrování může přinést zajímavé poznatky nejen ke studiu mechanismu tvoření jako takového, ale i ke studiu osobnosti z hlediska psychických specifik a souvislostí.[1] Naše úsilí vyplývá právě z tohoto pohledu. Chápeme písmácký text jako určitou smysluplnou literární celistvost, z níž lze vysledovat obraz myšlení i srdce člověka – tvůrce. Pro větší názornost analýzy se předmětem našeho zájmu nestala jedna osobnost, nýbrž dvě: Věnceslav Metelka (*Sklenařice, 17. září 1807 – †Paseky nad nad Jizerou, 1. května 1867)[2] a Matěj Balcar (*Mrkvojedy, 7. ledna 1816 – †Sobotka, 16. srpna 1878). Tato dvojice byla stanovena na základě srovnatelnosti tří zásadních momentů jejich biografie. Oba pocházeli z východočeského venkova, oba byli preceptory a konečně jejich životní dráhy se setkávají ve stejném půlstoletí. Kvantita i kvalita díla jsou pro daný účel skutečností druhořadou. Ve výše připomenuté studii jsme se pokoušeli konfrontovat povahu textů prvotin. Předmětem následující komparace se stávají vlastní životopisy.[3]

Věnceslav Metelka, *nejstarší z krkonošských písmáků*, vešel do obecného povědomí zásluhou díla K. V. Raise a editorskou péčí Jaromíra Jecha. Jeho dílo je poměrně rozsáhlé i žánrově pestré.[4] Jeho prvotinou je deník z roku 1835, který zahajuje řadu deníkových záznamů za léta 1835 až 1844. Po tomto roce Metelka upustil od samostatných deníkových sešitů a své již jen občasné denní postřehy vpisoval až do smrti do kalendářů. Součástí osmi sešitů vlastních deníků jsou často menší i větší samostatné celky, v nichž autor podlehl touze fabulovat. V de-

níku nadepsaném *Slavme slavně slávu Slávov slavných Slovanů,* který je veden od 14. 3. 1841 do 31. 12. 1842 a obsahuje 153 číslované listy rukopisu psaného latinkou, za zápisem z 8. dubna na straně 126 následuje nadpis *Život školního pomocníka.* Autobiografická vsuvka, k níž se tehdy pětatřicetiletý Metelka rozhodl, končí až na straně 183 a je uzavřena datací 26. lipna (tj. července) 1842.

Čtyřiadvacetiletý Matěj Balcar svou autobiografickou výpověď na 112 stranách dokončil 7. listopadu 1840. Jediný autorův slovesný výtvor má název *Běh života Matěje Balcara, učitele toho času dobšínského.*[5] Přístavek s místním a časovým doložením neplní v daném případě pouze dekorativní funkci. Právě v něm je totiž obsažena hlavní příčina Balcarova rozhodnutí vypsat předchozí životní zkušenost. Splnil se jeho vytoužený cíl: konečně profesně zakotvil. Nevadí mu, že zůstane na místě problematickém, před kterým ho přátelé varovali. *Jeden pravil: Nic po tom není. Dávají tam lišky dobrou noc. A jiný: Není tam, než nepořádek. A opět jiný: Jsou tam zlé lidé.*[6] Naopak. Konečně nalezená existenční jistota odsouvá výdělečný zřetel ve prospěch naplňovaného poslání. V Dobšíně už Balcar nehájil pouze holé živobytí, ale sám princip školy a učitelského povolání. Z rodičů *žádný nechtěl věřit, že jest to věc dobrá a velmi užitečná. Jeden pravil: Jak z mé holky nebude žádný advokát! Druhý: Škoda papíru! A jiný: Já neumím psát a jsem živ, mé dítě taky nemusí umět a bude přece živo!*[7] Balcar byl na tento *zápas* připraven od samého začátku své učitelské dráhy: *Nyní jsem již své učení dokonal, nyní to, co sem nasbíral, mám sejt do srdcí nevzdělaných. Ale kde a komu? Nyní neohroženě se připravovati musím, všecky obtíže stavu toho, do kterého jsem od Boha povolán, trpělivě snášeti.*[8] Teprve nyní však může plně rozvinout iniciativu toho, kdo *pečuje o časné a věčné štěstí.*[9] Výchozí princip Balcarova slovesného činu tkví jednoznačně v didaktickém záměru.

V Metelkově případě je patrné, že ho k ohlédnutí po předchozím životě přimělo především vědomí uplývajícího času a s ním mizejícího mládí. Nebude snad příliš velkou spekulací myšlenka, že právě ve vrcholném létě byla jeho pětatřicetiletá mysl naladěna k podobným úvahám. *Mezi tím časem jako školní pomocník denně jsem míval děvčata rád, ale žádná jedna před druhou neměla u mě předek. Kam jsem přišel, znali mě, a tak také jaksi se to se mnou motalo, že žádné děvče se mi nevěšelo na krk, poněvadž dobře věděli, že se ženit nebudu a – nemůžu. Nač? Proč? Jak živit ženu, když sám sotva se živím a žádostiv groše jsem? Děvčata mnou povrhovaly a já byl vždy o rok starší a starší.*

Fousy mi rostly, a když jsem se celý týden neoholil, v sobotu samo zrcadlo mi pravilo, že jsem starý mládenec. Ve tváři vrásky, časem nevrlý, některý vlas bílý – to jsou všecko znamení, že člověk světem jde od repetice.[10] Jen dikce zrychlená dvojím úderem jednoslabičných otázek dává znát, že lehce črtaný vyrovnaný tón je schopen překlenout se i přes hořkosti. Těch má i Metelkovo preceptorství víc než dost, avšak i s nimi se vyrovnává lehce a hlavně s nadhledem.[11] Prokazatelným důvodem k ohlédnutí se po uplynulých létech byla nepochybně dvanác-

tá školní vizitace, kterou absolvoval 21. července 1842 (závěr jeho autobiografické výpovědi je datován o pět dní později) a která mu připomněla *těch dlouhých, ó dlouhých dvanáct let* čekání, které se stále míjelo s cílem. Citoslovečný povzdech vzápětí nadlehčí bravurní příměry a konfrontace, z nichž je patrný Metelkův racionalismus. *Papíry, žádosti, vysvědčení se hrnuly jako ledy po Izeře aneb motýli v jaru, za štemple čili kolky koupil jsem si boty*, zvolený mladý učitel má *atestů náručí, zkušeností ani hrstku neměl*, pomocník, který osmnáct let sloužil na jednom místě, *utřel hubu*, nově *svěcení* preceptoři *hudlařili bez pomoci a rady* atd.[12] Velkoryse všechápající distance od osobního prožitku je základem Metelkova slovesného projevu a dovoluje mu celou škálu úsměvů, prvků, které jsou Balcarovu podání zcela cizí. Bez trpkosti i bez iluzí působí Metelka se ctí na místě, kam ho osud postavil. Jeho dikce prozrazuje i jeho životní filozofii. *Školu jsem měl odevzdanou, jako bych sám pan kantor byl. Svědomí, ač dobře vím, že hrobař nevykopá, ale přeci jsem si z toho dělal, a proto vždy pilně učil, a to ne bez příčiny. Za rok se v naší škole učilo devět měsíců a tři měsíce prázdnin byly. Děti ročně celou boží zimu doma zavřené, v jaro když se na kolegium otevřelo, nejenže by neznaly písmen, ony sotva mě poznaly. Šlo to velice ztuha – zlobíval jsem se z prvního začátku velice, ale čas a doba! Naučej všemu – tak jsem přivykl, že jsem se nezazlobil celý boží rok, a když mě nejvíc pokoušely, usmál jsem se.*[13] Vyrovnaný Metelka vyhlíží do budoucnosti s důvěrou a přesvědčením, že co se má stát, stane se i bez lidského klopotného usilování. Mávne rukou nad tím, jak ho v kariéře předběhnou nezkušení mladíci, a uzavře svůj životopis slovy: *A tak v bázni boží rok po roku preceptořím, a dá-li Bůh a mám-li být kantorem, já ním budu, a byť bych i nežádal. Jsem spokojen, že nemusím školním učitelem se podepisovat a sluji posud školním pomocníkem.*[14]

Metelkův životopis je inspirován plynutím času. Jeho slovesný výraz se stává odrazem tohoto plynutí. Je jen shodou okolností, že autobiografická pasáž vznikla v červenci 1842. Hypoteticky mohla vzniknout stejně tak dříve nebo později. Tato skutečnost zdůvodňuje i značný rozsah celého Metelkova díla, zatímco Balcarova výpověď je na svém časovém určení závislá a obsahuje v sobě prvek dovršení, ukončenosti, epilogu s naprostým vyloučením jakéhokoliv pokračování.[15] Budiž nám dovoleny následující obrazy jako klíčový konfrontační prvek: Metelkův text je tok jeho milované *Izery*, Balcarův text je barokní sloup.

Učitelská dráha byla v případě obou autorů nepochybně podstatnou životní zkušeností. Podívejme se nyní k samotným počátkům této osy, jež oba osudy spojuje. U Matěje Balcara je tato cesta jednoznačná a přímá (rozuměj v ideovém záměru, nikoliv v jeho realizaci). Když se ve čtrnácti letech začal zamýšlet nad tím, *od čehož bych v delším mém věku živ býti mohl*, připustil pouze *ouřad* učitelský, o který také otce požádal.[16] Důležitou roli v tomto rozhodnutí sehrál jeho učitel, *předobrý muž*, jehož zásluhou *Matýsek* zdárně překonal vstupní trauma v markvartické škole, který také *vida, že z toho velikou radost mám, že se lepší*

Věnceslav Metelka. (Foto Hájek r. 1860.)

učím, pro větší radost mne učil hrát na housle, doufaje, že větší chuť k učení míti budu.[17] Vedle něho tu však ještě byla jedna velice silná inspirace, nikoliv profesní, ale životní: pan farář. Jeho osoba sjednocuje školu, rodinu i obec. Je zároveň zdrojem víry, filozofie i kultury. Pro Balcara je to zdroj zásadní. Byť je v textu zmíněn jen letmo, jeho vliv je všudypřítomný v jeho ideové rovině. Jde o prvek, který ve své všestrannosti a síle nemá v textu V. Metelky obdobu. Učitel měl zřejmě na Balcarovi zájem, protože se otce často ptával na synovu budoucnost. S otcovým svolením 30. listopadu 1830 vzal Matěje Balcara *do učení školního*. Kromě učitelova vzoru a autority mohla sehrát důležitou roli i ta skutečnost, že Balcarova rodina žila v té době velmi bídně a syn po tři léta musel vydělávat doslova na chleba. Možná se i otci učitelské povolání tehdy jevilo jako příslib návratu někdejších příznivých existenčních podmínek. Následující Balcarova křížová cesta mezi dobrodinci a ústrky byla této představě na hony vzdálená, nicméně svůj pomyslný kříž přijal a nesl, aniž by byť v náznaku uvažoval o cestě jiné.

Zásadní inspirací V. Metelky byl jeho otec. To on pětiletému synovi přinesl dřevěnou abecedu, a když měl *po práci chvilku*, držel mu první *kondici*. Po abecedě následoval slabikář, později staré housle za pět zlatých a neustálá otcova rozumná pozornost, která vždy byla nablízku a vždy respektovala, že *nutit někoho, kdo k čemu chuti nemá, musitelně něčeho se přidržet, málo blaha přináší*.[18] Otec, venkovský švec, byl nejen moudrý muž, ale i čtenář a hlavně muzikant. Veškeré školní záležitosti synovi zprostředkovával on. Činil tak systematicky a cílevědomě; zřejmě toužil mít vzdělaného syna. Součástí jeho plánu bylo i synovo *vyučení se* na preceptora. Syn však o preceptorství neměl příliš valné mínění. Intuitivně cítil, že by mohlo ohrozit jeho svobodu, kterou vychutnával v důvěrném seznamování se s hudbou. Otce přesvědčil, že chce jen a jen řemeslo, ať je jakékoliv. Zatímco otec se rozhlížel po vhodném řemesle, syn chodil s muzikanty a zažil časy *tučné* i *hubené*. Když se vrátil domů, stal se truhlářským učedníkem, posléze i tovaryšem. Následovalo učení u instrumentáře, kde se vycvičil ve výrobě nástrojů. Otec však na své původní přání nezapomněl. Vrátil se k němu, když bylo synovi dvaadvacet let. Přispěla k tomu i preceptorská zkušenost vrstevníků, že syn začal o kantořině smýšlet příznivěji. Ač se vymlouval, *že již několik let jsem s pérem málo zacházel a že i hlavu myslím tupou míti budu, ač jsem nezanedbal po ten celý čas, co jsem řemesloval, pilného čtení rozličných knih bez rozdílu*, nakonec padlo rozhodnutí: *Pak-li obstojím při první zkoušce a nepropadnu, půjdu a budu se učit co mého možného.*[19] Pak následovalo houževnaté úsilí mladého muže, který si mezi malými studentíky připadal jako *táta*. Konečně úspěšně složil zkoušky a odolal poslednímu *pokoušení* osudu v podobě dopisu mistra instrumentáře, který svého šikovného tovaryše lákal znovu do služby. *Ó kéž bych byl tenkrát šel!* Povzdech, jak už tomu u povzdechů bývá, byl lichý, protože víme, že Metelka zvolil cestu *odřkaného chleba*. Proč dal přednost nejisté budoucnosti (nezapomeňme, že ji viděl velice realisticky) před jistotou příjemné práce, pěti zlatých týdně, prádla a stravy? Důvodem zcela jistě bylo vědomí odpovědnosti vůči otci, ale i vlastní vůle neutéct od započatého díla (u kterého setrval dlouhých sedmnáct let), snad i touha vypořádat se s nepoznaným, nevracet se, pokračovat v cestě kupředu, ať je jakákoliv.

Z předchozího zjištění vyplývá, že v Metelkově životě byl významnou formující silou jeho otec. Otec nejen milující, který syna netiskl silou do své představy. Z mnoha míst textu vyplývá, že jejich vzájemný vztah byl přátelský, rovnocenný. Tak jako syn rád věnoval otci celý výdělek jedné z muzikantských cest, otec šatil ještě pětadvacetiletého syna, jehož preceptorství nevyneslo ani na boty ani na kabát – a bez výčitek. Podstatou tohoto vztahu nutně muselo být shodné ladění povah, v nichž obou hrála důležitou roli úcta k umění a vzdělání. Metelka otec a Metelka syn tvoří plynulou kontinuitu.

Balcarův otec je uzavřený ve vlastním osudu *handlovního člověka v obilí, v semeně a v ovoci*, jehož jeden neúspěšný krok uvrhl rodinu se čtyřmi dětmi z rela-

tivního bohatství do naprosté bídy. Veškeré jeho úsilí nemůže mít jiný než záchovný charakter. Vyvedl syna na dráhu, jež byla připravena mimo rodinu, a vrátil se k svému údělu. Synova cesta se začíná odvíjet od absolutního začátku. Svůj úděl nese jen on sám, a proto se mu stává těžkým břemenem, které může doprovodit, nikoliv však nadlehčit, jen otcovské požehnání. Otcovský dům a oba rodiče jsou pro Balcara ukončeným předstupněm, bez možnosti návratu. Vedle sociální nejistoty spojuje tyto dva zcela samostatné světy jen všudypřítomné naplnění čtvrtého přikázání. Čím více se Balcar vzdaluje od domovského světa, tím zřetelněji vyniká uzavřenost obou, ač o nich ve své výpovědi nikdy nemluví. Přesto si je té skutečnosti vědom už od samotného počátku, jak dokazuje jediná lakonická konfrontace: *A, jak mnohdykráte jsem splakati musel, nad pořádkem doma proti pořádku v domě školním!*[20]

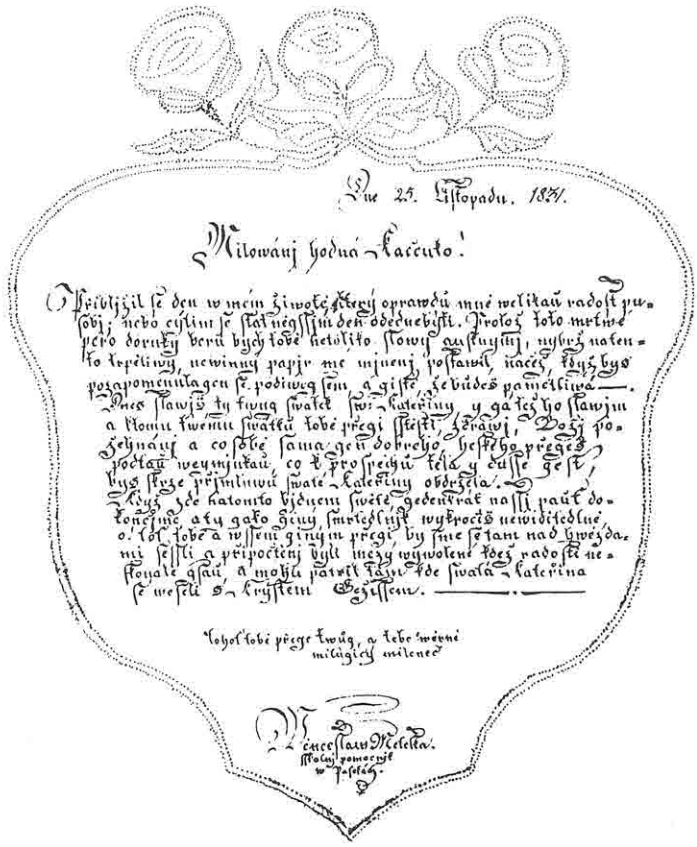
Dne 25. Listopadu. 1831.

Milowánj hodná Kačenko!

Přiblížil se den w mém žiwotě, který oprawdu mně welikau radost zu-
bj; nebo cýtim se statněgším den odčinebitti. Proto toho mrtwé
ucho dowrtky beru bych tobě netolikto slowy zaslauzyti, nybrž nalez-
to kopeliwy, newinny papjr mne mjnenj postawil, nacež, když bych
pozapomenula gen se podiwcg sám, a giste se budes pamětliwa —
Dnes slawjš ty tjnna swatek sw. Kateřiny, y gá tež ho slawjm
a tomu twému swátku tobě přegi štěstí, zdráwj, Božj po-
žehnánj a co sobě sama geu dobrého, nejlepšího přegeš
počtáš wezmjnkau, co k prospěchu těla y duše gest,
bys skrze přjmlinwé swaté Kateřiny obdržela.
Když zde katomto bjdlenj swěte gedenkrat naš pauť do-
konečnie aty gako giny, smrtedlnjk wykročiš newidjtedlné,
o! tot tobě a wšem giným přegi by sme se tam nad hwězda-
mi sešli a počtenj byli mezy wywolené, kdež radost ne-
skonale gsau, a mohli pátrat tam tobe swatá Kateřina
se wesele s Kristem Gežjssem. ——

Wohoť tobě přege twůg, a tobe wšem
milugjcy milenec

Wáczeslaw Metelka.
školnj pomocnjk
w Paseky.

List Kateřině Šimůnkové, sestře paseckého kantora, budoucí Metelkově ženě, z r. 1831.

Metelkův domov není jen východisko, ale i zdroj síly (duchovní – jak vyplývá z výše uvedených skutečností – i hmotné). K tomuto domovu Metelka patří; s lehkostí z něho odchází za muzikou *do světa*, protože jeho návraty nemůže nic zpochybnit. Pocit domova je nejsilnější v německém prostředí, kam ho zavedl otec u vědomí toho, že synovi *nevyhnutelně schází německý jazyk*. Nehledě na dobré mezilidské vztahy i úspěchy v učení na housle, *flaut* a klarinet na něj dolehl stesk, jaký dosud nikdy nepocítil a byl by *jistojistě utekl,* ale *bál se zablouzení*.[21] Pojem domova je u Metelky široký: rodiče, dům, přátelé, krajina a – jazyk. Tento obsažný domov má už velmi blízko k pojmu vlast. S prožitým pocitem vlasti (významně živeným četbou) nemůže nikdy podléhat pocitům nejistoty, nedůvěry, osamocení.[22] Ke svému domovu patří, je jeho součástí. Tato sounáležitost má větší sílu než *pořádek v domě školním*, který její podstatu nezasahuje. Metelka je organickou součástí svého domova bez ohledu na míle, které na svých cestách prochodil. Balcar je poutník nesoucí své jediné statky, tj. především svou víru, naději a také úzkost nejistoty, s sebou.

Na tomto místě je nutné zaměřit pozornost na to, jak v kontextu souřadnic vytčených z obou životopisů vidí oba autoři sami sebe. Začněme *úzkostí nejistoty* Matěje Balcara. Nelze vyloučit, že podobný pocit na cestách svého mládí nemohl prožívat i Metelka, ovšem v jeho slovesném podání tento pocit přítomen není – s odstupem času odplynul nebo spíš splynul s dalšími projevy člověka v živou jednotu. Balcara však časový odstup nevede ke splývání, naopak, jeho slovesný výraz zdůrazňuje každý okamžik slabosti do téměř čnějícího gesta. Tento postup se stává osou Balcarovy dikce a skrze ni i obrazem jeho životní filozofie: člověk je slabý, Bůh je všemohoucí. Tento vztah je třeba neustále zdůrazňovat, aby svět neztratil svou rovnováhu: *nepřišel jsem já do učení školního jako anjel, nýbrž jako slabý neučený člověk, maje na sobě křehkosti od arciotce Adama zděděné; tedy se přitrefilo a přitrefiti mohlo, že jsem to neb ono nedobře udělal, tu neb tam chybil, zač jsem ne chválu, nýbrž trest zasloužil. Nedělal a dělat sem si ze žádné práce nic nemohl, nýbrž Boha jsem prosil o svatou trpělivost.*[23] *Peníze jsem neměl, bych na sebe ve študiích nakládal, rodiče také ne, přítelíčka, který by se o mne staral a mne se ujal, jsem ani žádného neznal. Nová bolest ještě starou neudušenou stíhala. Volal jsem s nábožným Davidem: vzývati tebe budu, Pane, neb ty vidíš a víš bolesti mé, které bez pomoci tvé jsou nezhojitelny, vím, že mne neopustíš.*[24] *Obrátím očí svých k nebi a volám: Bože! Odpustiž, odpustiž žalostem mým neutěšeným! A stále jsem bledý a němý, jako v pustém a černém cypřisovém háji obraz smutku stojí. A v takovém bědování se sem tam motaje, přijdu zase do kvartýru mého. – A hle, pomoc boží již byla pro mne stránku utěšenou vyvolila!*[25] V řadě ukázek tohoto typu by bylo možno dále pokračovat, neboť celkem pravidelně člení text a stávají se téměř refrénem, který se naplno rozezní v závěru: *Hned od mého dětinství jsem byl sobě oddaný, sám sem musel sobě všecko vydobýti, žádný za mne nikde nic neřídil a nerovnal, všude sám sem musel*

doplňovat, s čím sem kde pozadu byl. Žádného jiného původu mého živobytí, že jsem se do toho stavu, v kterém jsem, dostal, nepoznávám, jedině Boha. Proto dne každého k němu volati chci a láskou neunavenou jej milovati...![26] ukončeném velkolepým díkůvzdáním. Je zřejmé, že permanentní zviditelňování této osy je způsobem Balcarovy stylizace, sloužící didaktickému záměru. Nejpádnějším důkazem toho je vůbec první připomínka z raného dětství, líčící malého školáčka, který strádá školními neúspěchy a v poli si stěžuje ptactvu nebeskému a prosí Boha, *by ráčil Ducha svatého na mne seslati, by osvítil mysl a paměť mou.*[27] Z tohoto prvního, typického obrazu vyplývá i další skutečnost. Balcar se neustále srovnává se svým okolím a tato srovnání vyznívají v jeho neprospěch, podtrhují jeho slabost a zranitelnost. Z toho vyrůstá i jeho obava z lidského výsměchu. *Neb sobě stěžovat před lidmi byla věc pro někoho uznalého dobrá, ale pro někoho jen mé stěžování smích působilo; tedy jsa přesvědčen lsti a podvodu lidského hned v outlém věku mém, stěžoval jsem jen sám sobě v samotě, kde mne nikdo neslyšel a neviděl.*[28] I přes tuto obezřelost cítil výsměch po celý svůj život. Výsměch šťastnějších a především bohatších nuzákovi, který je svou bídou nápadný. Toto eliminování dodává Balcarově cestě za posláním rys mučednického údělu, který opět podporuje didaktické vyznění. Pod jistou vrstvou stylizace je však reálná zkušenost, která citelněji než kniha Kazatel poučila devítiletého Balcara o relativitě lidského světa. Po otcově finančním krachu se život rodiny ve všech vztazích a souvislostech naprosto obrátil. Z bohatství se stala bída, z vážnosti hanba, z přátel cizinci. *Vážnost a čest od světa* zmizely se světským štěstím. To je hlavní příčina, která Balcara vede nejen k určité slovesné stylizaci, ale především ke stylizaci životní. Programově se stává poutníkem své křížové cesty, jakoby naplňoval slova Tomáše Kempenského o člověku, jenž je cizincem a hostem na tomto světě, *jemuž nic není do záležitostí světských, neboť nemá zde místa stálého.*

Balcar se silou vůle a víry koncentruje v duchovní sféře a pečlivě se zbavuje všeho světského. Jediné, co ilustruje fyzickou stránku jeho cesty, jsou různé podoby utrpení: hlad, zima, únava, nemoc, nedostatek. Radost má chladný odstín nebeského příslibu. Balcar se nesměje, netančí, nemiluje, s ostychem se přiznává k jedinému šťastnému období raného dětství, ba i jeho záliba v hudbě je traktována spíš jako útěšná komunikace s Bohem. Úporná snaha o potlačení všeho fyzického zbavuje příběh Balcarova života konkrétní krajiny, neboť vědomě ztrácí paměť svých smyslů, a pokud vkládá do textu obrazy, mají svůj původ zpravidla v Písmu. Přesto ve třech vložených epizodách podlehl světskému příběhu z vlastní zkušenosti. První příběh na malé ploše jednoho souvětí ukazuje nepříliš ohebného chlapečka, který se chtěl v klouzání na ledu vyrovnat spolužákům a málem se utopil. Druhý příběh je nebývale, v struktuře celého textu až neproporčně rozsáhlý. Je zřejmé, že byl v Balcarově mysli velmi živý. Je to příběh známého, jehož strasti se nahromadily tak neúnosně, že chtěl skončit se živo-

tem: *skočil do vody, která z Liberce do Mafersdorfu teče od jedné rukodílny k druhé. A byl v té vodě od večera do rána do čtyrech hodin, až šli řemeslníci do práce do fabriky neb do dílny a tam jej v náhoně již půl hodiny cesty za městem našli. Který ještě, když jej z vody vytáhli, mrtvý nebyl, ale již byl celý černý. Tedy jej hned do Liberce do špitálu přivezli, který se v krátkém čase docela vyhojil. Ale co to bylo platno, když ti lidé, u kterých učil, více své dítky učit mu nedali. Každé dítě se ho bálo, poněvadž velmi zčernal.*[29] Fabule pokračuje ještě dál a samozřejmě ústí ve výchovném poslání. Nicméně překvapuje konkrétnost scenérie opřená o smyslové zdroje, protože v ostatním textu se Balcarova konkrétnost projevuje především ve jménech a číslech. Příběh, který svým tónem připomíná kramářskou píseň, prozrazuje nejen Balcarovu téměř kazatelskou schopnost líčit sugestivně lidské *peklo*, ale i vzrušivost jeho duše lidskou tragikou. Třetí vsuvka je opět velice kratičká. Hraje však ve struktuře díla důležitou úlohu, protože ilustruje boží zásah v době naprosté beznaděje. Tento zásah Prozřetelnosti má však pro Balcarovu dikci netypickou podobu. Jde o příběh z doby, kdy zoufale hledal učitelské místo daleko od domova, v Liberci.[30] *Když jsem od rána od devíti hodin do čtyrech odpoledne pořád do domu z domu chodil a místo sobě k budoucímu živobytí vyhledával, jak mně bylo, může každý o své živobytí starostlivý lehce uvážiti. Najedenkrát vejdu do jedné ulice, jenž nápis na jednom nárožním domě byl: Zillergasse – a tam potkám jednoho měšťana, který ze strany na stranu se hrabal, neb pálenka mu cestu velmi širokou činila, který sobě zpíval: Mein lieber Augustin! I ptám se jej, jestli by učitele potřeboval. Ale on té chvíle potřeboval všecko a pravil: Jdou se mnou do domu mého, já mám dva chlapce a ty mně budou učiti, já jim dám stravu a obydlí od učení.*[31] Nebude nás ani tak zajímat skutečnost, že na nějaký čas Balcar u dotyčného měšťana skutečně zakotvil, jako způsob Balcarova podání, které se pouze v tomto místě blíží lehkosti textu Metelkova a které dokazuje, že Balcarovi smysl pro úsměvné podoby světského života nebyl cizí. Nechal ho však problesknout pouze jedenkrát, jinak jej dovedně ukryl ve stylizaci svého autorského záměru.

I Metelka žije pod Bohem, ale jeho svět netvoří pouze spojnice vysílaných proseb a sesílaného dobrodiní. Metelka je součástí všeho a Bůh je nade vším. Tísnivost přísné vertikály – já a On – se tak rozplývá ve Všehomíru. Relativitu názorně předvedenou sociálním kolapsem nikdy nezažil. Pomíjivost lidského snažení vnímá v kontextu věčného panoramatu hor, věčného toku řek a věčného ročního koloběhu.[32] Aby pochopil své místo, chce v prvé řadě poznávat. Je skvělý, někdy až rozkošnický pozorovatel. Otevřené smysly jej včleňují. Vědomí souvislostí je jeho síla. On sám se sobě stává nejdůležitějším objektem zkoumání. Akční radius působení svého já nikterak neomezuje. Jinými slovy řečeno, poví na sebe téměř všecko. Jasné barvy vzpomínek udržuje dokonalá (a právě písmem cvičená) paměť smyslů. *Byloť to v sobotu odpoledne. Sedě na bobku jako Hotentot na lavici, ťukal jsem si abecedou do kolena. Lepší a lepší, až hodně jsem uhodil a na ne-*

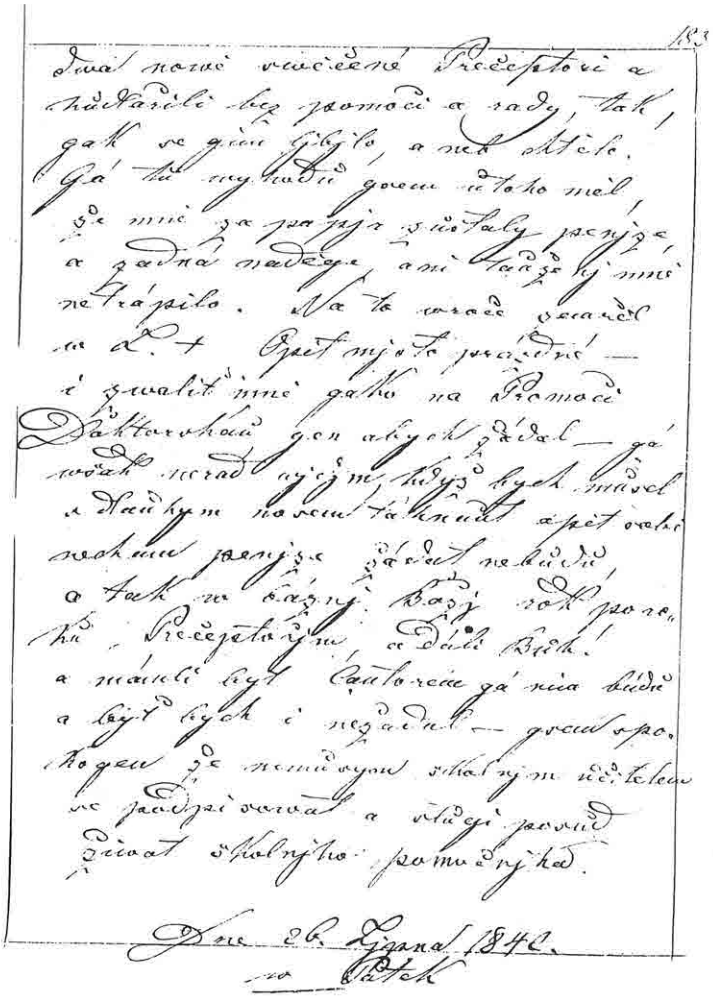

Závěr Metelkova životopisu v deníku z r. 1842.

štěstí jsem měl dva kusy v ruce. Nešťastná abeceda se rozštípla. Za výstupek z nevědomosti následoval levný trest, totiž jen několikrát metlou přes záda a nohy.[33] Již na této nejranější epizodě lze nahlédnout do způsobu Metelkovy práce. Na začátku je schopnost, možná i dar, vnímat to nejpodstatnější: poklidnou atmosféru s bezděčným, mechanickým pohybem, který náhle způsobí neočekávaný dětský šok. Následuje schopnost toto podstatné uchovat v živé paměti a konečně schopnost uvést někdejší prožitek do souladu s jeho viděním v časovém

odstupu. V této fázi logicky dochází k určitému zobecňujícímu posunu, protože v okamžiku rekonstrukce je už její tvůrce pocitově mimo hru. Ocitá se však ve *hře* jiné, ve hře literárního tvoření. Odstup dovoluje regulovat citové naladění stvořeného obrazu. V Metelkově případě na stupnici od nostalgie až po ironii. To je princip umělecké stylizace. Metelka se poznává a zároveň realizuje.[34] Sám sobě je kritériem i cílem. Proto jeho slovesný výraz nemusí být modelován do podoby, existující vně jeho bytosti. Princip výběru uplatňuje jen z hlediska hledání příléhavosti výrazu. Co musel Balcar, sloužící svým textem nadosobnímu cíli, eliminovat, Metelka s potěšením zdůrazní. Tak např. bezpečně věří svému výjimečnému hudebnímu nadání: *Bůh mi dal zvláštní vlohy.*[35] Neostýchá se popisovat ani svou fyzickou podobu. Několikrát připomíná *tělesnou slabotu* a *maličkost,* s čímž skvěle kontrastuje obraz výsledku úspěšné třicetinedělní cesty (*z Moravy do Rakous, z Rakous do Uher, potom nazpátek, sem tam se točíce, částku Polska, nazpátek do Moravy a do Hořeního Slezska*), z níž se vrátil *Jako vepř vyhlídaný, vypitý jsem byl. Má matka se mě zhrozila, že tak snad opuchlý jsem.*[36]

Mnoho místa (v deníku i v životě) věnuje zkušenostem s děvčaty. Od znervózňujícího ostychu: *Neboť když se fanty vyměňovaly, padaly od těch děvčat hubinky a já to nemohl vidět.*[37] – až po: *Děvče bylo jedním slovem mé. A ostatní byli rádi, že se svatoušek zamilovává.*[38] Po první lásce, která se rozplynula pod vlivem zápalu plic, následovala řada známostí, v nichž už se mladík neostýchal ani mluvit ani tancovat. Protože však stále nepřicházelo finanční zabezpečení, pomalu se zájmu děvčat vymykal.[39] Metelka sleduje důkladně i to, jak ho škola života vyučila v užitečných zkušenostech: *Šaty dle nové módy šité, mladý chlapík, svět jsem věděl nazpaměť, pána dělat jsem věděl jak, neboť jsem se to ve světě v zámkách naučil mezi těma škrabáky.*[40] Nebo: *Poznal jsem hned, že jest to paní Schuldirektorka. Honem tedy outok na ni a skovat se za zástěrku ženskou byl můj oumysl. A tak se také stalo. Já ušoupnu několik úklon, políbím jí ruku, nazývám jí jemnostpaní a tak dále. Usmívám se na ni pokorně jako Petr na jelita a přednáším svou žádost skoro tak jako samému Schuldirektorovi, nebo vím, že ženský všechno rády vědí.*[41]

Zajímavá je i konfrontace vlastního pohledu na prožitek první kantorské zkušenosti. *My šli ponejprv do školy, on mě uváděl jako šestinedělku. Vešli jsme tam, děti byly pohromadě. Držel krátkou řeč. Děti hleděly jako u vyjevení na mě a mně bylo ouzko. Promluvil jsem k nim, že hodlám být učitelem jejich, o pozornosti, o povinnostech oboustranních a tak dále.*

Byloť ticho jako v hrobě. Myslil jsem si: toť asi bude blahoslavený učení, kde taková pozornost. Zkrátka, já se ponejprv zmejlil. Začaly šeptat a pak mluvily nadhlas. Když jsem je nabádal, utichly, ale dlouho-li? Po čtrnácti dnech ponejprv jsem jakživ trestal. Jednu na ruku jsem musel dát, aby věděly, že mám moc a právo. Ó, bídný to kus chleba, když jej musí z dětí ranama vytloukat.[42] Silný zážitek se v Metelkově podání stává zobecněním učitelského údělu, mimochodem

zobecněním platným dodnes. Metelkova šťastná povaha ho však, tak jako vždy ve všem, dovedla k vyrovnání. I v tomto případě přišel čas, kdy se už ve škole ani *nezazlobil*.[43] Na dvou posledních příkladech zkušenosti s ženami a zkušenosti s žáky je velmi dobře patrné, že Metelka sleduje svůj vývoj. Naopak Balcar, který se objevuje na začátku vlastního životopisu, je týmž Balcarem, který z něho vychází. Bez ohledu na rozdíl věku, dítě i muž jsou jen trpící (a oddaně vděčné) nástroje božího úradku. V tomto smyslu vyznívá i Balcarovo podání onoho okamžiku, kdy sám, ještě *nevyučený*, stanul před žáky: *Při škole žádný se mne z dětí školních báti nechtěl, za jedno jsem byl neošacený, a za druhé, když jeden nic nemá, nesmí žádných násilí užívat, sice hned na své uši slyší: ten žebrák by poroučel, kdo by ho poslouchal? A při takovém učení se není možné zachovati, nebo jestli nebyla škola v pořádku, domlouval mně pán učitel, že je ve škole nepořádek. Jestli jsem ji chtěl do pořádku uvésti, tu některý zatvrzelý žák všelicos předhazoval. – A co jest to, nežli trápení?*[44] Stejně jako v ostatních citacích z Balcarova textu i tady je přítomna základní idea jeho podání: sociální slabost je průvodním znakem utrpení. Toto utrpení slouží vyššímu cíli a Bůh jím člověka prověřuje. Síla této myšlenky je tím větší, čím více se objektivizuje její všudypřítomnost a čím víc se minimalizuje její konkrétní subjektivní prožitek. I Balcar je ve svém záměru důsledný. Jeho slovník inspiruje především Písmo, modlitba, jazyk legend a životů světců, které především zřejmě představovaly jeho četbu. Tuto inspiraci sleduje i ukázněný výběr z hovorového jazyka, který nikdy vulgaritou ani poetizací nepřipustí rozkolísání přísné linie strmě vedoucí k finálnímu poslání.

Metelkova inspirace je široká. Nemyslíme tím jenom inspiraci literární, ale i všeobecně rozsáhlejší životní zkušenost (nejvýraznější odlišnost tvoří znalost řemesla a pobyt v luxusním prostředí zámků) i přírodu v podmínkách hor neodbytněji vstupující do jeho života. Proto plynutí a splývání všeho se vším musí odpovídat i Metelkův výběr lexikálních prostředků. Není to jen kombinace literárních vzorů a hovorového jazyka, co tvoří Metelkův styl.[45] Mnohost viděného vyvolává potřebu mnohosti lexikální a v jejím objevování si Metelka nezadá s některými tehdejšími oficiálními literáty. Kdybychom měli oba dva písmácké autory včlenit do českého písemnictví poloviny minulého věku, Metelka by bezesporu patřil k literatuře umělecké, dokonce k jejím progresivnějším tendencím, které se pokoušely dotknout živé duše konkrétního člověka.[46] Balcarovo životní vyznání (což je snad nejpřesnější výraz pro jeho životopis) jednoznačně patří k literatuře didaktické, která představuje v českém písemnictví staletou tradici. Balcar postavil příběh svého života jako poučení ze skutků hříšného, avšak Bohu a jeho úmyslu oddaného smrtelníka, který je za své utrpení odměněn, jako příklad pro své následovníky i pro dosud nevědomé rodiče a jejich děti.

Čí osud byl snazší? Čí poselství je aktuálnější? Nechceme být soudci. K tomu kraji, který vždy tak zřetelně dotvářel duchovní profil Čech, patří stejně tak živo-

todárná řeka jako memento barokního sousoší na náměstích měst i venkovských návsí.

Poznámky

1 Srovnej J. Blüml – D. Blümlová: *Dvojí hlas z ‚probuzených' Čech*. In: Opera historica. T. 4. České Budějovice 1995. Vývojovou tendenci národopisného pohledu na písmáckou literaturu rámcově představuje následující výběr: A. Waldau: *Böhmische Naturdichter*. Prag 1860; Č. Zíbrt: *Jiřího Volného, vrchního ovčáka v Kratonohách, Písně kratochvilné*. Praha 1894, a desítky článků v Českém lidu, z nichž vyjímáme *Deník rychtáře Matěje Racka o prohlášení konstituce na Vorlíku roku 1848*. ČL, *18*, 1909, s. 199–206, nebo *Ze života rychtáře v Proseči V. Kořary*. ČL, *22*, 1913, s. 388–392. Též J. Kalousek: *Písmák Josef Procházka*. ČL, *5*, 1896, s. 25–27. Z poválečné literatury F. Kutnar: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. Praha 1948; J. Kočí: *Naše národní obrození*. Praha 1960; O. Nahodil – A. Robek: *České lidové kronikářství*. Praha 1960; A. Robek: *Lidové zdroje národního obrození*. Praha 1974. O současném evropském kontextu sledované problematiky blíže L. Petráňová: *Nové historickoantropologické proudy evropského národopisu*. Český lid, *78*, 1991, s. 21–29. Dále srov. L. Petráňová – J. Petráň: *Každodennost Martina Ješuty (1783–1875), ševce a ‚literáka' v Bystřici*. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Sv. 32. 1992, s. 154 a 155.
Připomínky písmácké literatury jako součásti českého národního obrození nalezneme v následujících syntézách: J. Vlček: *Dějiny české literatury I–IV*. Praha 1931; J. Jakubec: *Dějiny literatury české I, II*. Praha 1929, 1934; A. Novák: *Přehledné dějiny literatury české*. Olomouc 1936–1939 (Brno 1995); dále též F. Vodička a kol.: *Dějiny české literatury II*. Praha 1960; M. Pohorský a kol.: *Dějiny české literatury III*. Praha 1961, a J. B. Čapek: *Domácí kořeny našeho národního obrození*. In: Záření ducha a slova. Praha 1948, s. 177–185. V této souvislosti připomínáme i názory samotných literárních mluvčích národního obrození, např. K. Sabina: *František Vavák a jeho spisy*. In: Vybrané spisy K. Sabiny III, Praha 1916 nebo J. Neruda: *František Chládek*. In: Dílo J. Nerudy. Sv. 24. Praha 1925.
Při textové analýze lze též přihlédnout i k některým literárněvědným tendencím, např. R. Garaudy: *Perspektivy člověka*. Praha 1964; S. Zólkiewski: *Semiotika a kultúra*. Bratislava 1969; H. Weinrich: *Le temps. Le récit et le commentaire*. Paris 1973; L. S. Vygotskij: *Psichologija iskusstva*. Moskva 1987.

2 Ačkoliv křestní list uvádí jako datum narození 15. září, přikláníme se stejně jako J. Jech k údaji zapsanému Metelkovou vlastní rukou na rubu fotografie z roku 1860, který se shoduje se zápisem jeho otce. Srov. LA PNP Staré Hrady, fond V. Metelka, dokumenty, a J. Jech: *Věnceslav Metelka. Ze života zapadlého vlastence*. Praha 1977, s. 16. Datum 5. září uvedené v soupisu archivní pozůstalosti V. Metelky (Praha 1980) považujeme za tiskovou chybu.

3 V případě M. Balcara, autora jediného díla, jde v obou případech o týž text.

4 Fond V. Metelky je uložen v LA PNP Staré Hrady v deseti archivních kartonech. Soupisy k němu byly vydány v letech 1980 a 1989. Kromě vlastních rukopisů obsahuje i rozsáhlou korespondenci. J. Jech věnoval Metelkovi speciální zájem už od padesátých let, především na stránkách Českého lidu. Vrcholem jeho úsilí se stal výběr z Metelkových próz i deníků vedený záměrem vytvořit především čtivý kontinuální biografický dokument (viz dílo v pozn. 2).

5 Originál rukopisu je uložen ve Státním okresním archivu Jičín se sídlem v Jeřicích. Citujeme podle jeho edice nazvané *Utrpení učitelského pomocníka*, otištěné v šesti pokračováních ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky 8 z roku 1971. Edici připravil Josef Pícek k otištění ve Věstníku soboteckém. Ten však byl roku 1942 úředně zastaven. Obnovené edice se ujali v roce 1970 J. Volf a K. Bílek.

6 M. Balcar: *Utrpení učitelského pomocníka*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky 8, s. 46.

7 Balcar, s. 46.

8 Balcar, s. 19.

9 Balcar, s. 47.

10 LA PNP Staré Hrady, fond V. Metelka, deník Slavme slavně slávu Slávov slavných Slovanů. s. 179–180.

11 Tato skutečnost není dána jen věkovým rozdílem obou autorů. Metelka není ve vleku líčených událostí ani ve své prvotině, deníku z roku 1835.

12 Metelka, s. 181–183.

13 Metelka, s. 180.

14 Metelka, s. 183.

15 Tato skutečnost není v žádném případě dána menší schopností slovesného vyjádření. Balcar je jiný, avšak také zručný stylistik. Nemá však vnitřní potřebu dalšího psaní, když už svůj záměr jednou realizoval.

16 Balcar, s. 7.

17 Balcar, s. 6.

18 Metelka, s. 140.

19 Metelka, s. 153.

20 Balcar, s. 7.

21 Metelka, s. 138.

22 Všechny Metelkovy deníky nějakým způsobem jeho bohatou četbu odrážejí, ať už v citátech z přečteného, v zamyšleních nad dílem – často téměř recenzního charakteru – nebo jenom v pouhých seznamech titulů přečtených za určité období. Metelka do důsledků chápe dobový pojem vlastenec a cítí se jím být. Pokud použije slova vlast Balcar, jde o synonymum slova domovina.

23 Balcar, s. 7.

24 Tamtéž.

25 Balcar, s. 35.

26 Balcar, s. 90.

27 Balcar, s. 6.

28 Tamtéž.

29 Balcar, s. 36.

30 Pouze na tomto místě Balcar užívá pojem vlast, ovšem bez jazykového i citového náboje. Je zajímavé, že na rozdíl od Metelky nemá jazykové problémy. Slovo vlast se neobjeví ani v závěrečném apostrofování a díkůvzdání, jehož hierarchii tvoří Bůh, rodiče, sourozenci, přátelé, dobrodinci, sousedé a školní děti.

31 Balcar, s. 19.

32 Obrazem přírody se autoři zabývají v článku zmiňovaném v pozn. 1.

33 Metelka, s. 128.

34 O tomto významu a smyslu Metelkova psaní nalezneme důkazy i mimo zkoumaný životopis. Např. v deníku z roku 1836, v zápisu ze 4. května píše: *Povede-li se mně dobře, neustanu od mého psaní – povede-li se mně zle, nepřestanu psát. Papír, to je spoludruh, který jest trpělivý. Oně snese i nepříjemnosti, oně není žádný tlachal, jemuž nic svěřit nemůžeme, oně jest věrný mně a já jsem věrný jemu. Když čtvrt hodiny popíšu, jest mi tak, jako bych dvě hodiny odpočíval pod palmou cizokrajnou.*

35 Metelka, s. 139.

36 Metelka, s. 145.

37 Metelka, s. 148.

38 Metelka, s. 149.

39 Srov. citace k poznámce 10. Metelkův životopis důkladně utajil vztah ke Kateřině Šimůnkové, se kterou byl v době jeho napsání už ženat. Tato skutečnost vyplývá až z následujících deníků. M. Balcar, který svůj životopis důsledně ochránil od jakéhokoliv dívčího prvku, se oženil dokonce dvakrát.

40 Metelka, s. 147.

41 Metelka, s. 156.

42 Metelka, s. 167.

43 Srov. citace k poznámce 13.

44 Balcar, s. 7.

45 Srov. J. Jech, *V. Metelka*, s. 13–14.

46 Srov. Jechovy úvahy o souvislostech Metelky s Máchou a Nerudou. J. Jech, *V. Metelka*, s. 13.

Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel

Václav Votoček

Názor, že dějiny jsou vlastně dějinami jednotlivců a jiné dějiny snad ani nejsou, vyslovil významný americký filozof minulého století R. W. Emerson. Dějiny skutečně tvořili převážně lidé, a nebyli to jen panovníci, šlechta, vojevůdci a politici. Mezi ty, které můžeme na přelomu XIX. a XX. století počítat k spolutvůrcům historie Semilska, patřil lékárník Rudolf Husák.

Rudolf Husák se narodil 18. ledna 1840 v Německém (Havlíčkově) Brodě, kde po vyjití obecné školy absolvoval i nižší gymnázium. Na další studium chyběly prostředky. Jeho otec byl sice mlynářem a náležel podle vžitých představ mezi zámožnější občany, ani pro něho však nebylo zřejmě snadné uživit početnou dvanáctičlennou rodinu. Syn Rudolf proto vstoupil jako učeň do lékárny W. Hromátky v Kouřimi. Po skončení tříletého učebního poměru složil v Čáslavi úspěšně gremiální zkoušky a v roce 1858 nastoupil jako praktikant v lékárně PhMr. Františka Plumerta ve Frýdlantě v Čechách. Lékárník si snaživého mladíka oblíbil a dal mu k dispozici svou rozsáhlou knihovnu, čehož Rudolf Husák cílevědomě využil ke svému všestrannému vzdělávání. Navázané vřelé přátelství s JUDr. Juliem Grégrem, tehdy ředitelem advokátní kanceláře JUDr. Pulkrábka ve Frýdlantě, znamenalo pro Husáka první cenné kontakty s předními českými politiky.[1]

Po složení vyšších gremiálních zkoušek v Praze nastoupil Husák na doporučení přítele dr. Aloise Jandouše v roce 1861 do lékárny Augusta Řehoře, předsedy pražského lékárnického grémia, kde pracoval jen za nocleh a stravu. Umožnilo mu to však absolvovat farmaceutický kurs na univerzitě. Tam patřil k nejlepším žákům a někteří učitelé, zejména profesor chemie Rochleder, mu doporučovali, aby se věnoval akademické dráze. Na to však Husák pro nedostatek peněz nemohl pomýšlet.[2] Dne 18. července 1863 získal diplom magistra farmacie a Carl von Helly jej přijal do své renomované lékárny *Zur goldene Krone*, jed-

né z prvních pražských lékáren, která se také jako první v Čechách začala zabývat hromadnou výrobou léků. Již tehdy psal Husák do odborných lékárnických a lékařských časopisů a byl zvolen prezidentem Spolku českých farmaceutů, z něhož později vznikla Pražská farmaceutická společnost.

V srpnu 1866 převzal Husák jako provizor vedení lékárny MUDr. Zvěřiny v Jičíně, kde si brzy získal všeobecné sympatie pro své úspěšné působení v ochotnickém divadelním spolku i díky svým přednáškám z chemie a fyziky na tamních školách, jež pro svou populární formu získaly oblibu.

V březnu 1868 zemřel semilský lékárník Bedřich Roth a Rudolf Husák, který již nastřádal do začátků vlastního samostatného podnikání 200 zlatých, si lékárnu od vdovy Marie Rothové k 1. květnu 1868 pronajal.[3]

Lékárna byla v neutěšeném stavu a poskytovala jen malý výnos. Převážně chudí obyvatelé Semilska vyhledávali při nemoci lékaře jen zřídka a léčili se sami domácími prostředky. A tak ani lékárna neměla valný příjem, jen v neděli bývala tržba větší, když lidé cestou do kostela se zastavili pro nějaké *mazání*. Otevření lékárny v nedalekém Železném Brodě v lednu 1869 znamenalo pro semilskou lékárnu další újmu. Navíc vdova Rothová, zatížená značnými dluhy z málo úspěšného podnikání svého manžela, požadovala neobyčejně vysoký roční pacht 500 zlatých. Lékárník Husák tak prožíval v prvním období svého samostatného působení těžké chvíle.[4] Přesto, když starosta města Wišňák vyzval v červnu 1868 na základě přípisu poslance JUDr. F. A. Braunera občany ke sbírce ve

Dům čp. 83 na Husově ulici, v němž sídlila první semilská lékárna.

V domě čp. 9 na rohu Riegrova náměstí a Husovy ulice byla lékárna v letech 1867 až 1875.

prospěch mladých českých badatelů a historických spisovatelů, přispěl Husák částkou, která odpovídala průměrné výši darů.[5]

V roce 1870 se Husák oženil s Annou Bartošovskou, o jedenáct let mladší dcerou ředitele panství hraběte Harracha v Jilemnici Václava Bartošovského, jehož dvě z pěti dcer byly již provdány za lékárníky. Věno manželky zlepšilo Husákovu finanční situaci, umožnilo mu lékárnu lépe vybavit a konečně se zbavit koupí koncese i tíživého nájemného.[6]

V roce 1873 koupila Občanská záložna v Semilech dům čp. 14 na dnešním Riegrově náměstí a sousední spáleniště po domku čp. 15 a postavila v těchto místech nový výstavný dům podle plánů stavitele Petra Kramáře. Průčelí navrhl stavitel knížete Rohana na Sychrově, stavební rada J. Pruvot. Po dokončení stavby se ucházel Husák o pronájem přízemí, představenstvo záložny jeho žádosti 17. ledna 1875 vyhovělo, a tak lékárna, které dal název *U české koruny*, se přestěhovala do mnohem lépe vyhovujících prostor, sestávajících z prodejní místnosti, laboratoře, přípravny materiálu, pokoje pro personál v noční službě a pěti sklepů, určených ke skladování tinktury, hořlavin, vína, minerálních vod a skla.

Záložna pronajala v novém domě i další místnosti, aby pokryla vysoké výdaje se stavbou spojené, ale výnos nebyl takový, jak se předpokládalo. Roční ztráta z domu činila průměrně 553 zlatých. Proto když Husák projevil zájem dům koupit, celý výbor záložny ochotně souhlasil s prodejem. Spor vznikl jen o výši

Lékárna U České koruny na Riegrově náměstí čp. 14/15.

požadované ceny.[7] Trhová smlouva na prodej záloženského domu čp. 14/15 Rudolfu a Anně Husákovým za 16 000 zlatých byla podepsána 14. dubna 1881. Pohled na líbivou novostavbu lékárny kazil vzhled sousedního domku čp. 13, jenž k lékárně těsně přiléhal. Husákovi koupili později i tento domek, a to jen proto, aby jej mohli nechat zbourat.

Dobře vedená, vybavená a bohatě zásobená lékárna *U české koruny*, spojená s drogerií,[8] začala prosperovat a získala výbornou pověst. Byla považována za vzorovou, protože v Čechách bylo jen málo lékáren, které se jí mohly rovnat. Rudolf Husák byl zvolen starostou krajského lékárnického gremia v Jičíně a tuto funkci vykonával přes dvacet let. Oceněním jeho schopností a odborné zdatnosti bylo i pozvání do Vídně ke spolupráci na tvorbě rakouského lékárnického zákona. V roce 1897 se jako delegát Rakousko-Uherska zúčastnil mezinárodního medicínského kongresu v Moskvě.[9]

Od sedmdesátiletého Rudolfa Husáka převzal vedení lékárny *U české koruny* dnem 1. října 1910 jeho syn PhMr. Zdeněk Husák.

❑

Přítelem Rudolfa Husáka byl textilní chemik Vincenc Kwaysser, technický ředitel tiskárny šátků firmy F. Schmitt v Semilech. Díky své hloubavé a bádavé povaze stal se autorem řady zlepšení a drobných vynálezů, jimiž prospěl svému zaměstnavateli a dopomohl textilní tiskárně v Semilech k věhlasu v celém Rakousko-Uhersku. Při výrobě hmoty pro tiskařské válce přišel Kwaysser na to, že by se tohoto produktu dalo využít ke kopírování psaných předloh. Se svým nápadem se svěřil Husákovi, kterého myšlenka velice zaujala. Protože i Husák měl značné znalosti v chemii, prováděli pak spolu nesčetné zkoušky, aby našli optimální poměr komponentů, mezi nimiž převládal glycerin a želatina, a aby odstranili nedostatky, které by mohly bránit praktickému použití objevu. Vyzkoušeli různé druhy anilínových inkoustů a vyvinuli také jednoduché zařízení, které kopírování umožnilo. Na jaře 1878 byli tak daleko, že zařízení, které nazvali hektograf, bylo provozuschopné a dávalo přijatelný počet kvalitních otisků.

Interiér Husákovy lékárny v 90. letech 19. století.

Kwaysserovi to přineslo uspokojení z vyřešení problému, neměl však obchodního ducha, aby se snažil vynálezu dále využít. Obchodní talent naopak nechyběl Husákovi, který viděl v objevu obrovskou šanci. Kwaysserovi se do nejistého podnikání nechtělo, skromně ocenil svou spoluúčast na 200 zlatých, za které byl ochoten přenechat svému společníkovi veškerá práva. Když Husák odmítl s odůvodněním, že navržená částka je naprosto neúměrná hodnotě objevu velkého dosahu, zvýšil svůj návrh na 500 zlatých, ale ani pak neuspěl. Husák trval na tom, že budou podnikat společně, a ubezpečil přítele, že na tom nemůže prodělat. Kwaysser podlehl naléhání, věnoval do začátků společného podnikání 20 zlatých a 12. května 1878 podali oba společnou žádost o udělení patentu. Téhož dne založil Rudolf Husák pokladní deník, na jehož titulní stranu napsal: *Dej Bůh, aby využitkování našeho vynálezu potkalo se s žádoucím výsledkem, aby se stalo základem našeho štěstí, blahobytu a aby obecenstvu valně prospělo*. Pod tímto záznamem se oba společníci podepsali.

Prvními zákazníky byli kníže Kamil Rohan, semilský okresní hejtman Havle a notáři Jan Hradecký ze Semil a Hugo Vítkovský z Vysokého. V prvním měsíci podnikání vynesl vynález 40 zlatých 20 krejcarů, v červenci 60, v srpnu 210 zlatých. V září 1878 byl vynálezu udělen rakouský patent. První popis přístroje přinesl vídeňský časopis *J. C. Ackermanns Illustrierte Gewerbezeitung.*[10]

Vynález hektografu vyvolal světovou senzaci. Psal o něm všechen tisk, římské noviny označily dokonce hektograf za jeden z největších vynálezů XIX. století. Hudební skladatel Eduard Strauss zkomponoval rychlou polku *Hektograf*, která byla poprvé uvedena na plese techniků ve Vídni v roce 1882.

Koncem roku 1878 se již hektografy dodávaly do řady českých měst, ale i do Vídně, Budapešti, Lince, Segedína, Zürichu. Mezi zákazníky se zařadil americký konzul ve Vídni, rakouský generální konzul v Oděse, začaly dodávky do Německa, Chorvatska, Anglie a postupně i do dalších zemí. Příjmy stoupaly závratným tempem, brzo se jednalo již o tisíce zlatých měsíčně. Husák, který pochopil, že vynález má větší šanci na úspěch ve světě, bude-li expedován z Vídně, než z neznámých Semil, spojil se s neobyčejně schopným a průbojným vídeňským velkoobchodníkem Josefem Lewitusem, jehož prostřednictvím pak šla do světa většina dodávek.[11] Hlavní sklad hektografů a kopírovacích potřeb byl zřízen ve Vídni, pobočné sklady v Praze a ve všech velkých městech Rakousko-Uherska, hlavní sklad pro Německo ve Zhořelci s pobočným skladem v Lipsku.

Hektografická kompozice se míchala ve velkém kotli ve sklepě Kwaysserova domu v Semilech Na obci čp. 196, výrobou plechových částí hektografu se zabývali klempíři ze Semil, Vysokého, Železného Brodu, Lomnice nad Popelkou, Rovenska a dalších míst včetně Prahy, finální výroba probíhala převážně v budově semilské lékárny, kde bylo zaměstnáno až 27 lidí. Pracovalo se na směny, nepřetržitě ve dne v noci, aby mohlo být vyřízeno množství objednávek z celé Evropy, Ameriky, dokonce i z Číny a Japonska. Zpracovaly se tisíce centů glycerinu,

PhMr. Rudolf Husák senior.

naplnily milióny lahviček anilínovými inkousty různých barev. Pro dopravu výrobků do lékárny koupil Husák svým místním subdodavatelům trakaře, později zaměstnával povozníky.

Hektograf byl postupně patentován téměř ve všech státech světa. Patenty pro Německo a Rakousko si vynálezci podrželi, ostatní prodali, některé velmi výhodně, zejména do Anglie, britských kolonií a USA.

Úspěch hektografu, který získal první ceny na světových výstavách, vyvolal zájem řady podnikatelů, kteří se snažili výrobek napodobit a provedením nepatrné změny vyhnout se účinnosti patentní ochrany. Někteří zpochybňovali prvenství Kwaysser-Husákova vynálezu, což bylo příčinou řady vleklých soudních sporů v Praze, Berlíně, Lipsku, Paříži, Londýně a Washingtonu. Semilští vynálezci nakonec všechny spory vyhráli, stály je však asi 75 tisíc zlatých. Přesto se hek-

Anna Husáková, rozená Bartošovská.

tograf vyplácel. Společníci si počínali opatrně, vytvořili si značné rezervy na nezbytné investice, na náklady nových obchodních spojení, na soudní výlohy a nečekaná vydání, přesto si mohli v době nejvyšší konjunktury vyplácet z čistého zisku podíly ve výši až 2500 zlatých měsíčně pro každého z nich.

Po patnácti letech končila doba, po níž byl vynález chráněn patenty. Příjmy se výrazně snížily, protože konkurenční firmy měly již volnou ruku ve vlastní výrobě hektografů, které prodávaly pod různými názvy. Objevily se i nové typy rozmnožovacích přístrojů, založené na odlišných principech, později ovládl trh zejména technicky dokonalejší cyklostil. Společníci se v roce 1893 ve shodě rozešli.[12]

Rudolf Husák vedl obchod dále pod stávající firmou *Kwaysser a Husák, výsadní továrna na hektografy Semily*, neboť hektograf zůstal u méně zámožných zákazníků nadále oblíben pro nízkou cenu a jednoduchou manipulaci. Po roce 1909 činil příjem z hektografu již jen necelou desetinu příjmů z lékárny a hektograf se přestal vyrábět. Těm, kteří jej vlastnili, zajišťoval však Husákův syn možnost nákupu hektografických potřeb až do roku 1938.[13]

❑

Od počátku svého pobytu v Semilech projevoval Rudolf Husák velký zájem o všechno dění ve městě a věnoval se veřejné činnosti. Semilský historik František Mizera jej hodnotil slovy: *Při všem počínání vynikal důmyslem, prozíravostí, energií, pracovitostí a vytrvalostí, takže každou začatou věc zdárně přivedl ke konci.* I když Husákova činnost byla všestranná a stal se členem všech důležitých korporací ve městě, těžiště jeho činnosti spočívalo v oblasti samosprávy. Již v roce 1870 byl zvolen do městského zastupitelstva a jeho členem zůstal 49 let. Stojí za pozornost, že čtyřiatřicetiletý Husák, jeden z nejmladších členů zastupitelstva, byl pověřen úkolem tak čestným, jakým bylo pronesení slavnostního projevu při dokončení stavby nové radnice. Byl též autorem obsáhlého pamětního spisu k otevření radnice, který byl uložen k nejcennějším dokumentům města a je dodnes vzácným dokladem o tehdejších poměrech v Semilech. V roce 1883 byl zvolen městským radním, o tři roky později náměstkem starosty. V této funkci měl rozhodující podíl na řadě závažných jednání, jejichž úspěšnost lze přičíst nejen Husákově obratnosti při vyjednávání, ale i jeho rozsáhlým známostem mezi vlivnými osobnostmi Českého království.[14] Koupi semilského panství městem Semily projednával většinou společně se starostou města MUDr. Antonínem Špidlenem, případně i s JUDr. Antonínem Zemanem, ale některá jednání vedl sám. V této záležitosti navštívil několikrát knížete Alaina Rohana, hraběte Schönborna, českého místodržitele hraběte Karl Maria Coudenhove i dalšího zájemce, velkoprůmyslníka Konráda Blaschku.[15] Spolupůsobil při stavbě školy, výstavbě městských jatek, při přípravě stavby obecního domu, při náročných jednáních o výměně obecních pozemků s firmou F. Schmitt. Havarijní stav kostela svatého Petra a Pavla jej vedl k tomu, že se stal zakládajícím členem Spolku pro postavení nového kostela, předsedou zařizujícího komitétu, který vypracoval stanovy a stavbu průběžně zajišťoval. Kromě značných peněžitých prostředků věnoval novému kostelu malované okno s postavou sv. Anny, jíž malíř na Husákovo přání vtiskl podle fotografie podobu jeho matky. V letech 1913 až 1919 byl Rudolf Husák starostou města Semil.

Členem okresního zastupitelstva se Husák stal v roce 1875 a v letech 1890–1907 stál jako starosta v čele tohoto okresního samosprávného sboru. Také v této funkci si získal velké zásluhy především svým rozhodujícím podílem na projednání stavby pojizerské silnice Semily–Jilemnice, prosazením stavby nového mostu přes Jizeru v Semilech i stavby okresní veřejné nemocnice. Za jeho působení ve funkci prvního muže okresu bylo postaveno 37 km okresních silnic, podél nichž nechal vysázet ovocná stromořadí. Velkou pozornost věnoval sociálním zařízením, chudinské péči, školnímu i mimoškolnímu vzdělávání. Byl zvolen předsedou místní školní rady a 35 let působil v okresní školní radě. Zasloužil se o výstavbu nové školní budovy na Komenského náměstí, na schůzi městské rady 20. prosince 1889 inicioval zřízení školy měšťanské a docílil, že v roce 1892 zahájila vyučování. Na jeho žádost, podanou zemské školní radě, se na měšťan-

ské škole v Semilech začalo v roce 1909 vyučovat francouzštině. Docílil zřízení průmyslové školy pokračovací a stal se členem výboru, který zajišťoval chod školy, její personální, finanční a materiální vybavení. Od roku 1907 byl členem tohoto výboru jako jmenovaný zástupce zemského výboru Království českého. Ani Vzdělávací klub, který se přednáškovou činností staral o zvyšování všeobecné vzdělanosti občanů, se bez Husáka neobešel. V roce 1908 se Husák postaral o zřízení odbočky Zemské komise pro ochranu dětí a péče o mládež.

Od roku 1871 byl Husák členem výboru Občanské záložny v Semilech, o pět let později se jako pokladník stal členem ředitelstva tohoto ústavu a konečně v letech 1898–1912 působil jako ředitel Občanské záložny. V té době se ústav značně povznesl a výše vkladů neobyčejně vzrostla. V říjnu 1906 byl jmenován cenzorem prvního semilského bankovního domu, filiálky Záložního úvěrního ústavu v Hradci Králové. Husák patřil mezi svolavatele ustavující valné hromady Hospodářského spolku 17. ledna 1893. Stal se také zakládajícím členem Okrašlovacího spolku. Svým projevem zahajoval jeho ustavující schůzi 4. 5. 1898.

V Čtenářsko-pěveckém spolku Jizeran se uplatnil jako druhý tenor, s Jizeranem zpíval v Semilech i na zájezdech.

Stál u kolébky Sokola i místního hasičského sboru, patřil k jejich zakládajícím členům a na první valné hromadě 21. 5. 1871 byl zvolen pokladníkem tělocvičnohasičské jednoty Sokol, o dva roky později zástupcem náčelníka. Starostou semilského hasičského sboru byl v letech 1881–1902. Na valné hromadě v roce 1888 přednesl iniciativní návrh na zřízení hasičské župy, a když většina návrh podpořila a Hasičská župa Riegrova v Semilech vznikla, stál v jejím čele jako starosta až do roku 1902.

Husákův podpis najdeme také pod stanovami Spolku divadelních ochotníků z 24. listopadu 1874. Funkci ředitele ochotnického spolku vykonával od roku 1886 do roku 1901. Když v roce 1892 nastal ve spolku z neznámých příčin rozkol a padl návrh, aby se spolek rozešel, na valné hromadě 14. listopadu 1892 svým nadšeným a povzbuzujícím vystoupením způsobil zvrat a členové spolku se opět semkli k další úspěšné činnosti.[16]

Stopy jeho působení najdeme i na dalších místech. V roce 1893 se na jeho návrh ustavil místní stálý komitét pro národopisnou výstavu, jehož se stal Husák předsedou. Spolu s Františkem Mizerou organizačně připravil v Semilech národopisnou výstavu, z níž část exponátů byla pak instalována na Československé výstavě národopisné v Praze. Jako Riegrův přítel a ctitel nemohl chybět ve výboru Družstva pro zřízení Riegrovy mohyly na Kozákově. Stal se zakládajícím členem Družstva pro postavení tělocvičny Sokola. Jeho aktivita zasahovala i do Prahy, kde byl členem Umělecké besedy, členem Společnosti muzea Království českého, zakládajícím členem České lékárnické společnosti, členem spolku Studentské koleje českých vysokých škol pražských.

PhMr. Zdeněk Husák.

Za svou všestrannou činnost získal četná uznání, ocenění, čestná členství nebo čestná předsednictví ve spolcích i čestné občanství města Semil. Nejvýznamnějším oceněním jeho zásluh bylo udělení řádu Františka Josefa I. Rytířský kříž mu 12. února 1899 připjal v zaplněném sále radnice okresní hejtman Kazimír Přecechtěl. Laudatio pronesl kromě okresního hejtmana i JUDr. Antonín Zeman (Antal Stašek). V prosinci 1911 bylo Husákovi uděleno další vysoké vyznamenání – papežský záslužný kříž *pro ecclesia et pontifice*.

PhMr. Rudolf Husák zemřel 10. října 1924 ve věku 84 let. Pochován byl v Semilech na Koštofranku 14. října do rodinné hrobky.

Poznámky

1 JUDr. Julius Grégr po ukončení frýdlantského pobytu v r. 1861 založil Národní listy a stal se jejich šéfredaktorem. Jeden z vedoucích politiků mladočeské strany.

2 Husák neměl ani na zaplacení předepsané zkušební taxy. Půjčkou mu vypomohli jeho kolegové Slavík z Kutné Hory a Völker z Votic. Pharmaceutische Post 1899, č. 9.

3 O povolení ke zřízení lékárny v Semilech zažádalo město u krajského úřadu v Jičíně 28. 2. 1864, povolení bylo vydáno 27. 10. téhož roku a 13. 11. 1864 vypsalo město konkurs na obsazení místa

lékárníka. Asi z desítky uchazečů získal koncesi Bedřich Roth z Horaždovic. Lékárnu otevřel 1. června 1865 v domě čp. 83 vedle radnice. O dva roky později ji přemístil do dnes již zbořeného domu č. 9 na Riegrově náměstí, kde ji pak převzal Rudolf Husák.

4 Husák požádal o snížení živnostenské daně, a v případě, že by mu nebylo vyhověno, chtěl se ucházet o místo jinde. Finanční úřad si před rozhodnutím vyžádal vyjádření městského úřadu. Městský tajemník v odpovědi uvedl, že žadatel je velmi přičinlivý a řádný muž, že však tržba lékárny je skutečně malá. Odhadl ji ve všední den na 3–4, v neděli na 6 zl. Z toho polovinu činí cena zboží, ze zbytku musí lékárník uhradit vysoký pacht a daně, takže ročně může lékárna vynášet asi 300, nejvýše 400 zl. (SOkA Semily, fond R. Husák).

5 SOkA Semily, fond R. Husák. Výzva starosty ke sbírce a sběrací listiny.

6 K převodu koncese M. Rothové na R. Husáka došlo 27. 7. 1879.

7 R. Husák nabídl za dům 15 tis. zl., z výboru 2 členové nehlasovali, 3 byli pro 17 500 zl., devět členů pro 16 000 zl., což rozhodlo.

8 Koncese na obchod zbožím materiálním byla Husákovi udělena 28. 10. 1887.

9 Pharmaceutische Post 1899, č. 10.

10 Manipulace s hektografem byla velmi jednoduchá. Předloha napsaná anilínovým inkoustem na libovolný papír se položila v plochém zásobníku na kompozici, do níž se písmo okamžitě vsálo. Po vyjmutí předlohy se přikládaly čisté papíry a lehce přejížděly dlaní, čímž byly kopie hotové. Po použití se písmo z kompozice odstranilo a tím byl aparát připraven k další práci. Během 10–15 minut bylo možno vyhotovit asi 60 otisků, další již měly sníženou kvalitu. Hektografy se dodávaly pro velikosti kopií 25 × 33, 28 × 40, 40 × 50 cm. Hektografické inkousty se vyráběly v barvě černé, červené, fialové, modré nebo zelené.

11 Kromě Lewituse měli zastoupení firmy Kwasser-Husák v Praze Emanuel Starý, v Lipsku F. G. Mylius, ve Zhořelci Lüder, v Linci JUDr. Karl Ritter von Kissling. Josef Lewitus zemřel 18. 12. 1888 ve věku 44 let. Pochován byl 20. 12. 1888 na židovském oddělení ústředního vídeňského hřbitova. Po jeho smrti zvažoval dokonce Husák, zda by se neměl přestěhovat do Vídně, aby uchoval výborně zavedené obchodní spojení.

12 V. Kwaysser odešel na odpočinek do Prahy, kde 2. 5. 1901 zemřel ve věku 64 let. Pochován byl v Semilech na Koštofranku 6. 5. 1901.

13 F. Mizera: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, s. 253–254. Prager Tagblatt, 15. 3. 1879, 20. 3. 1879, 20. 8. 1879. Die Presse, Vídeň, 2. 3. 1879. Centralblatt für Deutschlands Studenten, Leipzig, 1. 3. 1879. Deutsche Zeitung, Berlin, 2. 3. 1879. Neues Wiener Tagblatt, 2. 3. 1879. Beamten Zeitung, 7. 2. 1879. Welt Blatt, Vídeň, 2. 3. 1879. Fremden Blatt, 8. 11. 1879. Gewerbe Zeitung, Vídeň, 1. 12. 1880. Papir Zeitung, Berlin, 4. 7. 1881. Prager Abendblatt, 11. 1. 1894. Úřední list c. k. okresního hejtmanství a c. k. okresní školní rady v Semilech, 15. 2. 1909, č. 2. Zlatá Praha, 1909, č. 24. Ještědský obzor, 10. 4. 1909. (SOkA Semily, fond R. Husák.)

14 Vlivných přátel a známých měl R. Husák řadu. Mezi nejpřednější patřil dr. F. L. Rieger. Pokud zavítal do Semil, byl vždy hostem Rudolfa Husáka, z okna lékárny pronesl i předvolební projev ke shromáždění na náměstí. Naopak Husák navštěvoval Riegra v Praze a patřil spolu s redaktorem Josefem Vejvarou k posledním, kteří Riegra těsně před smrtí navštívili.

15 O uskutečněné koupi panství se mluvilo a psalo v celých Čechách jako o ojedinělé události v historii obecní samosprávy. Jakou pozornost to tehdy vyvolalo, dokazuje i to, že Petr Bezruč ještě jako devadesátiletý si pamatoval, kdy ke koupi došlo a jakou částku město za panství zaplatilo.

16 *Památník 80letého trvání Ochotnického divadelního spolku v Semilech*. Semily 1945, s. 8; *Památník 40letého trvání župní hasičské jednoty Semily*. Semily 1925, s. 8–9. SOkA Semily, fond R. Husák.

Ukrajinci v Turnově a jeho okolí v letech 1918–1945

Bohdan Zilynskyj

Soustavnější výzkum dějin ukrajinské národnostní skupiny na území Čech a Moravy se rozvíjí teprve krátkou dobu.[1] Už nyní se však ukazuje, že badatelský zájem o tuto problematiku by se měl obracet nejen na nejaktivnější ukrajinské komunity, které působily od počátku dvacátých do první poloviny čtyřicátých let v Praze, Poděbradech, Brně a v některých provinčních centrech. Výzkum by měl obsáhnout také ostatní lokality, které spoluvytvářejí celkový obraz života ukrajinských emigrantů ve sledovaném období.

V tomto článku se v souvislosti se zájmovou oblastí sborníku budeme věnovat především Turnovu a jeho okolí. Důvodem je specifická a z hlediska širšího regionu rozhodující role tohoto města v kontextu česko-ukrajinských vztahů. V případě Jičínska, Semilska a Novopacka zůstaly výsledky zatím o mnoho skromnější.[2]

Tematika článku se týká dvou rozdílných a časově odlišných problémových okruhů. První z nich je charakterizován pobyty Ukrajinské republikánské kapely v Turnově a jeho okolí v letech 1919 a 1920 (včetně jejich dozvuků v roce 1921) a několikaletou existencí ukrajinského vojenského pracovního oddílu ve městě. Druhý souvisí se skupinou na Turnovsku natrvalo usazených ukrajinských emigrantů a dotýká se vzniku a vývoje jejich spolků v Turnově. Jako exkurs jsou k výkladu připojeny poznámky o emigrantských spolcích ve třech jiných lokalitách širšího regionu.

Období před rokem 1918

Návštěvy vědců nebo kulturních činitelů z Ukrajiny v oblasti Českého ráje byly před rokem 1918 řídkým jevem. V úvodu naší stati však chceme upozornit na dvě výjimky, které našly určitý ohlas u příslušníků místní české inteligence.

Na prvním místě zasluhuje zmínky několikadenní výlet ruského slavisty a ukrajinisty Izmaila Srezněvského na počátku června roku 1840. Tento autor, známý tehdy snad nejvíce díky čerstvě vydanému spisu *Zaporožskaja starina*, se zastavil i v Turnově.[3] Nás zajímá jeho setkání s českým básníkem Simeonem Karlem Macháčkem, který tehdy žil v Jičíně. Čas strávený se Srezněvským mohl přispět ke zrození Macháčkova zájmu o ukrajinskou lidovou slovesnost, který nedlouho poté vyjádřilo několik překladů zařazených do jediné jeho básnické sbírky.[4]

O více než půl století později, na počátku léta roku 1903, navštívila Turnov a přilehlou část Českého ráje gymnaziální učitelka z Kyjeva Jelisaveta de Witte. Tomuto regionu také věnovala část cestopisu, v němž zaznamenala své zážitky z Čech a který vydala jako jiné své knížky na ukrajinské Volyni.[5]

De Wittová patřila k těm příslušníkům ruské inteligence, kteří působili na Ukrajině, zároveň však odmítali ideu ukrajinské národní svébytnosti, zejména pak její politické projevy. V tomto duchu asi působila na osoby, s nimiž v Turnově komunikovala, ať už šlo o malíře Jana Prouska nebo o učitelku hudby a básnířku Marii Vítězslavu Ježkovou (1872–1951), s níž ji pak pojila dlouholetá korespondence.[6]

Zmínky o obou hostech z Ukrajiny naznačují, jak náhodná, neúplná a nejednoznačná byla asi podoba informací o Ukrajině, které byly obyvatelům této části Čech zprostředkovány uvedenou cestou. Naznačený stav mohla změnit k lepšímu pouze déle trvající přítomnost většího počtu osob, plně se identifikujících s myšlenkou ukrajinské svébytnosti.

Poněkud početnější skupina Ukrajinců (resp. Ukrajinek) se na Turnovsko dostala až na počátku první světové války, ale okolnosti jejich pobytu ještě neodpovídaly výše uvedené charakteristice. Nešlo už o turisty, ale o válečné uprchlíky z východní Haliče, kteří museli opustit své domovy v důsledku ústupu rakouské armády před vojsky carského Ruska. Tento válečný exodus směřoval do západních zemí rakousko-uherské monarchie.

Vedle jiných českých okresů mělo také Turnovsko po určitou dobu povinnost postarat se celkem o 1100 uprchlíků tří haličských národností: Ukrajinců, Poláků a Židů. Tyto běžence přivezl do Turnova železniční transport 18. listopadu 1914. Přímo ve městě pak zůstalo 55 osob, převážně žen. Z národnostního hlediska šlo o 6 Poláků a 49 Rusínů (Ukrajinců).[7]

Ostatní uprchlíci byli rozmístěni v jiných obcích okresu. Podrobnosti jsou známy díky detailně vedeným kronikářským záznamům o vývoji jednotlivých lokalit v letech první světové války. Osoby ukrajinské národnosti jsou zde většinou označovány jako Rusíni, ojediněle však také jako Rusové či Ukrajinci. Bez ohledu na použitou terminologii se tito uprchlíci, kteří byli jistě téměř výlučně venkovany, stali dočasnými obyvateli obcí Čtveřín, Klokočí, Modřišice, Odolenovice, Podolí-Svijany, Příšovice, Rakousy, Malý Rohozec, Troskovice a Svijanský Újezd.[8]

V některých případech mohlo jít také o osoby, které do Čech dorazily s představiteli pozdějších uprchlických vln, ojediněle ještě v roce 1916. Tehdy však už na Turnovsku v rámci této netradiční skupiny dočasných obyvatel okresu převažovali Italové evakuovaní z jižního Tyrolska. Příslušníci první uprchlické skupiny byli totiž už v březnu 1915 v rámci tehdy prováděné koncentrace odesláni z Turnovska. Zatímco Ukrajinci se museli přemístit do tábora v Gmündu v Horních Rakousích, našli Poláci útočiště ve východočeské Chocni.[9]

Pokud autoři příslušných zápisů nějak hodnotili ukrajinské uprchlíky, docházeli k nejednoznačným výsledkům, k čemuž přispěla poměrná krátkost jejich pobytu. Někteří jedinci působili na své okolí pozitivně, o čemž svědčí ojedinělý případ ze vsi Klokočí. Jeden z Ukrajinců, kteří zde byli v roce 1914 ubytováni – Vasyl Budnyj – se rozhodl v obci zůstat a později získal tamní domovské právo.[10]

Teprve po roce 1919 se stal pobyt většího množství Ukrajinců na Turnovsku projevem jinak motivovaného exodu, který byl způsoben v prvé řadě neúspěchem politických i vojenských snah o nastolení a obhájení ukrajinské státnosti. Důsledkem této skutečnosti byla trvalá přítomnost ukrajinských emigrantů ve sledovaném regionu v průběhu následujícího čtvrtstoletí.

Ukrajinská republikánská kapela v roce 1919.

Ukrajinská republikánská kapela v Turnově a okolí (1919–1920)

Na konci dubna 1919 překročil smluvně nevymezenou hranici mezi Československem a Ukrajinou nedaleko Užhorodu téměř osmdesátičlenný smíšený pěvecký sbor. Tehdy ještě málo známé hudební těleso, pojmenované Ukrajinská republikánská kapela, bylo vytvořeno na počátku roku v Kyjevě z iniciativy Symona Petljury rozhodnutím nejvyššího orgánu ukrajinského státu – Direktoria.

Sbor měl realizovat výrazně propagační a ve svých důsledcích i politický úkol – reprezentovat ukrajinskou hudební kulturu a tím pomoci ke zvýšení prestiže tehdy málo známého a ještě méně respektovaného ukrajinského státu.[11] Československu připadla role země, kde kapela zahájila své evropské umělecké turné sérií koncertů, které proběhly mezi 11. 5. a 10. 6. 1919 v Praze a v pěti dalších českých a moravských městech.[12]

Bezprostředně poté se sbor přemístil z Prahy do Turnova, kde si měli jeho členové odpočinout před cestou do dalších evropských zemí. Je velmi pravděpodobné, že volba místa mimopražského pobytu byla ovlivněna univerzitním profesorem Zdeňkem Nejedlým, který do Turnova zajížděl už před rokem 1914 k letnímu pobytu. Vztah z dnešního hlediska jistě kontroverzního historika a publicisty k Turnovu a Turnovsku umocňovala ta skutečnost, že v nedalekém Mnichově Hradišti trávili poslední léta života jeho rodiče.

Nejedlý se začal o činnost Ukrajinské republikánské kapely zajímat hned po jejím příjezdu do Prahy, zúčastnil se i s rodinou cesty sboru po Čechách a Moravě a otiskl o něm článek.[13] Stejně jako Jaroslav Křička a další recenzenti Nejedlý zdůraznil inspirativní sílu ukrajinského sboru a vysoce ocenil jeho umění.

Turnov byl velmi vhodným místem pro pobyt sboru i jeho dirigenta vzhledem ke svému klidnému maloměstskému charakteru, který asi příliš nenarušovaly ani dozvuky obecních voleb, konaných krátce předtím. Jejich výsledek členy kapely zajímal méně než možnost odpočinku a poznání přitažlivého okolí města. Výhodné snad byly na počátku první poválečné sezóny i cenové poměry.

Pobyt v Turnově, trvající více než měsíc, představoval časově nejdelší zastávku kapely v českých zemích v průběhu roku 1919. Tato doba nebyla samozřejmě naplněna jen odpočinkem, ale také zkouškami sboru, které probíhaly v místní sokolovně a byly spojeny s nácvikem nových čísel.

Příjezd tak velkého, svým repertoárem i projevem netradičního hudebního tělesa se stal pro maloměstský Turnov událostí prvního řádu. Zájem o kapelu zvyšovala skutečnost, že mezi jejími příslušníky nechyběli ani intelektuálové různých oborů, např. matematik a profesor ukrajinské státní univerzity v Kamenci Podolském Bohdan Čajkivskyj nebo budoucí profesor Ukrajinské volné univerzity v Praze, umělecký historik Volodymyr Sičynskyj. Členové sboru proto snadno navázali kontakty s místními samosprávnými, spolkovými a kulturními činiteli.

V zápiscích dirigenta kapely Oleksandra Košyce (1875–1944), který se ubytoval v hotelu Benda, je věnováno městu i jeho okolí poměrně mnoho místa.[14]

Oleksandr Košyc, první dirigent Ukrajinské republikánské kapely.

Z textu těchto poznámek vyzařuje klid, pohoda a místy až romantická nálada, umocněná dojmy z výletů na Valdštejn a Trosky. Z Turnovanů jsou ve sbormistrově vyprávění konkrétně zmíněni profesoři místní reálky Josef Jeřábek a dr. Jan Konrád.[15] Zvláště J. Jeřábek (1877–1957), dlouholetý osobní přítel Z. Nejedlého, sehrál ve vztazích Ukrajinské republikánské kapely k Turnovu významnou prostřednickou roli, jak to naznačuje jeho torzovitě dochovaný osobní archiv.[16]

Jediný turnovský list věnoval sice ukrajinským zpěvákům jen dílčí pozornost,[17] v plné míře to však vynahrazovali místní dopisovatelé několika mladoboleslavských periodik. Nejvíce zaujal pobyt kapely obchodníka kožemi a zpravodaje *Mladoboleslavských listů* Dobroslava Havlíka. V uvedeném periodiku, vycházejícím tehdy dvakrát týdně, najdeme proto nejvíce zpráv o pobytu a koncertech Ukrajinců.[18]

Ačkoli většina zpráv regionálních listů o Ukrajinské republikánské kapele byla věnována jejímu pěveckému umění, občas byly probírány v souvislosti s jejím pobytem také politické otázky. Např. turnovský zpravodaj listu *Jizeran* hodnotil se zjevným uspokojením protikomunistický výklad dvou členů kapely, který byl, prý proti nadání prof. Nejedlého, přednesen na jedné místní důvěrné schůzce.[19]

Jako umělecké těleso kapela v Turnově poprvé vystoupila v rámci vzpomínkové slavnosti na M. Jana Husa, konané 6. 7. Za velkého zájmu veřejnosti následo-

valy dva samostatné koncerty sboru v Turnově (11. a 13. 7.), další jeho vystoupení se konalo 16. 7. v Mladé Boleslavi.[20] Nazítří uspořádala kapela slavnostní oběd u příležitosti rozloučení s Turnovem. Této akce se zúčastnili kromě členů sboru turnovský starosta, představitelé okresní politické správy i turnovského Sokola, někteří profesoři reálky a další místní osobnosti. Celkový počet účastníků dosáhl asi stovky.[21] Zdá se, že oboustranná srdečnost, projevená řadou proslovů a výměnou dárků, nebyla líčenou, ale že věrně odrážela skutečný výsledek pobytu sboru ve městě.

Pokud hledáme důvody tak nadšeného přijetí pěveckého souboru z Ukrajiny v Čechách, musíme se zaměřit nejen na hudební, ale také na čistě politickou oblast. V přijetí Ukrajinců se projevilo nadšené ovzduší prvních měsíců československé státnosti spolu s ohlasy starého slovanofilství, ale významnou roli sehrály také dosud neurovnané mezinárodně politické poměry a napjaté vztahy ČSR s Německem, Polskem a Maďarskem. Za této málo příznivé konfigurace byla Ukrajina částí současníků chápána jako jeden z perspektivních spojenců a sousedů Československa.[22]

Svědkem závěrečného koncertu Ukrajinské republikánské kapely při jejím prvním pobytu v Čechách se stal 18. července večer Jičín. Na tamním nádraží bylo členům sboru podle Košycova svědectví připraveno pompézní přivítání za účasti místních sokolů.[23] Definitivní rozloučení s oblastí Českého ráje Košyc charakterizoval slovy: *Zdálo se nám, že opouštíme blízké a příbuzné lidi, s nimiž jsme prožili celý život... V srdci jsme cítili sladký smutek a v očích měli slzy. Nechtěně nám přicházelo na mysl, zda se ještě v cizině dočkáme takových setkání a loučení, zda se ve světě setkáme s takovýmito lidmi, pohostinností a přátelstvím a konečně, zda naše písně dokážou ještě někoho vzrušit tak jako milé, nezapomenutelné Čechy.*[24]

Z Jičína sbor odejel přes Prahu do Vídně a v průběhu následujících jedenácti měsíců pokračoval v cestě Evropou. Postupně se uskutečnily jeho koncerty v Rakousku, Švýcarsku, Francii, Belgii, Holandsku, Anglii a Německu. Vzpomínka na Turnov však zůstávala uvnitř kapely živá. Svědčí o tom několik pozdravů zaslaných profesoru Jeřábkovi z Rakouska, stejně jako novoroční telegram, který na prahu roku 1920 směřoval do Turnova z belgického Lutychu.

Vzpomínka na působení ukrajinského pěveckého tělesa zároveň pomáhala udržet v regionu po určitou dobu zvýšený zájem o aktuální ukrajinskou problematiku. Tuto skutečnost prokazuje informačně bohatá rubrika *Ukrajina,* kterou Mladoboleslavské listy otiskovaly dosti pravidelně po čtyři měsíce.[25]

Přes nesporný úspěch repertoáru i pěveckého umění Ukrajinské republikánské kapely došlo v době jejího pobytu v Německu po polovině roku 1920 k rozpadu dosavadního kolektivu na tři části. Jedním z důvodů se stala skutečnost, že byla definitivně vyčerpána možnost i ochota ukrajinské vlády financovat další činnost sboru. K rozkolu přispěly také dlouhodobé vnitřní neshody mezi di-

rigentem a některými osobami z jeho okolí, přerůstající často do roviny nepříjemného intrikování a vzájemného obviňování.

Po rozpadu Ukrajinské republikánské kapely se část jejích členů, vedená Oleksou Prychoďkem, přesunula z Německa do Užhorodu a druhá menší skupina se vypravila do zemí západní Evropy. Většina sboristů (přes padesát osob) však 25. 7. 1920 odjela z Berlína k novému pobytu do Čech. Cílem byl znovu Turnov, kam s menším zpožděním dorazil také Košyc.[26]

Druhý pobyt Ukrajinské republikánské kapely v Turnově potrval dva a půl měsíce, tedy ještě delší dobu než v roce 1919. Sbor omezil svou koncertní aktivitu na vystoupení v Turnově a jeho širším okolí (Mladá Boleslav, Německé Jablonné, Nová Paka, Semily, Jičín, Hořice, Dvůr Králové). V regionálním tisku nacházíme velmi příznivé zprávy o těchto vystoupeních.[27]

Méně informací máme zatím o průvodních okolnostech pobytu sboru v Turnově, protože zápisky O. Košyce zůstávají v tomto případě skoupé.[28] Nevíme tedy, zda městská reprezentace vůči kapele projevovala obdobnou vstřícnost, jako o rok dříve. Nesporné je, že z mezinárodně politického hlediska bylo už postavení ukrajinského státu o mnoho horší, což zřetelně vnímali i tehdejší čeští pozorovatelé. To nevytvářelo pro práci kapely příliš příznivou atmosféru, přičemž její finanční situace zůstala po rozpadu původního kolektivu značně nejistá.

Za této situace se O. Košyc musel na počátku září 1920 vydat z Turnova na složitou cestu přes Polsko až do městečka Otynija na území jihovýchodní Haliče. Dirigent se zde setkal ve štábu ukrajinské armády, bojující tehdy na straně Poláků proti Rudé armádě, s nejvyšším představitelem ukrajinského státu a jeho ozbrojených sil Symonem Petljurou. Jednal s ním o budoucnosti sboru, ale k základnímu zlepšení situace kapely nemohla přispět ani osobní sympatie S. Petljury.[29]

Je paradoxní, že v tutéž dobu byli příslušníci sboru podezíráni pražskou zemskou správou politickou ze styků s osobami z okolí ruské sovětské mise Červeného kříže v Praze. Přípis prezídia ZSP okresnímu hejtmanovi v Turnově z 24. 8. 1920 dokonce ukládá adresátovi, aby uvažoval, zda neexistují podmínky pro vyhoštění členů kapely. Dochovaný koncept odpovědi však zřetelně naznačuje rozpaky představitele okresu v této věci.[30]

V každém případě nedlouho po Košycově návratu do Turnova uskutečnila kapela, doplněná o několik nových členů, svůj závěrečný koncert v tomto městě.[31] Poté ukrajinský sbor definitivně opustil pohostinný Český ráj a přes Prahu, kde měl na pořadu jediné své vystoupení, odejel do Varšavy. Zde začala další etapa jeho umělecké cesty, která definitivně skončila o několik let později na půdě Spojených států amerických.

Dva pobyty Ukrajinské republikánské kapely v Turnově jsou zajímavou, dnes zcela zapomenutou kapitolkou v dějinách města. Vzpomínka na kapelu i jejího sbormistra byla rychle převrstvena událostmi pozdějších let, přestože město zů-

stalo i nadále místem pobytu řady Ukrajinců. V publikacích o Turnovu a Turnovsku, vydaných ve dvacátých až čtyřicátých letech, nenalezneme už žádné ohlasy této umělecké, zároveň však také politické události.

Turnovské dozvuky pobytu kapely

Bezprostřední ohlasy a dozvuky pobytu Ukrajinské republikánské kapely přetrvaly v Turnově ještě v roce 1921. Zpěvačka Nina Ďačenková musela v době odjezdu sboru v říjnu 1920 zůstat ve městě se svým malým synem. Na počátku roku 1921 se za ní do města vrátil její manžel Hryhorij, rovněž člen kapely. Pokoušel se pak v Čechách najít stálé zaměstnání a manželé se nakonec v ČSR trvale usadili. Pracovali postupně v Praze a v plzeňském a olomouckém divadle, ale občas zajížděli i do Turnova.[32]

Čtyři jiní členové sboru se do téhož města vrátili asi v lednu 1921 s představou, že zde budou pokračovat v pěvecké činnosti, tentokrát už v komornější podobě. Tuto myšlenku se pokusili naplnit konkrétním obsahem zpěváci T. Bazylevyč, N. Kuzmin, D. Levytskyj a A. Antonovyčová, jimž pomáhal v organizačních záležitostech někdejší administrátor kapely Petro Stecenko. Podrobnosti o snahách této umělecké skupiny přináší Stecenkův dopis spolku Ukrajinská akademická hromada v Praze.[33]

List psaný v Turnově 31. března 1921 obsahoval nabídku uvedených členů Ukrajinské republikánské kapely, aby se k nim připojil klavírista z řad ukrajinských studentů, působících v Praze. Stecenko ve svém dopisu uvádí, že ukrajinská *pěvecká družina* vyjíždí na koncerty do různých měst mimo Turnov a dosahuje slušných finančních výsledků. Bez ohledu na lákavě vykreslenou perspektivu se však žádný zájemce o místo klavíristy neobjevil.

Časově první vystoupení všech čtyř umělců se uskutečnilo v Sobotce 30. ledna 1921.[34] Později můžeme doložit řadu koncertů, při nichž vystoupil jeden z Ukrajinců se sólovým programem nebo zpívali umělci dva. V této podobě a nejen s ukrajinským repertoárem se skupina pokusila pokrýt poměrně rozsáhlou oblast (Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Liberec, Český Dub, Nová Paka, Jičín, Železnice, Sedmihorky).

Vystoupení ukrajinských zpěváků byla i v této době ojediněle spojována s programem zápasu za ukrajinskou státnost, který kdysi reprezentovala Ukrajinská republikánská kapela. Reálnost tohoto úsilí posuzoval v tuto dobu skepticky i jeden z dřívějších sympatizantů Ukrajinců – D. Havlík.[35]

Turnovský pobyt posledního tělesa, vzniklého z původní Ukrajinské republikánské kapely, spojený s výjezdy do okolí, trval do konce června 1921.[36] V polovině následujícího měsíce nacházíme dva ze zpěváků (N. Kuzmina a T. Bazylevyče) v Mnichově, zatímco P. Stecenko se svou manželkou A. Antonovyčovou ještě pobývali v Turnově, kde jmenovaná chtěla založit pěveckou školu.[37] Tento

pokus však nebyl realizován a manželé se připojili k větší pěvecké skupině, působící v Německu a Španělsku. Její uměleckou cestu můžeme sledovat na základě dopisů a lístků zasílaných do Čech od konce září 1921 M. V. Ježkové a Z. Nejedlému.[38]

Na počátku ledna 1922 se Stecenko s manželkou zdržovali v Berlíně. Antonovyčová odtud žádala M. V. Ježkovou o nalezení nějaké práce pro ni a manžela, protože jedině v Čechách prý oba mají přátele a cítí se zde jako doma. Stecenko pobýval v Turnově v březnu až květnu 1922 a psal Z. Nejedlému o pomoc v téže věci, snažil se také vyjednat možnost příjezdu manželčiných rodičů z Ukrajiny do Československa. Jeho úsilí však nebylo úspěšné a musel se znovu vrátit do Německa.[39]

Jiný byl osud T. Bazylevyče, který zažádal v Turnově o příslib domovské příslušnosti a zdejší městské zastupitelstvo mu dne 2. 9. 1921 vyhovělo. Bazylevyč, který před počátkem první světové války absolvoval právnickou fakultu kyjevské university, uvažoval nyní o vykonání zkoušek za účelem získání doktorátu práv, aby se mohl věnovat soudcovské praxi. Všechno však dopadlo jinak – láska k divadlu a hudbě definitivně zvítězila. Bazylevyč brzy z Turnova odešel do ukrajinského divadla v Užhorodě, kde působil spolu s několika členy někdejší kapely. Později převzal funkci divadelního ředitele a do Turnova se už nevrátil.[40]

Odjezdem členů ukrajinského kvarteta definitivně skončila asi nejvýznamnější ukrajinská kapitola v dějinách Turnova a Českého ráje. Věnovali jsme jí značnou pozornost vzhledem k velké roli, která je dodnes přisuzována Košycovu sboru ve

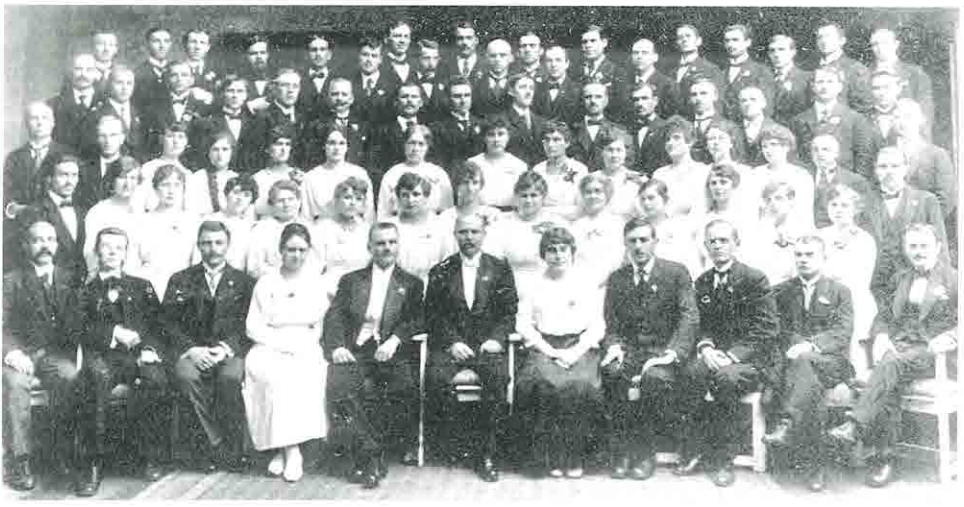

Ukrajinská republikánská kapela v roce 1919.

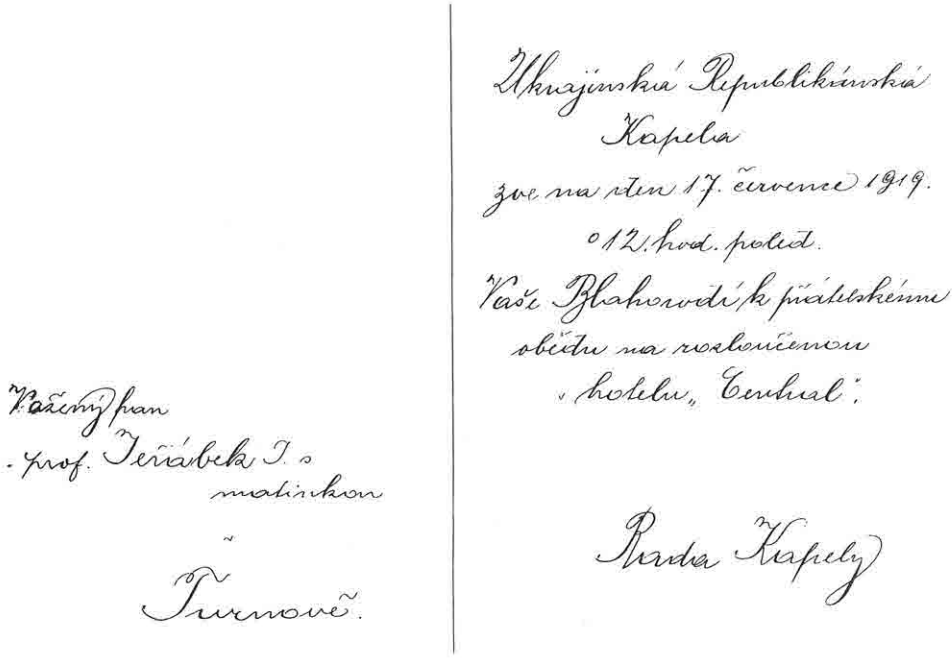
Ukrajinská Republikánská
Kapela
zve na den 17. července 1919.
o 12. hod. polední.
Vaše Blahorodí k přátelskému
obědu na rozloučenou
„hotelu, Centrál".

Pan
prof. Jeřábek I. s
manželkou
v
Turnově.

Rada Kapely

Pozvánka na oběd, pořádaný v Turnově Ukrajinskou republikánskou kapelou 17. 7. 1919.

vývoji ukrajinského sborového umění, i s ohledem na význam této složky hudebního života pro celkový vývoj ukrajinské kultury 19. a 20. století.

Ukrajinský vojenský pracovní oddíl v Turnově

Další, poněkud hůře dokumentovanou ukrajinskou kapitolu v dějinách regionu vytvořil několikaletý pobyt ukrajinského vojenského pracovního oddílu v Turnově. Jestliže většina členů Ukrajinské republikánské kapely pocházela z východní (do roku 1917 ruské) Ukrajiny, pak ukrajinští vojáci, internovaní postupně v květnu 1919 a v září 1920 v táborech v Německém Jablonném a v Liberci, byli téměř výlučně rodáky z Ukrajiny západní. Do Čech přišli z území východní Haliče, které bylo do podzimu roku 1918 součástí Rakouska-Uherska a jež bylo v následujícím roce po bojích s Ukrajinci okupováno polskou armádou.[41]

Z ukrajinských vojáků internovaných v Německém Jablonném byly postupně vytvářeny pracovní oddíly, odesílané pak do různých míst Čech a Moravy k provádění stavebních nebo jiných prací. Podobný oddíl byl po několik let dislokován i v Turnově. Přesné datum příchodu ukrajinských vojáků do města se zatím nepodařilo zjistit, ale nejspíše k němu došlo v roce 1920.

Sčítání lidu z 15. 2. 1921 zachytilo v Turnově 86 osob vykázaných v sumáři jako cizozemci, stejný počet je evidován v přehledu náboženského vyznání pod rubrikou *jiné*. Zdá se, že většina těchto osob patřila k ukrajinskému vojenskému pracovnímu oddílu.[42]

S jistotou lze konstatovat, že o několik týdnů později, 12. března, založilo šedesát příslušníků oddílu odbočku kulturně osvětového kroužku, existujícího v hlavním táboře v Německém Jablonném, jejímž vedoucím se stal O. Danyš. Smysl existence kulturně osvětového kroužku spočíval v intenzivním sebevzdělání jeho členů. Prostředkem k tomu měla být hlavně četba ukrajinských novin a časopisů, docházejících do Turnova, a knih, které byly vypůjčovány z Německého Jablonného. Kromě toho se v Turnově uskutečnil cyklus přednášek o dějinách a zeměpisu Ukrajiny, o tvorbě Tarasa Ševčenka apod.[43]

Jinak víme o konkrétní činnosti zdejšího ukrajinského oddílu jen málo. V tiskovém orgánu ukrajinské vojenské emigrace v ČSR nacházíme v roce 1922 časté zprávy o peněžních sbírkách pořádaných mezi příslušníky oddílu, jejichž výtěžek byl určen např. k podpoře lvovského spolku *Ridna škola,* na stavbu pomníku zemřelých ukrajinských vojáků v Německém Jablonném apod. Velitelem oddílu byl v uvedeném roce setník Olšanskyj.[44]

Snahy ukrajinských vojáků, umístěných v Turnově, o zintenzivnění kontaktů s českým prostředím vyvrcholily koncertem, uspořádaným v Turnově 8. července 1923. K veřejnému vystoupení byla pozvána ukrajinská vojenská hudba z tábora v Josefově a pěvecký sbor ukrajinského vojenského pracovního oddílu v Liberci. O koncertu se zachovala poměrně obsáhlá, se zjevnou sympatií psaná svědectví v regionálních časopisech.[45]

Ukrajinská hudba, řízená P. Baranem, uskutečnila v uvedený den před polednem promenádní koncert na turnovském náměstí. Odtud se přesunula do zahrady hostince *Na střelnici,* kde vystoupila za spoluúčasti sboru podruhé. Podrobnou informaci o provedeném repertoáru nemáme k dispozici, s výjimkou zpráv o zahrání obou státních hymen. O to více pozornosti vzbudil úvodní projev Josefa Tomše, učitele české menšinové státní školy v Růžodole u Liberce, který působil jako učitel a examinátor češtiny na ukrajinských abiturientských kursech v Liberci a Josefově.

Řečník ve svém projevu obhajoval ukrajinský národ i jeho kulturu a apeloval na přítomné, *by ode všech opuštěnému ukrajinskému emigrantu zpříjemnili dle možnosti poslední chvilky pobytu na území ČSR.*[46] Tehdy se ještě předpokládalo, že emigranti budou mít možnost vrátit se brzy domů, tj. v tomto případě do východní Haliče, ovládané Polskem. K takovéto reemigraci však nedošlo, v důsledku trvale neuspokojivého postavení Ukrajinců v meziválečném polském státě.

Ukrajinský vojenský pracovní oddíl ukončil svůj pobyt ve městě v roce 1924. Dozvídáme se ještě, že někdy v závěru jeho působení byla částí jeho členů založena odbočka celorepublikového Ukrajinského selského spolku, orientované-

ho v socialistickém (nekomunistickém) duchu. O činnosti odbočky nemáme žádné konkrétní zprávy, jistě však nepatřila k nejagilnějším. V souvislosti s rozpuštěním vojenského pracovního oddílu asi zanikl i první pokus o ustavení ukrajinského spolku v Turnově.[47]

Ukrajinští emigranti v Turnově a okolí a jejich spolky

Na krátkodobou existenci obou rozdílných ukrajinských společenství v Turnově, jejichž vznik způsobily nepříznivé okolnosti celoukrajinského vývoje po roce 1918, nenavázala později žádná srovnatelná a kompaktní komunita. Po polovině dvacátých let ve městě zůstali někteří jedinci z bývalého ukrajinského vojenského pracovního oddílu, kteří se během několikaletého pobytu v maximální míře sžili se zdejším prostředím a nechtěli odejít jinam. Kromě nich se na území turnovského okresu pokoušeli najít bydliště a obživu také emigranti, kteří se sem přemisťovali z jiných regionů českých zemí. Někteří z nich byli přes svůj původ z východní Ukrajiny ruské národnosti, takovým osobám však v dalším výkladu nevěnujeme pozornost.

V Turnově se samozřejmě mohli objevit Ukrajinci také jako účastníci určité jednorázové akce. V této souvislosti zmiňme kongres zástupců *Studentské pomocné akce,* konaný ve městě 8. až 14. dubna 1922, při němž přišla na pořad jednání také problematika studentů-uprchlíků z Ruska a Ukrajiny. Ukrajinské vysokoškoláky při této příležitosti zastupoval Ivan Lemiška.[48]

Ve městě se dočasně zdržovala řada dalších Ukrajinců. Tak se stalo, že Jan Nálevka z domu č. 623 odevzdal 19. listopadu 1924 na turnovské četnické stanici ukrajinsky psaný dopis zaslaný z Poděbrad P. Jeremijevové, která se u něj během pobytu v Turnově zdržovala. Na základě pověsti, že v Poděbradech je prý mezi Ukrajinci mnoho komunistů, se zrodilo podezření, *že obsah dopisu jedná o nějakém protizákonném opatření.*

Dopis byl tedy pro jistotu postoupen zemské správě politické v Praze s prosbou o přeložení. Tamní *překladatelna* však zjistila, že si s listem neví rady, *což se stává poprvé za trvání této translatury.* Poté, co dopis nakonec úspěšně přeložil policejní koncipient Jaroslav Šmíd, mohl být případ odložen ad acta s konstatováním: *Že by se v tomto případě jednalo o nějaké protistátní opatření, nebylo dosud zjištěno.*

Protože originál dopisu je ve spisech dochován, můžeme toto úřední konstatování po více než sedmdesáti letech potvrdit. Mladý emigrant, který se později stal jedním z ukrajinských básníků působících v ČSR – Mykola Čyrskyj – se na adresátku obrátil se zcela prozaickou, nepolitickou prosbou o přímluvu ve věci přijetí do ukrajinských maturitních kursů, konaných v Poděbradech.[49]

Vraťme se však k emigrantům, kteří si vybrali Turnovsko za své stálé působiště. Nejzřetelněji můžeme sledovat osudy některých z nich v souvislosti s jejich

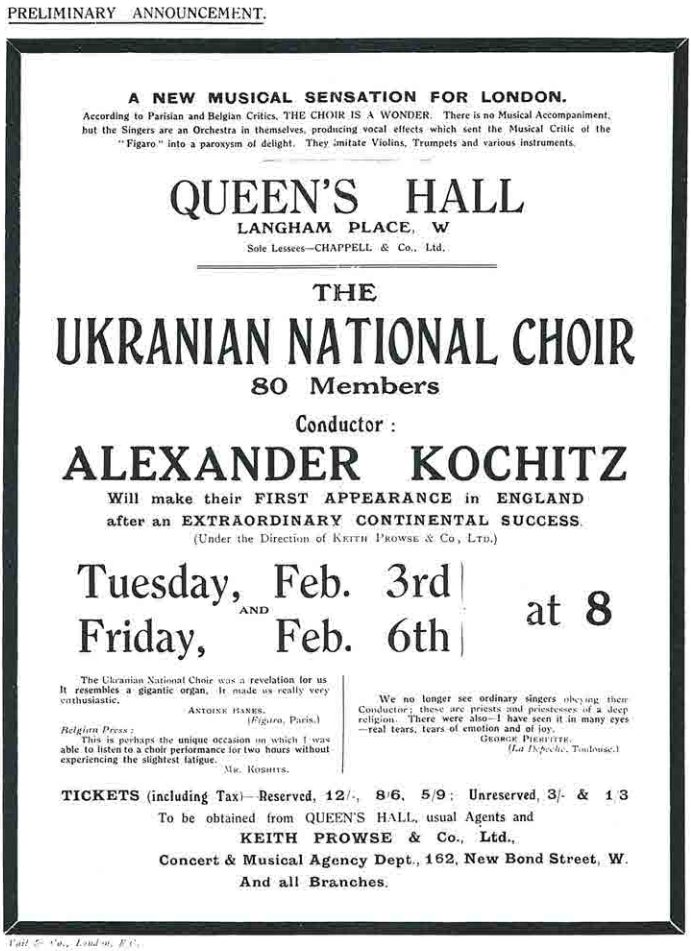

PRELIMINARY ANNOUNCEMENT.

A NEW MUSICAL SENSATION FOR LONDON.

According to Parisian and Belgian Critics, THE CHOIR IS A WONDER. There is no Musical Accompaniment, but the Singers are an Orchestra in themselves, producing vocal effects which sent the Musical Critic of the "Figaro" into a paroxysm of delight. They imitate Violins, Trumpets and various instruments.

QUEEN'S HALL

LANGHAM PLACE, W

Sole Lessees—CHAPPELL & Co., Ltd.

THE

UKRANIAN NATIONAL CHOIR

80 Members

Conductor :

ALEXANDER KOCHITZ

Will make their FIRST APPEARANCE in ENGLAND after an EXTRAORDINARY CONTINENTAL SUCCESS.

(Under the Direction of KEITH PROWSE & Co., LTD.)

Tuesday, Feb. 3rd
AND
Friday, Feb. 6th
at 8

The Ukranian National Choir was a revelation for us It resembles a gigantic organ. It made us really very enthusiastic.

ANTOINE HANES.
(*Figaro*, Paris.)

Belgium Press :
This is perhaps the unique occasion on which I was able to listen to a choir performance for two hours without experiencing the slightest fatigue.

MR. KOSHITS.

We no longer see ordinary singers obeying their Conductor; these are priests and priestesses of a deep religion. There were also—I have seen it in many eyes —real tears, tears of emotion and of joy.

GEORGES PIERRITTE.
(*La Depeche*, Toulouse.)

TICKETS (including Tax)—Reserved, 12/-, 8/6, 5/9; Unreserved, 3/- & 1/3

To be obtained from QUEEN'S HALL, usual Agents and

KEITH PROWSE & Co., Ltd.,

Concert & Musical Agency Dept., 162, New Bond Street, W.

And all Branches.

Vail & Co., London, E.C.

Plakát koncertu Ukrajinské republikánské kapely v Londýně v únoru 1920.

snahou o získání domovské příslušnosti v určité obci okresu. Někteří z Ukrajinců si pojišťovali možnost svého dalšího setrvání v Turnově ještě v době existence pracovního oddílu. Jeho příslušník Mečyslav Syroťuk získal příslib domovského práva už 10. 11. 1921. Prostředkem k úspěšnému vyřízení záležitosti se stal sňatek s Marií Brožkovou, přičemž Syroťuk, civilním povoláním zámečník, se hodlal stát společníkem jejího otčíma, povozníka Josefa Šíce.[50]

V Přepeřích se chtěl koncem roku 1921 usadit četař turnovského vojenského pracovního oddílu Jurij Vasylaščuk díky plánovanému sňatku s Albínou Bažantovou. Vasylaščuk si však nebyl jist, že získá povolení svých vojenských nadřízených, a proto se od oddílu samovolně vzdálil a byl evidován jako uprchlík. Přesto získal koncem roku 1922 příslib československého státního občanství.

Státoobčanské záležitosti haličských Ukrajinců, kteří se v regionu usadili, byly turnovským okresním úřadem projednávány ještě ve třicátých letech. Tak se dovídáme o případu Dmytra Tkače, který usiloval o získání československého státního občanství v roce 1933. V jedné z písemností je o Tkačovi uvedeno, že *mluví rusínsky, hlásí se k národnosti ukrajinské,* on sám však k tomu lapidárně konstatuje: *Mateřskou řeč jsem takřka zapomněl*.

Průběh projednávání jeho žádosti lze označit za dosti zajímavý. Tkač se setkal u městské rady se značnými potížemi, po jejichž důvodech pátráme marně. V původním rozhodnutí z 18. 4. 1933 bylo konstatováno, že *městská rada navrhuje tentokráte žádosti nevyhověti, majíc za to, že svými dosavadními přísliby učiněnými vůči ukrajinským příslušníkům dostatečně prokázala svoji pohostinnost.*

Tkačovi sympatizanti však nepolevili ve snaze o zvrácení negativního rozhodnutí. Jeden z přímluvců, Pravoslav Svoboda, se např. vyjádřil, že *Tkač jest příslušník národa, který se k nám zachoval bratrsky*.[51] Nakonec byl sice příslib domovského práva Tkačovi udělen, pražský zemský úřad však jeho žádosti o udělení státního občanství v červenci 1933 nevyhověl.

U turnovského pracovního oddílu původně působil také vojín Dmytro Kysil, který se na základě sňatku s Antonií Zvířecí z Mašova přistěhoval do uvedené obce, kde mu bylo domovské právo přislíbeno v květnu 1932. Ačkoli bylo toto rozhodnutí učiněno jednomyslně, střetaly se ve věci postoje k emigrantům nadále rozporné pocity. Mašovský starosta vyjadřuje tuto skutečnost v přípisu okresnímu úřadu v Turnově z ledna 1933 následujícími slovy: *K dotazu pak sděluji, že asi žádná obec nerada uděluje příslib !!/, vzláště když je to nemajetná rodina, která v dohledné době případne třeba obci na obtíž. Dnes však bohužel zasahují politické vlivy již i do obecního zastupitelstva, které pak pod tlakem některé strany politické usnáší se ne vždy na tom, co je k prospěchu obce.*

Na první místo byl tedy v Kysilově případě postaven aspekt sociálně ekonomický a nikoli politický. Zpráva velitele četnické stanice v Turnově o Kysilovi z roku 1932 ostatně nezaznamenává žádný důvod pro nějaké podezření ze státní nespolehlivosti.[52] Bez ohledu na tuto skutečnost byla i jeho žádost o udělení státního občanství na jaře roce 1933 zamítnuta.

V závěru tohoto krátkého přehledu uvedeme případ Ivana Jakymiva. Tento ukrajinský žadatel o státní občanství bydlel v osadě Klamorna, přičleněné k obci Chvalčovice. Než se přistěhoval v důsledku uzavření sňatku do uvedeného místa, prošel několika českými městy. Po propuštění z armádního svazku pracoval jako výpomocný dělník na stavbách, přičemž utrpěl dva úrazy. V tomto přípa-

dě nebyly shledány důvody pro zamítavý postoj a více než čtyři roky po podání žádosti udělil pražský zemský úřad Jakymivovi v prosinci 1936 československé státní občanství.

Věnovali jsme několika výše popsaným, zdánlivě málo významným případům pozornost, abychom upozornili na celkovou složitost postavení ukrajinských emigrantů v ČSR. Jejich snaha o plnou legalizaci pobytu na českém území narážela na překážky i tehdy, kdy činnost emigrantů nevykazovala žádné snahy o aktivní zasahování do politického života. Zároveň jsme chtěli výše uvedeným výkladem naznačit, jak složitý a nejednoznačný byl přístup jednotlivých orgánů státní správy a samosprávy k takovým případům. Dosavadní výzkum ukrajinské emigrace v meziválečné ČSR nevěnoval bohužel uvedené problematice náležitou pozornost.

Organizovaný život ukrajinských emigrantů v Turnově se projevil ve větší míře až ve třicátých letech. S jistotou můžeme uvést, že v roce 1933 existovaly ve městě odbočky dvou ukrajinských spolků s celostátní působností, jejichž sídlo bylo v Praze. O přízeň emigrantů zde, stejně jako v řadě dalších měst, soutěžily socialisticky orientovaný Ukrajinský všeodborový svaz dělnický (UVRS) a Ukrajinská hromada (UH), která stála na pozicích nacionalismu.

Odbočka UVRS si v Turnově zachovávala silnější pozici, ačkoli počet jejích členů nelze označit za imponující – šlo o patnáct až osmnáct osob.[53] Z předsedů známe jmenovitě P. Konyka a K. Korolevyče, který působil v roce 1936 dokonce jako člen celostátního výboru svazu. Hlášení okresního četnického velitelství z 1. 10. 1936 konstatuje, že jde o podpůrný spolek, který se politickou činností nezabývá. Lze předpokládat, že činnost turnovské odbočky UVRS ustala na přelomu let 1938 a 1939 v souladu s tehdejší krizí ukrajinského emigračního sociálně demokratického hnutí.

Nejvýraznější akcí této organizace turnovských Ukrajinců se stal koncert na počest T. Ševčenka, uspořádaný dne 11. dubna 1937 za spolupůsobení okresního osvětového sboru. Večer měl charakter společné česko–ukrajinské akce. Potvrdily to projevy předsedy osvětového sboru a místního školního inspektora dr. Romportla a významného ukrajinisty dr. Františka Tichého z Prahy, ale také spoluúčinkování některých turnovských Čechů, včetně žáků měšťanské školy, při kulturním programu. Za zmínku stojí také výrazná účast Ukrajinců z Liberce a Mladé Boleslavi, odkud přijel mj. tamní mandolínový orchestr.[54]

Úspěch celé akce přiměl účastníky k úvahám o tom, že by bylo vhodné založit v Turnově Česko-ukrajinskou společnost. Vzorem byl jistě obdobný mladoboleslavský spolek, činný od roku 1935. K realizaci uvedeného záměru v Turnově však už nedošlo, ačkoli zde existovala nejen potřebná pozitivní tradice, ale snad i poměrně dobré aktuální podmínky.

Činnost druhého ukrajinského spolku v Turnově – Ukrajinské hromady – byla krátkodobější a méně výrazná. Jeho členové nemohli vzhledem k malému poč-

tu pomýšlet na takové akce, jakou byl výše uvedený česko-ukrajinský koncert. Po několika letech činnosti se v roce 1933 připomínají pouze čtyři členové, mezi nimi M. Syroťuk a M. Hnatejko. Vzhledem k tomu filiálka brzy poté zanikla a její členové byli přiřazeni k liberecké odbočce Ukrajinské hromady.[55]

Ukrajinský spolkový život v Turnově se projevil naposledy v protektorátním období. Reprezentovala jej odbočka spolku o staronovém názvu Ukrajinská hromada, který však za války neměl nacionalistický charakter. V tomto období šlo o spolek, který se hlásil ke konzervativnějšímu hetmanskému směru a měl celoříšskou působnost s centrálou v Berlíně. Zprávy o turnovské odbočce spolku z roku 1942 hovoří o devíti jeho členech, z nichž alespoň u části máme k dispozici doklady o jejich pobytu ve městě nebo jeho okolí už v meziválečném období.[56]

Podrobnější doklady o činnosti turnovských Ukrajinců v protektorátním období zatím scházejí. Nemáme ani zprávy o tom, jak se rozvíjely uprostřed nové, zjevně nepříznivé situace kontakty místních Ukrajinců s domácím obyvatelstvem. Můžeme předpokládat, že se v této oblasti projevil trend k ochlazení dřívějších kontaktů. Naděje, které české obyvatelstvo spojovalo s perspektivou blížícího se osvobození z východu, nemohli ukrajinští emigranti sdílet.

Zatím nebyly zjištěny žádné konkrétní údaje o tom, zda a v jakém rozsahu turnovští Ukrajinci opustili na jaře roce 1945 svůj dočasný domov a kolik z nich odešlo z Čech do *druhé emigrace* dále na západ. Nejsou rovněž k dispozici zprávy o zadržení některého z emigrantů, po němž by následovala jeho násilná deportace do SSSR. Nejen v Praze, ale také v některých českých provinčních městech k takovým skutečnostem v roce 1945, během půl roku trvající přítomnosti Rudé armády, docházelo.[57]

Ukrajinci v Jičíně, Lázních Bělohrad a Libštátě

Turnov byl jediným místem naší zájmové oblasti, kde došlo v meziválečné době k dlouhodobým snahám o udržování ukrajinského spolkového života, který na čas dospěl k rozštěpení do dvou souběžné existujících organizací. Zprávy, které jsou dochovány o spolkových aktivitách Ukrajinců ve třech jiných místech, dokládají vždy existenci jediného spolku. Uvádíme zde pro srovnání pouze hlavní údaje, které detailní výzkum doplní o další podrobnosti.

Na prvém místě zmíníme Jičín, jako místo v rámci regionu s Turnovem nejlépe srovnatelné – důvodem byla jejich správní funkce daná působením okresních úřadů. V Jičíně se ale nevyvinuly podmínky analogické turnovským, protože zde nepůsobil na počátku dvacátých let ukrajinský vojenský pracovní oddíl. Ukrajinská komunita se zde vytvářela pomaleji a v méně výrazné podobě. Proto jsou naše zprávy o Ukrajincích v Jičíně a jeho okolí poměrně málo početné, ačkoli přítomnost určitého jejich počtu můžeme i zde předpokládat od poloviny 20. let.

Výjimečně se Jičín mohl stát cílem větší skupiny ukrajinských návštěvníků z Prahy. Např. v květnu 1932 sem přijelo 29 ukrajinských skautů ze Svazu ukrajinských skautů-emigrantů a obohatilo program slavností, konaných u příležitosti 20. výročí existence skautingu ve městě.[58]

V případě Jičína můžeme doložit ve dvou konkrétních případech jiný možný způsob doplňování konstituující se emigrantské komunity. Uplatnění v různých českých městech si totiž po polovině 20. let hledala také značná část absolventů tehdejších ukrajinských vysokých škol existujících v Čechách. Šlo zejména o absolventy Ukrajinské hospodářské akademie v Poděbradech, kterým byly po složení všech požadovaných zkoušek vydány inženýrské diplomy, jejichž hodnota nevzbuzovala pochybnosti.[59] Dva inženýři – absolventi ukrajinské polytechniky v Poděbradech – působili po určitou dobu v Jičíně.

Prvním z nich byl ing. Ivan Ostroveršenko, zprvu profesorský stipendiant na agronomicko-lesnické fakultě Ukrajinské hospodářské akademie a poté asistent na tamní katedře zalesňování. Vzhledem k složité finanční situaci školy se Ostroveršenko musel živit sezónními pracemi při výstavbě silnic. Poté, co se oženil s Annou Grossovou z Jičína, žil v tomto městě v letech 1930–1932 a snad také později. Ve svém dopisu rektorovi Ukrajinské hospodářské akademie z 28. 10. 1931 se Ostroveršenko zmínil mj. o tom, že píše dvě ukrajinské učebnice pro potřeby školy, věnované tvorbě lesních plánů a oceňování lesů. Tyto práce však už nemohly být ani v případě dokončení vydány tiskem, vzhledem k pokračující likvidaci této ukrajinské školy.[60]

O deset let později je v Jičíně doložen ve funkci okresního agronoma absolvent poděbradské akademie ing. Vjačeslav Černyšenko, který sem snad přišel až v roce 1939, po okupaci Karpatské Ukrajiny (dřívější Podkarpatské Rusi) maďarskou armádou. Nevíme zatím, jak dlouho svou funkci vykonával a zda mohl být spjat s jičínskou odbočkou spolku hetmanské (konzervativní) orientace Ukrajinská hromada. Tato filiálka existovala v Jičíně asi od roku 1940 – patřila však se svými šesti členy mezi málo početné.[61]

Ukrajinská organizace menšího rozsahu vznikla počátkem 30. let také v Lázních Bělohrad. Šlo o odbočku nacionalistické Ukrajinské hromady, která se vyčlenila v listopadu 1931 ze starší odbočky libštátské a jejíž stanovy byly potvrzeny v roce 1934. Početně nepatřila k nejmenším (v roce 1937 v ní bylo registrováno 17 členů), předsednickou funkci vykonávali postupně M. Melnyčuk a O. Stefanyšyn. Právě on se v roce 1935 zasloužil o založení další filiálky Ukrajinské hromady v poměrně vzdáleném Broumově.[62]

Za posledním regionálním spolkem ukrajinských emigrantů se musíme vypravit na Semilsko. Také v tomto případě jde o odbočku Ukrajinské hromady, která od roku 1930 vyvíjela činnost v Libštátě. Její dlouholetý předseda Mykola Sokol žil a pracoval od roku 1927 v blízkém Košťálově, kde se stal úředníkem Libštátských textilních závodů.[63] Jiní členové bydleli přímo v Libštátě a některých

dalších okolních obcích. Po Sokolovi se jako předseda odbočky připomíná P. Misjajlo.

Libštátská odbočka byla založena díky kontaktům se silnou místní organizací Ukrajinské hromady v Liberci. Původní počet 18 členů, z větší části průmyslových a zemědělských dělníků, později poklesl v důsledku migračních přesunů a přechodu některých členů do struktury bělohradské pobočky. Přesto zůstávala ukrajinská organizace v Libštátě poměrně aktivní. Z její činnosti se připomínají např. organizace ševčenkovské akademie v dubnu 1931, jíž se zúčastnili také místní Češi, nebo postavení náhrobku s ukrajinským nápisem emigrantu M. Seljanykovi na místním hřbitově. Členové také přijímali na prázdninový pobyt žáky ukrajinského gymnázia v Řevnicích u Prahy.[64]

V libštátském případě máme doložen na počátku protektorátního období přechod odbočky Ukrajinské hromady do struktury nového spolku s celoříšskou působností – Ukrajinského národního sjednocení, orientovaného nacionalisticky. Na této platformě vyvíjeli libštátští Ukrajinci v čele s M. Sokolem činnost ještě v závěru druhé světové války. Zmíněný spolkový činitel patřil mezi ty ukrajinské emigranty, kteří po roce 1945 odešli dále na západ mimo dosah expandujícího komunistického režimu.[65]

Období po roce 1945

Poválečné půlstoletí, jehož líčení by mělo logicky uzavřít dosavadní výklad, bylo obdobím, kdy všechny projevy ukrajinského organizačního života v českých zemích i na většině území Slovenska byly likvidovány. Stalo se tak nejen v Praze, ale také ve všech větších i menších regionálních centrech včetně těch, jimiž jsme se zabývali.

V důsledku této skutečnosti ztrácíme i na Turnovsku, Jičínsku a v přilehlých oblastech možnost sledovat historii ukrajinské národnostní skupiny, resp. ty její projevy, které byly běžné v meziválečném období a zčásti ještě za druhé světové války. Svůj výklad můžeme tedy uzavřít pouze upozorněním na jeden konkrétní osud a symbolický návrat. Člen někdejší Ukrajinské republikánské kapely, JUDr. Roman Kyrčiv (1892–1968),[66] který pobýval se sborem v Turnově v polovině roce 1919, spojil totiž s týmž městem po roce 1943 poslední část svého života.

Po rozpadu legendárního pěveckého sboru odešel Kyrčiv do Užhorodu a působil po celé meziválečné období v místním ukrajinském divadle jako jeden z jeho nejvýznamnějších herců a zpěváků. V roce 1939 musel odejít v důsledku maďarské okupace této oblasti do Čech, usadil se v Kralupech nad Vltavou a podílel se na práci ukrajinského divadla v Praze.

V listopadu 1943 se přestěhoval do Turnova, kde působil do konce 50. let zprvu jako učitel místní obchodní akademie a poté Vyšší hospodářské školy. Ani

v Turnově se nevzdal dřívějších zálib a zájmů a ještě v posledních letech života zde vedl pěvecký kroužek. Kyrčivův dopis ukrajinskému divadelnímu pracovníkovi A. Šeregijovi, psaný v Turnově na konci března 1945, obsahuje mj. informaci, že pisatel právě pracoval na vzpomínkách věnovaných tehdy čtvrt století vzdálenému uměleckému turné Ukrajinské republikánské kapely zeměmi Evropy.[67]

Teprve s odchodem Romana Kyrčiva se definitivně uzavřela hlavní linie kontaktů Ukrajinců s Turnovem, vyjádřená po řadu desetiletí trvajícími vztahy příslušníků Ukrajinské republikánské kapely k městu na okraji Českého ráje. Nelze vyloučit, že v současné době, kdy do mnoha regionů České republiky přichází rostoucí počet ukrajinských sezónních dělníků, se začíná psát úplně nová ukrajinská kapitola v dějinách Turnova, ale úvahy o této problematice už stojí mimo kontext práce historika.

Poznámky

1 Autor článku se pokusil upozornit na důležitost výzkumu menších ukrajinských komunit v českých zemích na stránkách monografie *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1918–1945 (1994)*, Praha 1995, kde je na s. 108 kratičké heslo o Turnově.

2 Za podnět k této práci, dlouhodobou pomoc i trpělivost upřímně děkuji dr. Ivu Navrátilovi, řediteli státního okresního archivu Semily. Nemenší můj dík patří prom. hist. Karolu Bílkovi, vedoucímu pobočky Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech, a celé jeho rodině.

3 Srezněvskij pobýval 1. – 5. 6. 1840 v Sobotce, Jičíně, Libuni, Turnově a Mnichově Hradišti. Srv. jeho dopis matce v knize *Putěvyje pisma Izmaila Ivanoviča Srezněvskogo iz slavjanskich zemel (1839–1842)*, Sankt-Petěrburg 1895, s. 101–104. Krátký výtah podal Jiří Horák, *Z dopisů J. J. Srezněvského a P. J. Preise*, Král. Vinohrady 1913, s. 9–10.

4 V obsahu Macháčkovy sbírky *Drobnější básně*, Praha 1846, se uvádí u tří titulů údaj, že jde o překlad z ukrajinštiny (maloruštiny), ve skutečnosti autor přeložil z uvedeného jazyka ještě dvě nebo tři další veršované skladby.

5 Je. de-Vitte, *Putěvyje vpečatlenija i istoričeskije očerki*, vypusk I–j (Leto 1903 goda. Čechija), Kremeněc 1905. O Turnově a jeho okolí pojednává pasáž na s. 162–189, kde je na s. 188 je zmíněna, nikoli však plným jménem, M. V. Ježková.

6 Ježková věnovala J. de Wittové báseň *Za ruskou spisovatelkou* otištěnou ve sbírce *Na struně nejtišší* ... (Verše), Praha 1923, s. 17.

7 Srv. závěr zprávy turnovského starosty přednesené 22. 1. 1915 na schůzi obecního zastupitelstva, kde se praví: *Uprchlíci jsou hodní, řádní lidé a zasluhují té podpory.* Srv. Hlasy pojizerské (Turnov), *29*, 1915, č. 2 (24.1.), s. 4–5.

8 Stručné kronikářské přehledy o událostech válečných let v obcích okresu otiskl Václav Kudrnáč, *Památník na evropskou válku 1914–17* (Kalendář 1917), 1. díl, s. l. s. d. /Turnov 1916/, s. 128–146 (zde údaje o Ukrajincích ve Čtveřině, Příšovicích a Svijanském Újezdě). Podrobnější údaje má V. J. Kulich, *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu*, díl 2, Turnov 1927, s. 127–317 (zde zmínky o ostatních v textu zmíněných obcích).

9 Srv. zprávu listu Orličan (Kostelec nad Orlicí), *4*, 1915, č. 11 (13.3.), s. 4.

10 Negativní soud o uprchlících je dochován např. z Rakous, srv. Kulich, *Paměti*, 2, s. 248. O Budném tamtéž na s. 172 – jistě právě tento někdejší uprchlík byl v obci později evidován jako příslušník *řecké*, tj. řecko-katolické církve (ib., s. 177). Toto i další v textu uvedená jména jsme se snažili řádně transkribovat z ukrajinštiny do češtiny, abychom se vyhnuli zkomoleninám, běžným v dobovém tisku i v úředních pramenech.

11 Nejrozsáhlejší monografii o zmíněnému sboru, vydanou v češtině, se stala práce Zdeňka Nejedlého *Ukrajinská republikánská kapela*, Praha 1920, srv. recenzi H. Doležila v časopisu Smetana, *10*, 1920, s. 125–126. Text Nejedlého brožury, psané v Praze a Turnově, nebyl po roce 1948 přetištěn v rámci 51 svazkového souboru jeho spisů.

12 Hlavní údaje o koncertech na území Čech a Moravy podává Symon Narižnyj, *Ukrajinska emigracija (Kulturna pracja ukrajinskoji emigraciji miž dvoma svitovymy vijnamy)*, častyna 1, Praha 1942, s. 22–23. Srv. také Oleksandr Košyc, *Z pisneju čerez svit*, častyna 1 (2.vyd.), Winnipeg 1986, s. 57–83, a Oleksandr Pelenskyj, *Svitova koncertova podorož Ukrajinskoji respublikanskoji*

kapeli (Spomyny učasnyka), Lviv 1933, s. 10–33.

13 Zdeněk Nejedlý, *Ukrajinský pěvecký sbor,* Smetana, *9,* 1918–1919, s. 92–95 (v č. 7–8 z 20. 6. 1919). Plná bibliografie tiskových ohlasů činnosti kapely v Čechách a na Moravě nebyla dosud zpracována, jen čtyři tituly jsou podchyceny v bibliografii *Sto padesát let česko-ukrajinských literárnich vztahů 1814–1964* (red. Orest Zilynskyj), Praha 1968, s. 231–232. Překlad deseti českých ohlasů byl zařazen do publikace *Ukrajinska pisňa za kordonom (Svitova koncertova podorož ukrajinskoho nacionalnoho choru pid provodom Oleksandra A. Košycja. Holos zakordonnoji muzyčnoji krytyky),* Paris 1929, s. 42–68.

14 O. Košyc, *Z pisneju čerez svit,* častyna 1, s. 83 až 86. Se zvláštním zaujetím autor vzpomíná na mlýn *jako z německé pohádky,* který se podle jeho popisu nacházel na Jizeře *asi dvě versty nad městem.*

15 O obou profesorech – příslušnících tehdejšího realistického tábora – se zmiňuje např. Karel Zakouřil, *Pionýři,* in: Dvacet pět let státní československé reálky v Turnově (XVII. výroční zpráva /.../ za školní rok 1932–1933), Turnov 1933, s. 24, srv. i s. 33.

16 Pozůstalost J. Jeřábka je přičleněna jako jeden z drobnějších fondů k fondu Z. Nejedlého, uloženému dnes v Archivu Akademie věd ČR, srv. *Průvodce po archivu Zdeňka Nejedlého,* Praha 1976, s. 131–132. Jeřábek se podle dochovaných písemností pokoušel zprostředkovat ve věci zapůjčení sokolovny k jedné ze zkoušek sboru v červenci 1919. Jedenáct členů kapely mu podepsalo v době turnovského pobytu pohlednici s motivem Českého ráje. Dochovány jsou zde také čtyři lístky s poznámkami o historii a aktuálních problémech Ukrajiny.

17 Hlasy pojizerské (Listy pojizerské), *34,* 1919 uveřejnily v č. 28 (13.7.), s. 2–4, nepodepsaný materiál *Ukrajinská republikánská kapela (Dějiny rozvoje a vnitřní organisace)* a na s. 4 zprávu *Koncert Ukrajinců v Turnově.* O rok později otiskl J. K. (snad ředitel kůru J. Kuhn) *Vzpomínku na Ukrajinský pěvecký sbor,* ib., *35,* 1920, č. 33 (15.8.), s. 1.

18 První zmínku o sboru přinesly Mladoboleslavské listy (dále: MbL), *30,* 1919, č. 52 (5.7.), s. 4, další zprávy jsou obsaženy v následujících šesti číslech.

19 Jizeran (Mladá Boleslav), *38,* 1919, č. 32 (26.7.), s. 4–5. K politickým názorům příslušníků kapely se vyjádřil i D. Havlík, který v MbL č. 53 (8.7.), s. 2, napsal: *Jsme na Vás hrdí, bratři Ukrajinci! A to pro Vaše veliké umění a pro váš opravdový, hluboký cit vlastenecký, jenž je tolik cizí našim lidem stejného politického přesvědčení Vašeho.* Na mysli měl jistě tehdejší české sociální demokraty.

20 O vystoupení při husovské slavnosti psala Obrana lidu (Mladá Boleslav), *12,* 1919, č. 23 (11.7.), s. 3, mj. následující: *Sbor uctil u nás památku Husovu svým zpěvem smutečního sboru a přednesem našich hymen – a rozplakal celý sál. Tak opravdu krásně jsem neslyšel nikdy náš Kde domov můj zpívat.* O pozdějších koncertech psaly velmi uznale např. MbL č. 56 (19.7.), první příloha, s. 1, nebo Obrana lidu č. 25 (25.7.), s. 5.

21 V archivu J. Jeřábka je dochována ručně psaná pozvánka na tento oběd, adresovaná jménem sboru jemu i jeho matce. O průběhu setkání píše Košyc, *Z pisneju čerez svit,* 1, s. 85–86, srv. MbL č. 57 (23.7.), s. 3. V č. 58 (26.7.), s. 4, je otištěn pod titulem *Naše slovo Ukrajincům* projev D. Havlíka, pronesený při této příležitosti.

22 Srv. závěr prvního souboru zpráv v rubrice Ukrajina, MbL, *30,* 1919, č. 69 (3.9.), s. 1: *Jsem hluboce přesvědčen o spravedlnosti věci Ukrajinců. Zabezpečení naší budoucnosti vyžaduje, aby ve východní Evropě povstal ze spřátelených států Polska, Ukrajiny, ČSR a Rumunska blok, jenž by byl nebezpečným pro Německo neb Uhersko.*

23 Košyc, l.c., 1, s. 86 vzpomíná na ujišťování jičínských Čechů, že takto slavnostně prý v jejich městě nebyl vítán ani T. G. Masaryk. Nutno však upřesnit, že první návštěva Jičína, kterou vykonal TGM jako prezident, se uskutečnila až v říjnu 1921. K jičínskému koncertu srv. zprávu místního listu Krakonoš, *37,* 1918–1919, č. 37 (20. 7. 1919), s. 3.

24 Košyc, l. c., 1, s. 87.

25 Poprvé se rubrika objevila v č. 69 (3.9.), s. 1, naposledy v č. 3 následujícího ročníku (10. 1. 1920), s. 2.

26 Datum udané Košycem, *Z pisneju čerez svit,* 1, s. 186, potvrzují zprávy MbL, *31,* 1920, č. 55 (28.7.), s. 3, a č. 56 (31.7.), s. 6.

27 Výčet českých měst, v nichž kapela koncertovala v roce 1920, podává O. Košyc, *Z pisneju čerez svit (Iz ‚Ščodennyka'),* častyna 2, s. l. 1970, s. 7. O turnovských koncertech referovaly MbL, *31,* 1920, č. 60 (14.8.), s. 3, a č. 77 (16.10.), s. 4, zatímco např. Hlas našeho venkova, *1,* 1920, č. 22 (26.8.), s. 5, podal zprávu o koncertu v Nové Pace.

28 Spíše jako kuriozitu uvádíme zprávu o tom, jak jistý oklamaný manžel z Belgie se snažil opožděně a písemnou cestou dostihnout jednoho z členů kapely až v Turnově, srv. Košyc, 2, s. 61–62.

29 O své cestě z Turnova k S. Petljurovi a zpět píše Košyc, l. c., 2, s. 11–13, 23–25.

30 SOkA Semily, fond OÚ Turnov, presidiální spisy, 1920, č. 296/152.

31 Jeřábek informoval Marii Nejedlou na pohlednici, odeslané z Turnova 9. 10. 1920, o chystaném koncertu Ukrajinců na rozloučenou s městem, Nejedlá se zmiňuje o koncertu Ukrajinců v Praze v dopise Jeřábkovi z 20. 10. 1920.

32 Zmínky o pobytu Ďačenkových v Turnově obsahují korespondenční lístek a dopis M. Nejedlé Jeřábkovi z 20. 10. 1920 a 10. 1. 1921. O pozdějších pobytech Ďačenkových v Turnově srv. lístek s komentářem, přiložený k jejich dopisům a pohlednicím, zasílaným M. Nejedlé v letech 1925–1938.

33 Dopis P. Stecenka, který byl bratrem významného

ukrajinského hudebního skladatele Kyryla Stecenka, je uložen v SÚA Praha, III. odd., fond RUESO, karton 49. Uvedena je zpáteční adresa: *Turnov, Kozákovská ul. č. 582.* Stecenko uvádí zatím dosažený měsíční výdělek ve výši 1500 – 2000 Kč.

34 O soboteckém koncertu je dochováno svědectví v Pamětech PhMr. Jaroslava Macouna, díl III, s. 98, ve státním okresním archivu Jičín. V místním divadle vystoupili tehdy všichni čtyři umělci.

35 *Jinak arci, ač takořka bezděčně, s jakousi nejistotou pohlížíme dnes na tyto slovanské naše bratry,* konstatuje Havlík a soudí, že Ukrajinci musí být připraveni na historickou chvíli, která rozhodne o Rusku, celém Slovanstvu a jeho jednotě, *aby ohromný její význam plně pochopili a aby byli po případě, jako ostatní, odhodláni přinésti na oltář veliké slovanské věci a její budoucnosti i eventuální nutné oběti.* MbL, *32,* 1921, č. 17 (5.3.), s. 4.

36 Srv. výčet chystaných koncertů v době kolem poloviny února zveřejněný v MbL č. 9 (5.2.), s. 4. O koncertu na rozloučenou s Turnovem lze číst tamtéž v č. 49 (2.7.), s. 5: *Loučíce se s Turnovem a zároveň s celými Čechami, zdůraznili /zpěváci/, jak vděčnou vzpomínku nesou si do své vlasti na nás, kteří jsme jim tolik vyšli vstříc a s plným pochopením.* Není však jisté, zda zpěváci opravdu uvažovali o návratu na Ukrajinu.

37 Inzerát informující o škole zpěvu a cvičení hlasu, kde vyučuje vlašskou metodou paní Antonovyčová (adresa jako v pozn. 30), otiskly MbL č. 66 (27.8.), s. 5.

38 LA PNP, depozitář Staré Hrady, fond M. V. Ježková, karton 1. V závěru listu z Lipska (z 27. 9. 1921) čteme slova: *Velmi se nám stýská po Turnovu a po všech dobrých známých.* Konkrétně jsou z místních obyvatel zmíněni pouze matka a bratr M. V. Ježkové a jistá paní Janečková. Na lístku s nadpisem *Hosté v domě 304* v téže pozůstalosti jsou uvedeni mj. A. Antonovna-Stecenko, operní pěvkyně, F. Bazilevič a N. Kuzmin, koncertní pěvci, všichni z Kyjeva.

39 Stecenkovy dopisy Z. Nejedlému psané z Turnova uvádějí adresu: *Skálova ulice 88 (u p. Baumrta).*

40 K příslibu udělení občanství srv. SOkA Semily, fond AM Turnov, sign. IIc. O dalších Bazylevyčových osudech informuje Jurij Šeregij, *Narys istoriji ukrajinskych teatriv Zakarpatskoji Ukrajiny do 1945 roku,* New York – Paris – Sydney – Toronto – Prešov – Lvov 1993, s. 332, a dále dle rejstříku. V roce 1929 byl Bazylevyč vypovězen z československého území a odešel do Polska, kde o dva roky později zemřel.

41 K tomu více B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě,* s. 22–25.

42 Zároveň bylo v Turnově registrováno 81 československých státních příslušníků jiné než *československé,* německé nebo židovské národnosti. Údaje jsou vzaty ze Statistického lexikonu obcí v Čechách, Praha 1924, s. 172.

43 Srv. zprávy v časopise Ukrajinskyj strilec (Německé Jablonné) 2, 1921, č. 7 (15.4.), s. 19 a č. 16–18 (srpen–září), s. 17.

44 O sbírkách psaly časopisy Ukrajinskyj skytalec (Josefov) č. 11 (leden 1922), s. 16, č. 12 (únor–březen), s. 24, a č. 13 (duben–květen), s. 16. Ojedinělá je informace o účasti jednoho z ukrajinských vojáků při likvidaci požáru turnovských kasáren, již zaznamenaly MbL, *33,* 1922, č. 42 (3.6.), s. 4.

45 Srv. J.U.Dr. Ch., *Ukrajinský koncert v Turnově,* Naše hory (Liberec) *5,* 1923, č. 31 (3.8.), s. 4, a nepodepsaný článek ve Stráži Pojizeří (Ml. Boleslav), *20,* 1923, č. 28 (13.7.), s. 6.

46 Referent Našich hor k tomu poznamenává: *Procítěná slova, jež publikum s plnými sympatiemi přijalo a jež vloudila tak mnohému slze v oči, zavdala podnět ku vzpomínkám, proč asi tak četný národ ukrajinský po léta, vzdálen svých nejdražších, musí býti odkázán na milost svého československého pobratimského národa – a kdo tím vinen.*

47 Ve zprávě hlavního výboru spolku pro ministerstvo zahraničních věcí v Praze o stavu členů ke dni 15. 10. 1924 se turnovská odbočka neuvádí. Informuje o ní časopis Naša spilka (Praha), *3,* 1925, č. 6, s. 23.

48 Hlasy pojizerské (Listy pojizerské), *37,* 1922, č. 16 (16.4.), s. 3.

49 SOkA Semily, fond OÚ Turnov, presidiální spisy z let 1924–1934, sign. U/6.

50 SOkA Semily, fond AM Turnov, sign. IIc. Na zmíněný fond i signaturu odkazuji i v případě následujících zpráv o jednotlivých emigrantech.

51 Týž člen obecního zastupitelstva upozornil na nesoustavnost přístupu městské rady, která *žádost příslušníka slovanského národa nedoporučuje, žádost příslušníka nám nepřátelského národa – Maďara – za krátký čas jeho pobytu doporučuje.*

52 O Kysilovi bylo mj. zjištěno, že státně občanské společnosti řádně plní, veřejně politicky činný není, hlásí se ku straně sociálně demokratické a pohybuje se v dělnické společnosti, avšak *nedostatečně ovládá státní jazyk.*

53 Ve spolkovém katastru někdejšího turnovského okresu (SOkA Semily) je zachován záznam o odbočce Ukrajinského všeodborového dělnického svazu s konkrétními údaji z let 1934 a 1937. Z členů turnovské odbočky svazu se ve 30. letech dále připomínají ještě I. Hula, V. Kuziv a I. Toporovyč. Spolková místnost se přesunula z původního stanoviště v hostinci J. Jisla (Jičínská č. 287) do hostince J. Tomsy ve Štefánikově ul. 245.

54 Zprávy o koncertu mají listy Ukrajinskyj tyždeň, *5,* 1937, č. 17 (19.4.), s. 1, a Ukrajinskyj samostijnyk 1937, č. 4–6, s. 6.

55 Srv. sborník *Ukrajinska hromada v Č.S.R. (Korotkyj ohljad žytťa j čynnosty 1928–1933),* Praha 1933, s. 17, a pozdější jubilejní sborník *Mečem, perom, molotom (1927–1937),* Praha 1938, s. 44.

56 Zprávy o existenci odbočky má list Ukrajinska dijsnisť, *3,* 1942, č. 10–11 (5.4.), s. 3, a č. 22 (1.8.), s. 4.

[57] Prozatímní seznam osob zadržených a deportovaných do SSSR, zpracovaný výborem *Oni byli první*, prokazuje případy, které se staly v Mladé Boleslavi, Liberci i jinde.

[58] Soubor údajů o počátcích dějin UHA uvádí publikace *Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci*, Praha 1924, s. 34–38.

[59] SOkA Nymburk, pracoviště Kostomlaty, fond UHA, krabice 11.

[60] K existenci odbočky Ukrajinské hromady a pobytu ing. Černyšenka srv. SÚA, fond Ukrajinské muzeum, karton 65, (pozůstalost M. Rossinevyče) a časopis Ukrajinska dijsnisť, *3*, 1942, č. 26–27, s. 6.

[61] Kozja, *Na svjati 20-litťa českoho plastu v Jičyni*, Molode žytťa (Praha), *12*, 1932, č. 3–4 (79–80), s. 17–18. Mladí Ukrajinci se prezentovali na žádost pořadatelů dvěma tanečními čísly a přednesením lidových písní.

[62] Srv. sborník *Mečem, perom, molotom*, s. 53–55, v němž je připojena i fotografie členů odbočky pořízená v březnu 1936.

[63] Údaje o M. Sokolovi čerpány z osobního spisu v SÚA Praha, III. odd., fond AMZV–RUPA, karton 258.

[64] *Mečem, perom, molotom*, s. 52–53, s fotografií členů filiálky.

[65] Libštátskému ukrajinskému centru bude třeba věnovat samostatnou pozornost na jiném místě.

[66] Hlavní životopisné údaje o R. Kyrčivovi podává Šeregij, *Narys istoriji*, s. 339 a jinde podle rejstříku.

[67] O turnovském pobytu R. Kyrčiva vypovídají jeho dopisy, zaslané z tohoto města Juriji Šeregijovi v letech 1945 a 1957, a dopis jeho syna Bohdana témuž adresátovi z roku 1968. Za údaje o jejich obsahu děkuji Mgr. J. Šeregijovi z Bratislavy.

Z HOLANOVSKÉ KONFERENCE 1994

Nevydané rukopisy Zdeňka Kalisty

Renata Ferklová

Písňovou tvorbu Václava Karla Holana Rovenského zpřístupnil Zdeněk Kalista svým čtenářům poprvé v proslulé edici barokních literárních textů *České baroko* v roce 1941.[1] Představil ho jako *nepochybně z nejzajímavějších duševně typů našeho baroka*[2] a uveřejnil čtyři skladby z jeho kancionálu. Pak na dlouhá léta jakoby zájem o rodáka z kraje, který si Z. Kalista tolik oblíbil, pohasl.

Až v knize *Cesta po českých hradech a zámcích*, v kapitole *Valdštejn rytířů, lapků a básníků*, se Holan objevuje znovu, opět s několika ukázkami z jeho písňových skladeb.[3] A způsob, jakým o něm Kalista píše, dává tušit, že jsou to jen příležitostně, mimochodem použité střípky z jinak velkého portrétu hlubokého záběru. Kdy však vlastně vznikl tento útržkovitý medailónek? Úvodní kapitola *Na prahu knihy* je datována 22. 8. 1969. Tato kniha však má, jako mnohé jiné Kalistovy práce, svou dlouhou a dramatickou historii. Její počátek, s názvem *Hrady, zámky a tvrze dolního Pojizeří* nebo také *Živé stíny*, spadá až do začátku šedesátých let.[4] Zda k této první verzi, při jejím předpokládaném regionálním omezení, patřil i Valdštejn s Václavem Holanem, nemůžeme říci. Teprve 9. ledna 1968 se na Z. Kalistu, který se na konci šedesátých let jen nakrátko stal pro vydavatelskou cenzuru přijatelným, obrátilo nakladatelství Práce s žádostí o napsání díla o pokladech našich zámků. K domluvě došlo 2. prosince 1968 a kniha dostala pracovní název *Cesta za živými stíny*. Rukopis byl odevzdán v únoru 1970.[5] Dnes nemůžeme ani odhadovat, kolik z původní verze ze začátku šedesátých let bylo převzato. Přepracování a zvláště rozšiřování bylo však jistě rozsáhlé, když zabralo tak pilnému a pracovitému tvůrci, jakým byl Zdeněk Kalista, více než rok času, i když práci zpomalovaly zdravotní obtíže: *Pracoval jsem na knize (po některých přípravách materiálů, jež zabraly asi pět měsíců) od polou roku 1969 do 16. února 1970, kdy jsem rukopis odevzdal.*[6]

Jestliže holanovské téma nemůžeme prokázat v první, dnes neznámé verzi z počátku šedesátých let, bylo pro Z. Kalistu živým, již dostatečně zpracovaným tématem určitě v roce 1969. Proč se však vlastně Zdeněk Kalista postavou turnovského varhaníka a poustevníka na Valdštejně tak podrobně zabýval? Jistě nejen proto, aby oživil líčení romantické opuštěnosti valdštejnských zříceniny. Kdy vlastně vznikl plán věnovat se Václavu Karlu Holanovi Rovenskému? Jeho dramatické postavě? Nebo jeho kancionálu? Nebo obojímu, jak se nakonec i stalo? Holanovské intermezzo na Valdštejně svědčí o tom, že Z. Kalista měl Holanův kancionál dobře probádaný[7] a že dovede básnickou barokní tvorbu Holanovu zasvěceně rozebírat a vykládat.

Víme, že se Z. Kalista vážně zajímal o tvorbu jiného z barokních básníků a hudebníků – Adama Václava Michny z Otradovic, varhaníka z Jindřichova Hradce. Tedy z kraje, který byl historikově srdci – vedle rodného Benátecka – nejblíže. Ještě 2. ledna 1969 mu redaktor českobudějovického nakladatelství Růže Jan Mareš píše: *A závěrem: nezapomínám na velký svazek Adama Michny z Otradovic. Jaká škoda, že Váš čas je tak vzácný!* Snad měl Z. Kalista v úmyslu věnovat se oběma velkým postavám české barokní kultury, Michnovi i Holanovi, snad jako vývojovou řadu barokní tvorby, snad chtěl vydat Michnovo dílo a Holanovi se věnovat jako typu barokního tvůrce v jednotě jeho tvorby, myšlení a života. O tom se můžeme jen dohadovat. Pravděpodobně Škarkova edice Michny, která vyšla v Mnichově v roce 1968, učinila konec plánům na edici pro Růži a obrátila definitivně pozornost k rovenskému rodákovi.[8]

A tak se dostáváme k oněm nevydaným, resp. nedokončeným rukopisům v pozůstalosti Zdeňka Kalisty, které jsou vlastním tématem tohoto příspěvku.

Chceme-li však učinit zadost úplnosti ve výčtu Kalistových tištěných prací o Václavu Holanovi Rovenském, musíme se tu ještě zmínit o dalším medailónku, tentokrát v *Tváři baroka,*[9] kde o něm hovoří v souvislosti s výkladem o převaze sakrálního umění té doby a navazuje pak úvahy o barokním eremitismu. Tato kapitola *skicáře problémů a odpovědí* byla napsána 2. srpna 1976.

Písemná pozůstalost Zdeňka Kalisty je uložena, podle jeho vlastního rozhodnutí, v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kam přicházela postupně v letech 1960, 1975 a 1988. Převážnou část rukopisů, souvisejících s Václavem Karlem Holanem Rovenským, získal Literární archiv v roce 1975 od autora, zbytek pak posledním nákupem od dědiců v roce 1988. Protože žádný z těchto rukopisů není datován, je doba nákupu také jedním z jistých bodů při uvažování o době vzniku. Rok 1975 je tu mezníkem i proto, že je nešťastným rokem Kalistovy ztráty zraku. I po formální stránce je možné na první pohled přesně určit práce vzniklé po tomto roce.

Ve fondu Z. Kalisty jsou uloženy rukopisy připravené pro nakladatele, které však vzhledem k svému autoru i vzhledem k tématům, která si vybíral, nesměly být vydány. Je tu však i druhá skupina rukopisů, které nebyly vydány proto, že je

jejich autor nestačil dovést do finální podoby, rukopisy nedokončené. Rukopisy prací o Václavu Holanovi Rovenském a jeho *Kapli královské zpěvní* patří bohužel do této druhé skupiny. Z. Kalista se o nich zmiňuje i při rekapitulaci svého nedokončeného díla v úvodu ke *Tváři baroka,* který je datován 11. července 1980: *Bylo ovšem hned od počátku jasno, že to nemůže znamenat návrat k té práci, od níž jsem byl ztrátou svého zraku odtržen, že nebudu moci dokončit své rozsáhlé dílo o kancionálu „Capella regia musicalis – Kaple královská zpěvní" a jeho autorovi Václavu Holanovi Rovenském, listář svého rodného města Benátek nad Jizerou, edici korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem, edici akt českého sněmu 1617 a jiné vědecké práce...* [10]

Jedná se o tyto texty:

– soubor rukopisů a strojopisů edice Holanovy *Kaple královské zpěvní:* úvod, dvě části vlastní edice (opravená a neopravená), koncept edice, nedokončené poznámky;

– *Kancionálová literatura českého 17. století ...*, nedokončený rukopis, který se váže k edici, pravděpodobně první verze úvodu;

– *Ve své knize Česká barokní gotika ...*, rukopis Holanova životopisu, který je torzem chystané monografie, o níž se Z. Kalista několikrát zmiňuje v úvodu k edici kancionálu;

– *Pro bádání o českém baroku ...*, životopisný medailón, psaný již slepým historikem;

– pracovní materiál: výpisky a fotografie.

Ještě než začneme hovořit o konkrétních rukopisech, zvláště o jejich dataci, musíme se zmínit o některých obecných rysech tohoto fondu a o pracovním postupu Z. Kalisty. První pracovní fází byl koncept práce nebo poznámky a výpisky – tento spíše pracovní materiál, než koncept sám, je psán drobounkým, až nečitelným písmem a zachoval se jen výjimečně. Další fází byl koncept, psaný jen po jedné straně papíru zběžným písmem s množstvím oprav. Proto mohl Z. Kalista používat druhé strany jako konceptního papíru k dalším pracím, takže se uchoval zlomkovitě na různých místech. Tyto rubové fragmenty nám pomáhají přibližně datovat spodní časovou hranici nového textu. Tento koncept pak Z. Kalista sám přepisoval drobounkým, ale pravidelným písmem. V tomto textu je jen málo oprav, čísla poznámek jsou značena většinou červeným inkoustem. Tento *vzorový* přepis už autor většinou nelikvidoval a zůstal nezřídka zachován spolu se strojopisem určeným pro nakladatelství, který je tak poslední fází, s opravami mnohdy cizí rukou (snad písařky). Ale i kopií těchto strojopisů využíval Z. Kalista někdy jako konceptního papíru. Práce bývají opatřeny nadpisem, často zkratkovitým, nebo vysvětlující autorovou poznámkou, psanou rukou již velmi špatně vidícího autora. Pocházejí zjevně z doby, kdy Z. Kalista připravoval své písemnosti pro předání do Literárního archivu, tedy z roku 1975.

❑

Zprávu o holanovských rukopisech Z. Kalisty zahájíme edicí se strojopisným titulním listem: *Zdeněk Kalista: „Kaple královská zpěvní" Václava Holana Rovenského.*

A) Úvodní studie s incipitem *Novější práce, týkající se literatury českého baroka...*
strojopis s rkp. opravami, 69 listů, kvartový formát
2× kopie strojopisu s rkp. opravami, 2 × 69 listů, kvartový formát
U první kopie strojopisu přiložen I list s rkp. poznámkou (archivního pracovníka): *Orig. strojopisu zapůjčen prof. Kalistovi 28. 10. 1976.*

B) Táž úvodní studie s incipitem *Novější práce, týkající se literatury českého baroka...*
text, rukopis, 65 listů, osmerkový formát, v obalu s rkp. nadpisem (autorův rukopis před oslepnutím): *Capella regia. Text.* Na rubu tohoto obalu je kopie strojopisných poznámek o cyriacích, s. 59, kvartový formát[11]
poznámkový aparát, rukopis, 15 listů, osmerkový formát, v obalu s rkp. nadpisem (autorův rukopis před oslepnutím): *Capella regia. Poznámky.* Na rubu tohoto obalu je kopie strojopisu k Marii Elektě, s. 173, kvartový formát.[12]

Protože obaly mohly být přidány k rukopisu kdykoliv později do roku 1975 (kdy se vlivem ztráty zraku změnil charakter autorova písma), nemůžeme jich použít jako vodítka k dataci. K tomu nám však poslouží poslední poznámka č. 122: *... podrobně to ukazuji také já v závěrečné kapitole své právě dokončené monografie Ctihodná Marie Elekta Ježíšova.*[13] Díky zachované korespondenci s P. Františkem Tomáškem, tehdy biskupem a apoštolským administrátorem pražským,[14] s P. Františkem Dulíkem, pověřeným přípravou beatifikačního procesu,[15] a tehdejší převorkou řádu bosých karmelitek sestrou Terezií od Ježíše,[16] můžeme poměrně přesně určit časový rozsah práce na této monografii, a to od začátku roku 1971 (příp. samého závěru roku 1970) do srpna 1972, kdy byl hotov rukopis, či do února 1973, kdy byl již zřejmě hotov strojopisný přepis. Úvodní část edice Holanova kancionálu mohla tedy být napsána nejdříve v poslední čtvrtině roku 1972 a nejpozději v první čtvrtině roku 1975, kdy již nešťastný historik rychle ztrácel zrak.

Co je obsahem této úvodní studie? Z. Kalista opakovaně upozorňuje, že přítomná studie vznikla jako *vedlejší produkt* jeho práce na monografii o Václavu Holanovi, *kterou připravuji a která má uvésti tohoto barokního všeumělce – básníka, hudebníka a výtvarníka – hlouběji do obrazu našeho písemnictví 17. a 18. věku,*[17] a má zjistit charakteristické rysy Holanovy tvorby a ukázat jeho *duchovou podobu*. Naopak obecné závěry plynoucí z rozboru Holanova zpěvníku se staly

tématem přítomné studie. Po stručném hodnocení literatury a určení vlastního postupu následuje soupis 22 kancionálů 17. stol. a některých dalších titulů tzv. polokancionálové literatury, v nichž se snažil autor najít původ, resp. priora písní Holanova kancionálu. Pro starší období se přitom spolehl na Jirečkův rozbor. Srovnáním těchto barokních tisků vznikl takovýto přehled: abecední seznam 780 písní Holanovy sbírky, resp. písňových incipitů. První číslo značí stranu Holanova kancionálu – drží se paginace exempláře Univerzitní knihovny 54 A 48 – a následují zkratky a čísla dalších kancionálů, z nichž je mohl Holan převzít. Odchylky, které jsou dosti časté, zaznamenává jen v opravdu výrazných a charakteristických případech. Výsledky těchto srovnání shrnuje, jak sám říká, *jen v nejhrubších rysech*. Kalista tak zjistil Holanův vztah k ostatním kancionálovým sbírkám 17. století, a tak se dostal *z tematiky ve vlastním slova smyslu holanovské na půdu tematiky širší: k otázkám vzájemného poměru kancionálových sbírek našeho 17. století, k otázkám vztahu mezi kancionálovou tvorbou doby starší a vlastního baroka, k otázkám relací kancionálových sbírek katolických a protestantských (starých i exulantských) a snad ještě k dalším obecnějším otázkám tohoto druhu.*[18] Z tohoto srovnávacího přehledu vyplývají některé *obecnější sklony a vývojové znaky českého kancionálu 17. století*: symbióza katolické a reformační duchovní písně po dokonaném vítězství protireformace, dále čechizace protireformačního katolicismu, který přestával být pouhou stranou, ale přejímal zodpovědnost za celý národ s jeho odkazem i přítomností a současně se projevující živé nacionální cítění v české intelektuální společnosti a konečně artistní styl nové tvorby s rozepsáním dalších hlasů a doprovodu v protikladu k lidovějšímu rázu dřívějších sbírek.[19]

Závěrem konstatuje, že tato drobná práce nemůže řadu otázek, jež studiem materiálu postupně vyvstávají, zodpovědět a plně rozvinout, ale klade otázky, jež mají zodpovědět pracovníci další.

Vlastní edice kancionálových skladeb zachycuje tvorbu Václava Holana Rovenského, resp. ty písně, které nebyly nalezeny ve starších kancionálových sbírkách. Jedná se tedy o negativní určení autorství. Podle stavu rozpracovanosti je rozdělena do dvou částí:

C) První, opravená část edice

strojopis s rkp. opravami a číslováním veršů červeným inkoustem, 155 listů, kvartový formát

2x kopie strojopisu s rkp. opravami a číslováním veršů červeným inkoustem jen do čísla 104, 2 x 155 listů, kvartový formát

Přiložen 1 list, osmerkový formát, s rkp. poznámkou (rukopis již slepého autora): *Holan. Capella regia. Texty Holanových písní, definitivní, kolacionované.*

Skladby mají čísla 1 – 144. Čísla nejsou napsána u skladeb na místě čísel 36, 85, 88, 89, 103, 104, 107.

Srovnáním skladeb v tomto souboru se skladbami neopravenými, s konceptem poznámkového aparátu a se seznamem 780 písní v úvodní stati se ukázaly tyto nepřesnosti:

č. 19 *O čem sobě, krásné kvítí,* v seznamu úvodu má jiný začátek: *Na čem sobě, krásné kvítí,* je zařazena podle abecedy pod písmenem N a má číslo 312;

č. 23 chybí. Podle poznámek se jedná o skladbu *Z hlubokosti k Tobě Pane.* Je umístěna mezi neopravenými. V seznamu úvodu má číslo 730;

č. 24 mají dvě písně. Obě mají své poznámky, rovněž označené dvakrát číslem 24;

č. 34 chybí. Podle poznámek se jedná o skladbu *Již se mše svatá.* Je umístěna mezi neopravenými. V seznamu úvodu má číslo 198;

č. 44 – 48 chybí úplně. V poznámkách je číslem 48 chybně označena poznámka příslušející k číslu 43: *Rorate coeli*;

č. 50 původní incipit *O zlém,* podle něhož je v seznamu úvodu zařazen do abecedy pod číslem 430, je opraven na *Po zlém*;

č. 57 píseň *Pravdivou věc nám sepsal svatý Lukáš* má v seznamu úvodu jiný začátek: *Podivnou věc nám sepsal svatý Lukáš* a má číslo 473;

č. 64 píseň *Ó slavné Boží křesťanstvo* má v seznamu úvodu jiný začátek: *Slavné Boží křesťanstvo,* v abecedě je zařazena pod písmenem S a má číslo 570;

č. 75 a č. 76 mají v seznamu úvodu obě číslo 381;

č. 77 píseň *Ó Ježíši, králi nad králi* má v seznamu úvodu jiný začátek: *Ó Ježíši, ó králi nad králi* a má číslo 377;

č. 85 píseň *Když přesvatá matička, chtíc* má v seznamu úvodu jiný začátek: *Když přesvatá matička kolíbala* a má číslo 235;

č. 90 píseň *Mejlíte se přátelé* má v seznamu úvodu shodný název, je však chybně zařazena v abecedě až na konci písmena M a má číslo 310;

č. 93 píseň *Zpívejte anjelové, vy nebeští žáčkové* má v seznamu úvodu jiný začátek: *Zpívejte anjelové, narozenému Ježíši Pánu* a má číslo 774;

č. 95 chybí. Podle poznámek se jedná o skladbu *Narodilo se z Panny malé pacholátko.* Je umístěna mezi neopravenými. V seznamu úvodu má číslo 373.

Celkem je tedy přepsáno a opraveno 106 skladeb kancionálu.

D) Druhá, neopravená část edice

strojopis, 327 listů, kvartový formát

chybí skladby: *Děkujeme Tobě, Otče nebeský* (je v obou kopiích),

Veselme se všichni nyní (je jen ve 2. kopii), *Vítej, děťátko jediné* (je jen ve 2. kopii)

1. kopie strojopisu, 328 listů, kvartový formát

chybí skladby: *Jedinké mé potěšení,* první strana, *Svatý, svatý, svatý Pán, Veselme se všichni nyní, Vítej, děťátko jediné.* Navíc jsou 2 fragmenty nezjištěných písní.

2. kopie strojopisu, 327 listů, kvartový formát

chybí skladby: *Ach bolesti, ach žalosti,* třetí strana, *Ó překrásný Ježíši,* druhá strana, *Svatý, svatý, svatý Pán, Svatý Václave, kvítečku přemilý*. Navíc je 1 fragment nezjištěné písně.

Skladby jsou řazeny podle abecedy. Je zde přepsáno celkem 208 skladeb a 3 fragmenty.

Tyto tři skladby jsou současně zařazeny mezi opravenými i neopravenými: č. 12 *Svatý, svatý, svatý Pán,* č. 80 *Veselme se všichni nyní,* č. 88 *Vítej děťátko jediné.*

V celé edici, tedy v její opravené i neopravené části, je přepsáno celkem 311 skladeb a 3 fragmenty.

E) Koncept edice, rukopisné výpisky

rkp., 225 listů, osmerkový formát

xerokopie kancionálu, 11 listů, kvartový formát

desky s rkp. poznámkou (již slepého autora): *Holan. Capella regia, opisy písní nezřetelné,* osmerkový formát

obal s rkp. poznámkou (těžko určit, kdy ji autor napsal): *Přepsané, kvartový formát.* Na rubu nedokončený německý dopis nezjištěnému z 16. 4. 1974, který se týká odeslání první části knihy *Přátelství a osud,* strojopis.

1 list s rkp. poznámkou (již slepého autora): *Holan. Capella regia. Opisy písní (opravené i neopravené),* osmerkový formát

1 list rkp. poznámek a součtu (na rubu koncept překladu *Florentských kronik,* rkp.,[20] osmerkový formát)

3 listy rkp. poznámek, odškrtávaná čísla (snad přepsaných skladeb), (na rubu: koncept překladu *Florentských kronik,* rkp., 1 list, osmerkový formát, *Ctihodná Marie Elekta,* kopie strojopisu, 1 list, fragment, osmerkový formát, 2 listy, kvartový formát)

Na rubových stranách opisů písní nacházíme:

překlad *Florentských kronik,* rkp., 185 listů, osmerkový formát

xerokopie kancionálu, 7 listů, polovina původního kvartového formátu

fragment studie s titulem: *Zdeněk Kalista: Nová literatura o českém baroku,* 33 listy, polovina původního kvartového formátu[21]

Je příznačné, že i v tomto fragmentu najdeme dokonce dvakrát zmínku o Václavu Holanovi.[22]

F) Poznámkový aparát k první části edice, nedokončený koncept

rukopis, 110 listů, osmerkový formát

desky s rkp. poznámkou (již slepého autora) perem: *Holan. Capella regia. Poznámkový aparát.* Tužkou: *Aparát.* Osmerkový formát

1 list s rkp. poznámkou (již slepého autora: *Holan. Capella regia. Poznámkový aparát.* Dvanácterkový formát

Na rubových stranách: koncept překladu *Florentských kronik,* některé rubové strany jsou nepopsané.

Poznámkami jsou opatřeny skladby č. 1 – 42 (č. 24 je dvakrát) a č. 48 – 144 (poznámka č. 48 patří k písni č. 43, jak bylo uvedeno výše). Skladby č. 38, 106 a 110 nejsou očíslovány. Jak již bylo řečeno, opisy skladeb č. 23, 34 a 95, které mají svůj koncept poznámkového aparátu, jsou uloženy mezi neopravenou částí edice.

Poznámky se skládají ze tří částí: obecné údaje, které uvádějí např. nápěv, srovnání s jinými texty, uvedení Holanovy poznámky (např. píseň za odvrácení moru), nebo naopak editorovo upřesnění (např. nemá žádného nadpisu), dále *Výklad* a *Text,* tj. opravy tiskových chyb, výklad obtížných slov, vysvětlení historických či místních narážek atd., podobně jako je tomu u jiných edic. Tyto poznámky jsou však zachovány ve velmi špatně čitelném konceptu a nejsou zdaleka všechny dokončeny. Protože se jedná o nedokončený koncept, konečná redakce samozřejmě chybí i těm poznámkám, které jsou jinak dosti rozsáhle propracovány.

Tento velmi podrobný popis jednotlivých částí edice zde uvádíme proto, aby si případný pokračovatel Kalistova díla mohl udělat přesný obraz o stupni zpracovanosti edice a počítal i s nutností oprav v částech, které se jinak mohou považovat za dokončené.

G) *Kancionálová literatura českého XVII. století...*, jiná verze

úvodní studie edice

text: rukopis, 12 listů číslovaných a I list nečíslovaný, osmerkový formát

poznámky: rukopis, 2 listy číslované a I list nečíslovaný, osmerkový formát

obal s rkp. poznámkou (před oslepnutím): *Holan. Úvod.*

Podle zmínky o nedávno vydané antologii Z. Tiché *Růže, kterouž smrt zavřela,* kterou vydal Odeon v roce 1970, můžeme rukopis datovat nejdříve do začátku sedmdesátých let.

Jedná se o jinou, pravděpodobně původní verzi úvodu k edici Holanova kancionálu. Do Literárního archivu se tento text dostal až s posledním nákupem v roce 1988. Může to znamenat, že Z. Kalista tento rukopis považoval za vyřazený a proto ho nezařadil do prací, které po ztrátě zraku sám připravil k uložení v archivu. Nebo naopak si ho nechal s úmyslem na tématu dál pracovat, či zasáhla náhoda a text prostě zůstal zapomenut.

Stať je rozdělena na dvě části. První se zabývá obecnými metodickými problémy hymnologie českého baroka a koncepčními otázkami ediční činnosti. Je to text spíše teoretizující – na rozdíl od konečné verze, která se zabývá hlavně konkrétním materiálem a její text je hlavně popisný a srovnávací.

Co při srovnání obou verzí úvodu zaujme na první pohled, je rozdílná koncepce jak formální, tak zvláště myšlenková. Po formální stránce měl přehled kancionálové literatury tvořit třetí část knihy a edice měla být doplněna soupisem všech ostatních písní zahrnutých do *Kaple královské zpěvní.* Tyto soupisy, jak jsme viděli výše, se nakonec staly součástí nové úvodní studie, respektive její převažující částí. Úmysl vydat tiskem jen vlastní Holanovy skladby se shoduje. Z. Kalista vyzdvihuje zvláštní charakter české kancionálové literatury tohoto období. Nepovažuje je jen za *sebrání písňového pokladu*, ale za výsledek tvůrčího úsilí, a to jak při pořádání sbírek jako celků, tak při skládání originálních písní. Kancionálová literatura, jejíž studium je obklopeno *rozsáhlým bludištěm problémů*, zůstávala dosud stranou literárně historického bádání. Nikdo z badatelů dosud nepostihl *species* těchto kancionálů, což je důležité jak pro celkový obraz české literární minulosti, tak zvláště pro obraz našich *duchových dějin*. Proto je třeba na tomto poli *založit brázdu*.

Východiskem Kalistovy metody zůstává maurinské *ad fontes*. Avšak – jak se vyrovnat s obrovským množstvím materiálu? Výběr je nezbytný, ale vyvstává nebezpečí zkreslujícího subjektivismu, jak ukazuje *odstrašující příklad* již zmiňované antologie Zdeňky Tiché. Z. Kalista zde, zcela v intencích své vlastní originální vědecké tvůrčí metody, hledá konkrétní typ svého literárního druhu i konkrétní typ tvůrčí osobnosti, hledá to typické, co jasně dokumentuje, dokazuje a osvětluje obecné. Kancionál chápe *ne jen jako opus jediného člověka a jediné doby, ale současně i jako práci kolektivní ve smyslu statickém (součinnost více jednotlivců) i ve smyslu dynamickém (součinnost několika dobových vrstev).*

Nelze naprosto vystačit s dosavadními převážně filologickými metodami, *je třeba se vyzbrojiti i určitou znalostí dějin duchových, které sledují pronikání určitých představ, představových komplexů i základních tíhnutí duchových ve vnitřním životě jednotlivých dob.*

Při hledání typické kancionálové sbírky utkvěla Kalistova pozornost na *Kapli královské zpěvní* Václava Karla Holana Rovenského z roku 1693. Důvody byly hlavně tyto:

– je to sebrání širokého písňového okruhu (od 13. stol. do přítomnosti, katolické i evangelické),

– více než jiné soubory (kromě Michny a Bridela) dává vyniknout vlastní tvorbě, která nese pečeť své doby a její autor představuje typickou postavu českého baroka,

– i výběr přijatých písní představuje tendence doby (jako je např. nacionální cítění).

Protože, na rozdíl od Škarkova vydání Komenského, *nám nejde jen o Holana, nýbrž především o kancionál jako species svého druhu, nepřesáhli jsme hranice této sbírky, nýbrž zůstali jsme uzavřeni v jeho okruhu.* To také vysvětluje, proč Z. Kalista nevěnoval pozornost jiné Holanově literární činnosti.

Druhá část této úvodní stati řeší konkrétní problémy *Kaple královské zpěvní* a jednotlivých exemplářů jejího tisku. Tato studie je však přerušena doslova v polovině věty a v polovině stránky. Poznámky souhlasí s textem.

Jedním z možných vysvětlení, proč jsou obě verze úvodu edice v takovém protikladu, byla potřeba usnadnit vydání edice, protože duchovní dějiny na počátku sedmdesátých let neměly v materialistické marxistické vědě ani v edičních plánech právo na život. Tento výklad se nabízí jako logický, nemusí však odpovídat skutečnosti. Nám nezbývá než litovat, že autor svou studii k edici nedokončil v duchu své původní koncepce. Jistě by se stala významnou součástí jeho *duchových dějin* i v konstituování tohoto oboru, který se Z. Kalista tolik snažil prosadit, ale který, pro nepřízeň doby i osudu, zůstal jen smutným torzem v jeho pozůstalosti.

H) *Ve své knize Česká barokní gotika...*,[23] nedokončená monografie o Václavu Karlu Holanovi Rovenském

text: rukopis, 36 listů, osmerkový formát a obal s rkp. nadpisem (před oslepnutím): *Holan. Text.* Na rubu: listina a poznámky o Loučkách Sekyrkových, kopie strojopisu, s. 44, 1 list, kvartový formát[24]

poznámky: rukopis, 14 listů, osmerkový formát. Obal s rkp. nadpisem (před oslepnutím): *Holan. Poznámky*. Na jeho rubu: listina týkající se daru kláštera cyriaků, kopie strojopisu, s. 45, 1 list, kvartový formát[25]

Celý rukopis byl původně uložen v obálce s rkp. poznámkou (již slepou rukou): *Václav K. Holan Rovensky. Biografie. Začatek. Nehotové.*

Podle strojopisného úvodu k edici kancionálu považoval autor sepsání monografie za svůj prvotní a hlavní úkol. Chtěl mimo jiné proniknout do tvorby tohoto barokního všeumělce, zjistit charakteristické rysy jeho umění, stopovat růst artismu atd. Tento rukopis je zřejmě torzem chystané monografie, nedokončený životopis. Na základě analogie, pravděpodobnosti a obecných znaků doby autor vlastně rekonstruuje život svého hrdiny, k němuž nemá mnoho spolehlivých zpráv. Údaje převzaté od Petra Matouška z Ottova slovníku naučného, které nemá potvrzeny prameny, vysvětluje jako možné, totiž neodporující známým skutečnostem, a pravděpodobné.

Dobu vzniku rukopisu můžeme odhadovat podle bibliografických údajů v poznámkovém aparátě. Nejmladší knihou je zde zřejmě opět antologie Z. Tiché vydaná v roce 1970. Podle medailónu v *Cestě po českých hradech a zámcích,* jak jsme o něm hovořili na začátku, a podle podle autorova tvrzení v konečné verzi úvodu k edici, že současně vzniká Holanova monografie, můžeme soudit, že se autor nejdříve věnoval studiu životopisu Václava Karla Holana Rovenského. Pak snad nebude přílišnou opovážlivostí předpokládat, že by se mohlo jednat o nejstarší text tohoto souboru.

I) *Pro bádání v oblasti českého baroka...*, životopisný medailón

strojopis s rkp. opravami cizí rukou, 22 listy, osmerkový formát a rkp. vsuvka cizí rukou, 1 list, osmerkový formát

2× kopie strojopisu, neopravená, převážně nečíslované stránky, 2× 22 listy

Rukopis se dostal do Literárního archivu s posledním nákupem v roce 1988. Na první pohled je jisté, že byl psán po roce 1975 již slepým historikem, možná spíše po datu 28. 10. 1976, kdy si z Literárního archivu vyžádal strojopis úvodu ke své edici, jak bylo poznamenáno výše.

Tato poslední snaha vyrovnat se s nedokončeným tématem svědčí o tom, jak bolestně Zdeněk Kalista pociťoval nejen nedokončenost svého díla, ale i dluh vůči tomuto opomíjenému velikánovi českého vrcholného baroka, kterého si tolik oblíbil a kterého tolik toužil uvést v obecnou známost.

Tento životopisný medailón je psán bez poznámkového aparátu, protože se jeho autor již musel spoléhat jen na svou obdivuhodnou paměť. Tento text je definitivní tečkou tohoto souboru rukopisů.

J) Pracovní materiál, výpisky, fotografie

Jaroslav Podobský: *Kaple královská zpěvní.* Zvl. otisk časopisu Beseda. Semily 1948. Tisk, 1 kus

výpisky, strojop., 1 list, osmerkový formát

poznámky, rkp. cizí rukou, 1 list, dvanácterkový formát

fotografie, 7 kusů

S posledním nákupem v roce 1988 se dostal do fondu i tento drobný doplněk holanovské tematiky.

V kontextu tvorby Z. Kalisty a podle vnějších i vnitřních znaků tohoto souboru holanovských rukopisů můžeme předpokládat, že na tématu začal autor pracovat někdy na rozhraní šedesátých a sedmdesátých let. Rozběh jeho přípravných prací směřoval k monografii o Václavu Karlu Holanovi Rovenském jako typu barokního člověka a umělce, jako nositeli obecných duchovních tendencí a proudů své doby i jako představiteli jistého vyvrcholení kontinuálního vývoje barokní epochy.

Tato práce byla na popud biskupa Františka Tomáška přerušena intenzivní prací na životopisu ctihodné Marie Elekty a vlivu španělské mystiky na český barok. Z. Kalista to jistě nepociťoval jako násilné odtržení od své práce. Nebylo to vlastně ani přerušení, jen odbočení. Ponor do barokní epochy a jejího duchovního klimatu zůstal, jen hlavní postava se změnila. Tato práce byla pro autora radostná nejen pro své téma, povzbuzující byl především její smysl. Na počátku sedmdesátých let, po krátkém uvolnění, se Zdeněk Kalista opět stával zakázaným autorem, který mohl psát jen *do šuplíku* s nejistou nadějí na vydání v zahraničí. Sepsání životopisu zakladatelky pražského Karmelu pro beatifikační proces

mělo hluboký smysl samo o sobě a duchovní rozměr této práce daleko přesahoval nesnáze s vydavateli. Tato práce trvala, jak jsme doložili výše, asi od přelomu let 1970/1971 do konce roku 1972.

Pokračování práce na holanovském tématu, zřejmě od začátku roku 1973, však nenavázalo přesně na přetrženou nit předchozího badatelského úsilí. Snad Škarkova edice Adama Michny z Otradovic, která předběhla jeho vlastní plány na vydání tohoto autora, způsobila, že Z. Kalista obrátil pozornost k vydání jiného – Holanova kancionálu. Mohla to však být také potřeba precizního historika vytvořit si kritickým vydáním kancionálu pevnější základnu pro holanovskou monografii a pro studie o *duchových dějinách* barokní doby, která jej vedla k upřednostnění edice před monografií. Onemocnění zápalem plic a osudná ztráta zraku v roce 1975 však tyto plány nadobro zničily. Poslední zoufalý pokus slepého, ale v píli neumdlévajícího historika nahradit nedokončenou biografii alespoň životopisným medailónem, už původní velkorysý plán naplnit nemohl.

Závěrem můžeme konstatovat, že holanovské téma jak samotnou volbou, tak i způsobem jeho uchopení a zpracování logicky zapadá do celoživotního díla Zdeňka Kalisty. Jeho nedokončenost by měla být mementem současným badatelům těch oborů, které se kancionálové tematiky dotýkají, aby mysleli na to, že tuto práci, do níž bylo vloženo tolik mravenčí píle a tvořivé energie, je třeba dokončit, že hledá svého spoluautora. A to je také důvod, proč je dnes tento příspěvek publikován.

Poznámky

1 Z. Kalista: *České baroko.* Praha, ELK 1941.

2 Cit. dílo, s. 334.

3 Z. Kalista: *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím co je, a tím, co není.* Praha, Odeon 1993, s. 136 n.

4 Na konci roku 1962 (dopis z 1. 12. 1962) nabízí Z. Kalista Sportovnímu a turistickému nakladatelství knihu Hrady, zámky a tvrze dolního Pojizeří, *jejíž sepsání se pomalu blíží ke konci* a která by mohla pokračovat horním Pojizeřím, jižními Čechami atd. O tři čtvrtiny roku později (9. 9. 1963) nabízí Z. Kalista odmítnutou knihu Severočeskému nakladatelství v Liberci, tentokrát s názvem Živé stíny, ale opět marně. Dopisem z 11. 9. 1963 liberečtí doporučují obrátit se na nakladatelství Orbis, ale v Kalistově korespondenci není doloženo, že by se autor pokusil ještě jednou svou knihu uplatnit.

5 Historii vzniku knihy a jejího konečného odmítnutí poznáváme z korespondence s nakladatelstvím Práce z roku 1973. V korespondenci přijaté je to dopis ze 4. 4. 1973, v kopiích korespondence odeslané dopisy z 21. 3. 1973 a 4. 6. 1973. Kniha byla vydána až po dvaceti letech, v Odeonu v roce 1993.

6 Kopie dopisu Z. Kalisty nakladatelství Práce z 21. 3. 1973. K zdravotním obtížím srov. rovněž dopis redaktorky nakladatelství Práce G. Stočesové z 20. 10. 1969: *Je mi upřímně líto, že máte, pane docente, takové zdravotní potíže...* V pozůstalosti se také zachovaly rukopisy výpisků a konceptů s titulem *Živé stíny českých hradů*. Dataci do roku 1969 potvrzuje výpůjční lístek z Univerzitní knihovny s razítkem 13. 8. 1969, použitý jako konceptní papír. Jsou zde dva listy výpisků a poznámek o Václavu Holanovi, jsou popsány po obou stranách a mají kvartový formát.

7 Jen jedna z ukázek z Holanova kancionálu se shoduje se skladbou publikovanou v *Českém baroku*. Je to část skladby *Triumf, triumf, veselme se*, začínající slovy *Ptáčkové se proletují*. V Českém baroku na s. 63, zde na s. 139.

8 *Adam Michna z Otradovic. Das dichterische Werk.* München, Wilhelm Fink Verlag 1968. K vydání připravil Antonín Škarka. Česky: *Adam Michna z Otradovic. Básnické dílo.* K vydání připravil, poznámkami, rejstříky a orientačními přehledy opatřil a předmluvu napsal Antonín Škarka. Praha, Odeon 1985.

Oba vědce, Z. Kalistu a A. Škarku, vázal vztah úcty a přátelství, jak o tom svědčí duch jejich vzájemné korespondence. Ta není nijak rozsáhlá, oba Pražáci dávali zřejmě přednost osobním dohovorům. Sešli se i nedlouho po Kalistově propuštění z vězení. A. Škarka mu posílá 15. září 1960 ze svých *železných zásob* své práce z posledního desetiletí, aby mu tak usnadnil návrat k odborné práci. Z. Kalista je hodnotí jako opravdovou vědeckou práci, *má to do sebe všechny znaky škarkovské důkladnosti a svědomitosti, píle i bystrosti* (dopis z 28. 9. 1960). Ve svých holanovských studiích, o kterých bude řeč výše, vysoko hodnotí Škarkovy práce o Komenském, Michnovi i Bridelovi, navazuje na tuto řadu, i když často vytyčuje metodologické rozdíly. V této souvislosti je třeba ještě podotknout, že Škarkova rozsáhlá studie o B. Bridelovi (*Fridrich Bridel nový a neznámý.* Praha, Univerzita Karlova 1969) neodvedla Z. Kalistu od jeho vlastního bridelovského bádání (Z. Kalista: *Bedřich Bridel. Kontext života a díla.* Annali dell'Istituto Universitario Orientale. Sezione Slava, Napoli 1971) – zde však nešlo o edici díla.

K tomu srov. ještě dopis A. Škarky z 12. 12. 1969: *Vážený a milý pane kolego, při našem posledním setkání v Odeonu, už je tomu také hezká řádka týdnů, jsem Vám slíbil svého Bridela. Ale jak tomu bývá, tak se mi to všechno od té doby zamotalo, že opravdu nebyla volná chvilka, abych se s Vámi sešel. Proto svou knihu přece nakonec svěřuji poště...* A Škarkova reakce na Kalistovu studii o Bridelovi v dopise z 12. 10. 1972, přesně měsíc před Škarkovou náhlou smrtí: *Milý pane kolego, srdečně Vám děkuji za Vaši krásnou studii o Bridelovi, která by mně byla najisto ušla. Přečetl jsem ji s velkým zájmem... Ale vracím se... k Vašemu bridelovskému portrétu, v němž chcete postihnout také vnitřní proudy utajené v jeho díle, jejich vzájemné sepětí... Ještě jednou díky, opravdu upřímné...*

9 Z. Kalista: *Tvář baroka.* Praha, SPN 1992, s. 104 n.

10 Tamtéž, s. 7.

11 Z. Kalista: *Listiny a zápisy kláštera cyriáků v Benátkách nad Jizerou.* In: Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska. Mladá Boleslav 1969, s. 251–289.

12 Z. Kalista: *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku.* Řím, Křesťanská akademie 1975, 2. vyd. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1992. O dataci rukopisu bude řeč dále.

13 Ve strojopisné verzi je to na s. 69.

14 Na začátku Kalistovy knihy stojí tento dopis Františka Tomáška, datovaný v Praze 4. 12. 1970: *Vážený pane profesore, dovolte, abych se na Vás obrátil s velkou prosbou, na jejímž splnění závisí možnost zahájit procesní řízení beatifikace ctihodné sestry Elekty. K tomuto řízení je zapotřebí předpokladů a závažným z nich je sepsání životopisu této sestry. Jsem si vědom velkého pracovního vytížení, které je údělem tak vynikajícího historika. Přesto se odvažuji Vás požádat, abyste se – až Vám to bude možné – ujal tohoto úkolu. Detailní věci by s Vámi velice ochotně projednal P. František Dulík... Děkuji předem za Vaši velkorysou pomoc, na kterou nenaléhám, ale o níž jako biskup prosím...*

15 Již v dopise z 11. 1. 1971, 15. 4. 1971 a dalších pomáhal P. Dulík zjišťovat pramenný materiál. V korespondenci jsou přiloženy např. rešerše z knihovny PNP o literatuře k dějinám karmelitek i k životu jejich zakladatelky (dopisy z 27. 4. a 21. 5. 1971). V dopise z 18. května 1971 píše: *Děkuji vřele za Váš milý a obsažný dopis s náčrtem práce, který plně schvaluji...* V srpnu příštího roku bylo již dílo hotovo: *Mám velkou radost, že jste v tak krátkém čase zpracoval životopis Ct. Marie Elekty... Vracím se ještě k Vaší práci. Opsat ji na stroji není problém. Mám zručnou písařku.* Adresu této dámy, která *je ochotna Vám psát na stroji, kdykoliv byste potřeboval diktovat*, sděluje dopisem z 28. 9. 1972. Dočkal-li se obětavý P. Dulík přepsaného díla, se asi už nedozvíme. Zemřel totiž v únoru 1972.

16 Převorka karmelitek prosí Z. Kalistu v dopise z 24. 2. 1973 o průklep životopisu zakladatelky svého řádu a zároveň se zmiňuje o smrti P. Dulíka.

17 Strojopis úvodu edice, s. 5.

18 Tamtéž, s. 3.

19 Tamtéž, s. 51–54.

20 Dino Compagni, Giovanni Villani: *Florentské kroniky doby Dantovy.* Vybral, přeložil, úvodem a komentářem doprovodil Zdeněk Kalista. Praha, Odeon 1969.

21 Jedná se pravděpodobně o studii, která vyšla, podle Kalistových poznámek k vlastní bibliografii, německy v září 1973: *Neue Literatur über den tschechischen Barock.* Die Welt der Slaven. Halbjahrschrift für Slavistik. 17. Jg. Heft I. Köln–Wien, Bihlen Verlag, s. 82–117. V tomto přehledu jsou uvedeny knihy vyšlé do roku 1970.

Český titul studie je na rubu poznámky písně s č. 234.

22 Na fragmentu s. 25 (je na rubu poznámky písně s č. 190), v kontextu fragmentu předchozí strany, kde se konstatuje, že kromě Kalistovy studie o Matěji Vieriovi v České literatuře 1969 chybí monografická zpracování barokních literárních osobností, je psáno: *Jde mi o vnitřní osud takového básníka a o kontext jeho díla s tímto vnitřním osudem. Právě česká barokní literatura ukazuje celou řadu příkladů úzkého sepjetí života a díla – básnění netoliko veršem či prózou, ale současně celým životem. Možno tu ukázat na shora už zmíněného Václava Holana Rovenského, jehož životní dráha od domovského statku v Rovensku pod Troskami přes jeho varhaničení v Turnově, působení co ředitele kůru v kolegiátním chrámu vyšehradském v Praze, útěk do Říma a léta poustevničení v rozvalinách hradu Valdštejna, splývá svou vnitřní dobrodružností podivuhodně s jeho fantasticky rozevlátým dílem, rozvíjejícím se současně v oblasti poezie, hudby i umění výtvarného.*

Na fragmentu (je na rubu poznámky písně s č. 312), kde je kritizován výbor Z. Tiché *Růže, kterouž smrt zavřela* (Praha 1970), čteme: *A byl-li sem zahrnut (jako skutečný přínos) Jan Ignác Dlouhoveský, proč tu není Václav Holan Rovenský, jeden z nejoriginálnějších zjevů vrcholícího českého baroka, krásný typ umělce, spojujícího v sobě poesii, umění hudební a umění výtvarné.*

23 Z. Kalista: *Česká barokní gotika.* Brno, Blok 1970. Podle dokladů v korespondenci jednal Z. Kalista o vydání této knihy s Artií již v roce 1963, ale z vydání sešlo (dopisy z 26. 9. 1963 a 5. 1. 1965). V roce 1967 se knihy ujal Josef Pohanka ze Žďáru nad Sázavou (dopis z 11. 10. 1967), kterému se po mnoha obtížích (srov. další korespondenci) přece jen podařilo, že kniha v době, kdy se nad jejím autorem opět začaly stahovat mraky umlčování, přece jen vyšla. Pro dataci našeho biografického rukopisu tedy rok vydání není určující.

24 Protože obal mohl být přidán kdykoliv později, není pro dataci rozhodující. Jedná se tu o listiny č. 15 a 16 ze studie o cyriacích, srov. pozn. č. 11.

Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století

Václav Bartůšek

Chceme-li se zabývat dějinami středního školství některého regionu, je třeba tuto oblast vymezit šířeji, než bývá zvykem. Český ráj bych zde proto nechápal jako krajinu vymezenou pouze trojúhelníkem měst Mnichovo Hradiště, Turnov a Sobotka, ale jako širší území, vymezené na západě městem Doksy a na jižním okraji Jičínem, k níž ze severní strany přiléhá Podkrkonoší. Historicky bychom mohli celé území zařadit do dvou krajů. Šlo v podstatě o severovýchodní část Boleslavského kraje a o severozápadní část Bydžovského kraje. Z hlediska církevní správy náleželo toto území do arcidiecéze pražské (kraj Boleslavský) a do diecéze královéhradecké (kraj Bydžovský).[1] Tím byl určen předběžně i vývoj vzdělávacích institucí v období mezi Bílou horou a reformami Marie Terezie.

Po bitvě na Bílé hoře získal většinu území v této oblasti známý válečník Albrecht z Valdštejna, který je začlenil do svého frýdlantského knížectví.[2] Tato rozsáhlá enkláva začínala severně za královskými městy Mladou Boleslaví a Novým Bydžovem a táhla se do Krkonoš. Albrecht z Valdštejna vzal pevně do svých rukou nejen hospodářský, ale i náboženský vývoj této oblasti. Do správního centra knížectví, kterým se stal Jičín, povolal již v roce 1621 nejmodernější a tehdy nejvíce při provádění reformace propagovaný jezuitský řád. Ten zde brzy vybudoval kolej s gymnáziem, které připravovalo chlapeckou mládež z celého širokého okolí na vysokoškolská studia. Během dalšího vývoje v 17. a 18. století se tato škola zařadila mezi latinské školy středního rozsahu v Čechách.[3]

Jičínské gymnázium bylo vlastně jedinou střední školou, která přímo působila na Valdštejnových panstvích v Čechách. V blízkém sousedství se však od roku 1627 nalézal klášter obutých augustiniánů v České Lípě, kde bylo též gymnázium, a nelze vyloučit, že podobnou vzdělávací činnost, i když asi v daleko menším rozsahu, prováděli od roku 1633 obutí augustiniáni v Bělé pod Bezdězem.[4] Další gymnázia byla již od regionu ve větší vzdálenosti. Západně odtud mohlo lákat studenty jezuitské gymnázium v Litoměřicích, na jihu jezuitská gymnázia

v Praze, v Kutné Hoře a na východě v Hradci Králové. Během doby vznikaly v blízkých oblastech středních i východních Čech další střední školy, avšak byly spíše menší a měly lokální význam. Většina studentů navštěvovala tehdy gymnázium v Jičíně, jak to bylo pravděpodobně i v případě Václava Karla Holana Rovenského.[5] Zdálo se však, že monopol jezuitů ve vzdělávání mládeže na středních školách ve frýdlantském knížectví nezůstane dlouho zachován. Jezuité, kteří přišli do Jičína velmi skromně a ubytovali se v poškozeném zámku, si zprvu získali Valdštejnovu nesmírnou přízeň, avšak později, když jim nestačily jeho návrhy ohledně výstavby koleje a své požadavky vůči Valdštejnovi začali neustále stupňovat, jeho sympatie se neustále zmenšovaly. Pro oblast školství se proto rozhlížel po jiném, stejně dobrém, nebo ještě pečlivějším školním řádu. Nejprve asi získal určité zkušenosti z působení augustiniánů ve školství. V roce 1623 ho upozornil kapucín Valerián Magni, zastánce mírnějšího postupu rekatolizace a poradce jeho švakra, pražského arcibiskupa kardinála Arnošta Vojtěcha hraběte Harracha, na existenci piaristického řádu.[6]

Tento nový řád se latinsky nazýval *Ordo Clericorum Regularium pauperum Scholarum Piarum Matris Dei*. Uplatnil se především v oblasti základního (kde působil v podstatě jako jediný), středního a později i vyššího a vysokého školství. Založil ho svatý Josef Kalasanský, kterého k tomu vedla lítost nad duchovní i hmotnou chudobou mládeže v nejchudší římské čtvrti Trastevere.[7] První škola pro tuto mládež začala působit roku 1597. V roce 1612 se piaristé usídlil i poblíž chrámu sv. Pantaleona v Římě. Roku 1617 byly stanoveny organizační pokyny pro vyučování. Školy byly určeny především pro chudé chlapce. Učitelé učili bez nároku na odměnu. Za sedm let se pak postavení piaristů ještě vylepšilo. Papež Řehoř XV. prohlásil 18. 11. 1621 brevem *In supremo apostolatus* piaristy za samostatný církevní řád, v jehož čele stál generál sv. Josef Kalasanský. Tím byla dána piaristům možnost lepšího rozšiřování, nejen po Itálii, ale i po dalších (v prvních dvou stoletích existence řádu) evropských zemích, v tomto počátečním období řádu především za Alpy a pod Tatry.[8] Po Itálii, kde piaristické školy zaznamenaly značnou expanzi, připadly pro další umístění řádu vhodné zaalpské země, které byly součástí habsburské monarchie, kde bylo nutné se spolu s dalšími řády postarat o upevnění katolického náboženství. Od dvacátých let docházela generálovi řádu sv. Josefovi Kalasanskému celá řada dopisů od příznivců, kteří zvali piaristy do Čech.[9] K nim se zařadil také Albrecht z Valdštejna, zejména na konci svého života. V letech 1632–1634 se snažil dokonce o jejich uvedení do Čech nebo do Slezska. Ve své korespondenci, kterou posílali piaristé z Moravy, kam je roku 1631 uvedl olomoucký biskup kníže František z Ditrichštejna, který byl kardinálem a osobně se znal se sv. Josefem Kalasanským, sledovali piaristé Valdštejnovu válečnou činnost a vyjednávali s ním a s jeho zástupci (např. s generálem Oldřichem Schaffgotschem) o uvedení piaristů do Čech a do Slezska.[10] V úvahu, ačkoliv se v korespondenci o tom tolik nemluvilo,

přicházela zejména města Frýdlant, Zaháň nebo Opava. Jednání se zprvu vyvíjela slibně, nevylučovala se ani možnost proniknutí piaristů do Prahy, avšak začátkem roku 1634 se začaly objevovat potíže; než se projevily vážněji, skončila veškerá jednání kvůli zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu 24. 2. 1634. Piaristé se nakonec usídlili v Litomyšli, kam je z podnětu arcibiskupa Harracha pozvala Frebonie z Pernštejna, poslední členka kdysi velmi významného šlechtického rodu.[11] V roce 1646 byli piaristé jako řád zrušeni a teprve po roce 1656 obnoveni jako kongregace a o 13 let později (1669) se stali znovu řádem. Právě činnost zaalpských členů řádu a podpora zdejších příznivců, především polského krále Vladislava IV. Vasy, pomohla překonat řádu nebezpečné období v jeho vývoji. Císař Ferdinand III. udělil v roce 1657 piaristům inkolát pro země habsburské monarchie. Tím padla překážka šíření piaristů v Čechách a již v roce 1658 zde vznikla jako kavalírská fundace Martiniců piaristická kolej ve Slaném a o osm let později piaristická kolej v Ostrově u Karlových Varů. Jak dokazuje nezdařený pokus o založení piaristické koleje v Benešově u Prahy v letech 1676–1680, chtěli se piaristé dostat do středu Čech, aby odtud mohli prosazovat založení své koleje v Praze.[12] Pak následoval dlouho trvající neúspěšný pokus o založení gymnázia a škol v Pelhřimově (od r. 1680) a epizodický neúspěch při podobném pokusu v Bechyni.[13]

Této situace využil hrabě Heřman Jakub Černín z Chudenic (1659–1710), který požádal mikulovského provinciála P. Alexia Edera a S. Onuphrio o uvedení piaristů na své panství do Kosmonos.[14] Vybudování nové koleje bylo asi již přáním Heřmanova otce hraběte Jana Humprechta Černína z Chudenic a o povolání piaristů usilovali Černínové již od března roku 1682.[15] V roce 1687 proběhla jednání mezi Jakubem Černínem z Chudenic a zástupci piaristů, kterých se kromě provinciála zúčastnil i rektor koleje v Ostrově u Karlových Varů P. Clemens Teng a S. Philippo Nerio a P. Melchior Eustach Leinhor a S. Eustachio.[16] V červnu následujícího roku byl vypracován projekt koleje, který obsahoval také její hmotné zabezpečení. Na podzim roku 1688 bylo započato s výukou. Rozběhla se též stavba koleje, která byla dokončena kvůli potížím až v roce 1694.[17]

Při koleji vznikla tříletá elementární škola s vyšší aritmetikou a šestitřídní (vyšší) gymnázium. Piaristé si zde zřídili interní teologické studium, díky němuž se do této koleje dostali jako učitelé nejzkušenější členové piaristického řádu, jako např. v 2. polovině 18. století P. Tobiáš Thomas a S. Elia nebo P. Jeremiáš Soudný a Matre Dolorosa. V koleji se rozvíjela bohatá stavební činnost. Podílel se na ni počátkem 18. století zejména architekt Giovanni Battista Alliprandi, který dokončil stavbu kostela Nanebevzetí sv. Kříže a postavil kosmonoskou Loretu. Ve stavební činnosti se projevily i další kulturní aktivity, jak o tom svědčí stavba divadelního sálu v koleji v roce 1736. Ten byl později v roce 1769 zrušen. Při úpravách v roce 1736 byl zařízen i konvent pro fundatisty a studenty ze vzdálenějších míst.[18]

Vidíme tedy, že kolej proslula svou hudební a divadelní činností. Z divadelních her, jimiž se dosud literatura zabývala,[19] bych považoval za nutné připomenout hru *Coloniae Scholarum Piarum ex Italia uno ab hinc seculo ad Germaniam deductae.* Byla věnována provinciálovi P. Basiliovi Sieglovi a S. Antonio. Provedl ji 3. 6. 1731 se žáky rétoriky a poetiky (6. a 5. třída gymnázia) jejich profesor P. Jermiáš Soudný a Matre Dolorosa, který byl i jejím autorem. Její periocha se dodnes zachovala ve fondech oddělení rukopisů a vzácných tisků v Národní knihovně v Praze.[20]

Působení koleje zabezpečil hrabě Jakub Černín z Chudenic bohatou fundací již v roce založení koleje (1688). Ta však byla ohrožena kontrolou klášterních a kolejních fundací císařskými úředníky v roce 1715, která podobným způsobem postihla i řadu dalších kolejí a klášterů. V podobné situaci se ocitla např. též piaristická kolej v Benešově.[21] Proto musila být situace znovu zkontrolována a vyřešena. Spory okolo této otázky se vlekly až do roku 1734, kdy černínští dědicové vytvořili nový projekt koleje, který uložili v deskách zemských. Byl nejvyšší čas, neboť o pět let později získali kosmonoské panství Hrzánové z Harasova, kteří ke koleji, podobně jako jejich nástupci, již tak štědří nebyli.[22] V obdobích, kdy se piaristům vedlo dobře, se snažili pracovat i na rozšíření svého majetku a vlivu v celém širokém regionu. Velmi rádi by se bývali pokusili o založení další piaristické koleje v širším okolí Kosmonos. O první akci tohoto druhu se např. pokusil P. Tobiáš Thomas Jelínek a S. Elia, který vyjednával se majitelem panství Lysá nad Labem hrabětem Františkem Antonínem Šporkem o uvedení piaristů do Lysé nad Labem. Jednání proběhlo v letech 1702–1704 a nebyla definitivně vyřešena, jak o tom svědčí další pokusy o založení koleje ve dvacátých letech 18. století, které rovněž skončily nezdarem, takže hrabě Špork byl nakonec nucen povolat bosé augustiniány.[23]

Piaristy zvala rovněž hraběnka Marie Magdalena z Valdštejna, rozená Černínová z Chudenic. O založení koleje na svém panství začala jednat asi krátce po smrti svého manžela Františka Josefa z Valdštejna v roce 1722. Chtěla uvést piaristy do Doks. Vypracovala fundační projekt, o kterém jednala s piaristy z koleje v Litomyšli a rovněž s provinciálem řádu P. Gabrielem Cennaterem a S. Maria Lauretana. Hraběnka se chystala poslat dopis i piaristickému řádovému generálovi do Říma. Chtěla též požádat o povolení nového založení arcibiskupskou konzistoř v Praze a císařskou kancelář. Jednání však narazilo na překážky a vleklo se až do roku 1724, kdy z financí zamýšlených na stavbu koleje vznikla tzv. valdštejnská fundace, která byla určena pro šest studentů teologie v interním řádovém učilišti.[24] Vedle těchto dvou pokusů o založení nových kolejí se piaristé z Kosmonos aktivně podíleli na finančních operacích pro získání místa nebo budovy pro výstavbu nové piaristické koleje v Praze.[25]

V Boleslavském kraji se piaristé věnovali daleko více pastorační činnosti než jinde. Spravovali faru v Michalovicích od roku 1698 až do třicátých let 18. stole-

tí. Tím značně vylepšovali svou hmotnou situaci. Udržovali bohaté styky s okolní šlechtou, zejména s Valdštejny, kteří byli vedle Černínů z Chudenic jejich největšími dobrodinci v tomto regionu. Chodili navštěvovat okolní kněze na fary. Studenti teologie chodívali např. velmi často se svými učiteli do Bakova nad Jizerou, kde se zúčastňovali i různých hudebních produkcí. Vzájemné návštěvy, účast na církevních slavnostech a další kulturní produkce zvyšovaly vážnost piaristického řádu v této oblasti. Piaristé při tom získali také nové žáky do svých škol, které svým průměrem 200 studentů ročně na obou druzích škol patřily mezi středně velká učiliště. Do škol, kde nad studenty z Kosmonos převládali studenti z Mladé Boleslavi, která byla vlastně krajským městem bez gymnázia,[26] chodilo mnoho studentů i z Benátek nad Jizerou, z Mnichova Hradiště a též žáci z Bakova nad Jizerou, Turnova a pod. Velký počet ještě v padesátých letech 18. století tvořili žáci z Doks, kde byl zaznamenán pokus o založení koleje.

Z tohoto náhledu do kulturních dějin širší oblasti Českého ráje vidíme, že byla zhruba rozdělena krajskou hranicí na oblast působení piaristického gymnázia v Kosmonosích v Boleslavském kraji a na oblast působení jezuitského gymnázia v Jičíně v kraji Bydžovském, přičemž se obě oblasti prolínaly – i na kosmonoském gymnáziu můžeme najít studenty z Jičína. Vliv piaristického řádu jakožto oblíbenců vrchností v oblasti Boleslavského kraje byl jistě značný, časem však ovšem velký zájem o gymnázium projevilo krajské město Mladá Boleslav, což vedlo k přemístění škol z Kosmonos do Mladé Boleslavi, kde piaristické gymnázium začalo působit od roku 1786.

Poznámky

1 Jeden z příkladů vymezení regionu Českého ráje viz Kubát, M.: *Úvodem*. In: Z Českého a Podkrkonoší (dále ZČRP). Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 5–6; Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. do počátku století XIX*. Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710). Část 1. Praha 1917, s. 84–91.

2 Janáček, J.: *Valdštejn a jeho doba*. Praha 1978.

3 Bartůšek, V.: *Lékárníci z gymnázia v Jičíně v 18. století*. Farmaceutický obzor, *56*, 1987, s. 465–466.

4 Svátek, J.: *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*. Sborník archivních prací, *20*, 1972, s. 553–555.

5 Mikanová, E.: *Hudba v Turnově a okolí od nejstarších dob do počátku 19. století*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 71.

6 Bartůšek, V.: *Piaristé a jejich šíření ve slovanských zemích*. Zvláštní výtisk k výstavě ve Slovanské knihovně Národní knihovny v Praze v srpnu a v září 1994, s. 3–5.

7 Giordano, F.: *Sv. Jozef Kalazanský*. B. m. 1994, s. 42–52.

8 Bartůšek, V.: *Působení piaristů za Alpami, od sklonku třicetileté války do roku 1669*. In: Návrat k prameňom. Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko. Prievidza 1992, s. 39–46.

9 Zemek, M.: *Počátky provincie střední Evropy a vznik komunity v Podolinci 1617–1662*. In: Návrat k prameňom, s. 7–13.

10 *Monumenta historica Scholarum Piarum. Epistulae ad S. Iosephum Calasanctium ex Europa centrali 1625–1648*. Ed. P. Georgio Sántha. Řím 1969, s. 5, 50, 51, 357–359, 627, 640, 643, 655, 658–659, 1190, 1212.

11 Bartůšek, V.: *Frebonie z Pernštejna ve světle římské piaristické historiografie*. In: Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 8–9. 9. 1993. Pardubice 1995, s. 245–252.

12 Bartůšek, V.: *Příchod piaristů do Prahy*. Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností, *4*, 1991, s. 243–244.

13 Bartůšek, V.: *Pokusy o založení gymnázia v Pelhřimově*. In: Jihočeský sborník historický. Sv. ... 1983, s. 1–10.

[14] Bednář, V.: *Nástin obrazu života mladoboleslavského gymnázia od jeho ustavení až po dobu národního vzkříšení Mladé Boleslavi v odrazu významných událostí i ve světle prvních uměleckých a vědeckých tradic školy.* In: Almanach gymnázia Mladá Boleslav. 1688–1988. Mladá Boleslav 1988, s. 6.

[15] Státní ústřední archiv Praha (SÚA), Řád piaristů, kolej Mladá Boleslav, kronika koleje. č. kn. 387.

[16] Kamper, Z.: *Z minulosti koleje i gymnasia piaristů v Kosmonosích a v Mladé Boleslavi.* In: 250 let gymnasia v Mladé Boleslavi 1688–1938. Mladá Boleslav 1938, s. 17.

[17] Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: *Piaristé v Čechách na Moravě a ve Slezsku 1631–1950.* Prievidza 1992, s. 54–56.

[18] Kamper, Z., c. d.

[19] Ibid., s. 33.

[20] Národní knihovna v Praze, sign. 46 F 65. Autorství ověřeno na základě záznamu v SÚA, ŘPi, kolej Mladá Boleslav, č. kn. 387, s. 109.

[21] Bartůšek, V.: *Vývoj školství na Podblanicku ve druhé polovině 17. století a v první třetině 18. století.* Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. Sv. 19. Příbram 1978, s. 185–212.

[22] Kamper, Z., c. d., s. 19, 20.

[23] SÚA Praha, Archiv pražského arcibiskupství I, A 1/3 I.69, A 2/3 I.375, A 3/3, fol. 148a–149b. Prameny k pokusu o uvedení piaristů v r. 1722 se nacházejí ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, srv. též SÚA Praha, ŘPi, kolej Mladá Boleslav, č. kn. 387.

[24] SÚA Praha, ŘPi, kolej Mladá Boleslav, č. kn. 387, s. 62–93 (rok 1722–1724). Fundace byla intabulována 19. 1. 1734 (s.120). Srv též ib., provincie, č. kart. 60.

[25] SÚA Praha, ŘPi, kolej Mladá Boleslav, pokračování kroniky, č. kn. 388, s. 56 (červen 1750).

[26] Podobně jako Mladá Boleslav byla v 18. století bez latinských škol i některá jiná krajská města, např. Tábor, Chrudim nebo Nový Bydžov, odkud bylo do škol podstatně dále než z Mladé Boleslavi do Kosmonos.

K historické a umělecké hodnotě českých kancionálů

Josef Hanzal

Téma mého příspěvku je bezpochyby důležité, náročné a bohaté látkou i problémy. Hrála-li česká hudba v národních dějinách mimořádnou a specifickou roli, měly kancionály v ní též své pevné místo. Vezměme jen: husitský zpěv, provázející revoluční předstupeň evropské reformace, bratrskou píseň, součást nesporně hlubokého humanistického hnutí, a v neposlední řadě barokní kancionály, výraz epochy plné tragiky a smutku i radosti a skvělých kulturních výbojů.

Těmto kancionálovým skladbám chceme věnovat pozornost. Přestože o nich bylo z hlediska hudebního i literárního leccos cenného a zajímavého napsáno, nebyla a asi ještě nemohla vzniknout syntetická studie, která by vyložila zejména, jaké místo mají v české kultuře a v duchovním životě a v jakém světle se jeví v porovnání s ostatními evropskými zeměmi.[1]

České barokní kancionály tvoří pevnou součást rekatolizačního pobělohorského procesu a náboženského a v hlubším smyslu duchovního života Čech 17. a 18. století. Dnes víme poměrně dobře, že v procesu rekatolizace, probíhajícím zhruba ve třech vlnách v letech 1620 – 1740, kdy šlo o to, získat převážnou část národa pro katolickou víru, měla hudba a církevní zpěv mimořádný význam. Byla důležitou součástí bohatého systému prostředků, které působily na získání věřících a upevnění jejich víry. Katolická církev a zvláště jezuité, kteří u nás celý rekatolizační postup a metody propracovali a v praxi řídili, přikládali chrámové hudbě, kostelnímu i lidovému zpěvu zvláštní poslání. Protože barokní umění kladlo důraz na citovou složku lidské psychiky a předem a promyšleně počítalo s působením na posluchače, dostala hudba a zpěv jedno z prvních míst.[2]

Navíc je třeba brát v úvahu, že zpěv včetně chrámového byl už dlouho zakotven v duších a myslích věřících měst a venkova a že to byl nekatolický zpěv. To byl také jeden z důvodů, proč skladatelé pobělohorských duchovních písní přejímali zvláště melodie starších bratrských a luterských zpěvů. Je známo, že zejména Václav Karel Holan Rovenský, Jan Josef Božan, Adam Michna z Otradovic a další autoři je zařadili do svých kancionálů.

Pohusitský a bratrský duchovní zpěv čerpal vydatně i ze světských písní, poukazovali na to už i jezuité před Bílou horou, např. Václav Šturm kritizoval roku 1590 české bratry, že užili nápěvy světských písní k duchovním textům. O sto let později není užití světských melodií v katolických kancionálech výjimkou, a to i v těch, které vznikly prací Šturmových řádových spolubratří. V pobělohorských kancionálech se objevují též písně, které jsou zastoupeny ve zpěvnících bratra Lukáše Pražského, Augusty, Bohuslava či J. A. Komenského z r. 1659.[3]

S výskytem původních nekatolických nápěvů v pobělohorských kancionálech souvisí i jejich další podstatný rys, který bychom mohli označit za toleranční. Neobjevuje se v nich totiž nepřátelství, fanatismus a odpor proti jinému vyznání, které jinak patří do výzbroje katolické ideologie. Zatímco v literatuře, zvláště v kázáních, historických pojednáních, legendách a jinde, kde je hlavním vyjadřovacím prostředkem slovo, patří odpor proti husitům a utrakvistům naprosto k běžným rysům, v náboženské písni se s ním nesetkáváme. Bojovně katolická nesnášenlivost, tak typická pro část duchovního prostředí pobělohorské katolické církve, jako by se kancionálům vyhýbala. Z tohoto hlediska tvoří skladby Holana Rovenského, Michny, Božana a dalších skladatelů čistý, hluboce opravdový výtvor barokního ducha.

Obsah, skladba a uspořádání kancionálů byly dány pevným řádem křesťanského kalendáře. Jeho vrcholy tvoří vánoce a velikonoce, narození a smrt Ježíše Krista. Písně zařazené k těmto svátkům v kancionálech představují ucelené soubory, z nichž lze usuzovat na celkovou úroveň a hodnotu příslušné sbírky. Písně ke Kristovu narození se skládaly v celém křesťanském světě a přecházely z jedné země do druhé. Určení původu písně, její cesty a varianty tvoří závažný badatelský problém. Základní otázku je možno položit takto: mají vánoční a další písně kancionálů české provenience svůj zvláštní charakter, který je v něčem specifický a odlišný od jiných zemí? Dosavadní, zejména muzikologická literatura napovídá, že patrně ano. Avšak zcela přesvědčivý důkaz, založený na důkladném srovnávacím studiu, nebyl dosud, pokud je mi známo, podán. Často se poukazuje – a patrně i oprávněně – na melodičnost, měkkost a niternost českých vánočních písní, a to v melodii i slovech. Určitý důraz se ve srovnání s okolními zeměmi klade na hluboce lidské rysy, prostotu a chudobu při zrození božského dítěte. Ježíšek přichází mezi chudé, jim patří a ti mu také věnují svou lásku a jsou ochotni přinést mu to nejcennější z toho mála, co mají. Tento významový znak se projevuje v hudebním a literárním ztvárnění vánočních zpěvů. Patrně nej-

výraznějším znakem je použití mnoha zdrobnělin při popisu Ježíška, osob, zvířat a věcí, jež jsou v Betlémě. Přitom má jistě svůj význam, že čeština je např. v porovnání s němčinou velice bohatá a vynalézavá, pokud se zdrobnělin týče.[4]

Písně a zpěvy, které se vztahují k velikonocům, svátkům, jež jsou pro křesťanství snad ještě důležitější než vánoce, protože se v nich uskutečňuje vyvrcholení Ježíšova života a učení, jeho oběť za bloudící a hříšné lidstvo a jeho zmrtvýchvstání jako symbol věčného a nekonečného života. Zvlášť závažné téma představuje ve velikonočním příběhu smrt. Její pojetí a ztvárnění v celém barokním umění, rovnoměrně ve výtvarném umění, hudbě, literatuře i v divadle, má specifické, výrazně expresívní znaky, jež jsou v mnohém odlišné od středověké, ale i od moderní koncepce života a smrti.

V písních o smrti v kancionálech obdobně jako ve velké barokní literatuře, vyrovnávající se s problémem smrti, jsme svědky dramatického zápasu. V nevyrovnanosti a rozpornosti v okamžiku smrti stojíme jaksi v přechodné době lidského ducha mezi středověkem a moderním věkem. Zatímco ve středověku převládá spíše absolutní strach ze smrti, naprostá víra v posmrtný život, barokní člověk a tvůrce zaujímá v této mezní situaci mnohem komplikovanější a rozpornější postoj. Věří také v jinou – většinou lepší – existenci na onom světě, ale jeho lpění na vezdejším životě je příliš silné a loučení s ním velice bolestné. Výsledkem je ovšem vždy vyrovnání, usmíření se smrtí, která tvoří pevnou součást života, jeho konec i počátek života nového. Hluboká vyrovnanost a prostá moudrost hovoří i ze slov a melodií velikonočních zpěvů v kancionálech. Snad nejlépe je to vyjádřeno v básni, která není sice součástí našich kancionálů, ale do barokní písňové tvorby patří; je nazvána *O nestálosti, bídě a marnosti života lidského:*[5]

Pokladu nevezmeš / ni bohatství svého /
jen co jsi učinil / bližnímu dobrého /
co poneseš s sebou / jiné vše zanecháš /
čiň dobře na světě / jistě umříti máš.

Významnou sílu, jež překonává smrt a vítězí nad ní, vytváří mariánský kult. Úcta a láska k Panně Marii je pro baroko obecně a pro české obzvlášť typická. Maria se těšila neobyčejné úctě už ve středověku, po Bílé hoře se kult božské matky neobyčejně rozšířil a nabyl v českých zemích specifický smysl a výraz. Panenka Maria přitahovala, okouzlovala, posilovala a utěšovala zejména vrstvy prostého vesnického a městského lidu. Církev a jezuité dokázali s první křesťanskou světicí velice umně a působivě pracovat. O masovém rozšíření mariánského kultu svědčí počet kostelů a kaplí zasvěcených Panně Marii, většinou jde o poutní místa, kam každoročně putují tisíce poutníků. Madona je opěvována v mnoha písních a básničkách. Nejfrekventovanější se stal svátek Nanebevzetí Panny Marie, Narození, Navštívení, Zvěstování a Panny Marie Bolestné.[6]

Mimořádně rozšířený a ve svém projevu rozmanitý a působivý kult nás musí vést k zamyšlení, proč si barokní kultura, zvláště česká, Pannu Marii tolik oblíbila. Příčiny je zřejmě nutno hledat v niternějších lidských potřebách a prožitcích než v tom, že ji katolická církev vyzvedla v potridentské éře na nejpřednější místo v galerii světců. Maria personifikovala především věčné mateřství a ženství a z nich prýštící mír, klid a radost, které však byly současně vykupovány krutou bolestí a utrpením. Všechny uvedené hodnoty nalezly vnímavé prostředí v pobělohorských Čechách. Země, kterou postihlo tolikeré neštěstí a utrpení – války, vraždy, násilí, loupeže, mory a jiné nemoci i násilné obracení na víru – potřebovala nutně klid, harmonii a naději. A to vše slibovala a dávala královna míru, matka milosrdenství a zdroj naděje. Tehdejší člověk však nechápe matku Boží nějak abstraktně jako nadpřirozenou bytost, ale spojuje ji s pozemským životem i s konkrétním místem, tak se mu přibližuje a stává se pevnou součástí každodenního života a kraje.

Panna Maria jako matka milosrdenství, čistoty a naděje se stává v barokním myšlení, jak je vyjadřují mariánské písně, výrazem a symbolem lidské potřeby absolutní dokonalosti a víry v lepší a ušlechtilejší život. Do náruče božské matky se utíká i autor velice známého chvalozpěvu *Tisíckrát pozdravujeme Tebe,* který Antonín Dvořák označil za nejkrásnější českou píseň, tam se dokonale snoubí domácí a cizokrajné motivy. Láska, kterou vyjadřují mariánské písničky a valná část barokní lyriky, má různou podobu a charakter – od abstraktní a absolutní lásky přes mateřskou až k milostné, nezřídka eroticky podbarvené lásce.

Mariánské písně a zpěvy tvoří také podstatnou část českých barokních kancionálů – Michnova, Holanova, Božanova, Šteyerova a dalších. Jeden z nich – Michnova *Česká mariánská muzika* – je dokonce celý věnován této tematice.[7] Autor v úvodu připomíná, že *vybral a složil své písně nejen pro město a dobré muzikanty, ale aby i v nejprostších městečkách od sprostných kantorův se zpívati a užívati mohly.* Kromě běžných prostých duchovních písní, které jsou ve špalíčcích té doby, má Česká mariánská muzika i některé písničky náročnější a textově hlubší. Poslechněme si jednu ukázku:

Tečte, slzy, vláhu dejte,
po lidských lících spadejte.
Všem jest čas pláče, čas kvílení.
Ať se pláče bez prodlení ...
Slunce paprsky schovalo.
Kdež jest tvůj světe smutek?
ať se spojí s slovem skutek.

Neníť více modrá barva.
A ty, člověče, nech polohu,
pomni na Krista podobu.

Zem se třese! a ty vejskáš,
co sobě pak takto zejskáš.
Hory, skály se trhají,
hroby, truhly otvírají.

Mariánské písně v kancionálech patří i z hlediska literárního k nejlepším skladbám těchto souborů, platí to zejména o textech spjatých s Pannou Marií Bolestnou, vypovídající o čisté lásce mateřské, lidské bolesti a smutku. V českých kancionálech lze sledovat i výrazný motiv národní, vlastenecký, vztah k české zemi a obavy o její osudy jsou naprosto zřejmé. Dokazují to písně o českých světcích, hlavně o sv. Václavovi a zhruba od konce 17. století o novém svatém, Janu Nepomuckém.

Pobělohorské vlastenectví, které známe zejména z historizující literatury a z kázání, muselo dokázat, že Čechy patří k starým křesťanským, kulturním zemím a že by je měl okolní svět, zvláště německý, brát na vědomí. Výrazem toho je i předmluva k Holanovu zpěvníku, v níž Jan Hynek Dlouhoveský píše, že *žádný národ všelikou ctností, kunsty, moudrostí a učeností … české země nepřevyšuje.*[8] Český patriotismus je možno zaznamenat ve většině kancionálů, platí to o nejčastěji vydávaném Šteyerově, který vyšel do poloviny 18. století sedmkrát, o Holanově *Capella regia musicalis*, o Božanově *Slavíčku rajském,* o všech Michnových skladbách aj.

Neměli bychom však zapomínat, že existují i další kancionály, některé zachované pouze v rukopisech, jimž je třeba věnovat pozornost. V rukopisných skladbách se obráží i místní, regionální kolorit, což by mělo být vděčným podnětem pro regionální badatele.

Kancionály mají tedy v českých kulturních dějinách důležité místo. V složité a těžké době 17. a 18. století znamenaly mnoho pro českou kulturu. Jsou důležitou spojnicí mezi umělou a lidovou kulturou a vzhledem k tomu, že byly majetkem širokých vrstev měst a venkova, jejich významnost se ještě zvyšuje. Barokní kancionály znamenaly pokrok i z hlediska čistě hudebního, dosavadní muzikologické studium prokázalo zejména umné užití homofonního vícehlasu s instrumentálním doprovodem, a to zvláště u Holana a Michny.

Nemenší – ne-li ještě větší – význam mají z pohledu literárního a jazykového. Česká barokní literatura i jazyková úroveň textů barokní epochy se donedávna posuzovaly spíše černě, jako velice chudé a úpadkové. Takové hodnocení patří už převážně minulosti. Na druhé straně jsme dnes svědky druhého extrému, kdy se baroko až nekriticky přeceňuje, doba duchovního útlaku a působení jezuitů se div nevydávají za příklad hodný následování. Pravda – jak tomu v historii často bývá – stojí někde uprostřed, barokní umění není ani stagnující, myšlenkově tvarově ubohé, ani není svědectvím jednoznačného rozkvětu, hluboké duchovnosti a absolutní estetické dokonalosti.

Poznámky

1 *Československá vlastivěda.* Sv. 3. Hudba. Praha 1971.

2 J. Hanzal: *Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury.* Praha 1987.

3 J. Bužga: *Holan-Rovenský, představitel měšťanské hudební kultury koncem 17. století.* Hudební věda, *4*, 1967, s. 420–438; dále Československá vlastivěda, s. 90–91.

4 Z. Tichá: *Adam Václav Michna z Otradovic.* Praha 1976; táž, *Česká poezie 17. a 18. století.* Studie ČSAV, Praha 1974; A. Škarka, *Adam Michna z Otradovic. Das dichterische Werk.* München 1968.

5 J. Hanzal: *Smrt v barokním myšlení a literární tvorbě.* In: Barokní umění a jeho význam v české kultuře. Praha 1991, s. 202–206.

6 J. Hanzal: *Mariánský kult v barokních Čechách.* In: Rekatolizace v českých zemích. Pardubice 1995, s. 17–27.

7 J. Hůlek: *Václav Karel Rovenský a píseň českého baroka.* Dosud nepublikovaný referát na sympóziu V. K. Holan Rovenský a barokní kultura v Pojizeří, Turnov 1994.

8 Z. Kalista: *Holanova Capella regia musicalis. Královská kaple zpěvní.* Rukopis v Kalistově písemné pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, blíže k tomu R. Ferklová: *Nevydaná edice Zdeňka Kalisty* (referát publikován v tomto sborníku).

Nové poznatky o sochařské tvorbě kosmonoských Jelínků

Miloš Suchomel

Na každém kroku Mladoboleslavskem, Jičínskem, Turnovskem, Semilskem a částečně i Nymburskem a Libereckem nalézáme stopy po umělecké činnosti mnohočlenné sochařské rodiny Jelínků. Ostatně produkce jejich dílny přesahuje i tyto regionální hranice, což se v 18. století nepodařilo žádnému jinému mimopražskému sochařskému ateliéru. S jelínkovskými pracemi se setkáváme také v Benešově u Prahy, v Lánech, ve Slaném a dnes i v Praze (například v Národní galerii).

Mimochodem – v Národní galerii kromě literaturou zmiňovaných soch sv. Anny a Jáchyma[1] lze za práce Josefa Jiřího Jelínka považovat také další (jinou) dřevořezbu sv. Anny a její pandán sochu sv. Kateřiny Sienské, pravděpodobně ze čtyřicátých let 18. století.[2] Na možnou jelínkovskou provenienci těchto skulptur jsem již mnohem dříve upozorňoval doc. O. J. Blažíčka, když jsem žádal Národní galerii o provedení fotografické dokumentace. Hypotézu dosti výmluvně potvrzuje porovnání fyziognomií sv. Anny. V odborné literatuře sochy sv. Kateřiny Sienské a sv. Anny dosud Jelínkům připisovány nebyly. Obě se však nepochybně řadí po bok skulpturám sv. Alžběty, Zachariáše, Petra a Pavla na bočních oltářích a Panny Marie s Ježíškem a sv. Josefa Kalasanského v nikách průčelí kostela Nalezení sv. Kříže ze čtyřicátých let 18. století v Kosmonosech a statui sv. Anny vyučující P. Marii z roku 1743 v Mladé Boleslavi na Karmeli a konečně stejně staré dřevořezbě téhož ikonografického námětu na bočním oltáři kostela sv. Jana Nepomuckého v Bukovnu.

Takovou záplavu sochařských děl, odpovídajících si výtvarnou formou a mnohdy i modelačním a rukopisným zpracováním, není ovšem možné přičítat výhradně nadprodukci rodinných členů kosmonoského ateliéru, poněvadž mnohé z těchto prací bude asi třeba časem připsat na vrub jelínkovských výtvarných

epigonů (v nejlepším případě spolupracovníků), z nichž někteří se dost možná k jelínkovskému projevu propracovali nechtěně, zcela podvědomě pod silným vlivem sugestivní účinnosti sochařské tvorby rodiny Jelínků, především však sochařských prací největší umělecké osobnosti dílny Josefa Jiřího (1697–1776). Nelze se tedy na všechna jelínkovská díla v zmíněných regionech dívat jako na autorské práce mistrů kosmonoské dílny. Pregnantně a zřejmě neomylně to dosvědčuje případ čtyř soch andělů na mariánské statui z roku 1702 uprostřed jičínského náměstí. Pískovcové skulptury andělů ovšem vznikly téměř o sto let později. Jejich výtvarná forma se nejen blíží, ale řekl bych přímo odpovídá pozdnímu projevu jelínkovského ateliéru, najmě anonymního spolupracovníka Martina Ignáce Jelínka, o jehož výtvarné činnosti jsem se zmiňoval v souvislosti s autorským připsáním polychromovaných kamenných soch skupiny Krista na hoře Olivetské z padesátých až šedesátých let 18. století v kapli Getsemanské zahrady v Hostinném sochařům kosmonoské dílny.[3] Jičínské sochy disponují totiž

Obr. 1a. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1782, Sychrov, okr. Mladá Boleslav. (Foto M. Suchomel.)

Obr. 1b. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1782, Sychrov, okr. Mladá Boleslav. (Foto O. Kudrnáč, stav r. 1996.)

téměř totožnou výtvarnou formou jako pískovcové skulptury dvou andělů zdobících prostor před vstupem do zmíněné svatyně. A přece nejsou pracemi žádného z Jelínků, ale dílem řezbáře Josefa Šrajnera, jak vyplývá z archivního dokumentu.[4]

Podobné pochybnosti o přímém autorství některého z Jelínků vzbuzuje dnes i socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1765, která pochází z niky v průčelí domu čp. 277 na náměstí v Mnichově Hradišti.[5] Ta sice přejímá charakteristickou, v české barokní sochařské tvorbě unikátní kompozici (s neobvyklým držením biretu za hřbetem dlaně), použitou Jelínky v případě svatojánských soch v Bezně (z roku 1711), na morovém sloupu v Bakově nad Jizerou (z let 1727–1729), na zpovědnici kostela sv. Tří králů v Mnichově Hradišti (ze třicátých let 18. století) a konečně ve Velkém Meziříčí (z doby mezi léty 1730–1750) a modelaci fyziognomie, jako vídáme u soudobých soch Martina Ignáce Jelínka, ale trochu *sražená*

postava a poněkud neobratné ztvárnění levé ruky od připsání Martinovi ml. odrazuje. Na druhé straně však zkreslení figury lze i připsat na vrub úmyslné perspektivní zkratky, uskutečněné tu kvůli výškovému umístění díla ve štítě stavby. Na tomto místě je třeba dodat, že skupinu soch tohoto ikonografického typu můžeme dnes ještě doplnit o statui z roku 1782 v Sychrově (okr. Mladá Boleslav), u níž je výtvarná účast i autorství Martina Ignáce pravděpodobnější.[6] Také sychrovský svatojánský pomník pozbyl pohříchu značné procento z dochované míry autentičnosti ztrátou dvou sošek puttů, umístěných kdysi na římse postamentu z obou stran světcovy postavy.

Při takových úvahách o autorství a při hodnocení, posuzování uměleckého projevu, modelace a rukopisu podle současného stavu soch nesmíme zapomínat na skutečnost, že během staletí vlastní existence sochy absolvovaly mnohdy dosti výrazné metamorfózy. Tady bych rád poukázal na jeden zdánlivě autorsky sporný příklad dřevořezeb sv. Anny vyučující P. Marii a sv. Josefa s Ježíškem pocházejících z bočního oltáře kostela sv. Jana Nepomuckého v Bukovnu a vzniklých pravděpodobně v letech 1745–1755.[7] Osobitý, expresívní výraz tváří sv. Anny a sv. Josefa řadí sochy k dílům Josefa Jiřího Jelínka, neboť zde nalézáme zjevnou podobnost s fyziognomiemi skulptur interiéru i exteriéru kostela Nalezení sv. Kříže v Kosmonosech, dále postavy sv. Anny statue Na Karmeli a konečně i dřevořezby sv. Petra (ze čtyřicátých let 18. století) na bočním oltáři (epištolní straně) kostela Nalezení sv. Kříže v Kosmonosech. Proti připsání sochy sv. Josefa z Bukovna Josefu Jiřímu Jelínkovi však dnes mluví určité výtvarné faux pas, projevující se v neúměrně zvětšeném chodidle světcovy levé nohy (konkrétně plosky s prsty) vůči ostatním tělesným částem (hlavě, rukám apod.). Jenomže tady je velice pravděpodobné, že do jisté míry se na zkreslení uvedeného detailu podílí nepůvodní rekonstrukční zásah restaurátora.

Stanovit hranici mezi autorským projevem Jelínků a výtvarným napodobováním epigonů není právě jednoduchou, jednoznačnou a již vůbec ne exaktní záležitostí. Nemálo obtížné je ostatně i odlišování modelací a rukopisů jednotlivých rodinných členů. Nejproblematičtějším se však jeví odlišení prací Martina staršího od Josefa Jiřího Jelínka a do jisté míry i rozeznání raných děl Martina Ignáce od skulptur jeho nevlastního strýce. Jediným reálným vodítkem, z něhož můžeme při těchto autorských připsáních vycházet, jsou faktické zprávy z archivních materiálů, označujících autorství, z nichž mnohé byly již v minulosti publikovány,[8] dále konkrétní datování (uváděná na postamentech statuí) a konečně autorské signatury na samotných sochařských dílech. Ani ty však většinou nevymezují uměleckou účast jednotlivců (členů ateliéru) na vytvořených sochách. Jestliže dokumenty uvádějí autora, pak obvykle jde o mistra dílny, který jediný podpisuje kontrakty. Jeho vlastní umělecká participace na daných sochařských pracích však může být pouze dílčí (vytvoření výchozího, základního výtvarného návrhu – bozzetta), anebo také vůbec žádná.

Pochopitelně k takto získaným *faktickým* poznatkům musíme vzít na pomoc – ať se to komu líbí či nelíbí – uměleckohistorický rozbor a znalectví, získané nejen studiem literatury a pramenů, ale také dlouholetou odbornou praxí. Těch signatur, z nichž je možné při tom vycházet, je u Jelínků skutečně poskrovnu (zatím rozhodně méně, než autorských určení známých z archivních listin). V současné době jsou známy pouze dvě sochy s iniciálami Václava Jelínka (W. G.), jediná dřevořezba signovaná Josefem Jiřím Jelínkem celým příjmením, dále bozzetto s neúplnou a poněkud podezřelou signaturou a dvě statue označené iniciálami jména a příjmení Martina Ignáce. A to je až dosud všechno. Na tak obrovské množství soch žalostně málo. Přesto bych se zde chtěl pokusit na základě daných faktických poznatků a s pomocí modelačních a rukopisných komparací přiřadit k jelínkovské produkci několik dalších, literaturou Jelínkům ještě nepřipisovaných skulptur, především však těch, které zobrazují postavu sv. Jana Nepomuckého, a doplnit tak již v roce 1982 započatý přehled jelínkovských svatojánských kompozic.[9]

Neobvyklému množství jelínkovských mistrů, spolupracovníků a následovníků odpovídá i počet rozdílných ikonografických typů svatojánských sochařských zobrazení. K nejčastěji opakovaným však patří u Jelínků kompoziční typ daný již bozzettem Mathiase Rauchmillera z roku 1681, charakteristický světcovým kontrapostním postojem (s jednou nohou pokrčenou v koleni, spočívající na vyvýšeném stupínku ve tvaru cihly), kanonickým rouchem kněze kanovníka (oděného v sutaně, rochetě a mozzetě) s biretem na hlavě, s krucifixem diagonálně předsazeným před tělem, uchopeným v patce jednou rukou, zatímco druhá objímá korpus.

Již dříve zmíněné jelínkovské sochy této kompozice na kostele sv. Václava v Březně (vznikla snad mezi léty 1720–1730), na sloupu se Salvatorem v Jablonném v Podještědí (vytvořena asi v téže době), na hlavním oltáři kostela sv. Havla v Mladé Boleslavi (mezi léty 1725–1735), v hradním areálu na Kosti (z roku 1728), v Kovanicích (1725–1735), v Oskořínku (1725–1740), na mariánské statui v Sobotce (1742–1746) a na bočním oltáři kostela sv. Kateřiny v Dolním Bousově (1760–1770)[10] je možné dnes rozmnožit o další recipročních díla pocházející z rukou členů kosmonoské dílny, případně jejich spolupracovníků a následovníků.

Zřejmě k těm starším a také nejvíce se přibližujícím rauchmillerovskobrokoffovskému vzoru patří postava sv. Jana Nepomuckého z dvacátých až čtyřicátých let 18. století, snad od Martina Jelínka st. a Josefa Jiřího Jelínka, v Horních Stakorech (okr. Mladá Boleslav),[11] která se nápadně podobá uvedené dřevořezbě téhož světce na boční brance hlavního oltáře kostela sv. Havla v Mladé Boleslavi.[12] Stakorská socha věrně opakuje kompozici svatojánských figur Jana Brokoffa. Dokonce tu nechybí ani později vynechávaný charakteristický rauchmillerovský stupínek pod světcovou pravou nohou.

Tutéž, nicméně zrcadlově obrácenou kompozici (tentokrát však již bez schůdku) pozorujeme také u další jelínkovské svatojánské statue, vzniklé mezi léty 1730–1740 v Loučeni (okr. Nymburk). Na jejím zrodu má zřejmou zásluhu Josef Jiří Jelínek, jak o tom svědčí starší fotografická dokumentace, zaznamenávající ještě modelaci povrchového reliéfu s osobitě zalamovanými záhyby drapérie (konkrétně rochety).[13] Je to rukopis, s jakým se setkáváme na jelínkovských sochách sv. Jana Nepomuckého častěji (například v Katusicích, na silniční rampě v Mnichově Hradišti, na hlavním oltáři hradní kaple na Valdštejně atd.).

Oběma sochám, z Horních Stakor i z Loučeně, je dnes společný fragmentární stav především v partiích čelního povrchového reliéfu kamenosochařských bloků. Autentické zpracování tu již zčásti zahubila zhoubná koroze.

Zrcadlově obrácenou kompozicí vůči brokoffovskému rozvrhu a navíc ještě absencí nezbytného biretu se vyznačuje další sochařské zobrazení sv. Jana Ne-

Obr. 2. Martin Jelínek st. – Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1725–1740, Horní Stakory. (Foto M. Suchomel.)

Obr. 3. Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1730–1740, Loučeň. (Foto M. Suchomel.)

pomuckého, až dosud nespojované s jelínkovskou tvorbou. Mám zde na mysli sochu v obci Kosořice na Mladoboleslavsku. Její vznik je sice literaturou situován až do roku 1794,[14] mám však za to, že nelze ani vyloučit opačný časový extrém a hledat původ kosořické svatojánské statue už v druhém až třetím desetiletí 18. století.[15] Přitakávala by tomu statičtěji koncipovaná, archaická výtvarná forma, která tu může svádět i k zmíněnému pozdnímu datování. Bohužel také na povrchu pískovcového bloku postavy v Kosořici vykonala již své koroze a dost možná i historické *záchranné* zásahy, které znatelně zbavily originál někdejší autorské podoby. K staršímu, časnějšímu zařazení však také vede pozoruhodná forma podstavce, najmě jeho drobného horního kamenného bloku pod figurou, který se kompozičně, tvarově i ornamentálně shoduje s týmiž pískovcovými bloky podnoží dalších jelínkovských soch – Panny Marie v Kosmonosech (1722), sv. Jana Nepomuckého v Bělé pod Bezdězem (z roku 1723) a v Podkosti (1728)

Obr. 4. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1782, Vitiněves. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

a P. Marie Bolestné ve Strenici (z 20. let 18. století). Tolik na vysvětlenou k navrhované změně časového zařazení kosořické statue.

Rauchmillerovskobrokoffovský základní ikonografický typ přebírá také socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1736, která stávala v obci Veselá v blízkosti Mnichově Hradiště (u silniční odbočky na Bakov nad Jizerou).[16] Navzdory tomu, že socha je dnes pouhým torzem (chybí hlava, části rukou a krucifixu), zachované modelační zpracování drapérie (rochety) ji řadí k pracím Josefa Jiřího Jelínka.

A tady bych rád ještě znovu připomněl dřevořezbu sv. Jana Nepomuckého z doby po roce 1760 od Martina Ignáce Jelínka, která zdobila boční oltář kostela sv. Kateřiny v Dolním Bousově.[17] Také tato pozdní jelínkovská práce sledovala ještě prvotní kompozici danou Mathiasem Rauchmillerem, i když v zrcadlově obrácené podobě, s poněkud tužším zvlněním povrchového reliéfu v partiích drapérie a s výrazným hmotnějším blokovým uspořádáním. Bohužel před léty se

stala obětí požáru oltáře, zároveň se sochařským pandánem – dřevořezbou sv. Václava.

Jako nesnadno řešitelný uměleckohistorický rébus se zatím jeví autorská identifikace svatojánské skulptury z roku 1782 ve Vitiněvsi.[18] Výtvarnou formou, kompozicí, projevem, modelací se nápadně řadí k sochám v Jablonném v Podještědí, Kovanicích, Březně (v interiéru kostela sv. Václava), Mladé Boleslavi (na hlavním oltáři kostela sv. Havla) a v Sobotce (na mariánské statui). Ty jsou však mnohem starší a patří (kromě sochy ze Sobotky) do autorské umělecké sféry Josefa Jiřího Jelínka. Jak frapantně se vitiněveská socha liší od jelínkovských prací pocházejících z poslední čtvrtiny 18. století, nám napoví její srovnání se svatojánskou statuí v Horním Bousově, datovanou na podstavci do roku 1776 a signovanou na plintu figury Martinem Ignácem Jelínkem.[19] Navíc sochařské dílo ve Vitiněvsi je vytvořeno v materiále u Jelínků téměř nevídaném: v červeném

Obr. 5. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1776, Horní Bousov. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

pískovci. Týká se to jak postavy, tak i podstavce, na němž je vyryto autentické datování do roku 1782, které rozhodně nelze zpochybnit. Z dalšího mladšího nápisu pak vyplývá, že socha byla v roce 1846 přemístěna a posléze na tomto novém místě obnovena.

Změnou polohy kříže, který sv. Jan Nepomucký drží před sebou tentokrát téměř ve vodorovné poloze, obrácený čelem vzhůru, se vyznačuje skulptura na mariánském sloupu z roku 1737 v Semilech.[20] Nenechme se však mýlit. I zde jde o sochařský rozvrh převzatý od pražských Brokoffů. Použili jej totiž v polovině dvacátých let 18. století při vytváření dřevořezeb pro interiér kostela sv. Šimona a Judy v Praze 1. Také k semilské statui musíme hledat autora v blízkém výtvar-

Obr. 6. Martin Jelínek st. (?), mariánská statue, detail, 1737, Semily. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

ném okruhu kosmonoských Jelínků. Rozhodující slovo tu však mohou ještě k autorství říci výsledky archivního průzkumu.

Historickou brokoffovskou kompozici v značně zjednodušené, zlidovělé, pohybově zredukované podobě prozrazuje ještě postava sv. Jana Nepomuckého z roku 1806 v Chudoplesích (okr. Mladá Boleslav), pocházející pravděpodobně z dožívající jelínkovské dílny nebo z ateliéru některého z následovníků Jelínků.[21] Výtvarným projevem se však nápadně řadí k pozdním jelínkovským svatojánským skulpturám v Kosmonosech (z roku 1747), Skalsku (z let 1780–1790) a Sobotce (z roku 1784 – u železničního přejezdu, a z doby mezi léty 1760–1790 před domem čp. 95), takže vyslovená domněnka o autorské spojitosti s jelínkovskou dílnou se zdá být skutečně oprávněná. Socha zároveň s chronologicky seřazenými předchozími čtyřmi statuemi dokládá nezadržitelně postupující invenční úpadek jelínkovské tvorby směrem ke konci století a naprostou absenci tvůrčí vynalézavosti v první čtvrtině 19. století a následný definitivní zánik osobitých jelínkovských výtvarných tendencí, tak vehementně se od dvacátých let 18. století prosazujících v regionech, zmíněných na počátku této stati.

Další poměrně rozšířený ikonografický typ stojící postavy sv. Jana Nepomuckého z kosmonoské dílny v tradičním kanovnickém odění je koncipován v několika kompozičních variantách, obměnách, spočívajících v rozdílných gestech a umístění, upotřebení biretu. V prvém provedení je světec zobrazován s biretem na hlavě a s jednou rukou položenou v gestu pokory na prsou, zatímco v druhé, spuštěné podél boku, třímá palmetu martyra; v další variantě se přemisťuje biret s hlavy do ruky, volně držené podél těla, a konečně ve třetím případě mění polohu ruka, opírající se o hruď – Jelínkové ji tentokrát pozdvihnou do výše a vloží do sevřené dlaně krucifix. Povšimněme si soch právě této naposled jmenované skupiny. K dříve publikovaným sochám popsaného rozvrhu v presbytáři kostela Povýšení sv. Kříže v Loukovci (vznikla snad mezi léty 1720–1730), u kostela téhož zasvěcení v Bělé pod Bezdězem (datována na postamentu do roku 1723), dále na velkém mostě hradu Valdštejna (podle údajů zjištěných z archivních dokladů zhotovena Josefem Jelínkem v roce 1724), v nice chalupy čp. 19 v Hoškovicích (datována na plintu do roku 1731), dále na oltáři kostela sv. Bartoloměje v Dobrovici (snad z let 1730–1740), na silniční rampě pod zámkem v Mnichově Hradišti (z doby mezi léty 1740–1750) a konečně na hlavním oltáři kaple sv. Jana Nepomuckého na hradě Valdštejně (z téhož desetiletí)[22] je dnes možné přiřadit další kompozicí si navzájem odpovídající jelínkovské práce na základě nových autorských připsání.

Jednou z nejstarších soch tohoto rozvrhu je asi svatojánská dřevořezba na konzole vedle bočního oltáře v kostele sv. Václava v Dolní Krupé, kde světec třímá v levé pozdvižené ruce krucifix a v pravé, dnes fragmentární, prázdné dlani držel snad biret.[23] Pokud socha patří (ještě se svým protějškem dřevořezbou sv. Barbory) k oltářní stavbě, což se zdá dosti pravděpodobné vzhledem

Obr. 7. Václav Jelínek (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1710–1713(?), kostel sv. Václava, Dolní Krupá. (Foto M. Suchomel.)

k archaickému řezbářskému vyjadřování autora, pak by měla pocházet z let 1710–1720. V odborné literatuře je sice oltář datován do samého počátku 18. století,[24] ale podle mého názoru je o něco málo mladší. Oltářní stavba totiž nese dekorativní motiv, nazývaný akant s pentlí, vyskytující se převážně až v rozmezí druhého desetiletí 18. století. Zmíněné archaické kompoziční i modelační prvky (například blokové uspořádání postavy sv. Jana Nepomuckého a *pozdně gotické* rozevlátí drapérie oděvu sv. Barbory) by mluvily ještě pro autorství Václava Jelínka, který však zemřel již v roce 1713. Zatím ovšem nelze zcela vyloučit ani druhý časový extrém, že obě sochy byly k oltáři přiřazeny dodatečně a vznikly až v posledních desetiletích 18. století. Více světla by do problému mohl přinést restaurátorský průzkum malířského povrchového pojednání, neboť zatím

dolnokrupské sošky modelačně, opticky, pohledově značně zkreslují nepůvodní nátěry.

Názornou uměleckou ozdobou této kompoziční skupiny je svatojánská statue, pocházející s největší pravděpodobností z pátého desetiletí 18. století. Stojí u odbočky z jičínské silnice, směřující k obci Dolany nad Jičíněvsí.[25] Socha sice rozvrhem patří do výtvarné sféry Josefa Jiřího Jelínka, ale nelze u ní ani vyloučit již určitou participaci synovce Martina Ignáce. Rozhodně je však možné ji považovat za uměleckou práci kosmonoských Jelínků par excellence.

Výtvarnou formou, kompozicí a v neposlední řadě i projevem se k jelínkovské tvorbě hlásí i svatojánská postava na mariánské statui na náměstí v Kopidlně.[26] Také zde váháme mezi dvěma zmíněnými autory, ale zdá se, že větším dílem tu

Obr. 8. Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1740–1750, Jičíněves. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

Obr. 9. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1747, Kosmonosy. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

přece jen zasáhl Martin Ignác. Škoda jen, že archivní dokumenty zůstávají k otázce provenience (aspoň zatím) hluché. Nejstarší zpráva pochází totiž až z roku 1837, je však nesmírně zajímavá a je nemalým přínosem badatelské činnosti v oboru historie restaurování. Vyplývá z ní pozoruhodný poznatek, že všechny postavy sousoší (Panny Marie, sv. Josefa s Ježíškem i sv. Jana Nepomuckého) byly na povrchu natřeny *nebesky modrou fermežovou barvou*.[27] Otázkou je, zda taková barevná adjustace patřila také k někdejšímu původnímu malířskému povrchovému vybavení statue. Mám za to, že nikoli. Ostatně pokud se týká skutečné podoby původních štafírských úprav povrchu kamenných soch, umístěných v exteriéru, narážíme na dosud málo probádanou oblast, kde zbývá ještě mnoho míst, o nichž bychom mohli prohlásit: *Hic sunt leones!*[28]

K pracím Martina Ignáce Jelínka řadíme i sochu sv. Jana Nepomuckého, datovanou na postamentu do roku 1747, před vstupem do někdejšího zámku v Kosmonosech.[29] Toto sochařské zpodobení populárního českého světce nese

totožné výtvarné znaky, jaké pozorujeme jak u předchozí, tak i následující svatojánské skulptury, která stojí na návsi ve Skalsku,[30] i když na uvedeném posledním jelínkovském díle daného kompozičního rozvrhu se již začínají projevovat příznaky invenční chudoby a absence bezprostředního svěžího a modelačně až bravurního uměleckého přednesu kosmonoských Jelínků. Kromě toho zde není zcela dodržen ikonografický typ, když postava nespočívá na pevné zemi, ale vznáší se v oblacích, které tvoří plintus skulptury, v čemž připomíná již zmiňovanou sochu v Horním Bousově.

V jelínkovské sochařské tvorbě však najdeme ve větším počtu i podstatně vytříbeněji a precizněji koncipovaný ikonografický typ vznášejícího se sv. Jana Nepomuckého *post mortem* k nebeským výšinám. Jde tu však o klečící nebo poloklečící postavu. K již dříve publikovaným sochám z Kláštera Hradiště (z druhé čtvrtiny 18. století), z Bakova nad Jizerou, z Loučeni, z Pískové Lhoty, z Hrušova, z kosmonoského lapidária (všechny z let 1730–1740), z okolí Semtínské lí-

Obr. 10. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1780–1790, Skalsko. (Foto M. Suchomel.)

py (z roku 1752) a konečně ze Sobotky (z roku 1784)[31] je třeba ještě dodatečně přiřadit svatojánskou skulpturu unikátního pomníku ve Valdštejnsku.[32] Tento nádherný monumentální colossus z roku 1792 zůstává v současné době rozvalen uprostřed lesa a jeho jednotlivé demontované bloky, vrůstající do země, překrývá sice malebný, romanticky vyhlížející, ale škodlivý koberec vegetace: různých náletů, mechů, lišejníků a řas.[33] O někdejší celistvé podobě podává informaci historická fotografická dokumentace.[34] Klečící světcova postava spočívala na vysokém postamentu pod baldachýnovým, nápadně stlačeným obloukem, neseným třemi sloupy (dvěma po stranách a jedním za sochou). Vrchol tříramenného oblouku zdobilo ještě sochařské zobrazení staroboleslavského paládia. Vlastní svatojánská skulptura se skutečně frapantně přibližuje kompozicí i modelačním projevem jelínkovským pracím z posledních tří desetiletí 18. století výtvarně poplatným uměleckému projevu Martina Ignáce Jelínka, jehož autorství i zde považuji za velice pravděpodobné.

Obr. 11. Martin Ignác Jelínek, socha sv. Floriána, 1773, Bratronice. (Foto O. Kudrnáč, 1996.)

Obr. 12. Martin Jelínek, socha sv. Donáta, 1740, Podkost. (Foto M. Suchomel.)

Jelínkovskou typiku připomíná socha jinak v kosmonoské dílně příliš neopakovaného ikonografického vzoru v Luštěnicích. Sv. Jan Nepomucký je tu zobrazen stojící na rybě (symbolu mlčenlivosti).[35] Statue je na podstavci datována do roku 1774, působí však dojmem staršího uměleckého díla. Je to především fyziognomie, kterou můžeme s úspěchem srovnávat s tvářemi soch Josefa Jiřího Jelínka v exteriéru a interiéru kostela Nalezení sv. Kříže v Kosmonosech, dále v kostele sv. Jana Nepomuckého v Bukovnu a v Národní galerii v Praze. Ty jsou však o třicet let starší. Nelze si ovšem nevšimnout ještě jedné skutečnosti, že sochařský rozvrh celku tu do jisté míry čerpá inspiraci také u svatojánských postav Ignáce Františka Platzera (konkrétně například u sochy z roku 1755 ve Vinoři).

Zdá se, že i tento zdánlivý solitér mezi jelínkovskými svatojánskými skulpturami přece jen má svého kompozičního dvojníka v případě dřevořezby, uložené na zpovědnici kostela sv. Jiljí v Markvarticích (okr. Jičín),[36] která až dosud jako jelínkovská výtvarná práce publikována nebyla, avšak k sochám Martina Ignáce,

umístěným na bočních oltářích, se nápadně hlásí, takže nezbývá než její vznik situovat do šestého desetiletí 18. století a předběžně (před provedením restaurátorského průzkumu) připsat spoluautorství dílenskému pomocníku.

Vyjasnit autorskou účast a výtvarné vztahy k pracím kosmonoských Jelínků zbývá ještě u řady dalších sochařských uměleckých děl, například u statue sv. Floriána v Březně (z doby mezi léty 1730–1750),[37] u pomníku téhož světce v Bratronicích (z roku 1773),[38] u skulptury sv. Jana Nepomuckého v blízkosti domu čp. 12 v Hrubé Skále (z roku 1740),[39] u sochy sv. Donáta v Podkosti (z téhož roku)[40] a v neposlední řadě také u sousoší Panny Marie kojící Ježíška před zámkem v Benátkách (z roku 1714).[41] O totéž je třeba se pokusit ještě v případě dřevořezeb v interiérech kostelů Obrácení sv. Pavla v Brandýse nad Labem, sv. Jakuba Většího v Jičíně, Panny Marie v Klášteře Hradiště nad Jizerou a Nanebevzetí Panny Marie v Katusicích. Nicméně to je již námět pro jinou samostatnou stať.

Poznámky

1 J. Neumann: *Český barok.* Praha 1969, s. 149–150.

2 Josef Jiří Jelínek, socha sv. Anny, kolem roku 1740, lipové dřevo bez malířské povrchové úpravy, výška 190,0 cm, inv. č. P 330; Josef Jiří Jelínek, socha sv. Kateřiny Sienské (v evidenční kartě Národní galerie nedopatřením uváděna jako sochařské zobrazení sv. Terezie), kolem roku 1740, lipové dřevo bez malířské povrchové úpravy, výška – 190,0 cm, inv. č. P 331; obě dřevořezby zakoupeny v roce 1934 od dr. J. Koudely v Praze.

3 M. Suchomel: *Příspěvek k dílu bezejmenného jelínkovského sochaře*. Umění, *39*, 1991, s. 338 až 344.

4 Státní okresní archiv Jičín, AM Jičín, inv. č. 464, kart. 28; inv. č. 575, kart. 89.

5 Dílenský pomocník Martina Ignáce Jelínka (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1765, pískovec, výška (po vrchol hlavy) – 170,0 cm, výška (po prst zdvižené pravé ruky) – 176,5 cm.

6 Martin Ignác Jelínek, statue sv. Jana Nepomuckého, 1782, pískovec s novější polychromií, výška postavy – 174,0 cm, výška podstavce – 218,0 cm; na středním kamenném bloku postamentu reliéfy – v čele: sv. Vojtěch, vlevo: Panna Maria Bolestná, vpravo: sv. František Xaverský. Na možnou jelínkovskou provenienci skulptury upozorněno již dříve (M. Suchomel: *Výtvarné paralely a kontrasty sochařské tvorby rodiny Jelínků*. Umění, *22*, 1974, s. 542).

7 Josef Jiří Jelínek a dílenský spolupracovník, socha sv. Anny vyučující P. Marii, 1745–1755, leštěná křída, dekorativní zlacení, lipové dřevo, výška – 61.0 cm; Josef Jiří Jelínek a dílenský spolupracovník, socha sv. Josefa s Ježíškem, 1745–1755, leštěná křída, dekorativní zlacení, lipové dřevo, výška – 61,5 cm.

8 J. Novák: *Příspěvek k životopisu řezbáře Václava Jelínka.* Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, *19*, 1911, s. 171–172; O. J. Blažíček: *Sochařství baroku v Čechách.* Praha 1958, s. 290; V. Ruda: *Stavba zámku Humprechta v korespondenci kosteckých hejtmanů*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, vydaný k 300. výročí založení Humprechta 6. 6. 1966, s. 7–11; V. Ruda: *Sochaři Jelínkové ze Sobotky a Kosmonos.* Život mladoboleslavské kultury, 1969, č. 9, s. 6–7 a 16; M. Suchomel: *Restaurování soch Josefa a Martina Jelínka.* Památková péče, *27*, 1967, s. 305–313; týž: *Dvě restaurované sochy Krista z rukou kosmonoských Jelínků*. Památková péče, *32*, 1972, s. 155–168; týž: *Výtvarné paralely a kontrasty*, s. 519–546; týž: *Původní malířské povrchové adjustace českých barokních kamenných soch.* Památky a příroda, *8 (43)*, 1983, s. 65–75 (na průzkumu archivních dokumentů v případě čtyř posledně uvedených statí participovala větším dílem dr. M. Válková); M. Cogan: *Ještě k sochařské výzdobě hradu Valdštejna.* Památky a příroda, *15 (50)*, 1990, s. 143–145; M. Suchomel: *Poznámka k odcizení dřevořezeb z Dobře.* Zprávy památkové péče, *53*, 1993, s. 287–289; týž: *Příspěvek k biografii Jelínků z Kosmonos.* Umění, *42*, 1994, s. 166–170.

9 M. Suchomel: *Restaurování dvou domnělých sochařských pandánů.* Památky a příroda, *7 (42)*, 1982, s. 385–399.

10 Tamtéž; týž: *Paralely sochařských kompozic braunovských a jelínkovských uměleckých děl.* In: Matyáš Bernard Braun 1684–1738. Sborník vědecké konference, pořádané Národní galerií v Praze ve dnech 26.–27. listopadu 1984. Praha 1988.

11 Martin Jelínek st. – Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1720–1740(?), pískovec, výška postavy – 193,0 cm, výška podstavce – 255,0 cm. V historickém soupise je sice vznik sochy situován až do roku 1746 (F. Bareš: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Mladoboleslavský*. Praha 1905, s. 371), přesto se však domnívám, že nelze tak docela vyloučit ani starší původ díla.

12 Martin Jelínek st. – Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1725–1735, lipové dřevo, fragmenty původní polychromie, výška – 177,0 cm.

13 Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1730–1740, pískovec, výška postavy – 163,0 cm, výška podstavce – 258,0 cm.

14 F. Bareš, *Soupis památek*, s. 118; E. Poche a kol.: *Umělecké památky Čech. Sv. 2. K–O*. Praha 1978, s. 105.

15 Martin Jelínek st. – Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1715–1730, pískovec, výška postavy – 195,0 cm, výška podstavce – 300,0 cm.

16 Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1736, pískovec, fragmenty pravděpodobně nepůvodní polychromie, podživotní velikost, v současné době exponát lapidária v Mnichově Hradišti. J. V. Šimák pronáší lakonickou charakteristiku: *Dobře tesaná* (J. V. Šimák: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Mnichovohradišťském*. Praha 1930, s. 597).

17 Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, po roce 1760, lipové dřevo, nepůvodní monochromní povrchový nátěr s barevným odlišením dekorativních detailů kanonického roucha, výška – 129,0 cm.

18 Martin Ignác Jelínek (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1782, červený pískovec (?), výška postavy – 194,0 cm, výška podstavce – 216,0 cm.

19 Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1776, pískovec, výška postavy – 155,0 cm, výška podstavce – 217,0 cm; na plintu sochy v odvrácené části signatura M:G:, na vysokém středním kamenném bloku (pod signaturou) letopočet 1776 a pod ním monogram MARIA.

20 Anonymní autor blízký sochařské tvorbě kosmonoských Jelínků, mariánská statue, 1737, detail: socha sv. Jana Nepomuckého, pískovec, výška postavy – 154,0 cm. Datování sice převzato z *Uměleckých památek Čech* (E. Poche a kol. *Sv. 3. P–Š*. Praha 1980, s. 308), výtvarným projevem však sochy sloupu připomínají spíše sochařská díla o deset až dvacet let mladší.

21 Anonymní sochařský následovník kosmonoských Jelínků (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1806, pískovec, výška postavy – 144,0 cm, výška podstavce – 203,0 cm.

22 Viz pozn. 9.

23 Dílna kosmonoských Jelínků, socha sv. Jana Nepomuckého, 1710–1720, lipové dřevo, nepůvodní monochromní povrchový nátěr s barevným odlišením dekorativních detailů kanonického roucha, výška – 80,0 cm (po temeno hlavy); sochařský pandán na oltářní stavbě: socha sv. Barbory, 1710–1720, lipové dřevo, nepůvodní monochromní povrchový nátěr s barevným odlišením dekorativních detailů oděvu, výška – 87,0 cm (po vrchol hostie v kalichu).

24 E. Poche a kol.: *Umělecké památky Čech. Sv. 1. A–J*. Praha 1977, s. 299.

25 Josef Jiří Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1740–1750, pískovec, výška postavy – 165,0 cm, výška podstavce – 297,0 cm.

26 Martin Ignác Jelínek, mariánská statue, 40.–50. léta 18. stol., detail: socha sv. Jana Nepomuckého, pískovec, životní velikost.

27 *Liber in quo rerum mobilium et immobilium ... consignatio facta est*. Děkanský úřad Kopidlno, pag. 176–178.

28 M. Suchomel, *Původní malířské povrchové adjustace*; V. Nejedlý: *Historické povrchové úpravy kamenných soch jako památkářský problém*. In: Znovuzrozené památky. Sborník kolokvia uspořádaného u příležitosti výstavy Monumenta rediviva ve Vlastivědném muzeu ve Slaném. Kladno 1994, s. 11–15.

29 Martin Ignác Jelínek, socha sv. Jana Nepomuckého, 1747, pískovec, výška postavy – 187,0 cm, výška podstavce – 243,0 cm.

30 Dílna Martina Ignáce Jelínka (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1780–1790, pískovec, výška postavy – 182,0 cm (po vrchol fragmentu zdvižené pravé ruky), výška podstavce – 244,0 cm.

31 M. Suchomel: *Poznámka k sochařským transformacím jelínkovské a braunovské dílny*. In: Barokní umění a jeho význam v české kultuře. Sborník sympózia pořádaného Národní galerií v Praze ve dnech 11. a 12. prosince 1986. Praha 1991, s. 42–46.

32 Martin Ignác Jelínek, statue sv. Jana Nepomuckého, 1792, pískovec, postava – životní velikost, výška podstavce – 190,0 cm.

33 Pomník měl být znovu sestaven již v roce 1971, kdy byla objednána jeho restaurace (M. Suchomel: *Umělecké aspekty a výtvarné zásahy v restaurátorských pracích*. Památková péče, *31*, 1971, s. 226), bohužel tato záchranná akce se přes všechny letité snahy nikdy neuskutečnila.

34 J. V. Šimák, *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Mnichovohradišťském*, s. 593.

35 Anonymní autor z kosmonoské dílny Jelínků (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1774, pískovec, výška postavy (bez hlavy) – 186,0 cm, výška podstavce – 157,0 cm.

36 Martin Ignác Jelínek a dílenský pomocník, socha sv. Jana Nepomuckého, 1750–1760, lipové dřevo, nepůvodní polychromie, výška – 70,0 cm.

37 Josef Jiří Jelínek, socha sv. Floriána, 1730–1750, pískovec, výška postavy – 170,0 cm, výška podstavce – 253,0 cm.

38 Martin Ignác Jelínek, socha sv. Floriána, 1773, pískovec, výška postavy – 128,0 cm, výška podstavce 181,0 cm.

[39] Martin Jelínek st. (?), socha sv. Jana Nepomuckého, 1740, pískovec, výška postavy – 158,0 cm, výška horní podnože – 37,0 cm, výška postamentu – 176,5 cm.

[40] Martin Jelínek st., socha sv. Donáta, 1740, pískovec, výška postavy – 140,0 cm, výška podstavce – 217,0 cm.

[41] Martin Jelínek st. (?), Panna Maria kojící Ježíška, 1714, pískovec, výška sousoší – 175,0 cm, výška postamentu – 394,0 cm (po hlavu andílka v bloku podstavce).

Tzv. Holanovy pašije

Tomislav Volek – Jitřenka Pešková

Pašije, vzniklé na půdě katolické církve, nepředstavují – na rozdíl od protestantských pašijí – badatelsky přitažlivou sféru. Důvod je prostý: nejde o díla jedinečné podoby a tvaru, nýbrž o hudebně jednoduchý a po staletí bez podstatných změn tradovaný tvar. To ovšem neznamená, že by tento útvar nemohl v některých případech vydat důležitá historická svědectví. Domníváme se, že právě v případě českojazyčných tzv. Holanových pašijí máme co činit s takovým fenoménem, jehož výpovědní kapacita nebyla dosud doceněna. Kdyby ovšem toto téma mělo být pojednáno tak, jak by zasluhovalo a jak by to odpovídalo naší představě o vědeckém poznání, pak by na něm s námi museli spolupracovat znalci latinského chorálu, liturgikové, historikové češtiny, divadla a další odborníci. Vždyť jde o fenomén staleté časové dimenze, velmi rozšířený, patřící do celoevropského kulturního a náboženského kontextu a přitom také významně spjatý s českým jazykem, a to i po celou dobu barokní, která češtině mnoho nepřála. Jsme si ovšem plně vědomi, že muzikologické zpracování, jež daná problematika vyžaduje, by muselo být mnohem důkladnější, než zde můžeme – ve vyměřeném čase – dnes podat.

O tzv. Holanových pašijích a jejich vydávání tiskem jsme zatím zjistili a ověřili tyto skutečnosti:

V roce 1690 vyšel v tiskárně Jiřího Labouna *v velké Karlové Koleji,* tj. v Karolinu, ve spojení s jménem Václava Karla Holana Rovenského tento tisk: *Pašije P. Ježíše Krista podle sepsání S°. Matouše, jenž se zpívá v Neděli Květnou.* Tisk je dedikován hraběti Arnoštu Josefovi z Valdštejna, z jehož panství Holan pocházel. Předmluva je datována na den Povýšení sv. Kříže, tj. 14. září.[1]

Holan v dedikaci říká: tyto *Pašije k vytisknutí jsem zhotovil a s nemalou snažností Notami novými způsobil* a dále: *Pašije, kteréž za časů těchto nikdy tištěné se nenacházely /jsem/ na světlo vydal.* Rozsáhlá dedikace vzdává hold *slavnému a starožitnému rodu* Valdštejnů, v jejichž domě na Malé Straně ji Holan – jak sám uvádí – sepsal.

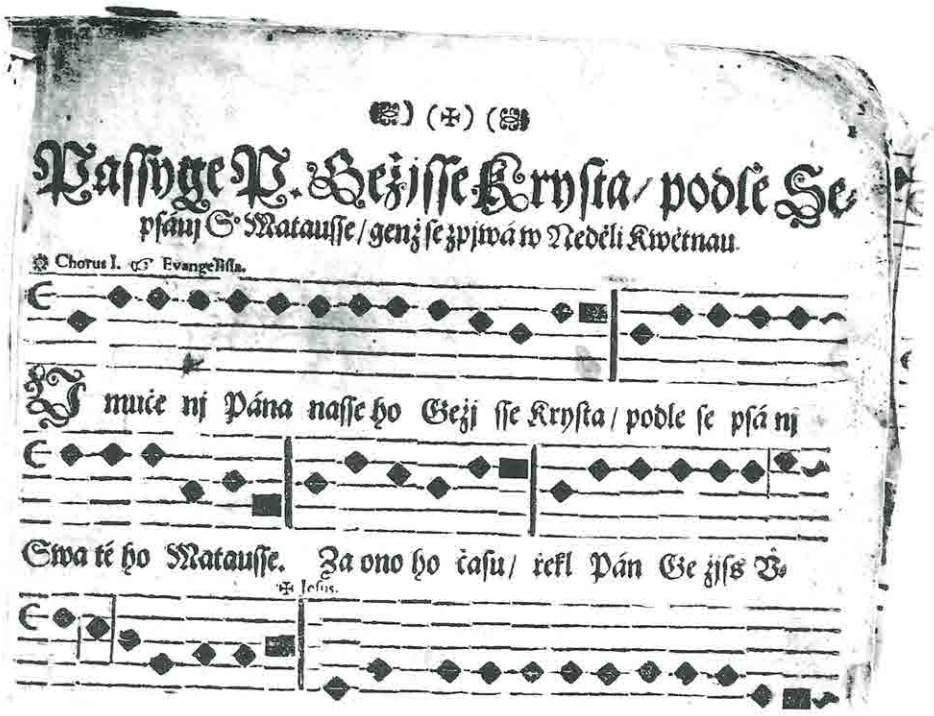

Incipit Pašijí podle sv. Matouše z roku 1690.

Tisk je paginován, má bez dedikace 27 stran. *Knihopis českých a slovenských tisků* výtisk Matoušových pašijí s touto dedikací nezná.

Datum 21. září téhož roku 1690 nese dedikaci jiného dochovaného exempláře téhož tisku Matoušových pašijí, jež v tomto případě Holan dedikoval soboteckému děkanovi Janu Ignáci Summovi z Vlastislavě.[2] Jeho tituly nasvědčují tomu, že byl nobilitovaným absolventem pražského svatováclavského semináře. Uvážíme-li, že týden předtím dedikoval Holan týž tisk vysoce postavenému hraběti Valdštejnovi, nelze tuto druhou dedikaci charakterizovat jinak než jako troufalost, jíž se mohl hrabě Valdštejn – pokud by byl o věci informován – cítit uražen.

K dispozici je však ještě další labounovský tisk pašijí, tentokrát podle svatého Jana, vytištěný ve stejném formátu na osmnácti stranách, k němuž je připojena totožná dedikace soboteckému děkanovi datovaná 21. září 1690, ale impresum na poslední stránce tisku nese údaj 1692.[3] V dedikaci samotné zaujme ještě ten-

to Holanův výrok: *Sepsané pašije pro dobré obecní všech Krista věřících spolu s notami vytisknouti jsem dal*. Tentokrát Holan připojil ke svému jménu údaj *varhaník vyšehradský*.

Týž osmnáctistránkový výtisk Janových pašijí, zpívaných na Velký pátek, však existuje s ještě další tištěnou dedikací datovanou *v Velké Karlové Koleji v starém Městě Pražském, v Zelený Čtvrtek, jenž jest dne 3. Aprilis, Léta 1692,* a adresovanou Pateru Václavu Josefu Mirtzovi, faráři černoušskému.[4]

Vzhledem k tomu, že některé exempláře Janových pašijí nesou rovněž dedikaci hraběti Valdštejnovi,[5] lze konstatovat, že každý z tisků pašijí dedikoval Holan dvěma představitelům šlechtických, resp. církevních kruhů. Navíc je řada dochovaných tisků bez uvedených dedikačních listů, z čehož je zřejmé, že výtisky pašijí byly distribuovány jak s dedikacemi různým osobnostem, tak bez dedikací.[6]

Protože jméno Holanovo je uváděno jen na konci dedikačního listu, nikoliv na notovém tisku samém, jsou dnes výtisky bez dedikačních listů v mnoha katalozích, archivech a knihovnách evidovány jako anonymní pašije.

Zmatek dovršuje skutečnost, že Jiří Laboun v roce 1721 vydal tisky obou pašijí znovu, své impresum však připojil jen u Matoušových pašijí. Tisk byl proveden z jiné sazby a kupodivu bez číselné paginace, ale co je nejdůležitější – bez jakékoli zmínky o Holanovi. Tyto pašije jsou všude evidovány jako anonymní,[7] tím spíše, že Knihopis je nezná.

Pod č. 4332 je však v Knihopise uveden nekonečný barokní titul, počínající slovy *Královská Koruna Zlatá*. Po rozsáhlém popisu je připojena poznámka: pozdní vydání Holanových pašijí. Při seznámení s dokonale zachovalým exemplářem v Národním muzeu však zjišťujeme, že ve skutečnosti jde o uváděný už tisk pašijí z roku 1721, ovšem v tomto případě s nádherným dedikačním listem většího formátu, než je samotný notový tisk. Z Knihopisu citovaný titul není nic jiného než začátek celkem dvoustránkové dedikace. Obdarovaným není v tomto případě nikdo jiný než proslulý pražský advokát Václav Xaver Neumann, v uvedeném roce také děkan pražské právnické fakulty. Pašije mu však tentokrát nededikuje varhaník Holan, nýbrž tiskař Laboun, připojující ke svému jménu výmluvnou kategorizaci sebe sama: *poslušný client*. O Holanovi nepadne nikde ani slovo.[8]

Podobná historie se opakuje v roce 1719, kdy jsou tzv. Holanovy pašije začleněny do Božanova kancionálu *Slavíček rajský,* opět bez jakékoliv zmínky o Holanovi. Všechna tato vydání rozhodným způsobem přispěla k tomu, že tzv. Holanovy pašije se v tiscích i opisech rozšířily po celé zemi a byly prováděny s většími či menšími změnami až do našeho století.[9]

Jestliže ještě v roce 1947 vydá Antonín Hromádka v Brně *České pašije na Květnou neděli a Velký pátek*, nejde o nic jiného než o pozdní a celkem jen nepatrně odlišnou variantu tzv. Holanových pašijí.

Má-li být zkoumána otázka po míře Holanova autorství obou pašijí, je nutno obrátit pozornost hluboko do minulosti latinského chorálu. Je totiž nesporné, že tzv. Holanovy pašije jsou pouze jednou z mnoha českých, německých a dalších jazykových a hudebních obměn latinských chorálních pašijí. Holan měl v Čechách řadu předchůdců. Nemajíce zatím možnost sledovat celou linii staleté řady předchůdců a následovníků, uvedeme alespoň pět starších významných variant, které jsou nám v Praze dostupné.

Na prvním místě jsou to dvoje pašije, podle Matouše a podle Jana, které v roce 1571 – v posledním roce svého života – vydal v Ivančicích nádherným tiskem Jan Blahoslav.[10] Pokud je nám známo, nebyl tento významný doklad o provádění pašijí chorálním způsobem v češtině v rámci sborů Jednoty bratrské dosud pojednán jinak, než z hlediska bratrské liturgie. Skvělá úroveň tisku dokazuje, že Jednota věnovala této součásti své liturgie velkou pozornost.

Plný titul Blahoslavova tisku zní: *Evangelia anebo Čtení svatá, kteráž slovou Pašije. Řeči některé prorocké a Prefací obyčejné, to jest zpěvové, k zvláštním hodům vejročním náležití, v nově zpravení a vytištění.*

Na základě toho, co je nám známo o vysoké hudební kvalifikaci Jana Blahoslava, autora knihy o hudbě a dlouholetého hlavního redaktora monumentálních bratrských zpěvníků, nelze pochybovat o tom, že zpracovatelem těchto českých chorálních pašijí byl on sám. Co mu bylo modelem pro tento významný akt staletého kulturního dosahu? Nepochybně jím byly chorální pašije latinské, po staletí běžné v katolické liturgii. Poté, co vydal tzv. šamotulský a ivančický kancionál (1561 a 1564) a co dvakrát vydal svůj vlastní překlad Nového zákona (1564 a 1568), mohl erudovaný Blahoslav celkem snadno přepracovat latinské chorální znění pašijí v původní českou verzi.

Ze srovnání s nejstarším známým německým zněním pašijí, připisovaným Johannu Walterovi a pocházejícím z doby okolo roku 1550, jednoznačně vyplývá, že Blahoslavovým modelem nemohla být německá verze pašijí. Ta je znatelně jednodušší, dlouhé recitace na jednom tónu jsou u ní velmi časté. Tento stereotyp je pak vyvažován:

a/ hojným začleňováním sborového přednesu německých duchovních písní, jež celkem 20krát přeruší proud vyprávění;

b/ rozdělením přednášeného textu mezi několik interpretů, představitelů Evangelisty, Ježíše, Jidáše, Petra ad.

Blahoslav, řídící se zřejmě bratrským požadavkem prostoty a vystříhání se světských prvků, ponechává v obou případech celý přednes pašijí jedinému pěvci, tak jako tomu kdysi dávno bývalo i v katolické latinské liturgii. Jeho výrazové možnosti spočívají tudíž převážně jen v literární kvalitě textové složky (a ta byla jeho vlastním překladatelským dílem) a v profilovanější melodické křivce přednesu. Ve srovnání s německými pašijemi a při známé početnosti českých duchovních písní poněkud zaráží, že nikde není naznačeno jakékoli zapojení duchovních

písní do přednesu pašijí. Objeví se jen jedno velké melisma, zčásti snad původní, a to ve spojení s posledními slovy Kristovými *Eli, eli, lama zabachtany?, to jest: Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil.*

Gehо Wyſoce Hrabĕcy Excellencyi /
Wyſoce Wrozenému Pánu Pánu
Ernestowi Josseffowi /
S. Rjm. Rjſſe H. z Waldſteyna /
Dědičnému Pánu na Zywĕticzych / Studence / Hradiſti / Klášterce / Walečowě / Kř
Mosté / Solcy / Malobratrzicych / Welké Bělj / Kuřimodech / Dolzy / Bedĕzy / Křimokláte / Krussowicych /
Rybárcze / Welikych Stalach / a Města Turnowa nad Gezerau cz. G. M. Čzſk. ſtuczenému Komorniku / a Mjſto-
držycymu w Králowſtwj Czeſkem. Pánu Pánu mné miloſtiwému.

W. W. H. Excell. Wyſoce Wrozený Pane Pane mně Miloſtiwý.

Lawný Muž z Rodu Kazatelſkeho Tomáſs Cantipratanus
w Knjze 1. Opum, nazwané, wypiſuge přepodiwnau wĕc / a bedliwe
ho powážení hodnau; Piſſe on w ſwé Hyſtorygi / że geſt gednoho čaſu
walečným během zagal geden Pohan nabožného Křeſtiana / toho w
ſlužbě při ſobě mage / nemohl ſe dosti nadiwiti / że nikdy žádného znamé
nj weſelosti při něm nepatřowal / y chtĕge zármutku pěčinu zwĕdĕti /
otazal ſe ho / ponĕwadž žádneho ſtrácenj nemá / proč ſe oſtawičně rmau
tj: načež Křeſtian odpowĕdĕl: gá owſſem weſel býti nemohu / neb V
mučenj Wykupitele mého w ſrdcy mém wytiſnuté mám / tau ſtráſ
hněw u popuzen Tyran / poručil hned Sſtaryanům ſwym Křeſ
zamordowati / žiwot otewřjſt / ſrdce z tĕla wynjati a rozpolitiť / zdaliž
ſe mohl prawdy domatati. Aby přepodiwná Moc Bożj / když ſrdce z tĕla wyňaté otewřeli / nalez na ge
w něm podſtatné wyrytá zwáſnoſt Kryſta Pána / kterymžto diwnym zazrakem Tyran pohnut gſa / bĕſ
ſwým ſtraſſliwé litugjce / modlářſtwe bludy potupjce / k Wſſe ſwaté Katolické přiſtaupiti nemeſkal; z
w ſamé prawdĕ gakž Kryſtus Pán oznámil / kde poklad tam ſrdce bywá / a tak ſrdce naſſe Křeſtjnſ
Pokladnicy wĕcného geſt / tak zagiſté welice milownicky ſwé Spaſytel náſs miluge / że ſtrom Křiže ſwe
w ſrdcych gegich ſſlepj a wytiſnuge. Nedarmo welký Hyponenſký Biſkup / a Cyrkwe Učitel S. Augu
ſtyn wolá: totus tibi figatur in corde, qui totus prote fixus eſt in cruce. nechť celý wſſetĕpen geſt w ſrdc
twem / ten ktery pro tebe celý na Křiži pněl. A protoż W. H. Excell. Wyſoce Wrozený Pane Pane
mučenj Páně geſt ten prawý poklad / za ktery ſe nebeſká ſláwa kaupiti muže / a tak wĕc ſluſſná a nálezité
abychom ſobĕ geho welice wážili. Ponĕwadž dobrotiwá Matka Cyrkew ſwatá Katolická / co o to
předrahém Tagemſtwj wykaupenj naſſeho Ewangeliſtowé ſepſali / aby w Chrámjch Páně w Nedĕli ſwe
tenau a we dnj následugjcy ſpjwáno bylo k mojnĕgſſjmu probuzenj k zamyſlenj wĕcj ſwatého Kryſta
natjditi ráčila: chtĕge y gá aučaſtnikem býti / tak drahé ceny pokladu / dočtene Paſſyge k wytiſknutj gſem
zhotowil a s nemalau ſnažnoſti Notami nowými způſobil / gſauce te celé nábĕge / że tudy mnohým Křeſ
ſtianſtým Duſſem k horliwoſti podnĕt dodán bude / a tak gakž geſt onen Muž ſpravedlivý a nábožný Jo
ſef z Arymathye pohřbil Tĕlo Páně w ſwém nowém Hrobĕ w kterémž geſſtĕ nikdy žádný nebyl pohĕben /
widĕlo mi ſe za dobré byti / abych při pamatowánj wſſech muk utrženj toho požehnaného Tĕla / a Čiſ
wĕcenſtwj Kryſta Gežiſſe pod Gménem a Ochranau W. W. Hrab: Excell. gakožto EKVESTA JO
ZEFA tyto Paſſyge / ktereż za čaſu rĕchto nikdy tiſtĕné ſe nenacházely / na ſwĕtlo wydal / nepochybugicz /
że W. W. H. Excell. gakožto horliwý Milownik Wykupitele ſwého ne pro chatrnau oſobu mau ale pr
podſtatu wĕcy a hogny duchownj užitek z nj wypleywagicy / práce tuto miloſtiwĕ k ſobĕ přijmauſtiti
ſzorchowaná Dobrota Bożſtá W. W. H. Excell. ſlawný a ſtarożitný Rod z Waldſteynſký chrám
weſlych Žáſluh poſlauchagicych této Paſſyge w naſſe Zemi Czeſké ſpitugicych horliwé Vmučenj Pán
gjcé učiniti tolikĕ ráčej. Čehož gá W. W. H. Excel. a Mil. ſpolu y s G. M. M. mladými Pány a
ſtimi s G. Mtri. mladymi Sſlechnami vpĕmné winſſugjce ſádati nepřeſtáwám. Dárum w menſ
ſſté Preſſtĕm w Domĕ G. W. H. Excell. Pána / Pána Erneſta Joſeffa Hrabĕte z Waldſteyna / Pán
ho mého miloſtiwého / na Den Powyſſenj Sw. Křiže / Léta Páné 1690.

Gehо WIſoCe HrableCI EXCeLLenCI PánV PánV náChILnéMV

wžyckÿ k ſlužbám horowý / žádoſtiwý / a powinný

1645

Wáclaw Xarel Holan Rowňſký.

Dedikace Arnoštu Josefovi z Valdštejna v Pašijích podle sv. Matouše z roku 1690.

Je nanejvýš pozoruhodné, že přesně týž melismatický tvar nacházíme u citovaných slov i v dalším prameni. Je datován 1575 a od roku 1612 byl v majetku chrámu v Bakově nad Jizerou.[11] Jde o rukopisnou verzi čtveřice pašijí, to znamená i dle Marka a dle Lukáše, psanou po způsobu velkých iluminovaných kancionálů 16. století, používaných literátskými bratrstvy.

Souvislost těchto bakovských pašijí s pašijemi Blahoslavovými je zřejmá, ale jsou zde i určité rozdíly, a to v textu i v melodické lince. To budiž k našemu tématu konstatováno obecně: nenašli jsme žádné pašije, které by byly svým zněním alespoň ve dvou exemplářích naprosto shodné; i při největších podobnostech se vždy objevují odchylky.

Bakovské pašije jsou ovšem v určitých směrech zajímavější a bohatší než pašije Blahoslavovy. Především je tu v Matoušových pašijích na vrcholu dramatického příběhu, tj. po slovech ... *a vypustil duši*, v souladu s liturgickými předpisy katolické církve latinská poznámka, že se na tomto místě má udělat velká odmlka, lid má pokleknout a modlit se. Navíc se zde stáváme svědky tradiční české zvyklosti zapojovat do obřadu přednesem duchovní písně obec věřících: závěr uvedené latinské poznámky požaduje na tomto místě zařadit píseň *Ukřižovaný Kriste.* Nanejvýš pozoruhodné je, že sborový zpěv této písně začleňuje do své verze pašijí po více než stu letech i Holan Rovenský a od něho přechází i do kancionálu Božanova.

I tyto skutečnosti dokládají, že Holan vlastně jen připravil do tisku tradičně provozované české chorální pašije. Naopak vystupuje do popředí význam tzv. bakovských pašijí, a to nejen pro jejich rozsah, ale i samotný fakt existence českojazyčných notovaných pašijí podle všech čtyř evangelistů už k roku 1575. Ovšem rozdělení textu pašijí do devíti rolí (včetně chóru), jakož i netradičních postav Vladaře, Ženy a Dívky, je v bakovském rukopise o něco pozdější záležitostí, patrně vepsanou dodatečně na začátku 17. století.

Další pašije, jež chceme zmínit, jsou součástí velkého tisku pod názvem *Pravidlo služebností církevních*, jímž moravský luterán Tobiáš Závorka Lipenský poskytl svým krajanům v roce 1607 jakousi rozsáhlou liturgickou příručku.[12] Proces počešťování latinského chorálu, kdysi zahájený v husitství, pokročil touto publikací o milový krok. Tento proces zatím není ve svém celku dostatečně objasněn.

Závorka se v jednotlivostech rovněž liší od Blahoslava, a to v textu i v melodické lince. Použil překlad z Bible z roku 1577. Na známém už místě po slovech ... *a vypustil duši*, Závorka předpisuje: *Tuto se přestává a žáci zpívají.* Do zkoumaného exempláře v Národní knihovně kdosi dodatečně červeně vepsal název písně *Ukřižovaný Kriste* a vyznačil úlohy Evangelisty, Ježíše a dalších postav, čímž byl i tento pramen uveden do souvislosti s interpretační praxí, jak jsme ji zaznamenali u starších pramenů.

Třetí verze všech čtyř pašijí, jíž si chceme v největší zběžnosti všimnout, je opět rukopisná a pochází asi z přelomu 16. a 17. století, tedy přibližně z téže do-

by jako pašije Závorkovy příručky.[13] Dle vnějších znaků soudě patřil tento rukopis původně nějakému literátskému kůru a přes určité odchylky ho lze klást do linie, rostoucí z Blahoslavovy verze.

Poslední z variant českých chorálních pašijí, jež jsme porovnávali, patří už do doby Holanovy; rukopis je datován 1683 a původně náležel jakémusi Jindřichovi Bílynskému. I v tomto případě se opakuje praxe drobných obměn melodických i textových, počet rolí je stejný jako v tzv. bakovských pašijích.[14]

❑

Zařazeny do uvedených souvislostí, představují tzv. Holanovy pašije jednu z mnoha variant v rámci druhu, který šel českými dějinami po staletí. Holan – ač se o tom nezmiňuje – navazuje svou edicí pašijí na řadu domácích předchůdců. K osobitosti jeho výkonu patří skutečnost, že na rozdíl od svých předchůdců pracuje s jiným překladem bible, tj. v novém znění tzv. Bible svatováclavské. Navíc tím, že svou verzi pašijí vydal tiskem, podstatně zvýšil možnosti rozšíření tohoto českojazyčného druhu chrámové hudby, který měl značný ohlas, a to i díky svým dramatickým aspektům, a nepochybně vyvolal další tvůrčí aktivity. Cožpak lze považovat za náhodu, že v Bakově a ve východních Čechách vůbec vznikla v 18. století původní českojazyčná oratoria s velikonoční tematikou?

Poznámky

1 Praha, Národní muzeum–Muzeum české hudby (dále jen: NM–MČH), sign. XXVII D 58, X D 188; Praha, Národní knihovna (NK), sign. 59 A 6414.

2 Praha, Archiv konzervatoře 49/38. Dále viz *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl 2. Praha 1946, č. 3111.

3 Praha, NM–MČH, sign. X D 188, přív. 1, sign. AZ 24, přív. 1. Dále viz *Knihopis*, č. 3109.

4 Praha, NM–MČH, sign. XXVII D 58, přív. 1; Praha, Archiv konzervatoře 49/38; dále viz *Knihopis*, č. 3107.

5 Viz *Knihopis*, č. 3108.

6 *Pašije podle sepsání sv. Matouše*, vyd. 1690 (bez dedikačních listů): Brno, Státní vědecká knihovna (SVK), sign. ST 3–413.843; Praha, NM–MČH, sign. XXIX D 126, AZ 24; Praha, NK, 59 A 6415 (neúplný); dále viz *Knihopis*, č. 3110. Répertoire International des Sources Musicales (RISM) A/I [H 6256.

Pašije podle sepsání sv. Jana, vyd. 1692 (bez dedikačních listů): Brno, SVK, sign. ST 3–413.843, přív. 1 (neúpl.); Praha, NM–MČH, XXIX D 126, přív. 1, III B 105; Praha, NK, 59 A 6414, přív. 1, 59 A 6415 přív. 1, 59 A 6416 (neúpl.); Semily, SOkA, Archiv děkanství Turnov, sign. M 634. RISM A/I [H 6258.

7 Např. Brno, SVK, ST 3–440.810; Praha, NM–MČH, XXXIV A 257, III B 136, AZ 26; Praha, NK, 59 B 4438; RISM A/I [H 6257, [H 6259.

8 Viz *Knihopis*, č. 4332.

9 Cenná studie Bohumila Malotína *Václav Karel Holan Rovenský a jeho kancionál* (in: Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 4/1, 1987. Praha, Státní knihovna ČSR 1988, s. 85–118) informuje o řadě dalších – vzájemně v mnohém odlišných – exemplářů kancionálu, obsahujících i pašije.

10 Knihopis, č. 2264.

11 Praha, KNM, III A 12.

12 Praha, KNM, 27 A 19, NK, 54 A 49; viz též Knihopis č. 17.177.

13 Praha, KNM, V B 8.

14 Praha, KNM, IV B 5.

MATERIÁLY

Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995

Jan Prostředník

V roce 1995 provedlo archeologické oddělení turnovského muzea, které bylo dočasně rozšířeno o terénního technika Pavla Kracíka, řadu výzkumů předstihových, záchranných a výzkumů formou dohledu nad zemními pracemi v našem regionu. V tomto příspěvku zmíníme pouze větší záchranné akce, které nějakým způsobem posunuly vpřed jeho poznání.

Český Dub ve světle archeologických výzkumů let 1994 a 1995[1]

Nevysoká českodubská ostrožna, obtékaná potoky Ještědkou a Rašovkou, byla podle výsledků archeologického výzkumu z let 1994 a 1995 poprvé využita v období mezolitu.[2] Hustota pravěkých a raně středověkých lokalit v Podještědí vedla již J. Filipa k závěru, že region plnil funkci významné průchodní trasy ze severních Čech do Pobaltí.[3] Tento předpoklad potvrdí i komplexní zpracování nálezů a publikace tzv. Loudovy archeologické sbírky.[4]

Český Dub představuje drobný středověký městský organismus, ležící na jižním úbočí Ještědu.[5] Podle tzv. kladrubských falz daroval v roce 1115 zdejší knížecí újezd Vladislav I. právě založenému benediktinskému klášteru v Kladrubech. V roce 1237 směnil Markvartic Havel z Hruštice–Lemberka újezd zv. *Vladislavice*[6] s kladrubskými benediktiny za újezd Čížkov u Blovice. Zakládací listina dubské johanitské komendy se nedochovala, prvá písemná zpráva o její existenci a kostele sv. Ducha pochází z roku 1291. Doba fundace komendy a s ní související vznik lokačního města Světlá–Český Dub se proto pohybovala v širokém časovém intervalu let 1237 – 1291. Zlom do řešení sledované problematiky přinesl stavebně historický průzkum českodubské renesanční zámecké kaple sv. Jana.[7] Nález dvou románských římsových článků, druhotně osazených v objektu čp. 4/IV, a následně revize celé problematiky pak vedly T. Edela k závěru, že

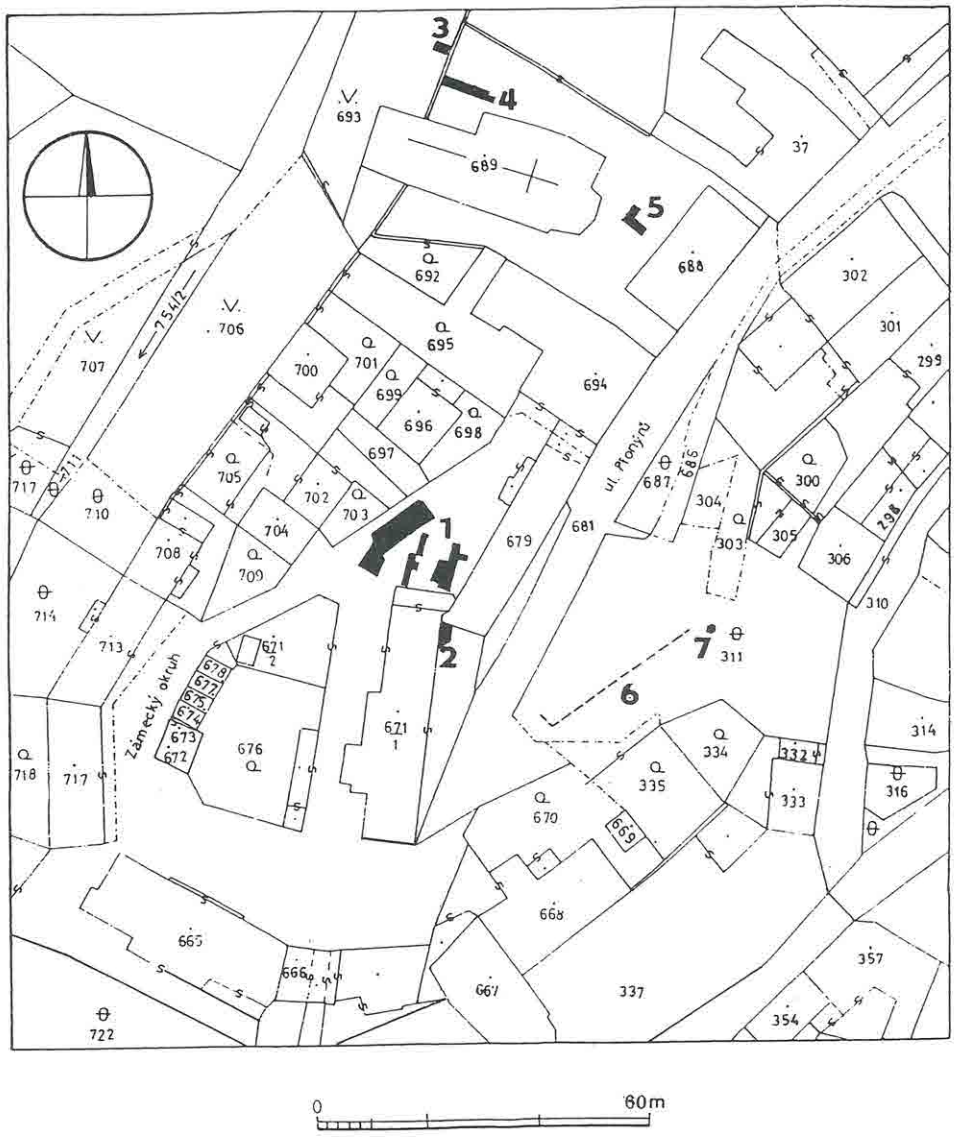

Obr. 1. Český Dub (okr. Liberec). Archeologické výzkumy v areálu městské památkové zóny v letech 1994 a 1995: 1 – výzkum na zahradě čp. 11/IV a v prostoru přilehlé silnice (1994), 2 – výzkum u východního průčelí čp. 1/IV, presbytář pozdně románské kaple (1995), 3 – sonda u opěrného pilíře městského opevnění (1995), 4 – sonda ve špitále (1995), 5 – sonda u presbytáře kostela sv. Ducha, 6 – linie městského opevnění zachycená při zemních pracích (1995), 7 – nález polozemnice z 1. pol. 15. stol. (zaměření ing. P. Flajžík, ARÚ Praha.)

českodubskou komendu založil krátce po roce 1237 Havel z Hrušti-ce–Lemberka. S tímto lze i spojit špitální aktivity jeho manželky, svaté Zdislavy z Křižanova. Následný objev pozdně románské kaple a románsko-gotické patrové budovy východního křídla johanitského konventu v hmotě zdiva českodubského zámku (čp. 1/IV) a jejich časové zařazení do třicátých a čtyřicátých let 13. století výše uvedené předpoklady jenom potvrdily.[9] Archeologický výzkum, soustavně probíhající od léta 1994, naznačil další směr bádání.

1. Výzkum na zahradě domu čp.11/IV, Zámecký okruh (parc. č. 681)

Předstihový výzkum v areálu komendy na zahradě domu čp. 11 a v prostoru přilehlé silnice proběhl ve dvou etapách v době od srpna do října 1994 (obr. 1:1). Položili jsme celkem osm sond, ve kterých byla průběžně zjišťována následující situace: horní partie asi do jednoho metru hloubky představují vrstvy, dokládající stavební a jinou aktivitu, datovanou archeologickými nálezy do období od poloviny 16. až do 20. století. Jedná se zejména o tři dřevěné vodovodní řady (18. až 19. stol.), které procházely ve směru severojižním i východozápadním, dále pak o mohutné zemní úpravy (různé planýrky po požáru, vyrovnání terénu), související s přestavbou objektu zámku ve 2. polovině 16. století (roku 1545 získal Jan z Opperstorfu dubské panství), a další zásahy recentní a subrecentní.

V sondě 2/94 byl zjištěn relikt požárem zaniklého obytného objektu, datovaného do počátku 16. století. Objekt zachycený na ploše 2 × 2,5 m byl orientován štítovou stranou v ose sever–jih. Od okolního terénu, do kterého byl zahlouben, jej odděloval jílový výmaz. Nad ním jsme nalezli spálenou prkennou podlahu, v severní části byla dokumentována mohutná destrukce mazanice a značné množství kachlů – v tomto prostoru předpokládáme kachlová kamna. Kachle nejsou dosud zcela rekonstruovány, ale můžeme přesto uvést některé závěry: 70% kachlů režných, ostatní polévané zelenou a černohnědou glazurou, zjištěno 5 typů reliéfně zdobených čelních vyhřívacích stěn (geometrické a vegetativní motivy, motiv gryfa[10]). Tento obytný objekt zaniká ještě před rozsáhlými stavebními úpravami ve 2. polovině 16. století. Jižní část byla zničena průkopem pro dřevěné vodovodní potrubí.

Zánik severního křídla johanitské komendy nám bohužel archeologický výzkum vzhledem k mohutným úpravám po polovině 16. století příliš neosvětlil. Pracovně jej přisuzujeme dvěma historickým událostem z let 1425 a 1480.[11]

Máme zde doloženou 0,1 – 0,2 m mocnou uloženinu *životní špíny* nade všemi zdmi objektů, spojovanými s johanitským konventem, která překrývá vrstvu destrukce. Tato uloženina obsahuje keramiku druhé půle 15. a počátku 16. století. Z destrukce nebyl bohužel získán téměř žádný datovací materiál. Do období existence konventu můžeme proto s jistotou zařadit pouze relikty architektury. V hmotě zdiva severního průčelí domu čp. 1/IV zjistil T. Edel tři stavebně nesourodá klenební čela – dvě čela byla stavěna technikou románskou, třetí – nejvý-

chodnější – spojuje již se stavební technikou přechodnou (románsko-gotickou). Naše sondy byly proto umístěny při jižní straně zahrady, abychom případně mohli prokázat nebo naopak popřít existenci dalšího objektu johanitského konventu. V sondách 1, 1A, 2 a 3 jsme po odebrání destrukce objevili masu zdiva na maltu, ve kterém jsme po vyspárování malty rozlišili jednotlivé stavební fáze, které dobře korespondovaly s odlišným stářím výše zmíněných tří klenebních čel.

V sondách 1, 1A, 2, 2A, 6, 6A jsme po odspárování malty zjistili celkem tři navzájem související objekty se třemi stavebními fázemi:

1) *nejstarší fáze* (románská, obr. 2:1) – jednolodní kostelní stavba s půlkruhovitou apsidou (zděná na maltu; zřejmě 12. století)

Byl zde zjištěn vnitřní líc oblouku apsidy (šíře zdiva 1,7 –1,9 m), kamenný podklad pro triumfální oblouk a část jižní stěny lodi. Ve středu sondy 7/94 byl ve druhé etapě výzkumu objeven pravidelný, do spraše zahloubený vkop s reliktem zdiva na maltu. Po vyhotovení celkového plánu situace z obou etap výzkumu můžeme tento pravidelný objekt pokládat za základový vkop pro západní a severní zeď předjohanitského kostela.[12] Přes veškerá narušení bylo možné rozměry kostela rekonstruovat: délka kostela vnější 12,4 m, délka kostela vnitřní 8,9 m, šířka kostela vnější 8,15 m, šířka kostela vnitřní 4,65 m.

Další výzkum musí vyřešit chronologický vztah předjohanitského kostela a zdi (sonda 8/94, kontext 801, obr. 2:2), která byla původně vzhledem ke svému umístění pokládána za jižní zeď kostela.[13] Vzhledem k její poloze, stavební technice a shodné hloubce základové spáry lze pracovně předpokládat chronologický vztah mezi oběma objekty – mohlo se jednat o ohrazení kostelního okrsku. Zeď č. k. 801 se zahloubila do staršího objektu (kontext 807), z jehož výplně bohužel nepochází žádný datovací materiál. V severním předpolí této jámy bylo zjištěno ještě pět kůlových jamek přibližně shodné výplně.[14] Nález těchto objektů nás informuje o starší aktivitě, zřejmě ještě před vlastní výstavbou kostela s apsidou.

2) *střední fáze* (tzv. 1. fáze johanitská, pozdně románská, obr. 2:3)

V sondě 1, 2 a 3/95 jsme objevili severní a východní stěnu (šíře zdiva 140 až 150 cm) na maltu zděného objektu, jejíž základový vkop porušil hrob 1 s bronzovou záušnicí (ten je spojován se hřbitovem staršího románského kostela). Vzhledem k tomu, že johanitský objekt respektoval jižní zeď kostela s apsidou, předpokládáme, že kostel ještě plnil svou původní funkci. Tato fáze by měla souviset s klenebními čely, zděnými románskou stavební technikou.

3) *mladší fáze* (tzv. 2. fáze johanitská, románsko-gotická, obr. 2:4)

V této stavební fázi zde došlo k rozšíření severního křídla konventu východním směrem. Toto rozšíření nám dobře koresponduje s třetím, stavebně odlišným kle-

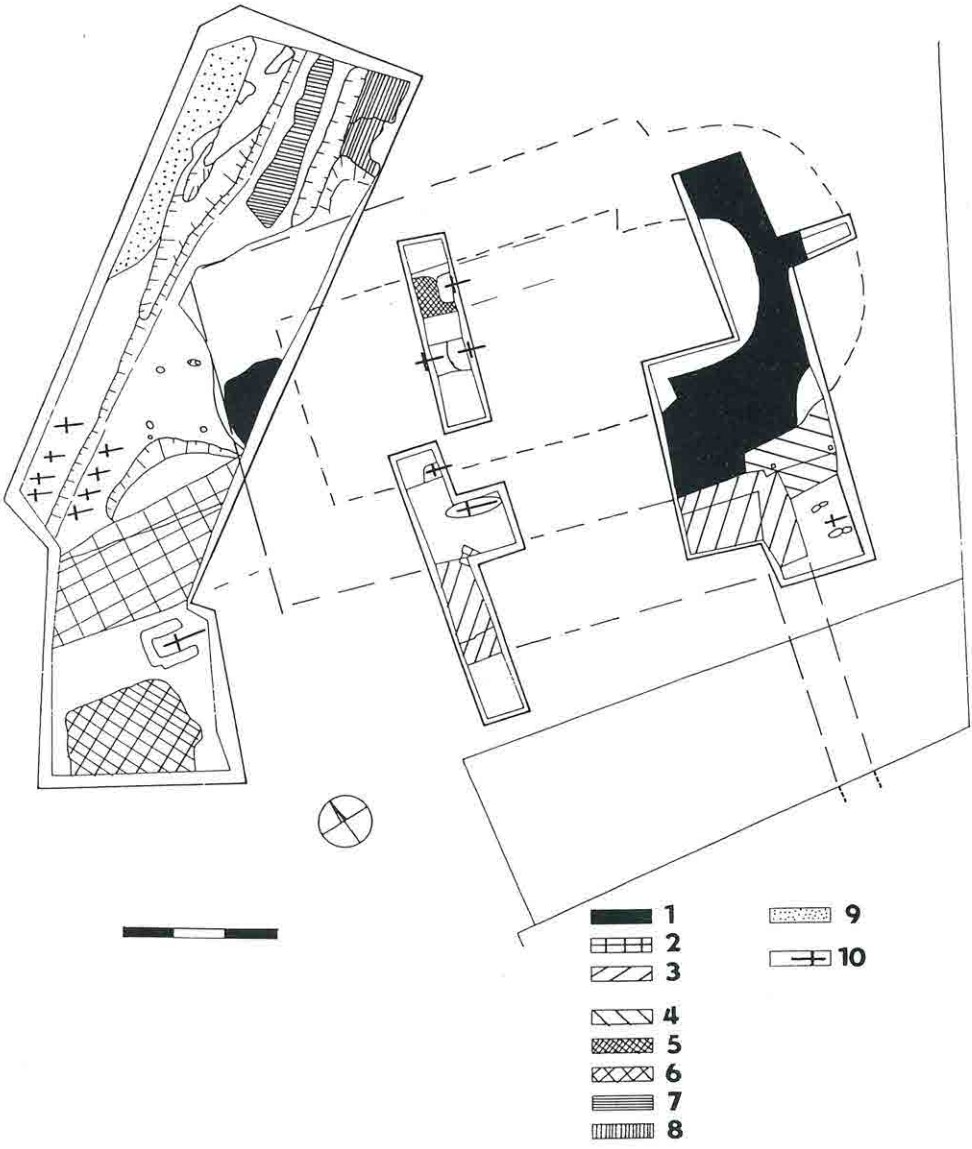

Obr. 2. Český Dub (okr. Liberec). Zaměření sond 1 – 8/94 na zahradě čp. 11/IV s rekonstrukcí půdorysu kostela s apsidou (1994). 1 – zdivo předjohanitského kostela, 2 – opevnění? (ohrazení) předjohanitského kostela, 3 – 1. johanitská stavební fáze, 4 – 2. johanitská stavební fáze, 5 – 3. johanitská stavební fáze, 6 – předpokládaná fortifikace johanitské komendy, 7, 8, 9 – relikty tří zdí související s johanitskou komendou, 9 – hroby. (Kresba autor.)

nebním čelem, zjištěným v hmotě severního průčelí čp. 1/IV. Vzhledem k tomu, že zeď byla přizděna na ústupek apsidy staršího kostela (respektovala jej), se můžeme domnívat, že v tomto období kostel ještě stál. K destrukci došlo až v mezidobí mezi 3. a 4. stavební fází.

4) *nejmladší fáze* (tzv. 3. fáze johanitská, gotická, obr. 2:5)

Do této fáze datujeme severní pokračování johanitské budovy, zjištěné naším výzkumem. Starší církevní stavba s půlkruhovitou apsidou nestála[15] a byla překryta maltovou vrstvou (snad litá podlaha). Obdobná maltová vrstva zjištěna při vnější líci zdi johanitské stavby (sonda 3/94, kontext 315), kde malta tvořila *polštář* pro keramické dlaždice). Z této maltové vrstvy pochází několik zlomků keramiky tzv. hradištní tradice (konec 13. – počátek 14. stol.). Maltová vrstva a dlaždicová podlaha, zjištěné v sondě 3 a 4, nám doložily existenci dalšího traktu románského objektu. Tento severní trakt byl ve vzdálenosti 4,70 m (vnitřní líc, 5,5 m + – vnější líc zdi č. k. 522, sonda 5/94) od starší románské zdi zakončen 70 až 80 cm mocnou zdí. Předpokládáme, že tento severní trakt nemohl být vzhledem k nepatrné šířce zdi zaklenut; bylo zde zřejmě užito trámového zastropení. S touto zdí by korespondoval i zásah do levého oblouku apsidy, kde došlo ke zpevnění a nazdění kamenů (zídka byla zachycena pouze v šířce 0,5 m).

Vzhledem k rozsáhlým zemním úpravám v 16. století jsme nezachytili žádné neporušené vrstvy s archeologickými nálezy, kterými bychom mohli blíže datovat jednotlivé stavební fáze (vyjma několika ojedinělých zlomků starší středověké keramiky pochází drtivá většina nálezů z období pozdního středověku a raného novověku).[16]

V sondách 1, 3, 4, 5, 7, 8, bylo zjištěno celkem 15 kostrových hrobů shodně orientovaných v ose západ – východ (obr. 2:10). Bohužel i zde byla stratigrafická situace značně narušena, tudíž je dosti problematické propojení jednotlivých hrobů s výše citovanými stavebními fázemi. Pouze hrob 1 (hrob s kamenným obložením a bronzovou záušnicí velkého průměru) můžeme řadit spíše do předjohanitského horizontu (12. století) a spojit jej se hřbitovem, náležejícím kostelu s apsidou. Vzhledem k nálezům keramiky z horizontu, který překrýval *pohřební vrstvu* v sondě 7/94, a k dalším vztahům na lokalitě předpokládáme, že pohřbívání v této poloze bylo ukončeno ještě před závěrem 13. století.

V severní třetině sondy 8/94 se při východním řezu nacházel unikátní nález hrobky, vyzděné na maltu z plochých románských kvádříků (obr. 3:10). V hrobce, která byla poškozena zásahy datovanými do 15. až 16. století, se nalezl neúplný skelet v neanatomické poloze, který náležel cca šedesátiletému muži (hrob č. 15). Předpokládáme, že tento hrob význačného jedince (převora?, komtura?) náležel spíše do období existence johanitského kláštera (polovina 13. stol.).

Tři stavebně a zřejmě i chronologicky rozdílné zdi (obr. 2:7, 8, 9, kontext 797, 798, 799), které byly objeveny v severní polovině sondy 7/94, můžeme na zákla-

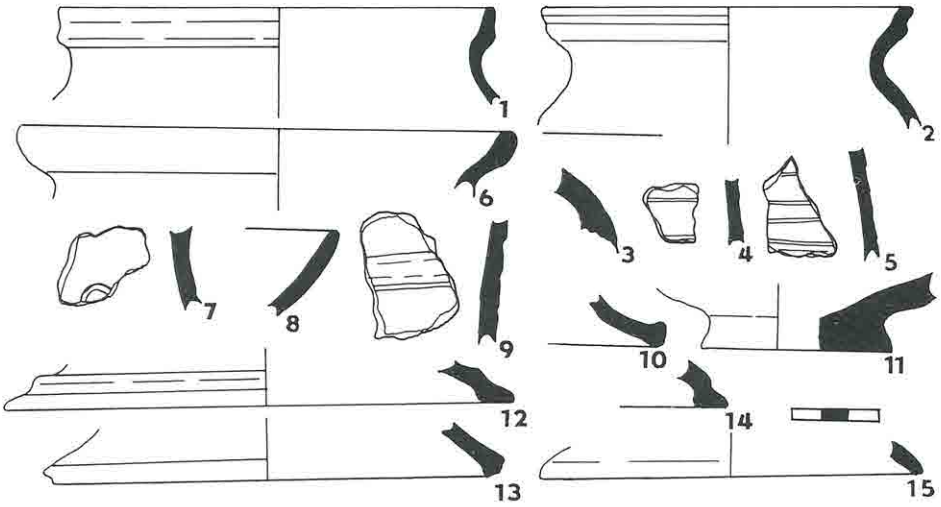

Obr. 3. Český Dub (okr. Liberec). Areál johanitské komendy – výzkum 1994. Keramika hradištní tradice. (Kresba autor.)

dě shodných zánikových horizontů a reliktů dochovaných stratigrafických vztahů spojit s johanitským konventem.

Stejně tak dva metry široká zakončená zeď (obr. 2:6, kontext 802) souvisela s johanitskou komendou a tvořila zřejmě západní část opevnění se vstupem (bránou?). Do tohoto prostoru lze zcela logicky umístit vstup do vlastního kláštera.

2. Výzkum u presbytáře pozdně románské kaple v Kostelní ulici, čp. 1/IV

V květnu roku 1995 proběhl další archeologický výzkum formou dohledu v areálu johanitské komendy v Českém Dubu (obr. 1:2). V souvislosti s parkovými úpravami při východním průčelí domu čp. 1/IV (Kostelní ulice, parcela 681) mělo dojít k odebrání novověkých a recentních navážek. Podobná akce byla provedena již v roce 1992, kdy zde proběhl výzkum pod vedením PhDr. F. Gabriela.[17] Odebrání navážek bylo provedeno lehkou stavební technikou až na úroveň vozovky (mocnost navážek se pohybovala od 1,5 do 1,8 m, skrytá plocha měla rozlohu cca 11 m^2). Blok uloženin byl před vlastním odebráním začištěn, dokumentován a následně ovzorkován – jednalo se o severní řez dokumentovaný v délce 5,6 m; od vozovky byl oddělen tarasní zdí. Na západní straně přiléhaly uloženiny až k narušenému zdivu polygonálního presbytáře pozdně románské kaple.

Dokumentovali jsme celkem 19 kontextů. Vrstvy 903 –911 obsahovaly zejména recentní a subrecentní materiál a jako intruzi i nálezy novověké. Z uloženiny 912 byly získány nálezy novověké a taktéž z výplně kanálu obloženého pískovcovými kvádry (kontexty 918, 919, 920).

Po dokumentaci řezu došlo k odtěžení svrchní části navážek; na bázi byla zjištěna uloženina, která mohla souviset s původním terénem stavby presbytáře pozdně románské kaple – jednalo se o kontext 913. Z této uloženiny byl získán jeden atypický střep keramiky hradištní tradice (okrové zboží). V následné vrstvě (kontext 914) byl v řezu zjištěn rozrušený kostrový hrob. Byla zde proto vyměřena sonda (9) o rozměrech 1,4 – 1,7 × 2,9 m.

Sondou byly zachyceny tři kostrové hroby (č. 16, 17, 18 – kontexty 900, 901, 902):

Hrob 16 – kontext 900 – zjištěna část dolního skeletu – část pánve, pravé předloktí bez kostí prstů, neúplný skelet dolních končetin (dle robustnosti se jednalo o hrob dítěte). Kostra ležela v natažené poloze na zádech v ose západ–východ, horní polovina těla se nacházela pod zdivem presbytéria (zachytili jsme zde jeho základovou sparu), na severní straně zjištěna část hrobové jámy, na jižní straně se nacházely dva kameny, které oddělovaly hrob 16 od hrobu 17 (kontext 901).

Hrob 17 – kontext 901 – zjištěna část skeletu dolních končetin – levá kost stehenní a lýtková, obě pravé kosti lýtkové. Kostra ležela v natažené poloze na zádech v ose západ–východ, horní polovina těla se nacházela pod zdivem presbytéria (dtto kontext 900 – hrob 16).

Hrob 18 – kontext 902 – zachycen v severním řezu sondy mezi kótami 1,4 – 1,8 od západní hranice sondy (ode zdi presbytéria), jednalo se o shluk kostí (pánev a část stehenních kostí), který zabíhal do severní stěny řezu.

Hroby byly zahloubeny do uloženiny 914 *(pohřební horizont)*, ze které byly získány i dva zlomky keramiky hradištní tradice (šedé zboží). Podložní vrstvou, na které ležely kostry, byl kontext 921 (žlutá sprašová hlína silně kontaminovaná rezavým terasním štěrkopískem). Tuto uloženinu můžeme ztotožnit s kontextem 728A, do kterého byly zapuštěny hroby v sondě 7/94. Podloží zde tvořila světle žlutá spraš.

❑

Nález těchto hrobů má velký význam pro relativní chronologii antropogenní aktivity na lokalitě. Jelikož hroby zabíhaly pod základovou sparu presbytéria, můžeme je zařadit do staršího pohřebního horizontu, souvisejícího se hřbitovem románského kostela s apsidou. Tuto teorii podporuje i určení pohřbu 16 (kontext 900) jako pohřbu dítěte (6 –7 let). Kontext 913 interpretujeme jako původní terén stavby presbytéria (50. léta 13. století). Nadložní vrstvy (kontexty 912 – 903) souvisejí až s aktivitou novověkou a recentní (18. – 20. století).[18]

3. Výzkum v areálu kostela sv. Ducha[19]

V srpnu a září 1995 proběhl v areálu kostela sv. Ducha v Českém Dubu předstihový výzkum, který byl podmíněn parkovými úpravami (obr. 1:3, 4, 5). Zájem celé akce se soustředil na ruiny zděného objektu, původně interpretovaného jako středověký špitál, který byl dle písemných pramenů vybudován v roce 1371. Na jeho výstavbu poskytl prostředky zemský převor řádu sv. Jana Jeruzalémského – Ješek ze Zvířetic.[20] Další sondy pak byly položeny na volném prostranství mezi presbytářem kostela a farou a na západní straně městského opevnění.

Relikty výše citované zděné stavby se nachází při severozápadní straně kostela. Západní stěna *špitálu*, umístěná na hraně svahu obtékaného potokem Ještědkou, zde těsně přiléhá k zachovalé zdi městské fortifikace. Sonda 10/95 byla položena kolmo na tuto stěnu, takže protínala celý interiér stavby, dále jeho východní zeď a zasáhla situaci před *špitálem*. Pod recentními a subrecentními zásahy zachycená vrstva obsahovala keramiku 16. – 17. století a množství lidských kostí. Jednalo se o planýrovací vrstvu, datovanou do průběhu 17. století a související jak se zánikem zdejšího hřbitova, tak se zánikem *špitálu*. Pod touto planýrkou byla objevena destrukční vrstva zděné stavby a k ní náležející požárová vrstva, datovaná keramikou do konce 15. století. Ve východní části sondy před zdí byly objeveny zbytky starší pískovcové zdi. Na profilu ve vnitřní části *špitálu* bylo pak patrné, že v tomto časovém horizontu (15. stol.) byla hrana svahu posunuta cca 8 m východně od hrany současné – vymezené městským opevněním (sonda 11). V těchto místech stávala starší zděná stavba, umístěná na tehdy původní okraj svahu. Její vznik lze na základě archeologického materiálu klást do 2. pol. 14. století, zaniká pak požárem někdy na konci 15. století. Místo bylo poté zplanýrováno, zarovnáno tak, že se vnitřní sídelní plocha zvětšila o 8 m. Na této ploše je záhy postavena stavba nová (ruiny dodnes stojícího objektu), fungující do konce 16. století.

V přední části sondy (před špitální zdí) se skutečně podařilo objevit slabou požárovou vrstvu, obsahující zbytky shořelých trámů a datovanou do 2. poloviny 13. století. V interiéru dodnes stojící ruiny (ve svahu) byly objeveny mocné vrstvy, obsahující zvířecí kosti a keramiku, též z 2. poloviny 13. století. Z toho je patrné, že ještě před založením prvního zděného objektu zde stával objekt dřevěný, fungující po krátký časový úsek (předpokládaný vznik provizorního špitálu je kladen do 40. let 13. století). Dřevěná stavba zaniká požárem. Na tehdejším svahu byl na úrovni vrstev časově shodných s dřevěnou stavbou nalezen kostrový hrob jedince s chorobnými nárůstky na kostech.

Poslední sonda byla umístěna do prostoru mezi presbytář kostela sv. Ducha a místní faru. Magnetometrická měření, prováděná pracovníky Archeologického ústavu v Praze, zaznamenala jakousi pravoúhlou anomálii (relikt kamenné stav-

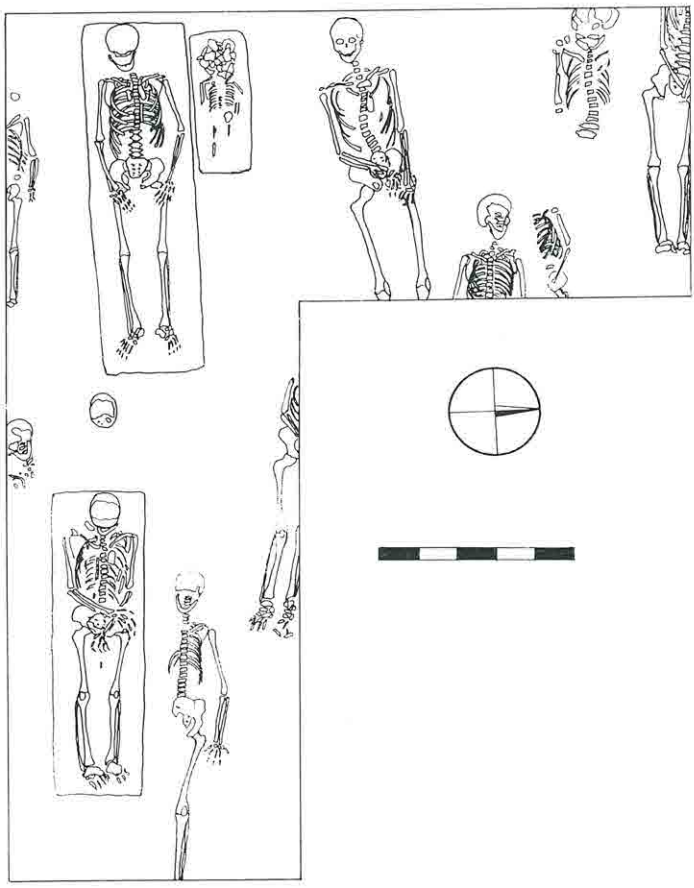

Obr. 4. Český Dub (okr. Liberec). Sonda 12/95 u presbytáře kostela sv. Ducha (1995). Plán vrcholně a pozdně středověkého hřbitova. (Kresba H. Macháčková.)

by). Výsledky měření byly pracovně interpretovány jako základy dlouhého, pravoúhlého chóru. Po sejmutí recentních uloženin byla objevena požárová vrstva s větší koncentrací uhlíků a k ní náležející vrstva stavební (úlomky malty, omítky). Vrstvy byly na základě keramického materiálu datovány do 17. – 18. století (pravděpodobně požár fary – konec 17. století). Dále byl zachycen více než 1 m mocný, dvojfázový zásyp. Starší fáze obsahovala minimální množství keramiky (17. století), ojedinělé nálezy lidských kostí a velké množství bronzoviny (amorfní slitky). Na rozhraní mladší a starší fáze se pak nacházel šachtovitý objekt (1,8 × 0,4 m), vyplněný velkým množstvím lidských kostí. Pod těmito zásypy

(hloubka cca dva metry) byl místo očekávaného románského presbytáře objeven vrcholně a pozdně středověký kostrový hřbitov (obr. 4). Celkem bylo objeveno čtrnáct hrobů. Ve třinácti případech se jednalo o ostatky dospělých jedinců, v posledním o skelet dítěte, ne staršího jednoho roku. Zaznamenána byla jedna hrobová jáma a fragmenty tří dřevěných rakví. Na kosterních pozůstatcích uložených v rakvi bylo pak zjištěno zelené zbarvení v oblasti horních partií hrudníku, krku a spodní čelisti. Nejvýraznější potom bylo v případě nálezu dětského skeletu, který měl silné zbarvení i v oblasti lícních a spánkových kostí. Dva ze tří výše zmiňovaných skeletů, dospělý jedinec (pravděpodobně žena) a dítě, byly uloženy v rakvi symetricky vedle sebe, z čehož je možno usuzovat vzájemný rodinný vztah. Pod hřbitovem byly objeveny jakési štěrkové *valy*. Pedologický podklad tvořila žlutá spraš.

❑

Naším výzkumem došlo k prokázání existence objektu z poloviny 13. století, který lze ztotožnit s špitálem, spjatým se sv. Zdislavou. Dále byla objevena budova, interpretovaná jako špitál Ješka ze Zvířetic, za který byly původně považovány ruiny kamenné zděné stavby u kostela sv. Ducha. Ta byla vystavěna až na konci 15. století a zanikla koncem století následujícího. Naopak pravoúhlá anomálie u presbytáře kostela sv. Ducha, zjištěná při magnetometrickém zaměřování, nalezena nebyla. Tento prostor sloužil jako vrcholně a pozdně středověký hřbitov.

4. Průkop pro kanalizaci pod Kulturním domem

V květnu 1995 byl dokumentován průkop pro kanalizaci, který se nacházel ve svahu (východní dispozice) pod Kulturním domem.

Byl začištěn celý severní řez a kresebně dokumentován. Jednotlivé uloženiny byly vzorkovány. V západní části průkopu zachyceno středověké opevnění (velké pískovcové a čedičové kameny zděné na vápennou maltu, základová spára nezjištěna, tato zeď zřejmě tvořila opevnění johanitské komendy, obr. 1:6). V řezech průkopu jsme dále objevili východní (zadní) zeď domu, který ustoupil výstavbě Kulturního domu v roce 1987. Za fortifikací jsme zachytili do podloží zahloubený objekt – polozemnici (obr. 1:7). Její zánik, dle mohutné dvouvrstevné mazanicové destrukce požárem, můžeme na základě získaných nálezů datovat do první poloviny 15. století. Z výplně objektu pochází velice zajímavý nález – drobná keramická plastika (obr. 5). Interpretujeme ji jako kolébku s plastickým reliéfem dítěte v zavinovačce, které drží v jedné ruce jablko a v druhé ruce lze rozpoznat siluetu ptáčka.[21] Keramická plastika je zhotovena z jemně plavené hlíny, pravděpodobně pomocí dvoudílného kadlubu. Je tvrdě vypálena do bělavého odstínu, střep je téměř slinutý. Symboliku předmětu můžeme vysvětlit na základě novozákonních motivů. Jablko zřejmě symbolizuje Kristovu vládu nad svě-

tem. Motiv ptáčka je pokládán za obecný symbol života. Tento pták bývá na základě středověké legendy často ztotožňován se stehlíkem. Stehlík může být symbolem Kristova utrpení: stehlík se živí bodláčím, ozobává trny – motiv trnové koruny.[22] Všechny obdobné nálezy, které pocházejí zejména z výzkumů v severních Čechách,[23] jsou datovány ještě do 14. století. Náš nález pochází až z první půle století následujícího.

Obr. 5. Český Dub (okr. Liberec). Středověká keramická plastika z polozemnice zachycené průkopem pro kanalizaci (1995). (Kresba J. Chramosta.)

5. Průkop pro plynovod v Kostelní ulici a Zámeckém okruhu

V závěru měsíce února 1995 se uskutečnil v památkové zóně města Český Dub, v areálu johanitské komendy, archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s výstavbou STL plynovodu. Bylo dokumentováno celkem 75 metrů průkopu.

V Zámeckém okruhu, v areálu johanitského kláštera, došlo v závěru loňského roku k zemním pracím, které bohužel proběhly bez přítomnosti archeologa. Zemní práce, prováděné v Zámeckém okruhu ve druhé polovině února 1995, narušily u čp. 1/IV destrukční vrstvu o mocnosti 70 – 80 cm a délce 15 m. Tuto uloženinu lze vzhledem k nálezům novověké keramiky a k jejímu umístění spojit s destrukcí západního křídla renesančního zámku. Nálezově sterilní podloží však

zde nebylo zachyceno. V severní části Zámeckého okruhu (před vchodem do čp. 11/IV) byl dokumentován severní řez průkopu o délce 5,5 m. Byla zde zjištěna stratigrafie složená z 11 uloženin. Bohužel jsme odsud nezískali žádný datovací materiál. Některé vrstvy však lze ztotožnit s uloženinami zjištěnými při výzkumu v září a říjnu 1994. Dále byl sledován průkop v délce cca 50 m od domu čp. 11/IV směrem k náměstí. Byl dokumentován méně poškozený západní řez průkopu. Registrovali jsme celkem 18 uloženin, které byly víceméně sledovány v celé délce průkopu. Situace byla porušena několika subrecentními vkopy pro inženýrské sítě. Vedle recentních uloženin zde zjišťujeme i doklady antropogenní aktivity ve vrcholném středověku (uloženiny 7, 8, 16, 18, z těchto vrstev bylo získáno několik zlomků keramiky 15. století). Podloží zde opět tvořila světle žlutá spraš, nasedající v hloubce cca 100 – 120 cm.

Na základě zjištěné nálezové situace můžeme předpokládat, že se zde nacházíme v prostoru komunikace, která je užívána od období středověku (12. až 13. stol.) až do doby současné.

❑

Archeologický a stavebně historický výzkum nám pomáhá odhalovat historické souvislosti a zaplňovat tak mezeru, způsobenou mlčením písemných pramenů. Hmotné prameny postupně vyplňují mozaiku historické interpretace vývoje a struktury osídlení na prahu středověku i v dalších obdobích. V případě Českého Dubu můžeme uvažovat o důležitém správním centru (s celnicí?) nejpozději od 12. století.[24] Johanitská komenda pouze převzala úlohu, která byla nastíněna o několik desetiletí dříve. Její zánik a další vývoj objektu, transformovaného ve vartemberský hrad a později renesanční zámek pánů z Oppersdorfu, musí být stejně jako řada dalších problémů dále řešen.

Záchranný výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově

V březnu a dubnu roku 1995 jsme provedli v Turnově na náměstí Českého ráje záchranný archeologický výzkum (obr. 6). Ten byl podmíněn plánovanou výstavbou polyfunkčního objektu České spořitelny, a. s., umístěném na městišti čp. 95 (parc. č. 481/2). Městiště domu čp. 95 se nachází v severní frontě domů a patří mezi objekty, jejichž parcely byly vyměřeny při lokaci města. Nadmořská výška se pohybuje okolo 267 metrů nad mořem.

V roce 1993 byl na této parcele zbourán dům čp. 95. Dům čp. 96 v západním sousedství čp. 95 byl demolován již v roce 1992. Obě budovy byly navrženy ing. Jiřím Slavíkem, soudobým okresním inspektorem památkové péče (PÚ Pardubice), a městským architektem Františkem Jeřábkem na zapsání do Státního seznamu kulturních památek (č. 5558). Z obou objektů však byla památková ochrana na návrh městského úřadu sňata.

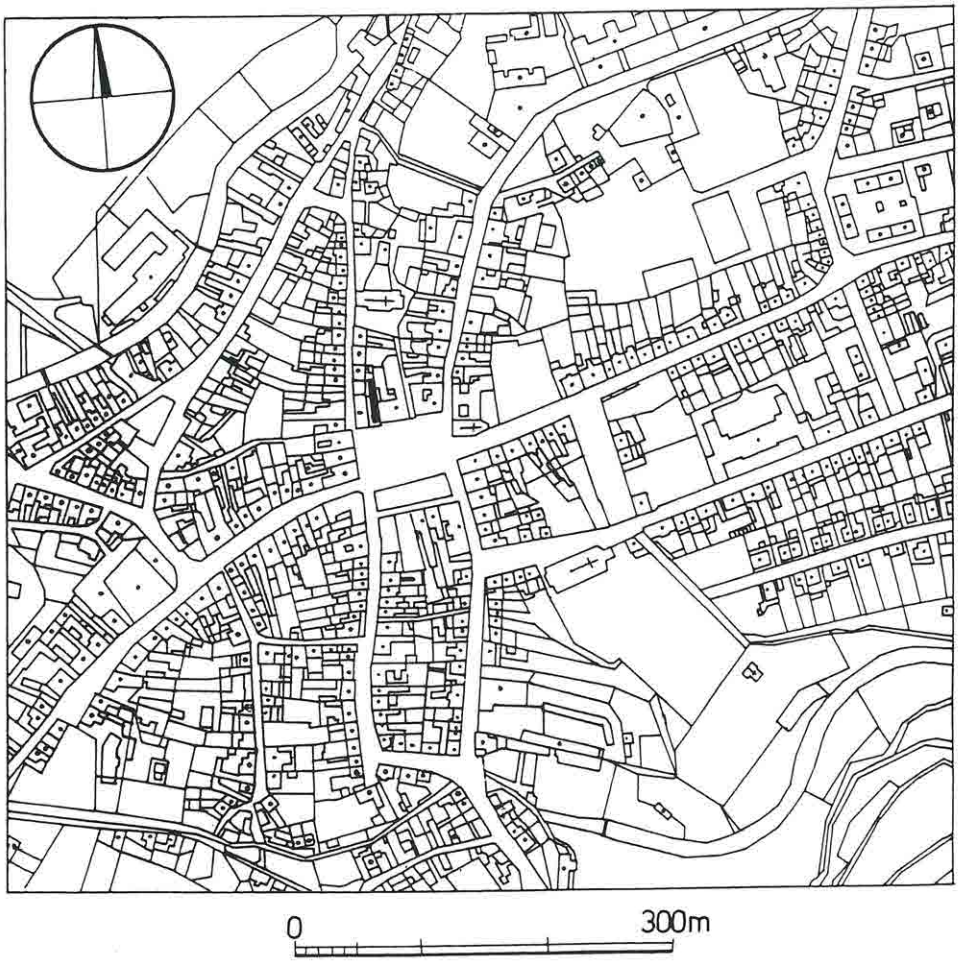

Obr. 6. Turnov (okr. Semily). Záchranný výzkum na městišti čp. 95 na náměstí Českého ráje (1995). Plocha výzkumu vyčerněna. (Zaměření ing. P. Flajžík, ARÚ Praha.)

Historie naleziště

Turnov náležel od počátku našeho století mezi oblasti zájmu archeologů. Počátky archeologického bádání jsou úzce spjaty s J. V. Šimákem, kterému vděčíme za řadu cenných nálezů.[25] Dějiny archeologického bádání do roku 1947 shrnul ve své monografii o Českém ráji Jan Filip.[26] V nejbližším okolí naší lokality byly prováděny v minulosti četné výkopy. Na Mariánském náměstí bylo při zemních pracích v roce 1909 nalezeno značné množství vrcholně a pozdně středověké

keramiky.[27] V roce 1993 byl v bezprostředním sousedství kostela Panny Marie prováděn záchranný výzkum v souvislosti s výstavbou budovy České pojišťovny, a. s., který doložil osídlení v závěru starší doby železné, a dále pak od druhé poloviny 13. století do století šestnáctého.[28] Na náměstí Českého ráje byly od roku 1992 registrovány veškeré zemní zásahy, které přinesly složitější souvrství s destrukčními horizonty, datovanými keramikou do poloviny 15. století.[29] Z průkopů pochází i keramika druhé poloviny 13. století. V přízemí renesanční radnice, vystavěné v roce 1526, byla při výklizu prostoru černé kuchyně zachycena stratigrafická situace, kterou v roce 1991 dokumentoval Jan Kosina. Dokumentaci bohužel nelze nalézt, ale v depozitáři turnovského muzea byla zjištěna neinventovaná keramika z této akce (13. – 16. století). V roce 1993 byl získán do archeologické sbírky soubor keramiky z prostoru černé kuchyně, který zajistil při zemních pracích v průběhu roku Jan Koucký, správce hradu Valdštejna. Soubor obsahuje nálezy od druhé poloviny 13. do poloviny 16. století.[30]

Na podzim 1993 jsme v průkopu pro STL plynovod v jihozápadní části náměstí Českého ráje dokumentovali dvě mírně zahloubené polozemnice zaniklé požárem, jejichž zánik je pomocí keramiky z destrukčního horizontu datován do druhé poloviny 15. století.[31]

Závěry výzkumu na městišti čp. 95:

1. Doklady nejstarší antropogenní aktivity pocházejí z období před vlastní lokací Turnova v polovině 13. století. Jedná se o vrstvu šedé hlíny sprašové konzistence s rozplavenými uhlíčky, zjištěnou v sondě 3 a 6/95.[32] V sondě 4/95 vyplňovala tato vrstva elipsovitou jámu.[33] Z této uloženiny bohužel nepochází žádný datovací materiál. Vrstva byla překryta cca 0,2 – 0,4 metru nálezově sterilní žluté spraše. Nelze proto rozhodnout, zda se jedná o doklad sídelní činnosti pravěké či raně středověké.

2. S vlastní lokací Turnova ve druhé polovině 13. století souvisí pravidelný obdélníkový, zahloubený objekt, registrovaný v sondě 3/95.[34] Z tohoto objektu (pravděpodobně polozemnice) byl získán poměrně početný soubor keramiky, datovaný do širšího časového intervalu (závěr 13. – počátek 14. století, obr. 7:1 – 6). Do stejného období patří i kůlové jamky, zjištěné v sondě 6/95 – mohlo se jednat o lehkou kůlovou ohradu.[35]

V severní části sondy 2/95 byl odkryt relikt do podloží zahloubeného objektu s dřevěnou konstrukcí, který vzhledem k jeho umístění, výplni a charakteru nálezů interpretujeme jako odpadní jímku (2. polovina 13. – počátek 14. století).[36] Do téhož časového horizontu náležejí i další uloženiny ze sond 1, 2, 3 a 4/95 (obr. 7:7 – 9).[37]

3. Téměř ve všech sondách jsme zachytili stopy po požárech. Jednalo se o dva výrazné horizonty, které můžeme s největší pravděpodobností propojit se

dvěma historickými událostmi – s vpádem Lužičanů v roce 1468, kdy byl Turnov vypálen, a s rozsáhlým požárem roku 1526.

S prvním požárem (1468) souvisí nález zahloubeného objektu, zjištěného v sondě 6/95.[38] Tento objekt, který byl v severní části zničen základovým vkopem pro sklep s valenou klenbou ze šestnáctého století,[39] interpretujeme jako polozemnici. V jižní neporušené části se nalezla mohutná destrukce do tvrda vypálené mazanice, ze které pochází i nepočetný nálezový inventář (přepálená červeně malovaná keramika, stavební železo s příškvary mazanice ad., obr. 8). Z vyrovnávací vrstvy po požáru pochází i zlomek okraje loštického poháru (obr. 8:7). V západní polovině sondy zachycena destrukce plastické mazanice se stopami požáru,[40] pravděpodobně spadlá stěna polozemnice.[41] S tímto požárovým horizontem souvisí zřejmě i uloženiny 112, 112A, 112B, registrované v sondě 1/95. Jednalo se o tvrdé mazanicové krusty (mocnost až 30 cm).

S druhým požárem (1526) můžeme spojit kontexty 303, 304, 107, 108, 106, 128, 206, 417. Jednalo se zejména o bloky a čočky plastického jílu se stopami

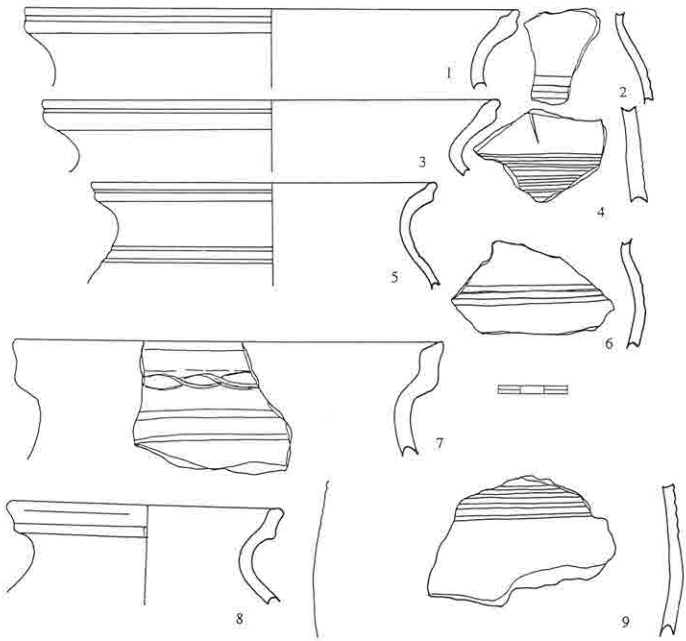

Obr. 7. Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje čp. 95. Keramika hradištní tradice (sonda 3/95). 1 – 6: zánikový horizont polozemnice, 7 – 9: kontext 316 (horizont městské lokace). (Kresba autor.)

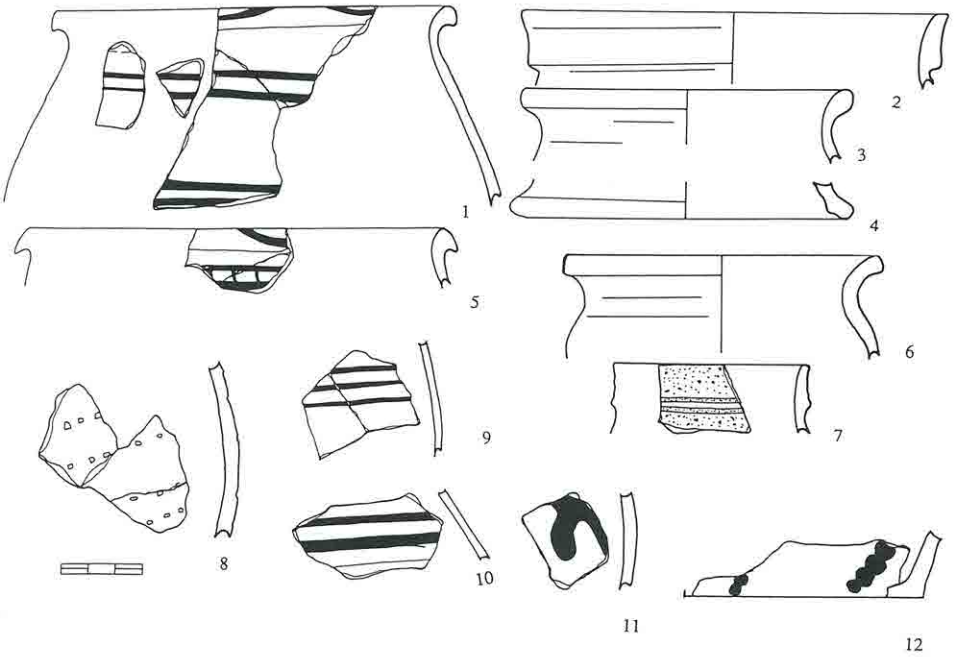

Obr. 8. Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje. Keramika z výplně polozemnice zaniklé požárem 1468 (sonda 6/95). 1, 5, 9– 12: červeně malovaná keramika, 7: zlomek okraje tzv. loštického poháru. (Kresba autor.)

ohně a o následné *planýrky* po požáru. Datování těchto uloženin k roku 1526 potvrzuje jak nálezová situace, tak i získaná keramika. Datování výstavby měšťanských kamenných staveb původně do přelomu 15. a 16. století můžeme díky výsledkům záchranného výzkumu na městišti čp. 95 upřesnit: teprve po tomto požáru (1526) můžeme počítat s výstavbou kamenných domů na turnovském náměstí.[42]

V severní části parcely jsme objevili relikty kamenných zdí a dlažby, které byly vybudovány až v 17. – 18. a 19. století; lze předpokládat, že se jedná o základy nádvorních staveb (kůlny, chlévy). S touto datací souvisí i nález severní zdi sklepa v sondě 4/95. Pouze destrukci zdi z drobného lomového pískovce na maltu, zjištěnou ve východním rozšíření sondy 4/95, můžeme spojit s nejstarší fází zděného domu (16. stol.) – tato destrukce mohla sloužit v novověku jako podezdívka pro některou s nádvorních staveb.[43] Archeologické doklady mladších požárů (např. r. 1707) bohužel chybějí. V jižní části jsme zjistili podezdívku pilíře, vnější zeď podloubí a štítovou zeď. Situaci nám ztěžovala ta skutečnost, že do-

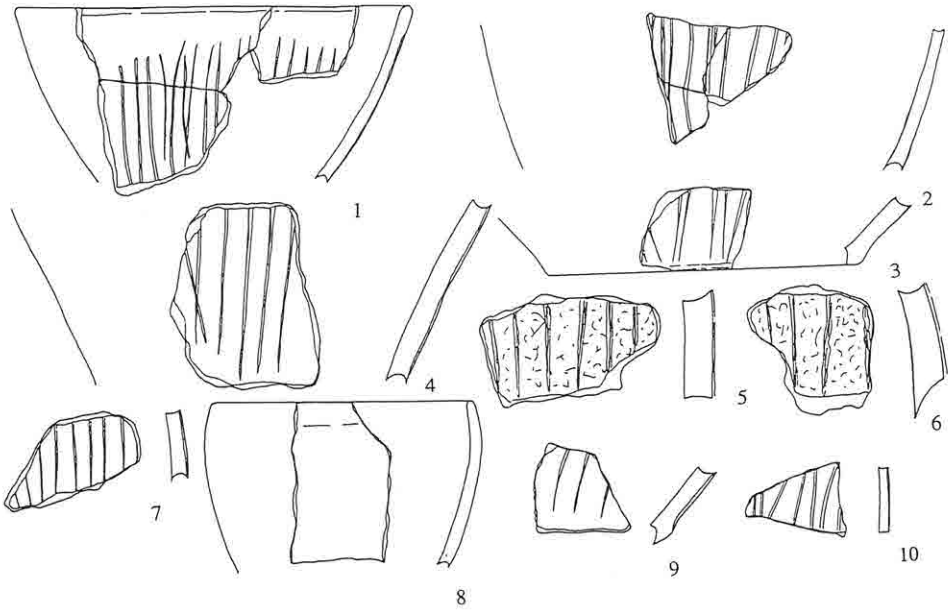

Obr. 9. Turnov (okr. Semily). Záchranný výzkum na stavbě areálu Technických služeb. Keramika kultury lužické (stupeň IIb) z výplně objektu 1/95. (Kresba autor.)

šlo k archeologickému výzkumu teprve po demolici domu, a tudíž jsme museli pracně odhalovat relikty zdí.

Záchranný výzkum polykulturního sídliště v Turnově

V říjnu 1995 provedlo naše archeologické oddělení záchranný výzkum v Turnově na parcelách 3579, 3581/2 a 3583/1, který podmínila výstavba areálu Technických služeb. Bohužel se opět opakovala známá situace, že zemní práce nám byly dodavatelskou firmou ohlášeny až v době jejich realizace.[44] Vzhledem k tomu, že zde terénní technik Pavel Kracík objevil při pravidelné obhlídce staveniště narušený zahloubený sídlištní objekt, datovaný keramikou do mladší doby bronzové (kultura lužická), došlo k zastavení dalších zemních i stavebních prací. Díky operativnímu jednání vedení stavby a zástupce dodavatelské firmy BAK, s. s r. o., kteří nám poskytli některé své zaměstnance, mohl proběhnout záchranný výzkum ve velmi krátkém časovém úseku.

Lokalita se nachází na jižním okraji tzv. Maškových zahrad – významného archeologického naleziště.[45] Zkoumaná poloha je ze severní strany ohraničena náspem železniční trati (Jičín – Turnov), na straně jižní se nalézá čistička odpadních

vod. Jizera obtéká tuto polohu na straně západní ve vzdálenosti cca 150 m. Při výstavbě železniční trati v roce 1906 došlo k narušení polykulturního sídliště, kde byla zjištěna aktivita v období lidu popelnicových polí, v době římské, v období hradištním a ve středověku.[46]

Na začátku října byl zahájen vlastní výzkum. Nejprve došlo k ručnímu začištění nejbližšího okolí narušeného objektu 1/95, kde byly zjištěny další objekty – kůlové jamky. Objekt 1/95 je jáma přibližně kruhového půdorysu (2,2 × 1,8 m, hloubka 0,6 m) s kolmými stěnami. Z výplně objektu jsme získali keramiku kultury lužické, slezskoplatěnické a starší doby římské.[47] Na dně jsme nalezli mohutný destrukční kužel mazanice (destrukce kopule pece). Po úplném rozboru stratigrafické situace a nálezového inventáře usuzujeme, že se zde jednalo o relikt otopného – výrobního zařízení, datovaného do doby římské (1. stol. n. l.), s intruzí keramiky z mladší fáze kultury lužické a kultury slezskoplatěnické. Výše zmíněné kůlové jamky, sestavené do obdélníka (cca 3 × 6 m), tvořily původně lehkou dřevěnou konstrukci – přístřešek, který bylo možno v případě požáru jednoduše shodit.

Vzhledem k tomu, že jsme při ruční skrývce zjistili značné narušení jak opakovanou orbou, tak i strojovou skrývkou nadložní zeminy, pozměnili jsme strategii výzkumu. Plocha staveniště byla skryta v pásech pomocí autobagru, který sejmul porušenou vrstvu o mocnosti 0,1 – 0,3 m. Po mechanické skrývce došlo opětovně k ručnímu začištění plochy výzkumu. Na takto upravené ploše bylo zjištěno celkem 322 zahloubených objektů (včetně kůlových jamek). Objekty se koncentrovaly při jihozápadní a severní straně skryté plochy, směrem východním koncentrace objektů slábla. 22 objekty tvořily sídlištní a odpadní jámy, otopná zařízení, předpecní jámy a polozemnice, ostatní část kůlové jamky.

Podle rozboru nálezového inventáře můžeme objekty rozdělit do tří základních chronologických horizontů:

1) mladší/pozdní doba bronzová (kultura lužická stupeň IIb, HA1, cca 1200 až 1100 př. n. l.),

2) starší až počátek mladší doby železné (kultura slezskoplatěnická III., IV. stupeň, HC, HD1, HD3/LTA, 750 – 500 př. n. l.),

3) doba římského císařství (1. – 2./3. stol. n. l., B1, B2, C).

Druhému stupni kultury lužické náležejí objekty 21, 84, 263/95, 265/95.

Objekt 21/95: jáma mírně elipsovitého půdorysu (1,2 × 1,1 m, hloubka 0,3 m), s hladkými stěnami a plochým dnem. Lze předpokládat, že se jedná o objekt, který sloužil jako několikrát obnovené topeniště. Další velice zajímavý objekt 84/95 řadíme mezi výrobní zařízení (pec). Jednalo se o elipsovitou jámu (2,65 × 1,2 m, hloubka 0,2 – 0,3 m) s oblým, silně propáleným dnem. Tento objekt již před výzkumem jevil zřetelné stopy po činnosti s ohněm, okolní terén byl téměř do tvrda vypálen. Na bázi objektu se zachovala spodní část oválné mazanicové kupole pece s možným manipulačním otvorem.

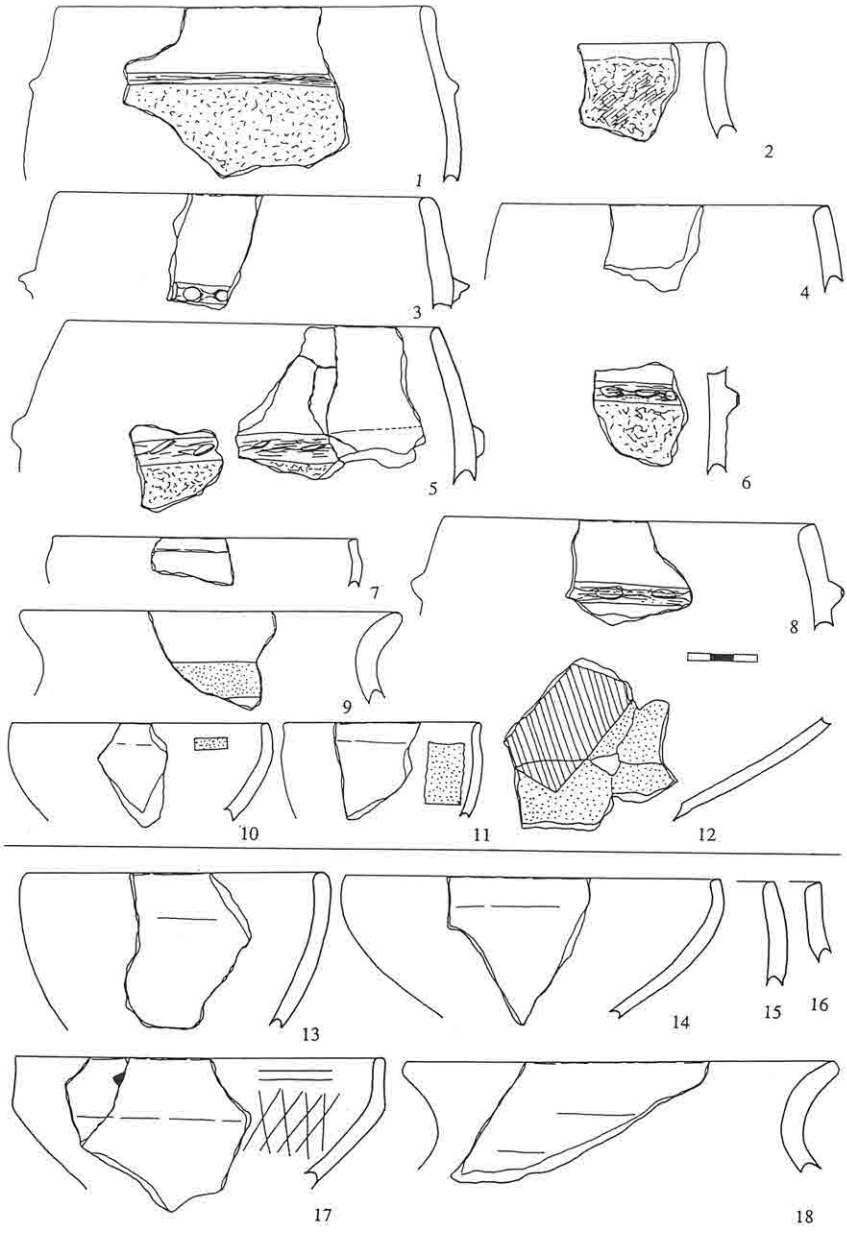

Obr. 10. Turnov (okr. Semily). Záchranný výzkum na stavbě areálu Technických služeb. Keramika kultury slezskoplatěnické (III. stupeň) z výplně objektu 295/95. (Kresba autor.)

Objekt 263/95 – jáma kruhového půdorysu (průměr 1,3 m, hloubka 0,26 m) s hladkými stěnami a oblým dnem.

Objekt 265/95 – superpozice dvou elipsovitých jam – brejlovitý půdorys (2,9 × 1,1 – 1,4 m, hloubka 0,32 m) – ostrý zlom, oblé, hladké stěny, ploché, ve dvou třetinách délky mírně vyklenuté dno. Objekt byl vyplněn dvěma uloženinami. Kultuře lužické dále náleží i kůlová jamka 181/95 (kůl – lichoběžníkový průřez, průměr 0,35 m). Do období lidu popelnicových polí, bez možného kulturního zařazení, datujeme objekty 33 a 262/95. Jedná se o kůlovou jamku a běžnou sídlištní jámu.

Další sídlištní horizont datujeme do období kultury slezskoplatěnické. Na lokalitě máme díky nálezům doloženo dosti dlouhé trvání sídlištní aktivity: osídlení zjišťujeme od III. stupně kultury slezskoplatěnické až do tzv. halštato-laténského (HC – HD1, HD3/LTA). Řadíme sem objekty 205, 208, 261, 294, 295, 296/95. Třetímu stupni kultury slezskoplatěnické náleží objekt 208/95: běžná sídlištní jáma kruhového půdorysu (průměr 1,8 m, hloubka 0,3 m), s hladkými stěnami a oblým dnem. Pozdně halštatskému období (HD1) náležejí objekty 261, 294, 295, 296/95. Objekt 261/95: superpozice dvou sídlištních jam elipsovitých půdorysů (1,6 × 1 – 1,1 m, hloubka 0,05 – 0,1 m). Objekt 294/95 (polozemnice s pecí): elipsovitá jáma (4 × 2,4 – 2,8 m, hloubka 0,3 – 0,7 m), při severním okraji zachyceno zahloubení pro topeniště a vypreparováno vlastní těleso topeniště, jehož dno bylo složené z přepálených říčních oblázků. Objekt 295/95 (obr. 10): oválná jáma s lalokem na západní straně (4 × 2,4 – 3 m, hloubka 1 m), zjištěna dosti složitá stratigrafická situace, která svědčí o značně problematickém zaplňování objektu. Objekt, evidentně výrobního charakteru, interpretujeme jako vícenásobně využité topeniště (pec). Objekt 296/95: elipsovitá jáma (3,2 × 1,6 – 1,8 m, hloubka 0,25 – 0,4 m) s oblými stěnami a hladkým, plochým dnem, na jižním okraji s válcovitě zahloubenou jamkou vyplněnou sypkou popelovitou hlínou se značnou koncentrací keramiky. Ostatní část objektu je vyplněna světlou, šedohnědou sprašovou hlínou. Předpokládáme, že se podobně jako u předchozích dvou objektů jedná o relikt výrobního zařízení, využívající oheň. Do přechodného období starší a mladší doby železné (HD3/LTA) náleží objekt 205/95. Ten byl prokopán pouze ze 3/4, zbylá část se nalézala již za hranicí skryté plochy. Předpokládáme, že se i v tomto případě jednalo o běžnou sídlištní jámu, snad elipsovitého půdorysu (3,8 × 2,95 m, hloubka 0,3 – 0,4 m), při východní straně jsme objevili menší zahloubenou jamku.

Další sídlištní aktivita je spojována již s germánskou komunitou doby římského císařství (1. – 2./3. stol. n. l.). Řadíme sem objekt 290/95 – jáma nepravidelného kruhového tvaru s nepravidelným dnem a systémem osmnácti kůlových jamek uvnitř (hloubka 0,25, hloubka kůlových jamek se pohybovala od 0,15 do 1,4 m). Objekt, který interpretujeme jako polozemnici, byl vyplněn černošedou kompaktní hlínou spašové konzistence s uhlíky, mazanicí, kameny a keramikou

s četnými stopami žáru. Výrobní charakter předpokládáme u objektů 1, 132 a 258/95. Objekt 132/95: elipsovitá jáma (1,65 × 0,95 m, hloubka 0,3 m), hladké, původně svislé stěny, ploché dno, objekt měl původně tvar pravidelného čtyřúhelníka. U tohoto objektu můžeme předpokládat funkci tzv. předpecní jámy na popel. Bohužel dle atypických zlomků keramiky nelze tuto jámu bezpečně propojit se sídlištěm starší doby římské. Objekt 258/95: sídlištní jáma zachycená v 1/2, druhá polovina zabíhala pod neskrytou plochu (2,2 × 0,97 m, hloubka 0,3 – 0,5 m). Běžná mísovitá jáma s kruhovým zahloubením ve středu, které neslo jasné stopy propálení (topeniště).

K dalším sídlištním objektům náleží tzv. hliník – těžební jáma na hlínu – objekt 289/95: elipsovitá členěná jáma s četnými laloky, nerovnými stěnami a členitým dnem (13,5 × 2,3 – 6,5 m, hloubka 0,6 – 0,7 m).

Do doby římské datujeme pomocí keramiky i další běžné sídlištní objekty 95, 201, 207, 220, 288, 291, 292, 293, 298/95 a většinu kůlových jamek.[48] Jedná se o běžné sídlištní jámy elipsovitého nebo kruhového půdorysu. Za připomenutí stojí objekt 293/95, který byl protnut průkopem pro kanalizaci. Původně se jednalo o elipsovitou jámu (4 × 1,6 – 2,7 m, hloubka 0,8 m), která byla zaplněna,

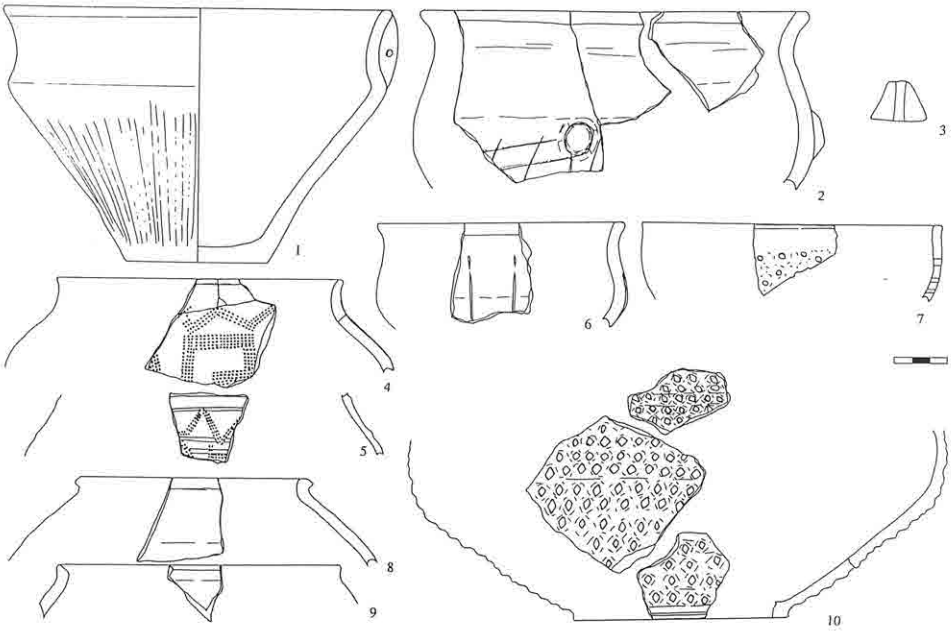

Obr. 11. Turnov (okr. Semily). Záchranný výzkum na stavbě areálu Technických služeb. Keramika starší doby římské (stupeň B2) z výplně polozemnice 290/95. (Kresba autor.)

oproti ostatním objektům z doby římské, poněkud složitějším způsobem – byla zde zjištěna stratigrafie, složená z osmi vrstev.

Všechny sídlištní objekty datované do starší doby římské obsahovaly při dně tenkou vrstvičku hlíny bahnitého charakteru. Ta zřejmě souvisí s dalším zajímavým nálezem: při jižním okraji zkoumané plochy bylo zjištěno zanesené koryto Jizery (snad jedno z ramen), které bylo zaplněno dle získaných nálezů v období existence sídliště z doby římské. Nejbližší zahloubené objekty z doby římského císařství se nacházely pouhých 7 metrů od řečiště. Vzhledem k nálezům říčního bahna při dnech objektů, můžeme uvažovat o tragickém konci této osady – sídliště mohlo zaniknout při některé povodni. Pouze polozemnice 290/95 s konstrukcí tvořenou osmnácti kůlovými jamkami zanikla, vzhledem k četným přepáleným zlomkům keramiky, požárem (obr. 11). Jednotlivé sedimenty z řečiště byly ovzorkovány a budou podrobeny dalšímu zkoumání odborníky z oboru palynologie a paleobotaniky.

Za připomenutí stojí ještě objekt 298/95, který se na povrchu projevoval jako běžná kůlová jamka (kruh o průměru 0,52 m, hloubka 30 cm), vyplněná šedohnědou sprašovou hlínou. Nalezli jsme v něm hrnec s uchem, který je datován do starší fáze doby římské (1. století n. l.) a dokládá vztah s polským prostředím na přelomu starého a nového letopočtu. V souvislosti s nedalekým nálezem žárového hrobu z doby římské (v bývalé panské cihelně) můžeme i zde uvažovat o hrobu.[49] Na základě absence dalších milodarů i popela lze předpokládat, že se jednalo o hrob symbolický, tzv. kenotaf, který byl vystrojen tehdy, zemřel-li člen osady mimo své území. Mohlo se však jednat i o votivní dar.

Vzhledem ke koncentracím sídlištních objektů ze stejného časového horizontu můžeme relativně přesně určit osídlené polohy v jednotlivých období: osídlení z období lidu popelnicových polí se koncentruje spíše na severní straně lokality a pokračuje i dále za železničním náspem. Sídliště z doby římské je ohraničeno zaneseným řečištěm Jizery a nacházelo se při jižním okraji skryté plochy. Keramika z doby římské byla podobně jako keramika kultury lidu popelnicových polí tvářena bez pomoci hrnčířského kruhu. Pouze z jámy 95/95 pochází jeden zlomek na kruhu točené římsko-provinciální keramiky. Z objektů doby římské též pocházejí relativně četné nálezy železné strusky. Ta nepřímo dokládá zaměření sídliště na železářskou výrobu. Vzhledem k nalezištím železné rudy několik kilometrů proti proudu Jizery na Železnobrodsku můžeme uvažovat právě o využití tohoto blízkého zdroje – ale na tuto otázku nám dá odpověď spektrální analýza. Jedním z nejzajímavějších nálezů je krystal křišťálu z objektu 207/95 (starší doba římská), který je dle expertízy T. Řídkošila alpského původu. Tento drobný předmět naznačuje jisté obchodní kontakty se vzdálenou alpskou oblastí.

Na zkoumané ploše byly zjištěny i skromné aktivity mladšího data – zejména pozdně středověké a novověké.

❑

Z výsledků záchranného výzkumu můžeme učinit následující závěry: nejstarší doklad lidské existence je vzhledem ke dvěma zlomkům keramiky datován do mladší doby kamenné. Další osídlení pochází z pozdní doby bronzové (kultura lužická, cca 1200 – 1100 stol. př. n. l.). Další sídliště náleží lidu kultury slezskoplatěnické a jeho trvání předpokládáme v intervalu cca 750 – 500 př. n. l. Nejmohutnější aktivita byla zjištěna ve starší fázi období římského císařství (1. – 2./3. stol. n. l.). V nálezovém inventáři se nachází několik zlomků, které mohou posunout existenci sídliště i do posledního desetiletí před koncem starého letopočtu, ale spíše můžeme počítat až s prvními desetiletími letopočtu nového. V otázce etnického původu obyvatel zmíněné osady předpokládáme, že se jedná o polabské Germány, a jejich příchod snad můžeme spojit s historickými zprávami o Marobudovi, markomanském králi (první historická postava českých dějin), který se přesunul s kmenem Markomanů na území zvané Boiohaemum (Bohemia – Čechy), skryté za hvozdy Hercynského lesa. Zároveň s ním se pohnula část bojovných Svébů, zvaných Kvádové, kteří se usadili na východ od nových markomanských sídel, pravděpodobně na území Moravy. Výzkum našeho germánského sídliště spolu s nálezy J. Waldhausera z Dolního Bousova a Obrub (okr. Mladá Boleslav) do značné míry pozměňují názor J. Filipa o odlišném vývoji Pojizeří od středních Čech ve starší době římské.[50]

Výzkum štěpanického hradu[51]

Ve dnech 1. až 21. července 1995 proběhla pod záštitou Valdštejnské nadace při obecním úřadě Benecko druhá sezóna předstihového výzkumu na hradě v Dolních Štěpanicích (okr. Semily).[52] Na výzkumu se podílelo Okresní muzeum Českého ráje v Turnově, archeologické oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové (Jiří Kalferst), archeologické oddělení Památkového ústavu v Pardubicích (J. Benešová) a členové archeologické sekce při Městském domě dětí v Hradci Králové.

Výzkum vyvolaný plánovanými sanačními pracemi se opětně zaměřil na prostor tzv. *dolního hradu*. Při vytváření strategie výzkumu bylo využito znalostí získaných loňskou zjišťovací sondáží, na kterou letošní výzkum navazoval. Prvořadým úkolem bylo uvolnit co největší plochu dolního hradu pro skladování stavebního materiálu, techniky a provádění vlastních stavebních prací. Zároveň bylo nutné ohraničit areál hradu jihovýchodním směrem, protože stávající vymezení pomocí terénního zlomu se ukázalo, na základě vyhodnocení profilu sondy č. 2/94, jako nepravděpodobné. Z tohoto důvodu byly do plochy dolního hradu vloženy sondy č. 8 –12/95 a sondou 5A/95 provedeno rozšíření zjišťovacího řezu č. 5/94, situovaného ve směru spádnice mezi horním a dolním hradem.

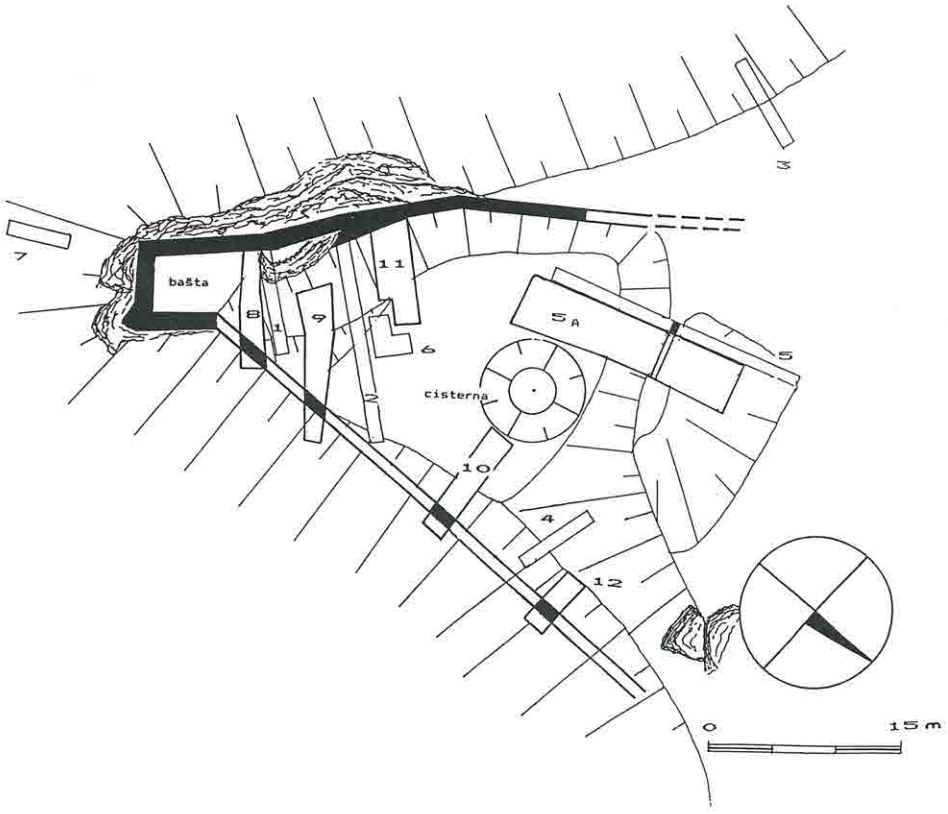

Obr. 12. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Areál dolního hradu, protnutý systémem sond (výzkum 1994 – 1995). Černou barvou v sondách je vyznačen průběh východní části obvodové zdi. (Zaměření J. Kalferst.)

Archeologický výzkum v sezóně 1995 potvrdil loňský poznatek, že dolní hrad byl postaven nejspíše společně s hradem horním, a to již na sklonku 13. století, jako rozsáhlé správní centrum štěpanického panství. Na základě dosavadního výzkumu se dolní hrad jeví jako hospodářsky využívaný prostor, mající navíc i komunikační funkci, která spočívala ve spojení horní partie hradu s prostorem bašty, situované na fylitový výchoz. Ta tvoří uzávěr a zároveň i hlavní dominantu dolního hradu. A to jak ve smyslu strategickém, užitném i komunikačním. Nálezy pražských grošů Václava IV. a Vladislava II. Jagellonského jsou pak toho nepřímým dokladem. Komunikace v okolí bašty nebyla vedena po holé skále, zároveň ale hloubka nálezového horizontu nasvědčuje tomu, že se v otevřeném a ostrém úhlu sevřeném vnitřní patou hradby, baštou a strmým bokem skalního výchozu,

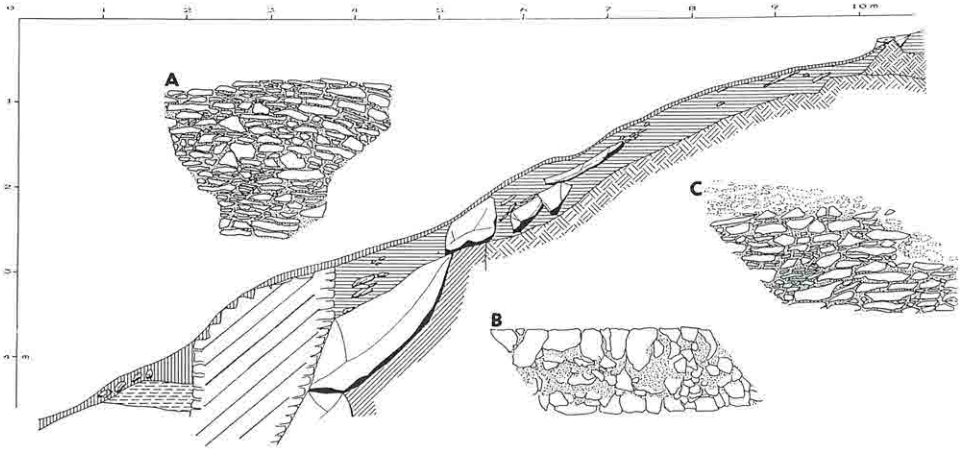

Obr. 13. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Areál dolního hradu. Sonda 8/95: vrstva 1 – hrabanka, vrstva 2 – splach, vrstva 3 – kompaktní fylitová skála, zvětralý fylit, šrafovaná plocha – řez hradební zdí. A – vnitřní líc, B – koruna, C – vnější líc hradební zdi. (Kresba J. Kalferst.)

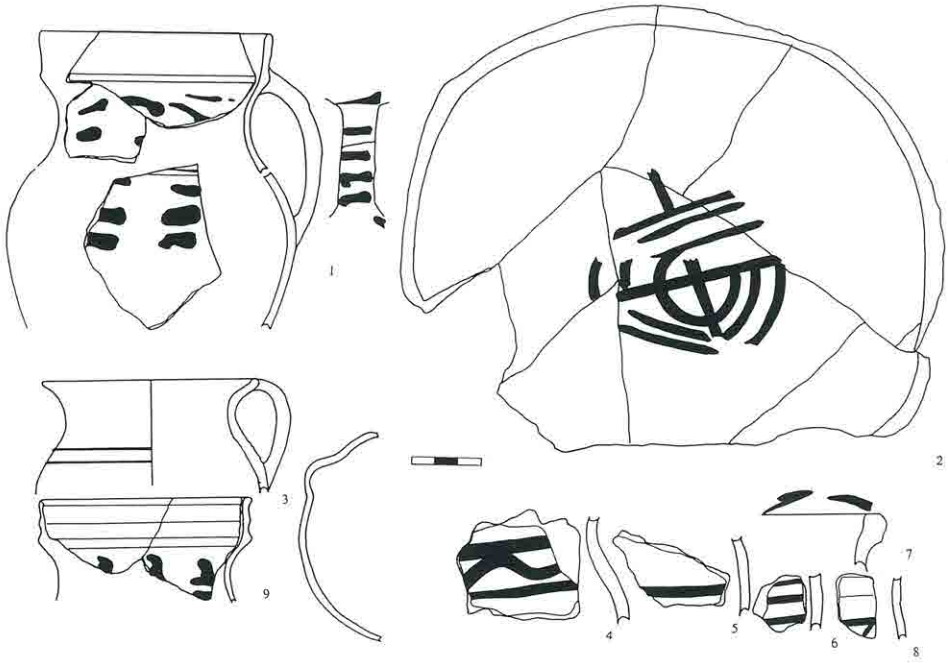

Obr. 14. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Červeně malovaná keramika ze splachového kužele. 1, 2, 4 – 8: sonda 12/95, 3, 9: sonda 8/95. (Kresba autor.)

nemohla (do poloviny 14. století) usadit mohutnější kulturní vrstva. Nabízí se zde interpretace jakési konstrukční úpravy (například v podobě povalového plató), zamezující většímu usazování sídlištních vrstev, s možností propadnutí drobného předmětu, která by zlepšila komunikační možnosti tohoto bezesporu nejfrekventovanějšího prostoru dolního hradu.

Sondy 9, 10 –10A a 12/95 sledovaly průběh východní hradby dolního hradu (obr. 12). Tato hradba představuje bezpochyby nejdůležitější architektonický nález letošní sezóny. Uzavírá tak areál, jehož hranice nebyly zcela jasné ani Augustu Sedláčkovi, který zde před sto lety předpokládal pouze palisádové opevnění. Z jeho doměnky pak vycházely mladší popisy hradu. Společně se sondou 8/95 zachytily všechny výše uvedené sondy hradbu v jejím přímém průběhu bez ohledu na stávající terén (obr. 13). Výška dochovaných reliktů se pohybovala zhruba okolo jednoho metru. Základy zdí byly ale nepoškozené. To snižuje pravděpodobnost, že by k její destrukci došlo posunem podloží, ve kterém byla založena. Pravděpodobnější možností je pád z důvodů mrazových výlomů nad úrovní terénu, popřípadě zánik způsobený lidskou aktivitou. Za pozornost stojí, že tato partie hradu byla nejblíže původní komunikaci z Horních Štěpanic a tím i nejsnáze přístupná k případnému rozebírání. Nálezy získané u její vnitřní paty pak dokládají minimální nárůst sídlištních vrstev během staršího období vývoje hradu a naopak zvýšené ukládání druhotných destrukčních vrstev z období zhruba posledních 150 let, tedy z doby aktivního rozebírání ruiny okolním obyvatelstvem. Napojení hradby na systém opevnění horního hradu, popřípadě její další průběh po severovýchodním obvodu hradu se nepodařilo dořešit a toto zjištění je otázkou budoucího výzkumu.

Nejistá rovněž zůstává problematika zděné budovy na spočinku břidlicového výchozu, ve svahu mezi horním a dolním hradem, kterou zachytil dřívější zjišťovací řez (5/94). Situaci, poškozenou hlubokým vybíráním kamene, měla řešit sonda 5A/95. Ta zachytila ve své severní části masivní novověké destrukční vrstvy, zřícené z horního hradu. V této vrstvě byl vypreparován silně rozpadavý blok zdiva (rozlišitelný převážně jen orientací kamenů) o rozměrech cca 2 × 3 m. I když nelze vyloučit jeho pád z horního hradu nebo blízké západní hradby, jeví se podle nálezových okolností pravděpodobnější možnost, že by se mohlo jednat o část stěny budovy, patrné obrysově na starých rytinách hradu. Ta je dnes doložitelná jen jizvou ve svahu horního hradu.

Pod vrstvou novověké destrukce byla slabší vrstva s keramickým materiálem a nálezy převážně datovanými do mladšího období existence hradu. Nasedala přímo na skalní výchoz, jehož povrch byl ošlapán. Často značná velikost keramických zlomků však naznačovala, že se na místo nálezu dostaly až v době, kdy zde již zanikla komunikační aktivita. Rovněž tato skutečnost by podporovala hypotézu o přítomnosti dnes již nezjistitelné stavby. Výška a soudržnost severního profilu sondy však neumožnila prozkoumat celou plochu sondy. V úseku cca de-

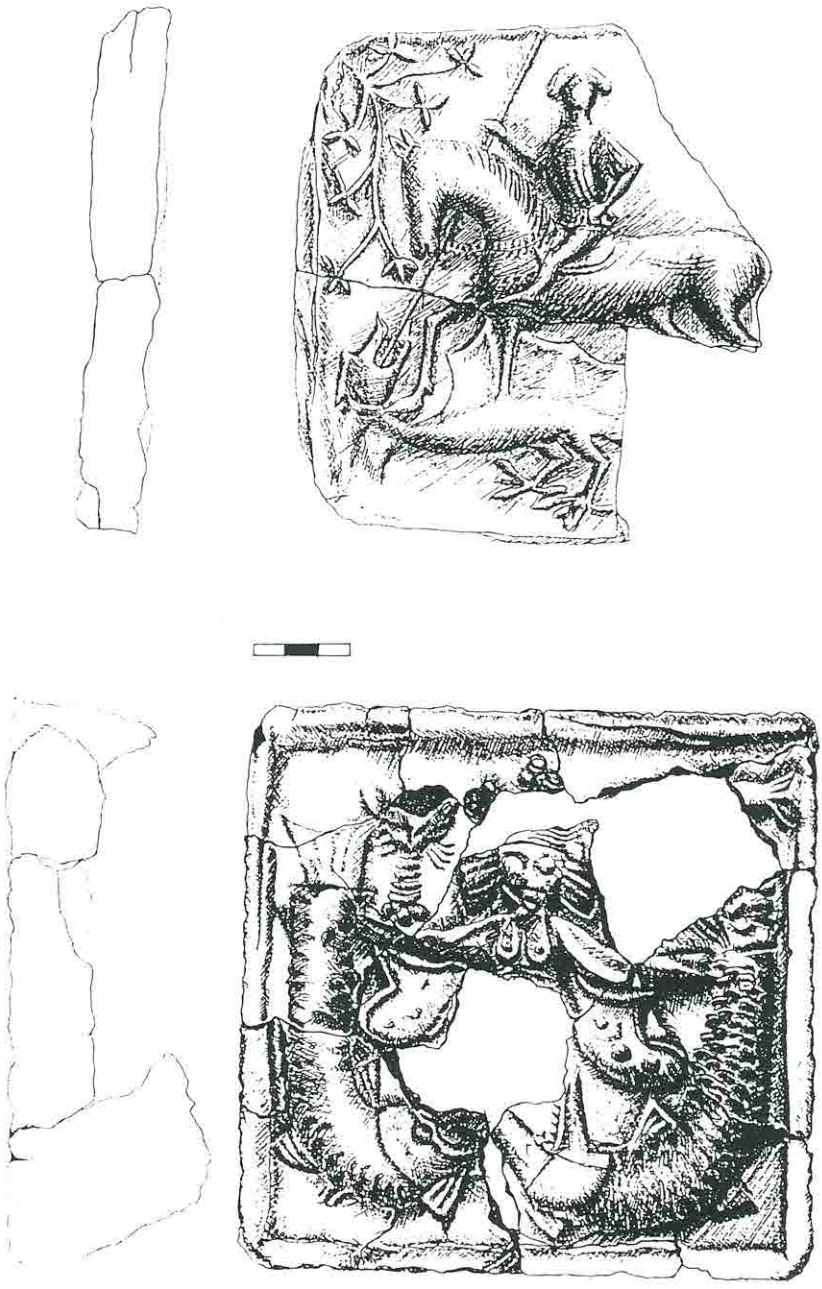

Obr. 15. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Čelní vyhřívací stěny kachlů s motivem legendy o sv. Jiří a legendy o Meluzíně (sonda 10 a 5A/95) (Kresba Š. Horáková.)

sátého metru profilu jsme očekávali pozůstatky po zdi, kterou zachytil řez 5/94. Bohužel hrana fylitové lavice byla silně poškozená a neumožnila tak spolehlivou interpretaci zjištěné situace.

Sonda 11/95 byla položena k západní hradbě a měla za úkol (vedle sondy 8 a 9/95) prozkoumat co největší plochu hradu. Zachytila systém kůlových jamek, signalizující přítomnost stavby lehkého typu (nebo přístřešku) v prostorách dolního hradu. Stavba v šíři asi 2,5 m se opírala zadní stěnou o vnitřní líc hradby a využívala patrně i skalní výchoz, ležící v jejím těsném jižním sousedství. Délku ani účel stavby se sondou nepodařilo stanovit, a i toto zjištění bude cílem ná-

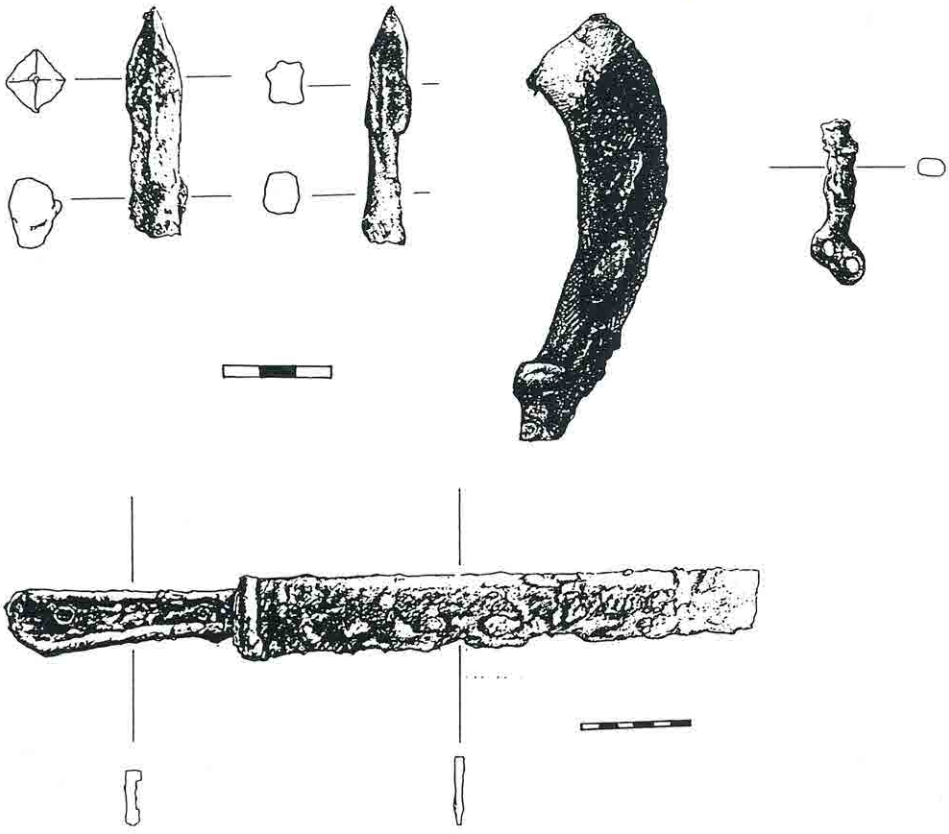

Obr. 16. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Výběr železných předmětů: šipky do kuše, podkova (sonda 5A/95), zlomek ostruhy (sonda 9/95), lovecký tesák (sonda 12/95). (Kresba Jar. Chramosta.)

sledného výzkumu. Vzhledem k blízkým nálezům železné strusky lze předběžně uvažovat o výrobním objektu.

❑

Největší procento nálezů tvořila podobně jako v předchozí sezóně keramika. V letošní sezóně bylo získáno téměř jedenáct tisíc zlomků. Její datování i statisticko-chronologické zastoupení se v poměru shoduje s výsledky z roku 1994.

O existenci honosného otopného zařízení nás informují četné nálezy keramických komorových kachlů. Tyto kachle, respektive jejich čelní vyhřívací stěny, jsou zdobeny jak figurálními, tak geometrickými, síťovými motivy. Setkáváme se zde s motivem legendy o svatém Jiří (jeho souboj s drakem, obr. 15:1), legendy o Meluzíně (žena požíraná rybami, obr. 15:2), motivem z řemeslnického prostředí (hrnčíř) a další. Tyto kachle jsou datovány do poloviny 15. století. Z nekeramických předmětů je třeba jmenovat stříbrné pražské groše Václava IV. a Vladislava II. Jagellonského, ze železných předmětů lovecký tesák, ostruhy, podkovy, šipky do kuše a další (obr. 16). O jedenáct kusů se rozšířil též počet pískovcových architektonických článků – ostění prahů a nadpraží.

Výzkum štěpanického hradu v roce 1995 vymezil plochu dolního hradu a z větší části ho uvolnil pro renovační práce. Průzkum zbylé plochy v rozsahu cca třetiny dolního hradu by měl být dokončen v následné sezóně.

Poznámky

1 V minulém čísle sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší (č. 8, s. 215–218) byla v příspěvku *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994* (Jan Prostředník) publikována předběžná zpráva o archeologickém výzkumu v areálu johanitské komendy v Českém Dubu. V době, kdy byl odevzdán příspěvek do tisku, jsme ještě neměli k dispozici geometrický plán z výzkumu v roce 1994. Vzhledem k tomu, že při úplném zpracování nálezového inventáře a opětovném posouzení plánové dokumentace a geometrického plánu došlo k dílčím změnám v interpretaci nálezové situace, zpřesňuji naši hypotézu v tomto příspěvku. Úplná nálezová zpráva bude publikována v připravovaném supplementu Pojizerského sborníku, které bude věnováno pouze problematice Českého Dubu z archeologického hlediska.

2 Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá n. J. 1995, s. 217.

3 Např. Filip, J.: *Dějinné počátky Českého ráje*, Praha 1947; Waldhauser, J.: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách*. Archeologický výzkum v severních Čechách IV. Teplice 1976.

4 Sbírka je deponována v Podještědském muzeu Karolíny Světlé v Českém Dubu.

5 Středověké městečko mělo rozlohu cca 3,5 ha – Richter, M.: *Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera*. In: Monumenta archaeologica. Tom. XX. Praha 1982, s. 260.

6 Problematice bude věnována samostatná studie *Knížecí hradiště Vladislavice a jeho podještědský újezd v letech 1115–1237*, kterou připravuje T. Edel do tisku. Z technických důvodů jsme již nemohli k jejím závěrům přihlédnout. Problematice Českého Dubu z hlediska historicko-archeologického je věnována studie T. Edela a J. Prostředníka: *Johanitská komenda a město Světlá – Český Dub* (Archaeologica historica 21/96, v tisku). V této statí jsou publikovány i úplné citace pramenů, proto vzhledem k úspoře místa a odstranění zbytečné duplicity odkazuji na tuto studii.

7 Autor ing. Jan Muk zde upozornil na úseky zdiva z tesaných pískovcových kvádrů se stopami požáru v nedalekém objektu čp. 1/IV, které je možno považovat z hlediska technologického za zdivo románské. Muk, J.: *Český Dub, stavebně historické posouzení bývalé kaple (špitálu)*, rkp. SÚRPMO, Praha 1982.

8 Edel, T.: *Blahoslavená Zdislava a řád sv. Jana Jeruzalémského*. Zprávy památkové péče 1, 1992, č. 0, s. 28–30.

9 Edel, T.: *K nálezu dochovaných prostor johanitského kláštera v Českém Dubu.* Archaeologia historica. Sv. 17. Brno 1992, s. 395–400. Edel, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993.

10 Jeden z kachlů nesl na čelní vyhřívací stěně motiv gryfa. Zachovalo se pouze křídlo – téměř identické pochází ze šablony gryfa z pozdně gotické skříně, původně deponované v kostele sv. Ducha v Českém Dubu – viz Edel, T. – Brož, R.: *Malba přes šablonu jako projev měšťanské výtvarné a stavební kultury pozdního středověku.* Archaeologia historica. Sv. 20. Brno 1995, s. 481–490.

11 Dle písemných pramenů můžeme předpokládat zánik objektu johanitského kláštera k roku 1425, kdy husitská vojska pod vedením Jana Čapka ze Sán vypálila klášter Hradiště nad Jizerou a zřejmě obsadila i dubskou komendu, nebo k roku 1468, kdy Dub dobyla lužická vojska. V roce 1480 došlo k dalším bouřlivým událostem v Dubu.

12 Podobně jako v případě základového vkopu pro jižní zeď, zjištěného v sondě 3/94 (kontext 308), zde došlo k vybrání kamene a následnému zaplnění – nejpozději na počátku 16. století.

13 Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994*, s. 217. Prostředník, J.: *Výsledky archeologického výzkumu v areálu johanitské komendy v Českém Dubu v roce 1994.* Od Ještěda k Troskám, *2 (18)*, 1995, č. 1, s. 20.

14 Kontexty 808, 809, 810, 811, 812.

15 Románský kostel zanikl zřejmě ještě před rokem 1291. Jeho zánik by bylo možné spojit buď se vzpourou mladého Přemysla Otakara II. proti otci Václavovi v letech 1248–1249, nebo s obdobím *zlých let* 1278–1283 po Přemyslově pádu. Tyto otázky, které nutně souvisejí se změnou stavebního programu pokračující výstavby dubské komendy, bude schopen řešit další stavebně historický a archeologický výzkum lokality.

16 VS1 – 1,72% (obr. 8; 9); VS2 – 16%; VS2– Nov1–2 – 79,27%; recent/subrecent – 2,52%.

17 Gabriel, F.: *Český Dub 1/IV.* Nálezová zpráva. Nepubl. rkp. Ústí nad Labem 1994.

18 Po objevu kostrových hrobů došlo ke změně projektu parkových úprav východního průčelí domu čp. 1/IV, kdy horizont uloženiny 913 (původní terén 13. století) zůstává nadále překryt vrstvou humusu.

19 Závěry byly použity z nepublikovaného rukopisu P. Kracíka a J. Prostředníka: *Závěrečná zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu. Český Dub (okr. Liberec). 08–09/95. Areál kostela sv. Ducha, městské opevnění.* Turnov 1995.

20 Edel, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993, s. 98.

21 Analogický nález pochází z výzkumu PhDr. F. Gabriela z Helfenburku u Úštěka. Blíže k této problematice a k dalším obdobným nálezům – Velímský, T.: *Drobná keramická plastika ze zaniklého středověkého města v Děčíně.* In: Sborník Společnosti přátel starožitností. Sv. 3. Praha 1992, s. 97–103.

22 Touto problematikou se zabýval T. Velímský, cit. dílo, též Pěšina, J.: *Studie k ikonografii a typologii obrazu Madony s dítětem v českém deskovém malířství kolem poloviny 14. století.* Umění 25, 1977, s. 130–160; Pěšina, J.: *Mistr vyšebrodského cyklu.* Praha 1982; Sachs, H. – Badstübner, E. – Neumann, H.: *Christliche Ikonographie in Stichworten.* Leipzig 1980.

23 Velímský, T., cit. dílo.

24 Srov. doslov D. Líbala v publikaci Edel, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993, s. 96.

25 Šimák, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském.* Praha 1909.

26 Filip, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947.

27 Tamtéž, s. 266. Při revizi archeologické sbírky OMČR v Turnově nebyl soubor nalezen.

28 Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Turnově na Mariánském náměstí.* Zpravodaj MVČ, *19,* 1993, s. 68–79.

29 Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992.* Zpravodaj MVČ 19, 1993, s. 31, 32.

30 Slavík, J.: *Turnovská radnice v letech 1526 až 1993.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. J. 1994, s. 29–50 (s příspěvkem J. Prostředníka – archeologické nálezy z prostoru turnovské radnice, s. 29–30, pozn. 3–8). Keramika je uložena v OMČR pod přírůstkovým číslem 85/93.

31 Prostředník, J.: *Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992–1994.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá n. J. 1995, s. 193–203. Nálezy jsou uloženy v turnovském muzeu pod přírůstkovými čísly 87 až 90/93.

32 Kontext 333 – vrstva, žlábek č. k. 622, výplň 623.

33 Kontext 420, výplň 419.

34 Kontext 311.

35 Kontexty 612 (613), 614 (615), 616 (617), 620 (621) a objekt č.k. 618 (619).

36 Septik – kontext 221, výplň 222.

37 Např. kontext 111, 316, 209, 403 ad.

38 Kontext 609, výplň 607, 628.

39 Kontexty 625, 626, 633.

40 Kontext 606X, 606AX, 606BX.

41 Kontext 609.

42 Tato hypotéza byla nastíněna již při vyhodnocení předchozích nálezů v průkopech pro inženýrské sítě na náměstí Českého ráje.

43 Slavík, J.: *Turnov. Sklepy domu čp. 95.* Stavebně historický průzkum. Týniště nad Orlicí 1995, s. 7.

44 Stavebník má povinnost se dle současných právních předpisů spojit s archeologickým pracovištěm již v době přípravy stavby, čímž se předejde zbytečnému zdržení stavby.

45 259 – 265.

46 Tamtéž, s. 264 – 265.

47 Za určení tohoto souboru a pomoc při dataci dalších sporných nálezů děkuji PhDr. V. Vokolkovi a PhDr. J. Waldhauserovi, CSc. Nejbližší analogii

k našemu sídlišti ze stupně IIb kultury lužické nalézáme v nálezovém inventáře z Jislovy jeskyně pod Kozákovem. Tento soubor je v současné době připraven V. Vokolkem k publikaci v příštím čísle Pojizerského sborníku.

48 Motyková-Šneidrová, K.: *Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen.* In: Fontes Archivi Pragensis. Tom. 6. Praha 1963. Motyková-Šneidrová, K.: *Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen.* In: Fontes Arch. Prag. Tom. 11. Praha 1967.

49 Filip, J., *Dějinné počátky Českého ráje,* s. 264 až 265.

50 Filip, J., *Dějinné počátky Českého ráje,* s. 51; Waldhauser, J.: *Nové germánské nálezy z jihu Českého ráje v Pojizeří.* In: Pojizerský sborník. Sv. 3. Turnov 1996. Nálezy z výzkumu jsou uloženy v OMČR v Turnově pod přír. č. 97 – 140/95 a 561 – 685/95.

51 Je zde použita zkrácená verze nepublikovaného rukopisu Kalferst, J. – Prostředník, J.: *Nálezová zpráva z předstihového výzkum hradu Dolní Štěpanice (okr. Semily). Sezóna 1995.* Díl I – III. Turnov – Hradec Králové.

52 Závěry ze sezóny 1994 publikoval Kalferst, J. – Prostředník, J.: *Výzkum hradu Dolní Štěpanice (okr. Semily),* in: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá n. J. 1995, s. 225 – 231.

Římskokatolické farní matriky okresů Jičín a Semily ve státním oblastním archivu v Zámrsku

Vladimír Kaláb

Již řadu let neochabuje zájem o rodopisné pátrání nebo i širší studium v rámci historické demografie a statistiky. Nejužívanějším pramenem k takovému studiu jsou církevní matriky s údaji o narozených, oddaných a zemřelých osobách.

Vedení takových knih bylo známo již velmi dávno. Teprve však tridentský koncil v roce 1563 nařídil povinnost vést matriky křtů a sňatků a posléze (roku 1614) došlo k zevrubnější úpravě ve vedení všech knih. Podoba dnešních zápisů v matrikách prošla ještě změnami v období vlády Marie Terezie a zejména pak Josefa II., neboť stát poznal důležitost informací v nich uvedených k populačním, sociálním, hospodářským a statistickým účelům.

V nejstarším období byly matriky psány jazykem latinským, zvláště po reformách josefinských jazykem německým, v ryze českých farnostech po roce 1848 převládl jazyk český. Josefinské úpravy ve vedení matrik daly jim platnost veřejných listin a na těchto principech přetrvalo jejich vedení až do 50. let 20. století.

1. ledna 1950, na základě zákona č. 268/1949 Sb., církevní matriky z farních úřadů převzaly národní výbory v sídlech nově zřízených matričních obvodů. Matriky, které svými zápisy nepřekračují rok 1900, jsou nyní uloženy v územně příslušných státních oblastních (resp. zemských) archivech.

Na území někdejšího Východočeského kraje můžeme v minulosti rozlišovat po stránce územně správní oblast působnosti arcibiskupství pražského, biskupství litomyšlského (které však v husitském období zaniklo), biskupství olomouckého a biskupství litoměřického. Od roku 1664 převážnou část území pokrývá tehdy zřízené biskupství královéhradecké.

Náš článek si neklade žádné vyšší cíle, než jen podat informaci o farních úřadech jičínského a semilského okresu, jejich územním rozsahu a matrikách, uložených ve státním oblastním archivu v Zámrsku. V dále následujícím textu budou matriky narozených označeny písmenem N, matriky oddaných písmenem O a matriky zemřelých písmenem Z. Rejstříky jmen k matrikám narozených, oddaných a zemřelých pak písmenem R.

Časové rozmezí uvedených matrik narozených, oddaných a zemřelých je v rámci farnosti chápáno jako globální a nemusí platit absolutně stejně pro všechny lokality. Pokud není uvedeno jinak, rejstříky pokrývají celé časové období zápisů v matrikách. Pozorný čtenář dále určitě zjistí, že zápisy pro některé obce nebo jejich části se nacházejí v matrikách i více než jedné farnosti. Tato skutečnost je patrná zejména u farností okresu semilského v oblastech komunikačně špatně dostupných, nebo obcí, v nichž se střetávaly patrimoniální správy více panství. Potenciální badatel musí zcela určitě počítat v oblastech s převahou německy hovořících obyvatel s německými názvy obcí a osad. Jejich česky znějící protějšky spolehlivě poskytnou seznamy míst a lexikony obcí.

❑

FARNOSTI OKRESU JIČÍN

Farní úřad Hořice
Bašnice, Břišťany, Dolní Dobrá Voda, Doubrava, Horní Dobrá Voda, Chvalina, Libonice, Milovice, Ostrov, Svatogothardská Lhota, Třebnouševes, Vinice
N 1665–1893, O 1679–1883, Z 1679–1887
rejstříky nepokrývají všechny zápisy

Farní úřad Hradišťko
Hradišťko, Stříbrnice, Vlhošť, Žeretice
N 1785–1890, O 1785–1846, Z 1785–1887
rejstříky nepokrývají všechny zápisy
(před rokem 1785 byla farnost filiální k Velešicím)

Farní úřad Chodovice
Chodovice, Bílsko, Hlásek, Holovousy, Chloumek, Chlum, Libín, Mezihoří
N 1787–1896, O 1787–1869, Z 1787–1804
rejstříky, pokud byly vypracovány, nebyly archivu předány
(před rokem 1787 byla farnost filiální k Hořicím)

Farní úřad Chomutice
Chomutice, Chomutičky, Nevratice, Nové Smrkovice, Obora, Staré Smrkovice, Třtěnice
N 1679–1887, O 1679–1846, Z 1679–1887; rejstříky N, O, Z
(ve starší době filiální k Hořicím)

Farní úřad Choteč
Choteč, Hřídelec, Valdov
N 1826–1871, O 1787–1848, Z 1787–1878
rejstříky, pokud byly pořízeny, nebyly archivu předány

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Nové Pace)

Farní úřad Jeřice
Jeřice, Boháňka a osada Skála, Březovice, Chloumek, Rašín, Votuz
N 1765–1874, O 1765–1887, Z 1765–1852; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1765 byla farnost filiální k Hořicím)

Farní úřad Jičín
Jičín, Dílce, Dvorce, Kacákova Lhota a osada Náchodsko, Kbelnice a osady Čeřov, Soudná a samota Zebín, Moravčice
N 1623–1901, O 1636–1901, Z 1636–1895; rejstříky N, O, Z

(mezi uvedenými matrikami jsou matriky vojenské a z věznice v Kartouzích-Valdicích; Valdice viz jinak fara Radim)

Farní úřad Kopidlno
Kopidlno, Bartoušov, Bílsko, Břístev, Budčeves, Drahoraz, Cholenice, Keteň, Mlýnec, Nečas, Pševes
N 1634–1895, O 1639–1876, Z 1685–1875; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Lázně Bělohrad
Lázně Bělohrad, Brtev, Byšičky, Černín, Dolní Nová Ves, Horní Nová Ves, Lány, Lukavec u Hořic, Prostřední Nová Ves, Přibyslav, Svatojánský Újezd, Tikov a Bertoldka, Vřesník
N 1654–1891, O 1654–1870, Z 1654–1839; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Libáň
Libáň, Bystřice, Kozodírky, Křešice, Psinice, Sedliště, Staré Hrady, Údrnice, Údrnická Lhota, Únětice, Važice, Záhuby, Zelenecká Lhota, Zliv
N 1665–1899, O 1665–1877, Z 1665–1885; rejstříky N, O, Z

(pozoruhodná je nejstarší matrika s poznamenáním důchodů, platů a desátků libáňským farářům)

Farní úřad Libošovice
Libošovice, Dobšice a osada Meziluží Dobšín, Podkost a osada Dobšín, Rytířova Lhota s osadou Malá Lhota, Malechovice, Hůra (obec Nepřívec), Troskovice
N 1787–1896, O 1787–1878, Z 1787–1899
rejstříky, pokud byly pořízeny, nebyly archivu předány

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Sobotce)

Farní úřad Lískovice
Lískovice, Domoslavice, Kouty, Sukorady, Sylvárův Újezd
N 1787–1884, O 1787–1848, Z 1787–1836
rejstříky N, O, Z, pokud byly pořízeny, nebyly archivu předány

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Petrovicím, dnes okr. Hradec Králové)

Farní úřad Libuň
Libuň, Březka, Čimyšl, Holenice, Hrdoňovice, Jinolice, Jivany, Jivina, Kněžnice a Javornice, Ktová – část (viz též Hrubá Skála), Libunec, Pařezská Lhota, Semínova Lhota, Tachov, Troskovice, Újezd pod Troskami
N 1680–1891, O 1680–1888, Z 1698–1845; rejstříky N z let 1838–1881
rejstříky pro O a Z chybí

(od roku 1878 působila samostatná farnost v Újezdě pod Troskami s obvodem Újezd pod Troskami, Hrdoňovice, Ktová, Semínova Lhota, Troskovice s osadami Jivina, Křenovy a Tachov v okr. Semily)

Farní úřad Lužany
Lužany, Kamenice, Kovač, Konecchlumí, Pustá Proseč, Řeheč, Úlibice
N 1662–1893, O 1662–1893, Z 1666–1893; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Markvartice
Markvartice a osady Mrkvojedy a Spařence, Hřmenín, Příchvoj a osada Netolice, Rakov a osada Leština, Skuřina, Zajakury
N 1743–1866, O 1743–1859, Z 1745–1859; rejstříky N z let 1743–1866

(před rokem 1743 byly Markvartice filiální k Sobotce)

Farní úřad Miletín
Miletín, Bezník, Borek, Červená Třemešná, Dobeš, Chroustov, Lukaveček, Miletínek, Rohoznice, Tetín, Trotinka, Třebihošť, Úhlejov, Vidoň, Zdobín, Želejov
N 1636–1886, O 1660–1865, Z 1665–1865; rejstříky N, O, Z

(v období předbělohorském tu působili kněží nekatoličtí)

Farní úřad Mladějov
Mladějov a osady Bacov, Loveč, Pařízek a Skaňšov, Hubojedy, Roveň a osada Kozlov, Plhov, Střeleč, Zámostí, Zápolí
N 1740–1865, O 1740–1865, Z 1740–1868; rejstříky N z let 1740–1767

(před rokem 1743 byla farnost filiální k Sobotce)

Farní úřad Mlázovice
Mlázovice, Mezihoří, Šárovcova Lhota
N 1738–1895, O 1738–1868 Z 1738–1900; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1738 byla farnost filiální k Hořicím)

Farní úřad Nemyčeves
Nemyčeves, Miličeves, Vitiněves
N 1784–1899, O 1784–1869, Z 1784–1877; rejstříky pouze do poloviny 19. století

(před rokem 1784 byla farnost filiální k Jičínu)

Farní úřad Nová Paka
Nová Paka, Brdo – část (viz též Úbislavice), Heřmanice, Krsmol, Kumburský Újezd, Podlevín, Roškopov, Stará Paka, Studénka, Štikov, Ústí, Vlkov, Vrchovina
N 1671–1882, O 1671–1899, Z 1704–1877; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Osenice
Osenice, Bačalky, Brodek, Dětenice, Dolní Rokytňany, Horní Rokytňany, Lično, Prodašice, Ujkovice
N 1658–1886, O 1658–1865, Z 1702–1865; rejstříky N z let 1715–1824

Farní úřad Ostružno
Ostružno, Brada, Březina, Čejkovice, Dolní Lochov, Holín, Horní Lochov, Ohaveč, Prachov, Rybníček, Staré Místo
N 1715–1881, O 1715–1881, Z 1715–1899
rejstříky jsou neúplné

(před rokem 1715 byla farnost filiální ke Kopidlnu, starší obvod byl větší o Hlásnou Lhotu, později patřící do obvodu Veliš, a poté opět do Ostružna)

Farní úřad Pecka
Pecka, Arnoštov, Bělá u Pecky, Bukovina u Pecky, Dolní Javoří, Horní Javoří, Kal (s Bezníkem), Lhota u Pecky, Radkyně, Staňkov, Stupná, Uhlíře, Vidonice
N 1655–1899, O 1655–1893, Z 1660–1893; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Popovice
Popovice, Butoves, Hubálov, Tuř
N 1784–1888, O 1784–1853, Z 1784–1853; rejstříky do poloviny 19. stol.

(před rokem 1784 byla farnost filiální k Jičínu)

Farní úřad Radim
Radim, Dolánky, Dřevěnice, Lháň, Podhájí, Soběraz, Studeňany, Tužín, Valdice
N 1765–1880, O 1765–1860, Z 1765–1850; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1765 byla farnost filiální k Pecce; titulní list nejstarší matriky uvádí faru k roku 1765)

Farní úřad Samšina
Samšina, Blata, Držtěkryje a osady Betlem a Všeliby, Ohařice
N 1720–1881, O 1720–1881, Z 1720–1882; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1720 byla farnost filiální k Sobotce)

Farní úřad Slatiny
Slatiny, Liběšice, Žitětín
N 1769–1855, O 1769–1866, Z 1769–1866
rejstříky jsou neúplné

(před rokem 1769 byla farnost filiální ke Kopidlnu)

Farní úřad Sobčice
Sobčice, Ostroměř, Podhorní Újezd, Vojice
N 1716–1860, O 1716–1860, Z 1716–1860; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1716 byla farnost filiální k Chomuticím a Hořicím)

Farní úřad Sobotka
Sobotka, Březno, Čálovice, Kdanice a Trní, Lavice, Nepřívěc a Stéblovice, Ošťovice, Staňkova Lhota, Spyšová, Střehom, Vesec u Sobotky
N 1659–1880/1900/, O 1659–1895, Z 1659–1893; rejstříky N 1787–1881, ostatní 1839–1881

Farní úřad Úbislavice
Úbislavice, Brdo – část (viz též Nová Paka), Česká Proseč, Chloumek, Stav, Štěpanice, Zboží
N 1787–1870, O 1787–1870, Z 1787–1870; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Nové Pace)

Farní úřad Veliš
Veliš, Batín, Bukvice, Dolany, Chyjice, Jičíněves, Kostelec, Křelina, Hlásná Lhota, Nadslav, Podhradí, Střevač, Šlikova Ves, Štidla, Vesec, Vokšice
N 1685–1871, O 1685–1878, Z 1685–1901; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Vršce
Vršce, Běchary, Běchárky, Labouň, Slavhostice
N 1787–1866, O 1787–1866, Z 1787–1866; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1787 byla farnost filiální ke Kopidlnu)

Farní úřad Vysoké Veselí
Vysoké Veselí, Hrobičany, Sběř, Velešice, Veselská Lhota, Volanice – část (viz též Žlunice)
N 1742–1893, O 1742–1894, Z 1742–1864; rejstříky N 1764–1785, 1823–1893, O 1764–1785, 185l–1894, Z 1764–1785, 1823–1864

(před rokem 1742 byla farnost filiální k Velešicím)

Farní úřad Železnice
Železnice, Bradlecká Lhota, Březka, Cidlina, Doubravice, Kyje, Pekloves, Podůlší, Těšín, Újezdec, Zámezí
N 1751–1871/1900/, O 1751–1884, Z 1751–1890; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1751 byla farnost filiální k Jičínu; při studiu matrik této fary je třeba sledovat i matriky farnosti Libuň)

Farní úřad Žlunice
Žlunice, Češov, Dvoříště, Chroustov, Kozojedy, Kozojídky, Sekeřice, Volanice – část (viz též Vysoké Veselí), Židovice
N 1668–1891, O 1669–1891, Z 1668–1895; rejstříky N, O, Z

❑

FARNOSTI OKRESU SEMILY

Farní úřad Bozkov
Bozkov, Bítouchov u Semil – část (viz též Semily), Jesenný s osadou Bohuňovsko, Příkrý – část (viz též Roprachtice a Semily), Roztoky, Spálov
N 1695–1900, O 1695–1899, Z 1695–1896; rejstříky N, O, Z

(fara byla nejdříve filiální k Semilům)

Farní úřad Harrachov
Harrachov, Nový Svět, Rýžoviště
N 1787–1883, O 1787–1893, Z 1787–1890; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Rokytnici nad Jizerou)

Farní úřad Horní Branná
Horní Branná, Valteřice
N 1648–1895, O 1648–1895, Z 1661–1874; rejstříky N, O, Z

(nejstarší matriky z let 1648–1699 jsou též pro pozdější farnosti Dolní Branná, Horní Štěpanice, Jilemnice, Poniklá a Vítkovice; Dolní Branná se stala samostatnou farností od roku 1863)

Farní úřad Horní Štěpanice
Horní a Dolní Štěpanice s osadami Rychlov, Štěpanická Lhota a Zákoutí, Benecko, Mrklov a osada Žalý
N 1700–1883, O 1700–1875, Z 1722–1829
rejstříky jsou pouze pro zápisy z 19. stol.

Farní úřad Hrubá Skála
Hrubá Skála s osadami Bohuslav, Bukovina, Doubravice, Rokytnice a Želejov, Hnanice, Nová Ves, Podhájí, Radeč, Radvánovice, Sedmihorky (osada obce Karlovice)
N 1802–1880, O 1802–1884, Z 1802–1884; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1802 patřily Hrubá Skála, Bukovina, Nouzov, Podháj, Nová Ves, Doubravice, Hnanice a Radvánovice k farnosti přáslavické, resp. turnovské, Želejov a Rokytnice k libuňské a Bohuslav a Radeč k vyskeřské)

Farní úřad Jablonec nad Jizerou
Jablonec nad Jizerou s osadami Dolní Dušnice, Končiny a Vojtěšice, Bratrouchov s osadami Brno a Hejlov, Buřany, Horní Dušnice
N 1722–1895, O 1760–1867, Z 1772–1889; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1722 byla farnost filiální k Rokytnici nad Jizerou)

Farní úřad Jilemnice
Jilemnice a osada Jilem, Horní Sytová a Arnoštov (Ernstthal), Hrabačov, Víchová
N 1765–1895, O 1765–1882, Z 1770–1885
rejstříky začínají 2. pol. 19. stol.

(před rokem 1765 byla farnost filiální k Horní Branné)

Farní úřad Křížlice
Křížlice, Roudnice
N 1784–1888, O 1785–1853, Z 1785–1853; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1784 byla farnost filiální k Vítkovicím a ještě dříve k Poniklé)

Farní úřad Libštát
Libštát, Bělá – část (viz též Nová Ves nad Popelkou), Bystrá nad Jizerou, Čikvásky, Košťálov a osada Valdice, Nová Ves nad Popelkou (část), Pohoří, Svojek
N 1719–1899, O 1719–1899, Z 1719–1899; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1719 byla farnost filiální k Nové Pace)

Farní úřad Lomnice nad Popelkou
Lomnice nad Popelkou, Chlum, Košov s osadou Morcinov, Ploužnice, Rváčov s osadami Černá, Dráčov, Skuhrov a Tikov, Stružinec s osadou Nové Dvory (dříve Xaverovice), Stará Lomnice, Tuhaň s osadou Bezděčín, Veselá s osadami Vranovsko – část, Želechy (dříve Rudolfovice); zápisy N pro Vranovsko č. p. 6, 7, 8, 9 jsou vedeny pod obcí Veselá, ve farnosti Rovensko pod Troskami
N 1668–1890, O 1668–1871, Z 1668–1869
rejstříky pro období 1668–1842

Farní úřad Loučky
Loučky, Besedice s osadami Hamštejn, Michovka a Zbirohy, Klokočí s osadami Prackov a Smrčí, Rakousy a osada Rohliny
N 1793–1896, O 1793–1871, Z 1793–1879
rejstříky začínají po roce 1850

(před rokem 1793 byla farnost filiální k Turnovu)

Farní úřad Loukov
Loukov, Dolní Sytová, Háje nad Jizerou, Rybnice
N 1695–1893, O 1695–1888, Z 1695–1889
rejstříky začínají teprve rokem 1755

(před rokem 1695 byla farnost filiální k Semilům)

Farní úřad Mříčná
Mříčná, Horní Sytová – část (viz též Jilemnice), Kundratice, Peřimov
N 1770–1869, O 1770–1881, Z 1771–1868
rejstříky, pokud byly pořízeny, nebyly archivu předány

(před rokem 1770 byla farnost filiální k Jilemnici a ještě dříve k Horní Branné)

Farní úřad Nová Ves nad Popelkou
Nová Ves nad Popelkou, Bělá – část (viz též Libštát), Syřenov, Žďár u Kumburku
N 1787–1884, O 1787–1890, Z 1787–1890; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1787 byla farnost filiální k Lomnici nad Popelkou)

Farní úřad Paseky nad Jizerou
Paseky nad Jizerou a místní část Havírna
N 1789–1874, O 1789–1876, Z 1789–1876; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1789 byla farnost filiální k Vysokému nad Jizerou; fara ustavena v roce 1852)

Farní úřad Poniklá

Poniklá a osada Nová Ves, Jestřabí, Víchovská Lhota a pouze část obce Bratrouchov – 1 dům (jinak viz Jablonec nad Jizerou), Roudnice – část (jinak viz Křížlice), Stromkovice

N 1700–1893, O 1700–1873, Z 1750–1874

rejstříky jsou zpracovány jen částečně

(před rokem 1700 byla farnost filiální k Horní Branné; než byla r. 1783 ve Vítkovicích zřízena samostatná fara, patřila sem i tato ves s osadou Skelné Hutě)

Farní úřad Přepeře

Přepeře, Čtveřín a osada Doubí, Lažany, Ohrazenice, Příšovice

N 1784–1890, O 1784–1877, Z 1784–1890

rejstříky N do roku 1862, O a Z pouze do roku 1828

(před rokem 1784 byla farnost filiální k faře Všeň)

Farní úřad Rokytnice nad Jizerou

Rokytnice nad Jizerou s osadami Dolní Rokytnice, Horní Rokytnice, Františkov, Hranice, Hleďsebe, Rokytno, Studená, část Horní Dušnice (viz též Jablonec nad Jizerou), před rokem 1787 též Harrachov, Nový Svět a Rýžoviště

N 1696–1898, O 1696–1872, Z 1784–1890; rejstříky N, O, Z

(před rokem 1696 byla fara filiální k Horní Branné)

Farní úřad Roprachtice

Roprachtice, Helkovice, Příkrý – 2 domy (jinak viz Bozkov a Semily), Přívlaka, Škodějov

N 1755–1871, O 1755–1879, Z 1755–1876

rejstříky N a Z jsou zlomkovité, rejstříky O chybí vůbec

(před rokem 1755 byla farnost filiální k Vysokému nad Jizerou a nejdříve k Horní Branné)

Farní úřad Rovensko pod Troskami

Rovensko pod Troskami s osadou Liščí Kotce a Křečovice, osady Blatec, Borek a Štěpánovice obce Hnanice (jinak viz Hrubá Skála), Roudný – osada obce Karlovice (jinak viz Turnov), Václaví – osada obce Volavec (jinak viz Tatobity), Kotelsko, Veselá a osada Bítouchov, Vranovsko – část (jinak viz též Semily), Žďár, Žernov s osadami Poddoubí nebo též Podtýn, Sýkořice a Proseč – část (jinak viz Tatobity)

N 1684–1890, O 1684–1867, Z 1684–1865; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Roztoky u Jilemnice

Roztoky, Dolní Kruh, Karlov, Martinice, Tample

N 1768–1896, O 1768–1891, Z 1768–1896

rejstříky od roku 1784

(před rokem 1768 byla farnost filiální k Jilemnici a v nejstarší době k Horní Branné)

Farní úřad Semily
Semily s částí Nouzov, Podmoklice a Řeky–Jizerodolí, Benešov s částí Muchov, Bořkov, Bítouchov, Hořensko a osada Světlá, Chuchelna, Lhota a osada Komárov, Nedvězí a osada Sutice, Příkrý, (viz též Roprachtice a Bozkov), Slaná, Záhoří a osada Proseč
N 1682–1900, O 1682–1896, Z 1682–1890; rejstříky N, O, Z

Farní úřad Studenec
Studenec, Rovnáčov, Martinice
N 1776–březen 1893, O 1776–1880, Z 1776–1872
rejstříky teprve z 20. let 19. stol.

Farní úřad Tatobity
Tatobity, Lestkov s osadou Kozákov, Proseč – část (viz též Rovensko pod Troskami), Volavec a Kvítkovice (viz též Turnov), Žlábek
N 1767–1889, O 1767–1891, Z 1767–1891; rejstříky N z let 1796–1889, Z 1829–1891, rejstříky O nedochovány

Farní úřad Turnov
Turnov a osady Hruštice, Bělá, Bukovina u Bělé, Chloumek, Rohliny, Karlovice a osady Přáslavice a Svatoňovice, Loktuše, Loučky a osady Dubecko, Hrachovice, Chutnovka, Kvítkovice (viz též Tatobity), Sekerkovy Loučky a Stebno (dříve též Stebeň), Mašov s osadou Kadeřavec a Pelešany, Nová Ves – část (Končina, Kyselov), Nudvojovice
N 1699–květen 1897, O 1706–1899, Z 1706–duben 1894
rejstříky jsou dochovány až od 2. pol. 19. stol.

(v Hruštici, Nudvojovicích a Přáslavicích byly dříve filiální kostely; nejstarší matriky zničeny při požáru města v roce 1707)

Farní úřad Vítkovice
Vítkovice s místní částí Skelné Hutě, Dolní a Horní Mísečky
N 1784–květen 1899, O 1785–1863, Z 1785–1863
rejstříky, pokud byly vypracovány, nebyly archivu předány

(před rokem 1784 byla farnost filiální k Poniklé a ještě dříve k Horní Branné)

Farní úřad Všeň

Všeň s osadami Mokrý a Ploukonice, Kadeřavec – část (viz též Turnov), Kacanovy – část (viz též Vyskeř), Modřišice a Podhájí, Olešnice a osada Pohoří, osada Břehy obce Žďár, osada Skokovy obce Žehrov (poslední dvě lokality dnes v okr. Mladá Boleslav)

N 1663–1881, O 1663–1863, Z 1688–1878

rejstříky N a O, pokud byly vypracovány, nebyly archivu předány, rejstříky Z až od roku 1818

Farní úřad Vyskeř

Vyskeř s osadami Drahoňovice, Lažany, Mladostov, Poddoubí a Skalany, Krčkovice, Vrchy a Kacanovy – část (viz též Všeň), Troskovice – Semín (viz též Újezd pod Troskami)

N 1789–1866, O 1789–1858, Z 1789–1854

rejstříky, pokud byly vypracovány, nebyly archivu předány

(před rokem 1789 byla farnost filiální k Turnovu)

Farní úřad Vysoké nad Jizerou

Vysoké nad Jizerou, Sklenařice, Stará Ves, Tříč, Stanový (viz Zlatá Olešnice, okr. Jablonec nad Nisou), Helkovice pouze 2 domy (jinak viz Roprachtice), Roprachtice 1 dům

N 1695–1884, O 1695–1863, Z 1695–1884

rejstříky N od roku 1790, rejstříky O, Z, pokud byly vypracovány, nebyly archivu předány

Farní úřad Zálesní Lhota

pouze Zálesní Lhota

N 1760–1897, O 1760–1891, Z 1760–1899

rejstříky jsou pořízeny teprve od 20. let 19. stol.

(před rokem 1760 byla farnost filiální ke Studenci)

Dějepisci a dějepisectví Sobotecka
(Historie – vlastivěda – kronikářství – vzpomínky)

Karol Bílek

Minulost města Sobotky a jejího okolí se těšila již odedávna zájmu mnoha badatelů. Byli to prostí venkované i historikové z povolání, obrozenečtí kněží a učitelé stejně jako zájemci z dalších různých profesí. Výsledkem jejich činnosti jsou prosté kronikářské zápisy na přídeštích knih, uložených dnes převážně v knihovnách okresního muzea a státního okresního archivu v Jičíně (nejvýznamnější je sobotecký graduál s vazbou datovanou k r. 1582), jsou to dále kroniky obcí, škol, far i jednotlivců, vedené s různým úsilím a zaujetím, jsou to konečně i tištěná díla nestejné hodnoty a různého poslání. Ale ať je to prostý rukopis, turistický průvodce či vědecké dílo, ze všech vyvěrá láska k historii milovaného kraje.

V tomto přehledu se samozřejmě nemohu zabývat veškerou literaturou o Sobotecku, veškerými rukopisnými prameny, věnujícími se jeho historii. Vybírám převážně jen díla historická, zabývající se dějinami území od počátku středověku. Z toho důvodu vynechávám bohatou literaturu archeologickou (Zoltán Drenko, Jan Filip, Miroslav Hataš, Jan Klápště, Jan Prostředník, Josef Severa, Rudolf Turek, Eva Ulrychová, Jiří Waldhauser, Vít Weber a další amatéři i profesionálové), přírodovědeckou (František Kropáček, Karel Samšiňák, Bohumil Slavík, Josef Šulc), národopisnou (Dušan Fiedler, Pavel Krejčí, Dagmar Lachmanová, Eva Lososová, Josef V. Scheybal, Jiří Trejbal), literárně historickou (Olga Bičišťová-Hurská, František Černý, Dagmar Faměrová-Balcarová, Alois Havel, Václav Hejn, Václav Frýba, Josef Knap, Jana Knapová, Mojmír Otruba, Jaromír Plch, Jaroslav Šimůnek, Jaroslav Šulc, Jaroslava Vařilová-Linková a mnozí další badatelé, zvláště o básnících Václavu Šolcovi a Fráňovi Šrámkovi – v této souvislosti je třeba zmínit ještě alespoň Františka Baťhu a Františka Buriánka), literaturu k dějinám umění (Alois Kafka, Zdeněk Kalista, Jiří Kropáček, Naděžda Melniková-Papoušková, Karel Samšiňák, Josef V. Scheybal, Miloš Suchomel, Břetislav

Štorm, Otakar Votoček), k dějinám hudby (Jaromír Kuchař, Gabriela Mačenková, Eva Mikanová), příspěvky numismatické (Karel Peukert, Jaroslav Šůla) i z dalších vědních oborů a samozřejmě autory poezie a prózy. Také nemohu ani vyjmenovat veškeré drobné průvodce, sborníky a jiné tiskoviny, které o minulosti města a okolí existují, ale které většinou vycházejí z nejdůležitějších prací, jichž si povšimnu dále. Zdaleka také nemohou být registrovány všechny i významné články a studie časopisecké a sborníkové. A neuvádím ani všeobecně známé edice, naučné slovníky a přehledné práce o českých dějinách se zmínkami o našem kraji.

Až do konce 18. století nenacházíme žádný vážnější pokus o zachycení historických událostí na Sobotecku. Historii regionu se nevěnovali ani sobotečtí duchovní, ač někteří z nich byli literárně činní (Adam Ignác Mladota ze Solopisk, Ignác Šuma z Vlastislavi aj.), ani jičínští jezuité, třebaže prokazovali historické zájmy (Bohuslav Balbín, Josef Lauritsch), nemluvě už o kosteckých pánech, i když mnozí z nich též měli literární ambice (např. Heřman a Humprecht Jan Černínové z Chudenic). Nevznikly zde žádné kroniky, jaké psali měšťané v Mladé Boleslavi či v Turnově – a tak čestnou výjimkou je historický zápis kostelníka Jana Sobotky o zcizení sobotecké monstrance za třicetileté války, zaznamenaný na přídeští soboteckého graduálu. Vztahuje se k roku 1639.

Počátky vážného zájmu o dějiny města se datují až do poslední čtvrtiny 18. století. Nebylo to však z důvodů vědeckých, nýbrž ryze praktických. Sobotka se v letech 1778 – 1783 dostala do vleklého sporu s kosteckou vrchností a musela si dát do pořádku svůj archiv. Tohoto úkolu se ujal městský radní Raymund Šolc (1740 – 1819). Byl to soukeník, ale v mládí vystudoval nižší gymnázium, takže ovládal i němčinu a latinu, opisoval historické knihy, a tak byl pověřen i touto prací. Je charakteristické, že se město rozhodlo pro něho a ne pro městského syndika či kancelistu.

Jako výsledek této práce vzniklo jeho *Inventarium aneb Sepsání archivu při magistrátu města Sobotky se vynacházející* z roku 1787. Archiv města jím roztříděný a sepsaný se zachoval téměř v úplnosti až do dnešních dnů; ztráty lze alespoň částečně nahradit právě regesty zmíněného inventáře. Vznikl tak solidní základ pro další bádání o historii města. Škoda, že Šolc sám se nepokusil o zpracování dějin Sobotky či nezaznamenal kronikářsky období svého života.[1]

Takto vznikala první díla o minulosti města až v počátcích národního obrození. Jsou to rukopisy soboteckých děkanů F. X. Schauera a F. M. Vetešníka a zápisy magistrátního úředníka F. Steinbrennera.

František Xaver Schauer (1776 – 1838) pocházel z Vysokého Mýta. Do Sobotky přišel r. 1815 po skonu děkana Vavrouše a žil zde až do své smrti. Od r. 1819 byl též kanovníkem vyšehradským. O jeho historických zájmech mnoho nevíme; sbíral prameny k historii města, zvláště děkanství, rozmnožil děkanskou knihovnu, významnějších stop své činnosti však nezanechal. Výsledky svého bá-

dání zapisoval do *Pamětní knihy o panství kosteckém, zvláště pak o Sobotce,* která obsahuje hlavně opisy privilegií a různých listin, není však dokončena. Vlivem prací jeho slavného nástupce upadly Schauerovy zásluhy brzy v zapomenutí.[2]

František Matějovič Vetešník (1784 – 1850) se narodil v Jizerním Vtelně. V české literatuře je znám jako člen básnické družiny Jungmannovy a jako přítel *libuňského jemnostpána* Antonína Marka. Na Sobotecku působil jako kaplan v Dolním Bousově (1815 – 1819), potom byl farářem markvartickým (1819 – 1838) a po smrti F. X. Schauera se dostal na sobotecké děkanství, kde zůstal až do konce svého života.[3] Jeho historické práce vznikly hlavně v Markvarticích a v Sobotce. Již způsob, jakým psal markvartickou farní pamětnici a jak zavedl i jiné úřední knihy na faře i ve škole, zaslouží uznání.[4] Když přišel do Sobotky, pokračoval v Schauerově práci. Sebral mnoho cenných dokladů k historii Sobotky a celého kosteckého panství. Z jeho korespondence vidíme, že mu prameny opatřoval i Josef Myslimír Ludvík na Náchodsku, že prostudoval děkanský i městský archiv sobotecký i vrchnostenský archiv na Kosti; čerpal i z literatury, kterou si nechal posílat od svých přátel. Bohužel, většina jeho korespondence, která by osvětlila mnohé podrobnosti, je ztracena. Stejný osud postihl jeho bohatou knihovnu.[5]

Po sebrání pramenů přistoupil Vetešník k jejich shrnutí. Vzniklo tak německy psané dílo *Fideicommissherrschaft Kost und Rakow*, které později zkráceně přepsal do češtiny a použil jako hlavní část úvodu nově založené děkanské pamětnice sobotecké z roku 1844.

V této práci se zabývá popisem panství, národopisem, současným stavem, hlavně ale minulostí Kostecka. Využívá i údajů Schallerových a Sommerových.[6] Zachází často do podrobností, podává důkladné statistiky (pohyb půdy podle josefinského a stabilního katastru a jiné), ale samotné dějiny omezuje na vypsání jednotlivých vládnoucích rodů kosteckých pánů i s důkladnými rodokmeny, na opisy městských privilegií a jiných listin a na náboženské dějiny z katolického hlediska. Přesto má toto dílo základní důležitost a vycházejí z něho všechna další zpracování dějin kraje. Část byla otištěna Josefem Ortem a Vladimírem Šulcem ve Věstníku soboteckém roku 1942.

Pozdější Vetešníkovy články, uveřejňované převážně v Časopise katolického duchovenstva, pojednávají o datu narození Krista a podobně. Nemají z dnešního pohledu již žádnou praktickou cenu a dokazují, jak stárnoucí a nemocný Vetešník ztrácel ke konci života zájem o současné události.

Velké zásluhy si získal Vetešník během svého působení v Sobotce (spolu s kaplanem Damiánem Šimůnkem a kantorem Františkem Kendíkem) o soboteckou školu. Dosáhl i jejího rozšíření o třetí třídu. Vycházela odtud v té době generace reprezentovaná jmény František Věnceslav Jeřábek, Josef Ladislav Turnovský, Václav Šolc, František Dvorský, Václav Jaromír Černý, Jindřich Šolc

a další. Všichni byli vychováni v lásce k vlasti a její historii (někteří vzpomínají, že to byla hlavně zásluha Šimůnkova) a o většině ještě uslyšíme v dalších letech.

Dílo třetího soboteckého historika prvé poloviny 19. století, magistrátního počtvedoucího a dlouholetého nezkoušeného radního Františka Steinbrennera (1779 – 1852) není ani rozsáhlé, ani příliš významné. Nazývá se *Memorabilien* a vznikalo po roce 1835 v důsledku guberniálního nařízení z 31. srpna 1835 o vedení pamětních knih obcí. Jsou to stručné německé zápisy o historii Sobotky, mnohdy chybné. Teprve 19. století je zachyceno podrobněji, zápisy nabývají na ceně. Rok 1848 je vylíčen obšírně a česky, ale pak zápisy končí.

Dalším reprezentantem této generace je František Alois Vacek-Kopidlanský (1779 – 1854). Téměř celý život od vysvěcení roku 1806 působil v Kopidlně, s výjimkou let 1809 – 1813, kdy byl farářem na Samšině. Napsal četné články a knihy, které se převážně zabývaly regionálními dějinami. Přispíval do Časopisu českého muzea, do Přítele mládeže a dalších pražských a vídeňských periodik. Na Samšině ho zaujaly gerstorfské náhrobníky a mince zalitá do zvonu místního kostela. Článek o tom vyšel v Hormayerově Archivu roku 1817 a vzbudil i pozornost Josefa Dobrovského.[7]

Z počátku čtyřicátých let máme dochován také sešit deníkových vzpomínkových zápisů učitelského pomocníka Matěje Balcara z Mrkvojed (1816 – 1878). Zachycuje období učitelských studií, vandrování, domácího učitelování a končí nástupem na uvolněné učitelské místo v Dobšíně. Škoda, že si své živě psané zápisky nevedl i později, když učil v Sobotce.[8]

Druhá polovina 19. století je obdobím činnosti několika historiků vyšlých ze soboteckých škol a odchovaných gymnázii v Jičíně a v Mladé Boleslavi. Z nich mají pro soboteckého dějepisectví největší význam František Ivan Dvorský (1839 až 1907), pozdější ředitel Archivu země české,[9] a Jindřich Šolc (1841 – 1916), primátor královského hlavního města Prahy.[10] Oba zanechali četné výpisy z nejrůznějších prací a pramenů o svých předcích i o Sobotecku. Publikovali ovšem o tomto kraji jen několik drobných článků, hlavně v Boleslavanu; ke zpracování materiálu se nedostali. Snad se k tomu chystal Dvorský, jak svědčí materiál v jeho pozůstalosti.[11]

Roku 1872 vychází pro školní potřebu populární stručná knížka Jana Václava Smrže (1835 – 1921) *Dějiny města Sobotky a jeho okolí.* Tento učitel napsal i jiné pomůcky pro vyučování vlastivědy ve škole, které však nezanechaly hlubších stop a upadly brzy v zapomenutí.[12]

Toto období přináší také pozvolný rozmach kronikářství. Pravidelně se píší kroniky farní (zvláště zajímavá je markvartická), začínají školní (živé jsou zápisy Hurychovy na Mladějově, Janského na Samšině, Sakařovy v Sobotce), ale i rodinné (Rulcova v Sobotce, Valentova v Dolním Bousově, Macounova v Oseku, o něco později Ječných na Rytířově Lhotě), ovšem málo se vedou kroniky spolkové a téměř vůbec v tomto období nejsou zřízeny kroniky obecní. Inspirací pro

Antonín Sakař, ředitel škol v Sobotce.

zajímavé zápisy byla v této době zvláště válka prusko-rakouská roku 1866. Ta dokonce přiměla spyšovského Jana Špínu k obsáhlému zápisu na přídeští Beckovského *Poselkyně*.[13] O něco později vznikaly kronikářské záznamy soboteckých měšťanů F. X. Macháčka (nar. 1797) a Antonína Šolce (1811 – 1874).

Teprve roku 1882 vychází prvé důležitější tištěné dílo o Sobotecku. Je to *Památník soboteckých a okolních rodákův*, vytištěný v Jičíně. Uspořádal ho libáňský okresní tajemník Václav Jaromír Černý (1832 – 1883), dopisující člen Archeologického sboru Muzea Království českého v Praze.[14] Dějepisný a národopisný obraz města a kraje je doplněn chronologickým seznamem děkanů a částečným přehledem primasů, konšelů a starostů města. Důležitý je i seznam spolků, které v té době v Sobotce existovaly. Nejcennější částí díla je však abecední soupis významných rodáků z města i z okolí a jejich životopisy s ukázkami z jejich prací (poezie, beletrie, vzpomínky i odborné práce).

Roku 1892 začal v Sobotce vycházet *Věstník soboteckých*. Vydával ho Hospodářský spolek pro okres soboteckých, později Hospodářské družstvo. Již z toho vyplývá jeho hlavní zaměření na zemědělskou problematiku. Přesto se v něm stále

více uplatňovala i vlastivědná stránka a čas od času se objevovaly více či méně dobré historické články. V prvém období do roku 1932 o to měl největší zásluhu ředitel sobotecké školy Antonín Vojtěch Sakař, poslanec Jindřich Gustav Maštálka, později profesor Jaroslav Pažout, lékárník Jaroslav Macoun a učitel, pak ředitel sobotecké školy Josef Bureš, který časopis v letech 1896 – 1932 redigoval. Tématy článků byly historické památky (sobotecký kostel, Humprecht, Kost), osobnosti, archeologie, dějiny školství atd. Kromě jmenovaných přispívali vlastivědnými články např. student Jaromír Kuchař, generál Josef Pícek, jičínský profesor Antonín Martínek, pamětník Václav Vilímek, r. 1920 byl otištěn článek k jubileu prof. Josefa Pekaře, jednou studií přispěl i univerzitní profesor Josef Vítězslav Šimák.[15]

Nejvýznamnější sobotecký historik tohoto období Antonín Vojtěch Sakař (1835 – 1920)[16] působil v Sobotce od roku 1866 jako učitel, v letech 1870 – 1904 jako ředitel školy. Byl vůdčím činitelem veškerého kulturního a společenského života ve městě. Zajímal se intenzívně o dějiny celého kraje, prostudoval podrobně děkanský a městský archiv v Sobotce, byl iniciátorem sbírek pro Jubilejní a Národopisnou výstavu v devadesátých letech. Mnoho materiálu shromáždil pro vznikající sobotecké okresní muzeum, otevřené roku 1912. Zachránil tak mnoho písemností cechovních i jiných, sbíral též po venkově. Ke své práci studoval i v kosteckém archivu a již od devadesátých let uveřejňoval ve Věstníku soboteckém historické články. Ke konci svého života přistoupil k souhrnnému zpracování výsledků svého bádání a v letech 1911 – 1918 otiskl jako přílohu Věstníku soboteckého *Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875.*

Tato práce o 432 stranách je zatím nejobsáhlejší ze všech, které byly o Sobotce napsány. Má však četné nedostatky. Sakař v ní použil pramenů z městského, děkanského i kosteckého archivu, dlouze je cituje, ale nepřesně a s nepřesnými signaturami. Dále znal rukopisy soboteckých měšťanů F. X. Macháčka a Antonína Šolce, četl i zápisy vrchnostenského úředníka J. A. Pitra,[17] a konečně i výpisky soboteckého městského tajemníka a pozdějšího poslance Jindřicha Gustava Maštálky (1866 – 1926). Měl k dispozici studijní knihovnu, kterou při soboteckém městském úřadě založil právě Maštálka,[18] znal i díla Pekařova a Šimákova.

Celá kniha je rozdělena do 32 kapitol a má těžiště v novověku, který mohl Sakař nejlépe podle vlastních zážitků zpracovat. Často se dostává až přes vytyčenou hranici roku 1875. Zde je také kniha nejcennější, i když zabíhá do neúměrných podrobností. Naopak první kapitoly počínají dějiny pohanskou dobou a jsou stejně jako následující líčení soboteckého středověku zatíženy různými romantickými názory. Do práce jsou zahrnuty i kapitolky z národních dějin, které rozsah díla ještě více zatěžují. Navíc jsou použita jen populární díla o českých dějinách, např. Palackého vůbec necitoval. Stejně tak neznal základní pramenné edice. Tak se nevyvaroval řady chyb a nepřesností, z nichž některé ovšem

musíme připsat na vrub pokročilému věku, chvatné práci a samozřejmě i tiskárně. Část citovaných archiválií je dnes neznámá; na jejich ztrátě má podíl sám Sakař, jeho rodina a ti, kteří mu je půjčovali domů.

Celkově lze o Sakařovi říci, že jeho cíle byly vyšší než jeho možnosti a schopnosti.[19]

Druhý soboteckých historik tohoto období byl rovněž učitel (od r. 1894) a později (1918 – 1927) ředitel zdejší školy Josef Bureš (1865 – 1932). Kromě své redaktorské práce a článků ve Věstníku soboteckém nám zanechal několik příspěvků v jičínském Našem domově (1925 – 1928) a v různých novinách, časopisech a sbornících. Napsal také brožuru o hradě Kosti, která vyšla i v německém překladu.[20]

Zde se také musím alespoň stručně zmínit o třech historicích celostátního významu, kteří se ve svých dílech blíže zabývali Soboteckem a ovlivňovali tak další badatele a zájemce.

Je to August Sedláček (1843 – 1926), který v V. a X. díle *Hradů, zámků a tvrzí Království českého* i v jednotlivých heslech *Ottova slovníku naučného*, vztahujících se k našemu kraji, nashromáždil velmi mnoho materiálu zvláště ke starším dějinám celého území. O návštěvě soboteckého archivu se zmiňuje ve svých *Pamětech z mého života* (Praha 1924).[21]

Dále Josef Vítězslav Šimák (1870 – 1941), který věnoval minulosti Českého ráje nesčíslné množství svých prací. V mnohých se dotýkal přímo i Sobotecka a používal materiálu ze soboteckého městského archivu, v němž studoval. Jsou to studie a edice v různých regionálních novinách a sbornících (Boleslavan, Od Ještěda k Troskám, Lomnicko nad Popelkou aj.), ale je i autorem turistického průvodce po Českém ráji. Byl také vyzván, aby sepsal dějiny Sobotky, ale k této práci se nedostal.[22]

A konečně Josef Pekař (1870 – 1937), autor významné *Knihy o Kosti* (1909, 1911) a neméně významných *Českých katastrů* (1915), z nichž hlavně v prvé podává důkladný obraz společenského i hospodářského života na Kostecku v 17. a 18. století. Však čtyři vydání historického díla – to poslední příkladně editované Františkem Kutnarem – svědčí o mnohém, stejně jako Pekařovo hodnocení pozdějšími historiky i politiky. Z nevydaného 3. dílu *Knihy o Kosti* vyšla nedávno kapitola *Proměny Netolického* (Sobotka 1995, editorka Marie Ryantová). Trochu nespravedlivě zůstává v ústraní Pekařův esej o dějinách krajiny pod Troskami, který poprvé vyšel jako jeden z textů Vikova *Českého ráje* (1930).[23]

Pro Sobotecko mají význam i některá díla mladoboleslavského profesora Františka Bareše (1851 – 1924), např. *Procházky po Boleslavsku*, i jeho mladšího kolegy z gymnázia Zdeňka Kampera (1880 – 1965).[24] Pramenná edice Alb. Hirtze a Julia Helbiga *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der edlen Herren von Biberstein und ihrer Güter* (Liberec 1911) podává v regestech listin historii šlechtického rodu, jenž vládl v 16. století i na Kosti. Přibližně ze stejné doby je mono-

grafie Františka Tischera *Heřman hrabě Černín z Chudenic* (Praha 1903). Soboteckých příslušníků rodu Šlechtů se dotýká kniha A. P. Šlechty *Tradice starého rodu* (Praha 1908).

Ostatní díla a články jsou více méně zdařilými kompilacemi nebo stručnými výtahy výše zmíněných prací. Nemohu zde vyjmenovávat autory všech publikací a jiných vlastivědných příspěvků, větší význam mají jen Josef Bělohlav, Josef Bernard, Josef Boudyš, Václav Durych, Ladislav Novák a František Soukal. Zajímavé jsou vlastivědné rukopisné práce soboteckého písmáka, ševce Jana Kubů (1861 – 1935), které doprovázel svými kresbami.[25]

Na tomto místě je nutno připomenout i autory a díla důležitá pro historii Sobotecka na přelomu 19. a 20. století, která mají charakter pramenů. Kromě Věstníku soboteckého a dalších regionálních novin zachycují vše podstatné např. Kudrnáčův *Adresář politického okresu jičínského* (Turnov 1900 a další vydání), různé statistické lexikony apod.

Velmi cenné je rukopisné dílo soboteckého lékárníka Jaroslava Macouna (1874 – 1945), jehož *Paměti* jsou doprovázeny četnými dokumentárními přílohami a jsou de facto náhradou městské kroniky, založené až po vzniku ČSR.[26] Dílo vznikalo vlastně pro Muzejní společnost a navázal na ně krátce jiný muzejní pracovník Josef Knobloch (1864 – 1933).

Další vzpomínkové práce o Sobotecku publikovali v tomto období např. spisovatelé Josef Ladislav Turnovský, Ladislav Novák a Karel V. Rais, okresní tajemník Jan Mach, truhlář Jan Sedmidubský, starosta František Peča, školní inspektor Ferdinand Mačenka, sobotecký zahradník a nadšený publicista František Dolenský (autor rozsáhlé rodové kroniky), mladějovská pamětnice Eugenie Wüstová aj.[27]

Škoda, že se střediskem historické a vlastivědné práce nestala v roce 1909 vzniklá Muzejní společnost. Ta navázala na sběratelskou činnost z období Jubilejní a Národopisné výstavy v Praze v devadesátých letech, ale kromě uspořádání a zpřístupnění sbírek veřejnosti a založení cenné knihovny nevyvíjela aktivní činnost. (Muzeum bylo umístěno v okresním domě, od r. 1940 na Humprechtě, odkud bylo v osmdesátých letech odvezeno a stalo se součástí Okresního muzea v Jičíně.) Nejpřednějšími činiteli Muzejní společnosti byli sobotečtí učitelé – mimo A. V. Sakaře, K. Zeislové, F. Řeřichové, M. Brixové a dalších zde aktivně pracovala zvláště Gabriela Mačenková (1881 – 1961), která také zpracovala pro sebe i pro své kolegy rukopisnou *Vlastivědu Sobotecka*, podle níž pak v sobotecké škole učili.

Druhé období Věstníku soboteckého je ve znamení nástupu nové generace. Po úmrtí Josefa Bureše převzal roku 1932 redakci odborný učitel Václav Frýba (1900 – 1968) a pozvedl časopis na úroveň dobrého vlastivědného periodika, kterou si udržel až do roku 1942, kdy byl ve svém dvaapadesátém ročníku úředně zastaven.

Nejcennější historické články psali v této době Josef Pícek, Václav Peča, Miloš Pelda, Miroslav Vlach a zvláště zástupci nejmladší generace Josef Ort a Vladimír Šulc, kteří systematicky a kriticky zpracovávali a uveřejňovali materiál děkanského archivu.[28] Po zastavení činnosti časopisu publikovali tito autoři výsledky svých studií v ročenkách a zprávách pražských spolků soboteckých rodáků – Kruhu rodáků a přátel Sobotky a okolí v Praze (1925 – 1947), Mladé Sobotky (1940 – 1947) a po jejich opětovném sloučení ve Zprávách Spolku rodáků a přátel města Sobotky a okolí v Praze (1947 – 1952).[29]

Dobrou publikační základnu pro seznamování veřejnosti s minulostí Sobotecka dávaly badatelům rovněž turnovské *Pojizerské listy,* které za druhé světové války měly dokonce pravidelnou měsíční rubriku pro Kruh rodáků a i jinak poskytovaly prostor pro historické a vzpomínkové články.[30] Podobně, i když v menší míře, tomu tak bylo v jičínském *Hlasu našeho venkova* a katolickém *Českém ráji,* ve stejnojmenném turistickém časopise, v periodikách boleslavských aj.

Z jiných prací tohoto období stojí za zmínku snad jen Frýbův průvodce *Procházka včerejší a dnešní Sobotkou* (Sobotka 1937, nestr.), a obsáhlé dílo jičínského profesora Jaroslava Pažouta (1883 – 1934), rodáka z Oseka, který vedle mnoha článků, uveřejňovaných hlavně v učitelském sborníku Náš domov, zanechal v rukopise obsáhlý spis *Sobotecko v minulosti a přítomnosti.* Je to vyčerpávající kompilace takřka veškeré v té době existující literatury, využívá i pramenných edic a je obohacena výsledky vlastního výzkumu. O rozvětveném rodě Pažoutů ze Sobotecka vyšla roku 1933 v Brně genealogická knížka Miloslava Pažouta *Vývoj českého rodu občanského.*

Mnoho materiálu obsahuje také sborník *K padesátiletí Okresní hospodářské záložny v Sobotce 1882 – 1932* (Sobotka 1932, 65 s. – hlavně rekapitulující stať J. Křiklána) a příslušné oddíly sborníků *Z kraje Cidliny k horní Jizeře* (Jičín 1941, 164 s.) a *Pojizeřím k Labi* (Mladá Boleslav 1940, 205 s.), jakož i kniha Václava Kozáka *Hlasy pokolení* (Mladá Boleslav 1941, 63 s.), určená hlavně rodopiscům.

Překvapuje, že soboteční vlastivědní pracovníci poměrně málo využívali místní knihtiskárny Leopolda Lažana, kde kromě periodik a turistických materiálů vyšla jediná příležitostná vlastivědná publikace Jaroslava Bošiny *Padlým legionářům ze Sobotecka* (1937).

Publikačně se neuplatňovali ani kronikáři Sobotecka. Obecní kroniky byly založeny většinou až po první světové válce, soustavně byly doplňovány málokde. V Sobotce byl kronikářem od roku 1922 do roku 1964 městský tajemník Jan Šolc (1894 – 1970), z okolí je asi nejkvalitnější kronika obce Vesec, založená Josefem Tanečkem (1882 – 1957), s důkladným historickým úvodem (vznikl za pomoci Tanečkova bratrance, ředitele Archivu země české Jana Bedřicha Nováka).[31] Písmácká tradice byla živá i v rodině Ječných na Rytířově Lhotě. Tiskem vydal své vzpomínky ředitel Václav Maria Dufek (1859 – 1950).[32]

Škoda, že mnozí schopní rodáci a obyvatelé své možnosti nevyužívali a o historii svého kraje více nebádali. Platí to třeba o bratranci Josefa Pekaře, řediteli pražské Živnostenské banky Miloši Peldovi (1879 – 1954), jehož kromě zaměstnání vyčerpávala organizátorská práce kolem jednotlivých akcí Kruhu rodáků a redaktorská práce při vydávání rodáckých tisků i sobotecké rodácké stránky v Pojizerských listech,[33] nebo o středoškolské profesorce Zdeňce Hortlíkové (1909 – 1987), člence Pekařova semináře na pražské filozofické fakultě.[34]

A tak nejcennějším příspěvkem k obohacení historie Sobotecka jsou práce Zdeňka Kalisty (1900 – 1982) o Černínech. Tento žák a nástupce Pekařův si již za téma disertační práce na filozofické fakultě Univerzity Karlovy zvolil osobnost Humprechta Černína z Chudenic, později vydal studii o jeho mládí, edici jeho korespondence s císařem Leopoldem I. i edici Humprechtovy korespondence s matkou Zuzanou (poprvé vydanou již Fr. Dvorským). A Černínové jsou zmiňováni také v mnoha jeho dalších článcích a studiích o baroku.[35]

Cenné sobotecké materiály najdeme i v jubilejních sbornících středních škol z Mladé Boleslavi a Jičína[36] a v dílech historiků Františka Roubíka a Karla Kazbundy.[37]

Poprvé byly také v těchto letech souborně publikovány pověsti ze Sobotecka v knihách Jiřího Mrštíka, Jaroslava Mencla a Adolfa Weniga. V budoucnu byly některé z nich ještě mnohokrát převyprávěny.[38]

Po druhé světové válce nastává skutečný rozmach vědeckého bádání o dějinách Sobotecka. Do městského archivu přišel po učiteli Janu Vogelovi-Čechovi studující archivnictví Vladimír Ruda (1922 – 1990) a brzy přistoupil ke zpracování výsledků svého úsilí. Blížilo se totiž 450. výročí povýšení Sobotky na město (r. 1498) a k této příležitosti byl připraven jubilejní sborník vědeckých prací.[39] K práci na něm se sdružili pod redakcí MUDr. Josefa Orta skoro všichni, kteří v té době mohli říci závažné slovo k historii města, a vedle nich byly získány i příspěvky vynikajících mimosoboteckých odborníků. Vznikl tak sborník skutečně vysoké hodnoty. Kromě článků V. Rudy, M. Vlacha, M. Macounové, J. Mencla a dalších domácích autorů se tu setkáváme s příspěvky Rudolfa Turka, Jiřího Čarka, Josefa Nožičky, Anny Livorové a dalších. Zde si však blíže všimnu jen některých čistě historických příspěvků.

Jsou to především dvě stati Jaroslava Mencla (1893 – 1971) o duchovní správě Sobotky, které v podstatě shrnují dosavadní stav poznání. Jejich autor, profesor jičínského učitelského ústavu a dlouholetý konzervátor památkové péče, byl pisatelem mnoha knih a článků nejen o Sobotecku, ale i o Jičínsku a Mnichovohradišťsku. Podstatnou chybou jeho prací však je, že téměř nikdy neuvádí prameny, které měl k dispozici, a málo používá poznámkový aparát.[40]

Práce podplukovníka Miroslava Vlacha (1896 – 1968) zaměřené na genealogii, heraldiku a sfragistiku, vynikají podrobnou znalostí pramenů a literatury, i když se autor nevyvaroval drobných chyb a nepřesností. Cenu má hlavně jeho studie

o kosteckých pánech, která je solidním přehledem majitelů kosteckého panství. Pozdější práce Miroslava Vlacha z dějin hospodářských i jeho velké rukopisné dílo z dějin soboteckého ochotnického divadla dokázaly stále rostoucí úroveň tohoto neúnavného a skromného historika.[41]

Z příspěvků v jubilejním sborníku jsou nesporně nejcennější dva od Vladimíra Rudy: jeho *Stručný historický nástin vývoje Sobotky* a edice všech soboteckých městských privilegií. Z nich musí vycházet každý, kdo se chce zabývat dějinami Sobotky a okolí. Základní význam vzorné edice privilegií ocení každý badatel.[42] A přehled dějin je ve skutečnosti prvou prací, která se kriticky vyrovnává se všemi smyšlenkami, dohady a romantickými příkrasami starších dějin města. Ruda důkladně využil nejen soboteckých pramenů a většiny existující literatury, ale prostudoval i jindřichohradecký černínský archiv, archiv lobkovický z Roudnice a některé prameny z ústředních archivů pražských. Během svého studia u prof. Václava Vojtíška byl důkladně seznámen i s pramennými edicemi, které v práci rovněž použil. Tak vzniklo dokonalé a kritické vylíčení dějin Sobotky od jejího vzniku až do konce 18. století. Následující období je již jen nesoustavným přehledem nejvýznamnějších událostí. Bylo to zaviněno jednak nedostatkem času, ale také tím, že Ruda se speciálně zabýval hlavně obdobím 17. století.

Rudův přehled dějin Sobotky je vlastně upravenou jeho pozdější disertační prací *Sociální poměry v Sobotce po válce třicetileté,*[43] ve které podal přehled a hodnocení pramenů i literatury, přehled starších dějin města a podrobně rozebral poměry v Sobotce ve 2. polovině 17. století. Pro toto období čerpal zvláště z gruntovních knih. Důkladně se zabýval nerovným bojem města s vrchností o zachování plného rozsahu soboteckých privilegií a ukázal na existenci dvou mocenských skupin ve městě. Všiml si i církevní správy v této době, podrobně popsal majetek a činnost soboteckých děkanů, ale jen na okraji jsou zmínky o situaci školy. Závěrem podal podle purkmistrovských rejstříků srovnání některých tehdejších cen a mezd. V podrobnostech opravil a upřesnil některé soudy Josefa Pekaře, který samozřejmě neznal místní prameny do potřebné hloubky.

Jako výsledek studií Vladimíra Rudy na Státní archivní škole vznikla jeho drobnější studie *Správa města Sobotky do zřízení regulovaného magistrátu*. Toto dílo užívá opět všech dostupných pramenů, podrobně seznamuje s boji soboteckých měšťanů o jejich privilegia a zabývá se i vnitřními správními dějinami a vedením úředních knih. Nevšímá si však až na malé výjimky osob, které se správy města zúčastnily, ani jejich postavení. Stejně tak nemluví o městských písařích. K práci je připojena edice soboteckých privilegií.[44]

1. září 1948 odešel Vladimír Ruda ze Sobotky a nastoupil do funkce městského archiváře v Liberci. S rodištěm ovšem neztratil spojení, až do roku 1952 vykonával dále práci archiváře a až do konce života do města zajížděl. Sobotecké tématice se však věnoval již jen okrajově, převážil zájem o dějiny Liberecka, o heraldiku aj.[45]

Po deseti letech, roku 1958, vyšel pod redakcí Karla Samšiňáka další sborník *Sobotka 1958,* který však nedosahuje úrovně předcházejícího a je zaměřen na literární historii a kulturní dějiny.[46] Příspěvek bývalé ředitelky sobotecké školy Gabriely Mačenkové shrnuje znalosti k dějinám soboteckého školství, je to však nekritická kompilační práce. Později se této tématice věnovala J. Kozáková.

Léta padesátá a počátek šedesátých let znamenaly útlum publikačních možností. Zanikly regionální noviny i vlastivědné časopisy, z nichž zvláště citelná byla pro tento kraj ztráta Pojizerských listů a semilské Besedy (redaktor J. V. Kučera).

Z jiných poválečných publikací stojí za zmínku dobře zpracovaný průvodce Aloise Kafky a Karla Samšiňáka *Sobotka – Sobotecko* (1948), Těšitelův přehled dějin průmyslových podniků v Dolním Bousově, a dále některé publikace Státní památkové péče z pera Břetislava Štorma, Dobroslavy Menclové a Jaroslava Wagnera.[47] Výstižný je i článek o Sobotce ve sborníku Čechy krásné (ONV Jičín, Mladá Boleslav a Mnichovo Hradiště, b. d., 158 s.), psaný pod šifrou J. P. (Josef Pícek či Jaroslav Pelda). Nelze zapomenout ani na cenné údaje z díla A. Profous – J. Svoboda – V. Šmilauer *Místní jména v Čechách* I– V (Praha 1947 – 1960).

Mám-li psát o historické produkci sobotecké od šedesátých let, musím chtě nechtě zmínit i svůj podíl na ní, protože od roku 1955 jsem začal pomáhat nástupcům Rudovým, profesoru Ladislavu Machovi a řediteli Josefu Jelínkovi, v práci v městském archivu a po smrti druhého z nich roku 1958 jsem byl jejich nástupcem až do sloučení soboteckého archivu s okresním archivem Jičín a jeho odvezení z města.

Studium archivnictví na filozofické fakultě Univerzity Karlovy jsem ukončil roku 1961 diplomovou prací *Dějiny správy a archivu města Sobotky.* Po studiích jsem působil jako ředitel okresního archivu Jičín, odkud jsem musel nedobrovolně v roce 1970 odejít. Po kratším působení mimo obor jsem se stal pracovníkem Literárního archivu Památníku národního písemnictví a vedu jeho pracoviště ve Starých Hradech. Má práce veřejná, archivářská a redaktorská mě odváděla od bohatější publikační činnosti, takže jsem napsal jen řadu článků o minulosti města a okolí, několik studií o soboteckém archivu a o cechách ve městě, brožurky o spolcích v Sobotce i okolí (hasiči, baráčníci) atd. V roce 1995 mi vyšel slovník *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka* s 650 hesly o osobnostech, které nějak souvisejí s dějinami regionu.Více jsem publikoval práce k dějinám literárním, další se týkají dějin okolních míst (Jičín, Dolní Bousov). Deset let jsem byl také soboteckým kronikářem (1965 – 1974).

Polovina šedesátých let přinesla soboteckým historikům po řadě neúspěšných pokusů opět zlepšené publikační možnosti. Od roku 1964 vychází časopis *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky,* který na svých stránkách otiskl řadu důležitých příspěvků k historii města i okolí. Autorovi těchto řádků se podařilo kolem něj soustředit autory všech věkových skupin od nejstarších (Václav Frýba, Alois Kafka,

Jaromír Kuchař, Václav Peča, Vladimír Šulc, Miroslav Vlach, Josef Volf) přes střední generaci (Stanislav Balcar, Jiří Havránek, Eugenie Půlpánová, Vladimír Ruda, Karel Samšiňák) až po nejmladší badatele (Dušan Fiedler, Josef Prokop, Emilie Štěpánová). Hojně přispívali i vesničtí kronikáři (Jaroslav Ječný z Rytířovy Lhoty, Josef Linka ze Kdanic, Josef Macoun z Vesce, Jindřich Slavík z Mrkvojed) aj. Úrovni časopisu prospívala spolupráce významných odborníků – historiků celostátního i regionálních významu (Vladimír Budil, Aleš Doubrava, Miroslav Hataš, Vladimír Kašík, Mirko Novák, Antonín Otmar, Jiří Trejbal, Rudolf Turek, Jiří Waldhauser). Tři příspěvky zde publikoval i Zdeněk Kalista. Badatele literárně historické, kulturně historické apod. zde, jak jsem již uvedl, nemohu vyjmenovávat.

Zpravodaj Šrámkovy Sobotky jsem redigoval od založení do roku 1974, kdy byl jeho rozvoj z politických důvodů přerušen a kdy se z něho historická a vlastivědná produkce na řadu let vytratila. Ze spoluredaktorů musím vděčně jmenovat Václava Frýbu a Václava Hejnu; grafickou úpravu prováděl dlouho Alois Kafka. Ostatní členové redakční rady se na práci příliš nepodíleli, někteří ji jenom kontrolovali.

V osmdesátých letech se Zpravodaj pod faktickou redakcí Marie Hejnové a později Jaroslava Šimůnka pomalu vracel k svému původnímu poslání a i já jsem byl v roce 1988 opět přizván k práci v redakční radě. Finanční i jiné obtíže však nedovolily obnovit Zpravodaj v podobě z konce šedesátých a počátku sedmdesátých let, kdy dosahoval 1 400 výtisků a až 120 stran formátu A4 ročně.

Po jeho vzoru vznikly na Sobotecku i další místní časopisy a v mnoha z nich se uplatňovala i vlastivědná produkce (*Bousovák, Domousnický zpravodaj* [s cennými příspěvky tamního kronikáře V. Petráška], *Mladějovský zpravodaj*). Počátkem devadesátých let se řada příspěvků k dějinám Sobotecka objevila i v nových či obnovených novinách a sbornících regionu – jmenujme *Pojizerské listy, Český ráj, Noviny Jičínska, Z Českého ráje a Podkrkonoší.* Po obnovení Pekařovy společnosti Českého ráje existovala její pravidelná stránka v Pojizerských listech a v Českém ráji. Nejnověji byl obnoven časopis *Od Ještěda k Troskám.*

V roce 1968 spatřil světlo světa třetí z řady soboteckých vlastivědných sborníků: *Sobotka 1968.*[48] Přinesl opět celou řadu významných studií. Brněnská badatelka Saša Dušková objasnila nejstarší písemnou zprávu o městě, Eva Mikanová se věnovala soboteckému literátskému bratrstvu, Vladimír Ruda sledoval stavební vývoj města, Rudolf Anděl seznámil čtenáře s nevolnickým povstáním na Sobotecku r. 1775,[49] Jiří Havránek psal o vývoji soboteckých řemesel a průmyslu, Karol Bílek pojednal o starších dějinách správy a archivu města, Miroslav Vlach přiblížil vznik a osudy Mánesova návrhu na výzdobu stropu soboteckého divadla, Josefa Kočího zaujali sobotečtí ctitelé Karla Havlíčka Borovského, Antonína Ederera osobnost soboteckého rodáka, stavitele železnic ing. Josefa Schnircha, a Zdeňka Poustu osudy Sobotky v době vzniku samostatné republi-

ky. Lze konstatovat, že příspěvky v tomto sborníku patří k nejlepšímu, co bylo o minulosti města napsáno.

Dodejme v této souvislosti, že v roce 1978 žádný sborník k výročí města nevznikl a v roce 1988 jsem v časové tísni připravil alespoň skromný sborník *Sobotka 1988*, který obsahuje slova vzpomínek a vyznání 64 významných rodáků, občanů a přátel Sobotecka městu a kraji.[50]

Z dalších prací tohoto posledního období, které se věnují dějinám Sobotecka, lze stručně zaznamenat alespoň některé.

Ke starším dějinám publikovala řada badatelů své poznatky a výzkumy k dějinám hradů a zámků (např. Rudolf Anděl, Dobroslava Menclová, Karel Knop, kolektiv autorů díla *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*).[51] Předhusitskému období Sobotecka je věnována vyčerpávající studie Vladimíra Rudy a jeho dcery Hany Chocholouškové-Rudové, v níž mapují zvláště církevní dějiny kraje.[52]

Hospodářským dějinám oblasti přispěly práce Jany Weberové o stávce soukenických tovaryšů v Sobotce r. 1666 a vynikající studie Josefa Křivky o hospodaření rodiny Ječných z Rytířovy Lhoty.[53]

Pozornosti historiků se těšil i rok 1848.[54]

K vojenským dějinám otiskli několik článků ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky Miroslav Hataš a Emilie Štěpánová (o průběhu války 1866 na Sobotecku). Řadu materiálů o legionářích ze Sobotky a okolí zachytil František Staška ve stejném časopise. Dva díly knihy *Národní odboj na Jičínsku* (Jičín 1975, 1980) od kolektivu autorů v čele s Antonínem Knížkem a Františkem Vojtíškem shromáždily mnoho údajů k poznání období druhé světové války, stejně jako seriál vzpomínek, článků a dalších materiálů ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky v roce 1965 a jeho doplnění od Františka Stašky tamtéž roku 1995.

Několik regionálních publikací a brožur, často tendenčně a diletantsky zpracovaných, bylo věnováno dějinám dělnického hnutí, komunistické strany a životu jejího čelného představitele na Jičínsku Josefa Hakena z Markvartic (František Ptáčník, Antonín Husák, Ludvík Cibulka aj.), dále výročím osvobození republiky v roce 1945 (Jiří Frajdl aj.), únoru 1948 (Antonín Husák) apod.[55]

Pro potřeby školního vyučování byly sepsány knihy Miloslava Stejskala *Z minulosti Mnichovohradišťska* (Mnichovo Hradiště 1960) a Františka Šaldy *Vlastivěda Jičínska* (Jičín 1969). Obě nemají vysokou úroveň. Také seminární a diplomové práce studentů čerpajících z dějin Sobotecka mají různou kvalitu; k těm dobrým patří rukopisy Světly Čurdové o Recitačním studiu Šrámkovy Sobotky, Vladimíra Sůvy o Zpravodaji Šrámkovy Sobotky, Jana Bílka o Jindřichu Gustavu Maštálkovi, Josefa Bočka o Humprechtu a Violy Eflerové o Sobotce.

Dále lze zaznamenat alespoň stručně vlastivědné doprovody k fotografickým publikacím Otakara Hrdličky *Jičín a jeho kraj* (1968, 1985 – s textem Jana Knoba) a Josefa Proška *Český ráj* (Praha 1988 – s textem Evy Bílkové). Četné turis-

tické průvodce a podobnou literaturu není třeba připomínat, není v nich nic podstatného. Uveďme jen dílko Karla Samšiňáka a kol. *Sobotka – průvodce městem* (b. d.) a na ně nepřímo navazující *Údolí Plakánek* (Jičín 1994).

Vznikly i drobné brožury a sborníčky k výročím obcí, železniční trati, škol, spolků, tělovýchovných oddílů apod.[56] Pro potřeby JZD Nástup Sobotka byla napsána obsáhlá rukopisná kronika Josefa Orta z Nepřívěce o vývoji zemědělství na celém území krajiny pod Humprechtem.

Vzpomínkový žánr reprezentují v poválečném období kromě drobných zmínek např. v knihách Jaroslava Seiferta (*Všechny krásy světa*, Praha 1982) nebo Josefa Knapa (*Bez poslední kapitoly*, Řím 1983) obsáhlé rukopisy jičínského advokáta Svatopluka Volfa (s údaji o jeho soboteckých předcích a přátelích), pražského univerzitního profesora a chalupáře z Malechovic-Žďánku Mirko Nováka či soboteckého rodáka, úředníka ministerstva školství a Památníku národního písemnictví Jaromíra Kuchaře. Mnoho vzpomínkových článků napsaly MUDr. Marie Kafková, Marie Mrákotová a Ludmila Kolumpková, nedokončené jsou rukopisné paměti dlouholeté předsedkyně MNV v Sobotce, učitelky Drahomíry Bílkové-Kyzivátové a ředitele školy Josefa Fejfara.[57]

Městskou kroniku vedli v Sobotce od r. 1975 Bohumil Patka, po něm úřednice Městského národního výboru Eugenie Půlpánová (1978 – 1989) a od roku 1990 MVDr. Marie Košelková. V Dolním Bousově psal městskou kroniku Bohuslav Pokorný, po něm byl v letech 1961 – 1991 kronikářem učitel František Jeleček a po jeho úmrtí Oldřich Holý.

Defilovaly před námi zástupy jmen dějepisců Sobotecka i názvů jejich prací. A to byli vynecháni nejen autoři příbuzných oborů, jak je uvedeno v úvodu, ale i mnozí významní historikové rodově, pracovně či životními osudy spojení se Soboteckem, kteří tento vztah svou tvorbou nezvýraznili: archiváři Julius Pažout, Josef Borovička a Jan Bedřich Novák, historik filmu Karel Smrž, etnograf Václav Šolc, archeolog Josef Schránil, ze současných osobností Robert Kvaček, Oldřich Turčín, Jindřich Francek či Leoš Jeleček.

O dějinách Sobotecka bylo již napsáno mnoho. Ještě více práce však na současné i budoucí historiky tohoto regionu čeká.

Poznámky

[1] Více o R. Šolcovi ve studii K. Bílka *Soboteckásamospráva do vzniku regulovaného magistrátu a počátky městského archivu*. In: Sobotka 1968, s. 23–30.

[2] O Schauerovi více O. Š. (= Ort Josef – Šulc Vladimír): *František X. Schauer, zapomenutý historik Sobotecka*. Pojizerské listy, 11. 4. 1944.

[3] Základní literatura o Vetešníkovi – A. Bernard: *Fr. Vetešník – obraz životopisný*. Krakonoš 1881; K. Bílek: *František Matějovič Vetešník, literární pozůstalost*. Praha 1975; J. Bureš: *F. M. Vetešník*. Náš domov, 3, 1927/28, s. 109 n. (přetištěno: Věstník soboteckýý, 1928, s. 9 n.); M. Macounová: *P. František Matějovič Vetešník*. In: Sobotka 1948, s. 76 n. V rukopise zůstaly práce J. Pícek: *Soboteckýý jemnostpán* (1942) a diplomové práce R. Koldovského, J. Linkové (UK Praha 1983) a M. Macounové (PF Hradec Králové 1987).

[4] Např. Popsání soch farnosti markvartické od r. 1835, Zlatá kniha školy markvartické od r. 1820 aj. (uloženy ve fondech Farní úřad Markvartice a Obecná škola Markvartice ve státním okresním archivu Jičín).

[5] A. Vavroušková: *Farní knihovny v severních Čechách*. In: Sborník Severočeského muzea – Historia II. Liberec 1959, s. 207 n.; J. Linková: *Vývoj a dnešní stav knihovnictví na Sobotecku*. Rkp., 1983, 117 s. Korespondenci stříhal na lístky pro své výpisky.

[6] J. Schaller: *Topographie des Königreiches Böhmen*. Praha 1785–1791; J. Sommer: *Königreich Böhmen*. Praha 1833–1849.

[7] K. Peukert: *Peníz na samšinském zvonu*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky (dále jen: ZŠS), *9*, 1972, č. 10, s. 91.

[8] M. Balcar: *Utrpení učitelského pomocníka*. K vydání připravil J. Pícek. Otištěno na pokračování ve ZŠS 1971.

[9] O F. Dvorském např. nekrology: J. Pekař v Českém časopise historickém, *14*, 1908, s. 129 n., či K. Krofta ve Zprávách Českého zemského archivu, *2*, 1908, s. 21 n.

[10] O životě a díle JUDr. Jindřicha Šolce např. O. Urban: *JUDr. Jindřich Šolc*. ZŠS, 1991, č. 1, s. 6.

[11] Srovnej též A. V. Sakař: *Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875*. Sobotka 1911–1918, s. 24.

[12] V. Frýba: *Tři Smržové o jednom jmenovateli*. ZŠS, *3*, 1966, č. 3, s. 8.

[13] Řada těchto zápisů o válce 1866 na Sobotecku byla přetištěna ve ZŠS, *3*, 1966, i v následujících letech. Zpracovala je pak souhrnně E. Štěpánová v diplomové práci *Válka 1866 na Sobotecku podle kronikářských záznamů* (2. kapitola otištěna ve ZŠS, *8*, 1971, s. 92–96 pod názvem *Válka 1866 na Sobotecku očima kronikářů*). Tiskem vyšlo upraveno a doplněno r. 1996 jako 8. svazek Knihovničky Českého ráje v Sobotce pod názvem *Válka 1866 na Sobotecku očima kronikářů* (52 s.). Je zde edičně zpřístupněno 21 kronikářských záznamů.

[14] O něm více – K. Sklenář: *Libáňský archeolog Václav Jaromír Černý*. Listy starohradské kroniky, *6*, 1983, s. 49–57.

[15] J. V. Šimák: *Z minulosti Boleslavska a Čech severních*. Věstník sobotecký, 1929, s. 128 n.

[16] O něm R. Cikhart: *Historik města Sobotky Ant. Sakař*. Beseda, *4*, 1947, s. 253 n.

[17] Uloženy ve státním okresním archivu Mladá Boleslav.

[18] V knihovně byly kromě ročníků ČČM spisy Wintrovy, Dvorského, Bílkovy *Dějiny konfiskací* aj. Dnes tvoří součást knihovny státního okresního archivu Jičín. O Maštálkovi více např. V. Kašík: *Jindřich Gustav Maštálka*, ZŠS, *3*, 1966, č. 12, a J. Bílek: *Jindřich Gustav Maštálka*, úvod k soupisu písemné pozůstalosti v LA PNP (rkp.).

[19] Sakařovými dějinami Sobotky se kriticky zabývala již řada soboteckých historiků (M. Pelda, J. Ort, V. Šulc, M. Vlach, V. Ruda aj.). Zvláště viz studii O. Š. (= Ort J. a Šulc V.): *Budou znovu vydány Sakařovy Paměti Sobotky?*, Pojizerské listy, 1945, 19. 1., 30. 1., 16. 2. a 2. 3.

[20] O J. Burešovi nekrolog ve Věstníku soboteckém 1932, č. 7. Jeho hlavní práce: *Kronika jednoty Sokol* (Památník Sokola soboteckého 1869–1919, Sobotka 1919, s. 8–48); *Hrad Kost* (2. vyd. Sobotka 1931, 16 s.; německý překlad Burg Kost, Sobotka 1938).

[21] O Sedláčkovi, Šimákovi, Pekařovi a dalších historicích celostátního významu viz příslušné pasáže v Kutnarových *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví*, I – II, Praha 1973 a 1977.

[22] Nejdůležitější práce J. V. Šimáka se vztahem k Sobotecku: *Průvodce Českým rájem* (Turnov, b. d.); *Sobotecko* – in: Ottovy Čechy XII. (Praha, s. 330 n.); České dějiny I/5 – *Středověká kolonizace v zemích českých* (Praha 1938). Soupis ostatních prací je ve *Sborníku k 70. narozeninám dr. J. V. Šimáka* (Turnov 1940).

[23] Z nepřeberného množství literatury o J. Pekařovi uvádím alespoň Pekařův sborník *Od pravěku k dnešku* (Praha 1930) – zde k dějinám Sobotecka studie F. Teplého, Z. Wirtha a F. Žákavce; z novější literatury knihy a studie J. Hanzala, J. Hobzka, Z. Kalisty, P. Pitharta a sborník *Josef Pekař a české dějiny 15. – 18. století* (Semily 1994).

[24] Z. Kamper: *Z minulosti koleje i gymnasia piaristů v Kosmonosích a Mladé Boleslavi* (In: 250 let gymnasia v Mladé Boleslavi 1688–1938. Mladá Boleslav 1938, s. 9–82).

[25] J. Bělohlav: *Sobotka*. Vlastivědný sborník 2, sv. 1. Praha 1911; J. Bernard: *Ze Sobotky na Kost*. Praha, b. d., 46 s.; *Sobotecko*. In: Království české. Sv. 7. Praha 1919, s. 179 n.; J. Boudyš: *Sobotka* (In: Památník Sokola soboteckého 1869–1919. Sobotka 1919, s. 69 n.; V. Durych: *Z Českého ráje. Cestopisné kresby*. Hradec Králové 1888; J. Kubů: *Pamětní list města Sobotky a okolí*. Rkp., b. d.; L. Novák: *Ke třetímu sjezdu rodáků soboteckých* (Na památku účastníkům III. sjezdu rodáků a přátel města Sobotky a okolí 1906). Praha 1906, s. 24 n.; F. Soukal a kol.: *Sobotka s okolím*. Praha 1907, 38 s.

[26] J. Macoun: *Paměti*. I – IV, Sobotka 1912 – 1929, rkp.; *Dějiny sobotecké lékárny*, rkp.

[27] Nejzajímavější jsou díla J. L. Turnovského: *Paměti starého vlastence* (Praha 1901, nedokončeno); K. V. Raise: *Z mých vzpomínek soboteckých* (In: Památník Sokola soboteckého 1869–1919, Sobotka 1919); L. Nováka: *Pásmo vzpomínek* (Praha 1941, 1947). J. Mach vydal vzpomínku *Sokol v Sobotce* 1869–1893 (In: Pamětní list Sokola soboteckého, Sobotka 1893), další publikovali časopisecky nebo jejich práce zůstaly v rukopise.

[28] Řada příspěvků je v těchto létech věnována záchraně zámku Humprechta, osobnostem historiků F. Dvorského, J. B. Nováka, J. Pekaře a F. M. Vetešníka, hodináře J. Prokeše, soboteckému kostelu, škole, muzeu atd.

29 Nejcennější jsou zde práce J. Orta, V. Šulce a M. Vlacha.

30 Autory byli především M. Pelda, V. Macoun, J. V. Šolc a další.

31 Několik ukázek z kroniky bylo otištěno ve ZŠS. Nejvíce o kronice i o Josefu Tanečkovi viz ZŠS, *9*, 1972, s. 7–10.

32 Václav Maria Dufek: *60 let zpět* (Sobotka 1937, 46 s.).

33 Z větších prací vydal M. Pelda studii *Černínové a zámek Humprecht* (In: Ročenka Kruhu rodáků a přátel Sobotky, Sobotka 1937), seriál *Kniha o Kosti v korespondenci Josefa Pekaře s Jaroslavem Gollem* (Pojizerské listy, 1941–1943) a rodopisnou knihu *Náš Ctibor* (Praha 1933, 53 s. textu a 25 fotografií).

34 Z. Hortlíková: *Historie města Sobotky*. Rkp., b. d., 87 s.

35 Podrobněji viz opět F. Kutnar, *Přehledné dějiny.*

36 *250 let gymnasia v Mladé Boleslavi* (Mladá Boleslav 1938, 285 s.); *Jubilejní památník c. k. vyššího gymnasia v Jičíně* (Jičín 1907, 244 s.), *Památník státního čs. gymnasia Františka Lepaře v Jičíně* (Jičín 1933, 288 + 91 s.); *Sborník k uctění památky K. V. Raise* (Jičín 1936); *Památník na oslavu šedesátiletého trvání Raisova státního koedukačního učitelského ústavu v Jičíně 1869 – 1929* (Jičín 1929, 116 + 6 s.) aj.

37 Jmenuji alespoň díla K. Kazbundy: *České hnutí roku 1848* (Praha 1929) a F. Roubíka: *Silnice v Čechách a jejich vývoj* (Praha 1938) a *Český rok 1848* (Praha 1948). Více opět F. Kutnar, *Přehledné dějiny.*

38 První samostatně tištěnou pověstí ze Sobotecka bylo pravděpodobně dílo F. B. Tomsy *Viz keř, dcero má, a doufej, aneb Anna Mladějovská a Bohuslav Turovič* (Praha 1831, 2. vyd. tamtéž 1853). Veršem zpracovali krajové pověsti mj. V. Šolc (Lavičky), F. V. Jeřábek (Plakánek, Podsemínský mlýn), V. A. Crha (Kříženk), v próze např. B. Bouška (Poustevnice v Lažanských lomech). Nově jednotlivé pověsti převyprávěli např. Miroslav Ivanov, Adam Jist, Marie Kubátová, Helena Lisická, Leontina Mašínová, Jakub Pavel, Jaroslava Velartová aj.

39 *Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město 1498–1948.* Redigoval MUDr. Josef Ort. Vydal MNV Sobotka 1948, vytiskl Müller, Turnov. 122 stran, 14 stran fotografických příloh, mapa.

40 O Jaroslavu Menclovi viz L. K. (= Bílek Karol): *75 let prof. Jaroslava Mencla.* ZŠS, *5*, 1968, č. 4, s. 33–34.

41 O Miroslavu Vlachovi více K. Kazbunda: *Za Miroslavem Vlachem*, ZŠS, *6*, 1969, č. 1, s. 6–7.

42 Vladimír Ruda: *Privilegia města Sobotky* (In: Sobotka 1948, s. 99–115). Dvě nejstarší privilegia jsou nově vydaná v *Codex iuris municipalis* IV/2 (Praha 1960, č. 606 a 627).

43 Viz Archiv University Karlovy Praha, disertační práce filozofické fakulty č. 3210.

44 Rukopis v majetku rodiny.

45 Nekrolog s bibliografií regionálních prací ze Sobotecka publikoval J. Šťovíček: *Za Vladimírem Rudou* (In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá n. J. 1991, s. 153–156).

46 *Sobotka 1958. Vlastivědný sborník.* Vydal MNV v Sobotce. Redigoval K. Samšiňák s redakční radou. Tisk Severografia Turnov. 101 strana textu, 12 stran fotografií. Ve sborníku nalezneme např. články J. Kuchaře o hudební rodině Sokolových, B. Štorma o obnově hradního paláce na Kosti, O. Votočka o sobotecké monstranci, J. V. Scheybala o vztahu malíře Adolfa Kašpara k Sobotce, J. Mencla o Humprechtu, E. Lososové o sobotecké výšivce, V. Truhláře o hospodářském vývoji a perspektivách města aj.

47 A. Těšitel: *Průmysl zemědělský a textilní v Dolním Bousově* (Lomnice nad Popelkou 1951); M. Maršáková – J. Wagner a kol.: *Český ráj* (Praha 1957, 60 s.), D. Menclová a kol.: *Trosky* (Praha 1958, 32 s.), D. Menclová – B. Štorm a kol.: *Kost* (Praha 1957, 40 s.).

48 *Sobotka 1968. Vlastivědný sborník.* Vydala Osvětová beseda Sobotka. Redigovali K. Bílek, V. Ruda, K. Samšiňák. Tisk Severografia Turnov. 147 stran.

49 Selským povstáním roku 1775 v našem okolí se dále zabývali i František Kutnar, Josef Kočí, Oldřich Janeček, Josef Petráň a někteří domácí badatelé.

50 *Sobotka 1988.* Vydal Městský národní výbor Sobotka. Odpovědný redaktor K. Samšiňák. Ilustrace Z. Šindlar. Tisk: Tiskařské závody Mnichovo Hradiště. 40 stran.

51 R. Anděl: *Hrady a zámky Libereckého kraje* (Liberec 1957); D. Menclová: *České hrady I – II* (Praha 1972); *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. 3. Severní Čechy (Praha 1984), sv. VI. – Východní Čechy (Praha 1989) – hesla ze Sobotecka psali K. Bílek, K. Herčík, V. Ruda, T. Šimek, O. Turčín.

52 V. Ruda – H. Chocholoušková–Rudová: *Sobotecko v dějinách husitského hnutí.* Sborník prací východočeských archivů. Sv. 4. Zámrsk 1978, s. 221–253.

53 J. Kňvka: *Výrobní a tržní výsledky hospodaření Václava Ječného z Rytířovy Lhoty na Sobotecku v letech 1876–1909.* In: Vědecké práce Československého zemědělského muzea. Sv. 10. Praha 1972, s. 63–100, a jiné.

54 O událostech r. 1848 v našem okolí publikovali např. Otakar Janů, Karel Kazbunda, Jaroslav Křížek, František Roubík aj. – bibliografie je u článku J. Prokopa: *Sobotecko v roce 1848*. ZŠS, 10, 1973, č. 6–10, s. 47–50, 65–66.

55 F. Ptáčník: *Z dějin dělnického hnutí a KSČ na Jičínsku* (Havlíčkův Brod 1961), F. Ptáčník: *Josef Haken, člověk, učitel, politik* (Hradec Králové 1971), L. Cibulka: *Putování za Josefem Hakenem* (Hradec Králové 1980) aj.

56 Uvádím alespoň některé tituly brožurek, aby neupadly v zapomenutí: *Domousnice 1270 – 1970.*

Publikace k 700. výročí založení obce. Napsal Alois Černý a kol. Domousnice 1970, 33 s.; *75 let železniční trati Mělník – Mladá Boleslav – Stará Paka.* Mladá Boleslav 1981, 36 s.; *Sto let budovy sobotecké školy.* Red. K. Bílek. Sobotka 1993, 47 s.; *Historie a současnost školy dolnobousovské.* Red. F. Koníček. Dolní Bousov 1994, 32 s.; *40leté trvání obce baráčníků Dolní Bousov 1930–1970.* Dolní Bousov 1970, 12 stran; *Padesátileté trvání obce baráčníků Dolní Bousov 1930–1980.* Red. J. Hlaváček. Dolní Bousov 1980, 24 s.; *100 let požární ochrany v Dolním Bousově.* Red. K. Bílek. Dolní Bousov 1982, 24 s.; *100 let požární ochrany v Markvarticích.* Markvartice 1982, 12 s.; *110 let požární ochrany v Sobotce 1874–1984.* Red K. Bílek. Sobotka 1984, 36 s.; *Sto let Sboru dobrovolných hasičů v Horním Bousově 1892–1992.* Red. K. Bílek. Horní Bousov 1992, 28 s.; *100 let Sboru dobrovolných hasičů Libošovice 1893–1993.* Red. K. Bílek. Libošovice 1993, 32 s.: *50 let kopané v Sobotce 1932–1982*, 12 s.; *60 let kopané v Sobotce 1932–1992*, 16 s. Další dějiny soboteckých spolků jsou zpracovány ve ZŠS (Sokol 1969 – autoři J. Ouředníková a J. Volf; včelaři aj.).

57 Výbor z nich v edici Olgy Bičišťové vyšel pod názvem *Josef Fejfar: Moje paměti* r. 1995 jako 5. svazek Knihovničky Českého ráje v Sobotce (40 s.).

DROBNOSTI

Dolování měděných a železných rud na Jilemnicku, Semilsku a Železnobrodsku v 2. polovině 19. století

Jan Šťovíček

V padesátých letech 19. století Emil Porth, tehdejší student medicíny, provedl v Podkrkonoší několik prospekčních prací. Nalezl při nich ložiska měděných rud, což se stalo podnětem k otvírce nových dolů. Tyto prospekční práce začaly v roce 1852, když se mu podařilo nalézt ve Studenci (mezi Vrchlabím a Jilemnicí) malachit a další nerosty obsahující měď. Poté Porth přikročil k hlubšímu průzkumu celé podkrkonošské oblasti. Nejdříve objevil měděné rudy v okolí Hostinného (Dolní Lánov aj.), a to v roce 1854. Vzápětí zarazil dvě jednoduché důlní míry na Kozinci u Jilemnice, kde po otvírce dolu nechal zřídit vitriolovou huť. V témže roce prozkoumal terén v Rokytnici nad Jizerou, kde byla objevena ložiska, navazující na předchozí důlní činnost. Během léta 1855 se mu v Horní Rokytnici podařilo nalézt nová ložiska měděných rud, obsahujících příměs stříbra, a otevřít nový důl. Kutáno bylo také v Pasekách nad Jizerou, ale neúspěšně. Následujícího roku byla realizována otvírka nového měděného dolu Rosalie v Rybnicích, navazující zde rovněž na starou důlní činnost ze 17. století. V březnu 1856 byl Porthův komplex dolů prodán bankéři Landaurovi, který v podnikání dále pokračoval.[1]

Zásoby měděné rudy byly zde tehdy odhadovány takto: na Kozinci 200 000 centýřů rudy s výtěžností 3 000 centýřů mědi, v Rybnicích 145 000 centýřů rudy s výtěžností 3 645 centýřů mědi, v Horní Rokytnici 162 000 centýřů rudy s výtěžností 3 240 centýřů mědi.[2]

V té době v Podkrkonoší podnikala také Krkonošská báňská těžařská společnost, kterou tvořilo podnikatelské konsorcium Johann Liebieg – Vojtěch Lanna – bratři Kleinové. To se vytvořilo ze železničního konsorcia, které ve zdejší krajině financovalo a realizovalo stavbu Liberecko-pardubické dráhy. V souvislosti s ní byl tu prováděn systematický geologický průzkum krajiny, při němž bylo odkryto pásmo bituminózních břidlic v oblasti Libštátu a nová železorudná ložiska ve Vrátu u Železného Brodu. Hlavním iniciátorem a investorem v oblasti báňského podnikání v tomto regionu byl liberecký továrník Johann Liebieg, majitel firmy Johann Liebieg et Co. Životnost Krkonošské těžařské společnosti byla však poměrně krátká, takže už počátkem 60. let 19. století přešla iniciativa na Johanna Liebiega. Ten tehdy také zakoupil měděný důl Rosalie v Rybnicích, ale podnikal tu jen krátce.[3] V Rybnicích Johann Liebieg realizoval i další kutací pokusy. Na základě kutacího povolení, vydaného 23. 9. 1857 horním úřadem v Kutné Hoře na parcelu č. 1461 Františka Skobky, tu byly zaraženy čtyři důlní míry I – IV. Těžba se ale nerozvinula a zůstalo při kutacích pokusech.[4] Posléze v roce 1863 Johann Liebieg koupil od jilemnické těžařské společnosti Starkenbacher Kupfer- und Hüttengesellschaft dva měděné doly Julie I a II v Horní Rokytnici. Spolu s nimi byla získána úpravna a huť. V obou zmíněných dolech kolem roku 1865 pracovalo na padesát horníků a v huti čtyřicet dělníků, kteří denně zpracovali sto až sto dvacet centýřů vytěžené rudy. Měď z rudy byla získávána vyluhováním za pomoci kyseliny solné. Od roku 1865 byla měď zasílána dráhou do dolnorakouského Guttensteinu, kde tehdy Johann Liebieg zakoupil velký měděný hamr.[5]

V souvislosti se stavbou Liberecko-pardubické dráhy byly firmou Johann Liebieg et Co. v roce 1858 otevřeny také dva železorudné doly *Alexander* a *Heřman* ve Vrátu u Železného Brodu. Navazovaly na staré dolování železných rud. Pracovaly až do roku 1866, kdy byly zničeny za prusko-rakouské války, ale poté obnoveny.[6]

Na železorudná ložiska u Vrátu navazovalo několik ložisek železných rud v okolí Jesenného. Pro rohanskou železárnu Engentál (Bohuňovsko) zde těžilo železnou rudu několik menších dolů. Nejstarší byl důl *Karel* u Lhotky, založený v roce 1837, dále tu byly činné doly *Kamil* a *Adéla* u Jesenného, otevřené v roce 1851, v nichž zásoba rudy byla odhadována na 200 000 centýřů. Nejmladší byl důl *Štěpán* u Horské Kamenice, založený v roce 1857.

Železárna Engentál ukončila provoz v roce 1866. Brzy nato o ni začal jevit zájem Johann Liebieg, který ji hodlal obnovit a doplnit o strojírnu. Když v roce 1870 Johann Liebieg zemřel, pokračovali v jeho záměru synové, kteří firmu Johann Liebieg et Co. zdědili.[7]

Dne 6. 1. 1873 bývalou železárnu Engentál s příslušnými železorudnými doly koupila liberecká firma Johann Liebieg et Co. Ta pro podnikání zde vytvořila 1. 5. 1873 novou těžařskou společnost – *Engentálské konsorcium*. Vedle ní v ní byly zastoupeny firmy Tedesco Sohne a Schöller and Co., bankéř Ludwig Oppenheimer a generální ředitel Liberecko-pardubické dráhy G. R. Gross. Železárnu se však nepodařilo obnovit a provoz dolů byl málo rentabilní, takže konsorcium se už kolem roku 1878 rozpadlo. Zbyla těžba rudy v engentálských dolech, kterou provozovali Liebiegové až do osmdesátých let 19. století, ba pokoušeli se ji udržet ještě dále, až do prvního desetiletí tohoto století. Vytěžená ruda byla prodávána do malé Růženiny Huti u Skuhrova v Orlických horách.[8]

Po roce 1870 pokračovala firma Johann Liebieg et Co. také v dolování železné rudy u Vrátu, když se jí podařilo obnovit doly zničené za prusko-rakouské války. Pokračovalo se také v dalším kutání. Počátkem 80. let byla kutiště zasypána a půda čekala na rekultivaci. Majitelé pozemků se však museli s firmou Johann Liebieg et Co. soudit o náhradu za způsobené škody a za nezaplacené nájemné, jež jim podle výměru kutnohorského horního úřadu z roku 1858 příslušelo za pozemky, na nichž se kutalo či dolovalo.[9]

Tehdy se zde o kutání pokoušeli i jiní podnikatelé. Předmětem jejich zájmu byl především Vrát u Železného Brodu.

Ve Vrátu např. v letech 1865–1870 kutala *Pražská železářská společnost* z Kladna, která provozovala tuto činnost i v Jesenném a ve Spálově.[10] Ve Vrátu také kutala *Hornoslezská akciová společnost* z Jilemnice, která posléze v roce 1890 přenesla své sídlo do Železného Brodu. Měla několik kutišť i jinde na Železnobrodsku a Semilsku – vedle Vrátu to byl např. Bítouchov, Bozkov, Držkov, Dolní Sytová, Jesenný, Haratice, Horská Kamenice, Příkrý a Roztoky. Společnost mimoto v osmdesátých

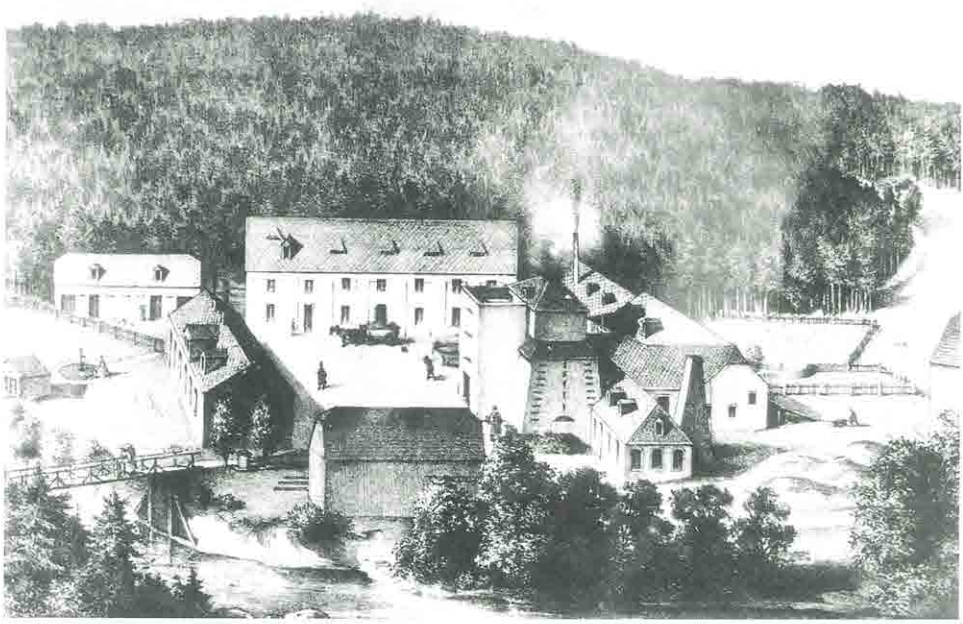

Železárna Engentál (Bohuňovsko) před rokem 1856 v díle A. Anschiringera Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks.

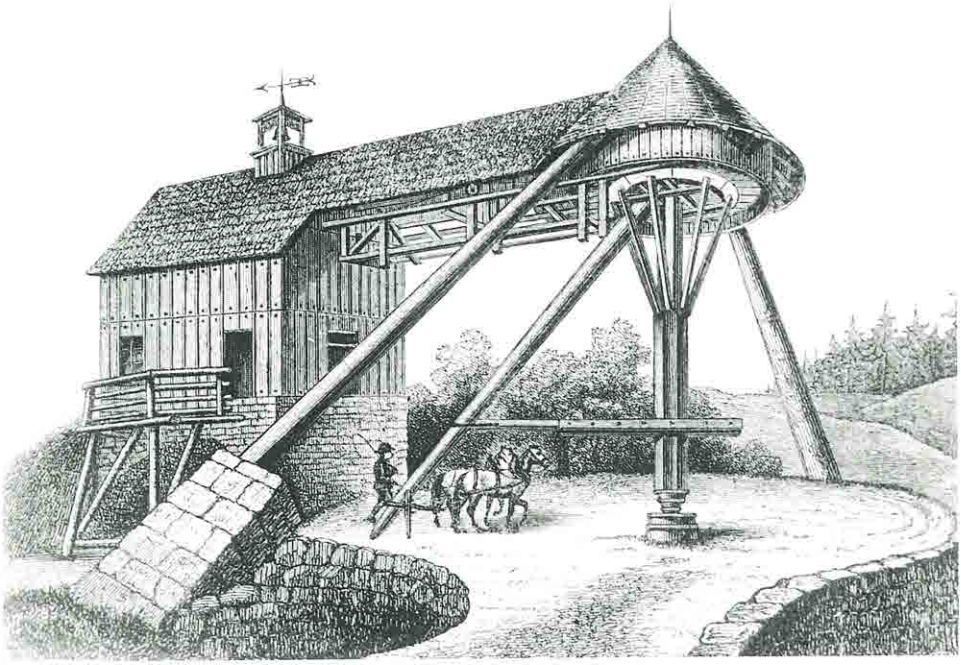

Žentour s kavnou rudného dolu z doby kolem roku 1850.

letech 19. století převzala od firmy Johann Liebieg et Co. důl *Alexander* ve Vrátu, na němž dále podnikala. V dubnu 1891 osmnáct horníků Hornoslezské akciové společnosti zastavilo ve Vrátu práci. Příčinou byla nespokojenost horníků s desetihodinovou pracovní dobou. Protože horníků bylo málo, podlehli brzy správě dolů. Ta po týdnu stávky přijala tyto horníky zpět do práce, při čemž byla zachována desetihodinová pracovní doba a plat 1 zl. za den. Pro poměry v dolech, které zaměstnávaly celkem 26 horníků, bylo charakteristické, že horníci neměli žádné úrazové a nemocenské pojištění. Situace se změnila teprve v roce 1891, kdy vedení Hornoslezské akciové společnosti pod tlakem revírního báňského úřadu v Kutné Hoře nařídilo, aby každý horník byl pojištěn. Dolování Hornoslezské akciové společnosti se tu udrželo až do prvního desetiletí tohoto století.[11]

Počátkem devadesátých let 19. století se v Podkrkonoší pokoušela kutat také vratislavská firma *Max J. Sachs*. V roce 1889 tato firma získala čtyři jednoduché důlní míry v obci Košťálov. Dále měla kutiště v Rybnicích. Zajímala se hlavně o měděné rudy a měla dalekosáhlé plány. Nasvědčovala by tomu skutečnost, že v roce 1888 získala kutací povolení od revírního báňského úřadu v Kutné Hoře pro území okresů Trutnov, Semily, Jilemnice, Jičín, Vrchlabí a Nový Bydžov.[12]

Na Semilsku a Jilemnicku kutala v 70. letech 19. století také báňská těžařská společnost *Fortuna*. Ta získala kutací povolení dne 28. 11. 1872 pro Jesenný (parcely č. 1037, 1064, 1065). Dále kutala na pozemcích v obcích Bítouchov, Horská Kamenice, Lhotka, Roprachtice a Roztoky.[13] Zůstalo ovšem jen u kutacích pokusů, které nadto trvaly jen krátce. K vlastnímu dolování nedošlo.

Kutali zde také drobní těžaři, jako například František Klucký ze Dříně u Kladna, který obdržel kutací povolení na několik kutišť ve Vrátu v roce 1876.[14]

Dolování měděných a železných rud v západní části krkonošského podhůří kulminovalo v 50.–70. letech 19. století. Poté už jen dožívalo, i když místy se těžba udržela až do prvního desetiletí tohoto století.

Poznámky

1 Gurlt, A.: *Montanistischen Reiseskizzen.* Berg- und hüttenmännische Zeitung, *18,* 1859, s. 50.
2 Gurlt, A., op. cit., s. 54; Meyer, H.: *Extraction armer silberhaltige und silberfreier Kupferenze auf dem Hüttenwerke der Starkenbacher Bergbau- und Hütten-Gesellschaft in Rochlitz.* Berg- und hüttenmännische Zeitung, *21,* 1862, s. 173–181.
3 Šťovíček, J.: *Rudné hornictví v podnikání Liebiegů v 2. polovině 19. století.* In: Studie z dějin hornictví. Sv. 15. Praha 1984, s. 142–156; SOkA Semily, OÚ Semily, 1868–1882, sign. 11–27/41.
4 SOkA Semily, OÚ Semily, 1868–1882, sign. 11–27/41.
5 Šťovíček, J., op. cit., s. 145–146.
6 Kutací povolení dostala jmenovaná společnost u horního úřadu v Kutné Hoře 12. 4. 1858, a to pro katastrální parcelu č. 829, náležející Františku Bartošovi z Vrátu čp. 7. Zde byly zaraženy šachty Alexander I a Alexander II (SOkA Semily, OÚ Semily, 1883–1904, sign. 11–27/1).
7 Šťovíček, J.: *Železářská huť v Úzkém Údolí u Jesenného v 19. století.* In: Z dějin hutnictví. Sv. 10. Praha 1981, s. 78–96.
8 Šťovíček, J., *Rudné hornictví*, s. 148–151.
9 Srv. např. přípis Antonína a Anny Klápšťových z Vrátu čp. 7 o odškodnění za zabraný pozemek, na němž se těžila železná ruda (přípis z 24. 2. 1883) – SOkA Semily, OÚ Semily, 1883–1904, sign. 11–27/47.
10 SOkA Semily, OÚ Semily, 1868–1882, sign. 11–27/8.
11 SOkA Semily, OÚ Semily, 1883–1904, sign. 11–27/2.
12 SOkA Semily, OÚ Semily, 1883–1904, sign. 11–27/11.
13 SOkA Semily, OÚ Semily, 1883–1904, sign. 11–27/11.
14 SOkA Semily, OÚ Semily, 1868–1882, sign. 11–27/39.

Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou

Miroslav Cogan

14. září 1995 byla v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově zahájena jedna z nejpozoruhodnějších výtvarných výstav v historii této instituce. K 100. výročí vzniku známé malby Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou sestavil autor tohoto článku kolekci zápůjček ze sbírek Národní galerie v Praze pod názvem *Česká historická malba XIX. století*. Smyslem nebylo pouze vytvořit vhodný doprovod turnovskému diorámatu. Obrazy z depozitářů NG byly voleny tak, aby v ní byli zastoupeni významní představitelé žánru, který byl v XIX. století považován za vůdčí malířský obor. Výhradně českými historickými tématy zde byly prezentovány práce našich klasiků, počínaje Antonínem Machkem a Mikulášem Alšem konče, mezi nimi reprezentativní díla jako Tkadlíkův *Sv. Václav při mši*, Čermákovo *Šíření katolické víry v Čechách* nebo Hynaisova skica *Příchod Slovanů do Čech*. V těchto širších souvislostech jsme poprvé mohli *Sasíky* vnímat jako organickou součást české historické malby. Naše uměleckohistorická literatura se totiž zmínkám o turnovském diorámatu vyhýbá (i když, jak uvidíme, nešlo o bezvýznamnou realizaci) a zdálo se užitečné pokusit se osvětlit okolnosti jeho vzniku a další osudy.

Když se 15. května 1895 otevřely veřejnosti brány Národopisné výstavy československé v Praze, ocitli se ohromení návštěvníci před pavilóny přeplněnými národopisnými, historickými a uměleckými exponáty, došlými ze všech slovanských krajů monarchie. Prošli náměstím renesanční Prahy, kolem věrných replik lidových staveb nebo architektur uměle utvářených skládáním charakteristických prvků (např. plot a bránu se zvoničkou Pojizerského statku inspiroval Dlaskův statek v Dolánkách). Mnozí poznali siluetu zříceniny Kokořína, před kterou se tvořil zástup čekajících na prohlídku interiéru. V setmělém sále, imitujícím pohled z nitra jeskyně do jasného dne, zde byla umístěna jedna z výstavních atrakcí. Rozměrný obraz bitvy ve skalnaté krajině, ze tmy prudce nasvícený, aby vynikla plasticita skutečných balvanů a kmenů umístěných před obrazem. Bylo obtížné ve změti světel

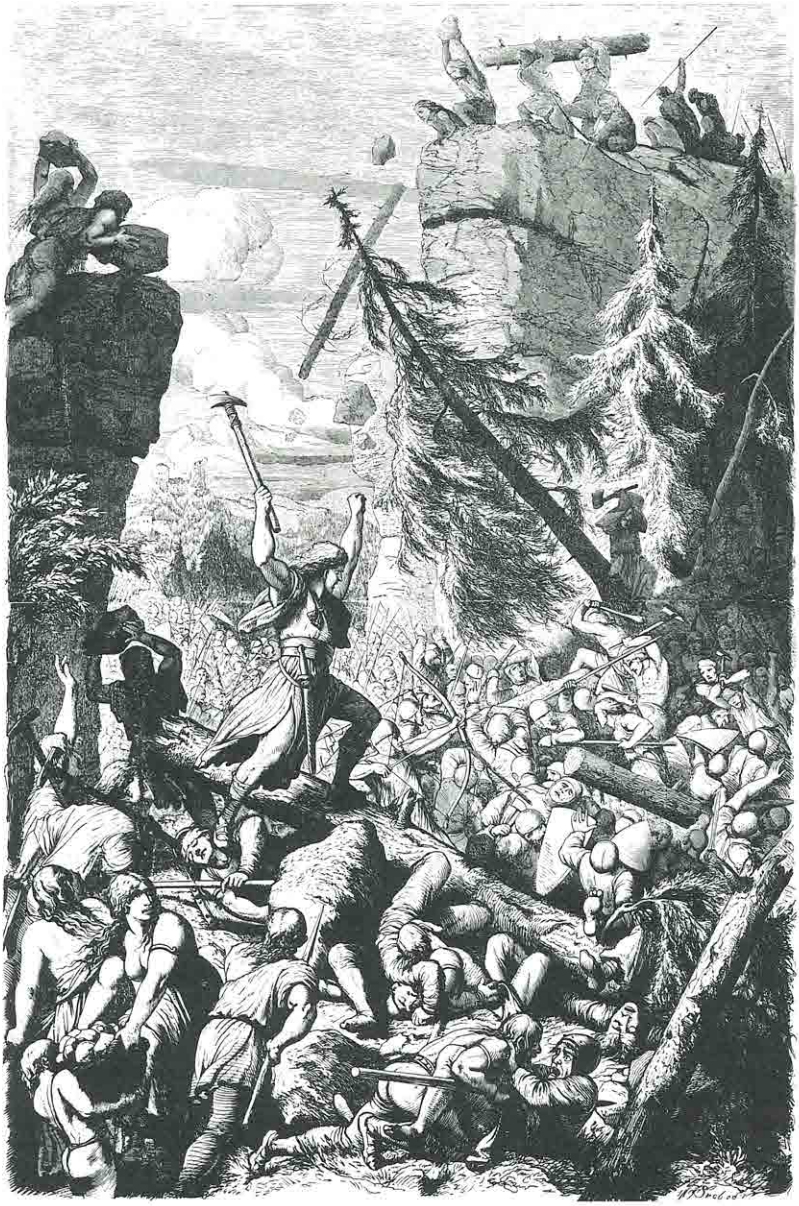

Karel Svoboda, Pobití Sasíků od Beneše Heřmanova, Světozor, 1871.

a ostrých stínů rozlišit hranici, kde trojrozměrné tvary přecházejí v plasticky malované postavy bojovníků. Na výstupku skalní stěny stojí s mečem v ruce český vévoda, naproti němu vrhají muži i ženy balvany dolů na padající nájezdníky v kůžích s býčími rohy na přilbicích ...

Obráti sě Beneš vzhóru, kynu mečem napravo, tamo sě síla hrnu, kynu na levo i v levo búřĕ sě síla ot zad na skalnatý lom i z loma vše kamenie na Němce vrhú. Jde pótka s chluma v rovňu: i by Němcem úpěti, i by Němcem prnúti i pobitie jim.

Za nimi se otevírá skalnaté údolí zaplněné válčícím vojskem a směřuje dál k vysokému horizontu s modravou siluetou Trosek.

Vraťme se nyní o více než rok zpět, kdy na výzvu organizátorů NVČ rozhodl ústřední výbor Klubu českých turistů o účasti na národopisné výstavě. V knihách protokolů ze schůzí ústředí KČT v letech 1894 a 1895 můžeme sledovat, jak obtížně se ustavený výstavní výbor propracovával ke konečné ideji a její realizaci. Kupříkladu na schůzi 13. června 1894 navrhuje dr. Kurz, mluvčí výstavního výboru, provést plastickou mapu Šumavy v natolik velkém měřítku, aby se údolími mohlo procházet. 19. září plánuje výstavní výbor utvořit válečnický pavilón ve spojení s panorámou. Pavilón by měl tvar hradu a prostor rozdělený na dvě části. Obraz by měl znázornit bitvu na Vítkově a být *tak velký jako náš v pavilóně.*[1] Tento návrh byl o týden později schválen nejen proto, že byl shledán efektním, ale KČT již měl za sebou úspěšnou zkušenost s panoramatickým obrazem na Jubilejní výstavě v Praze 1891. Navíc mohl nový obraz nahradit v případě potřeby *Boj Pražanů se Švédy,* který byl již čtvrtým rokem vyhledávanou turistickou atrakcí a příjem ze vstupného znamenal v rozpočtu KČT významnou položku. Začátkem října bylo již jasné, že pavilón pro národopisnou výstavu bude mít podobu populárního hradu Kokořína a rozlohu asi 640 m², rozpočet celé stavby do 8 tisíc zlatých. Zbývalo ještě zvolit námět obrazu, vybrat ze dvou návrhů – bitvu na Vítkově nebo u Domažlic – a také rozhodnout o jeho autorech. Výstavní výbor byl proto pověřen jednat s více malíři, v první řadě však měli být osloveni Adolf a Karel Liebscherové,[2] kteří již ke spokojenosti KČT realizovali předešlé panoráma. Bratři Liebscherové však odřekli, údajně pro nedostatečný honorář, pro zaneprázdnění odmítl i slavný Václav Brožík. Vyhledávaný profesor pražské akademie však navrhl definitivní téma, boj Beneše Heřmanova proti Sasíkům, a uvolil se alespoň dohlédnout na *práci vcelku*. Detaily by měli vypracovat Aleš, Prousek, Bartoněk a Roubalík.[3] Po dalším vyjednávání postupně odřekli Prousek a Roubalík, získáni pak byli Jansa a Mašek.[4] Nám dobře známého turnovského malíře Jana Prouska (1857–1914) zřejmě vybrali jako znalce krajiny Českého ráje (můžeme předpokládat i intervenci přátel M. Alše a zejména V. Bartoňka). Prousek však v té době připravoval vydání publikace o starobylých roubených stavbách v Pojizeří a zřejmě ani jeho zdravotní stav mu již nedovoloval přijmout fyzicky tak náročnou práci. Na důležité schůzi 24. října přednesl dr. Kurz i požadavky malířů, které se s připomínkami ústředního výboru staly podkladem k vypracování smlouvy, podepsané 29. listopadu. V ní se malíři zavazují za odměnu 800 zlatých pro každého zhotovit obraz i s popředím do 10. května.[5] Zmínka o popředí díla nebyla náhodná. Jednalo se o instalaci skutečných předmětů: balvanů, kmenů stromů a další vegetace, kterou hradili umělci ze svých honorářů. Provedl ji malíř, scénograf Národního divadla Karel Štapfer (1863–1930), jenž dříve instaloval i *Boj se Švédy*. Do 20. listopadu měl Mikoláš Aleš vypracovat skicu, která bude u něj vystavena k nahlédnutí členům výboru. Složitá figurální kompozice, nakreslená uhlem a křídou na kartónu 98 × 129 cm,[6] byla včas hotova a 29. listopadu mohla být podepsána smlouva. Bohatá alšovská literatura nás zpravuje o stěží představitelném pracovním vytížení, které Aleš zvládal. Především monumentální malby a sgrafita do architektury i drobná ilustrátorská práce odčerpávaly mnoho jeho času a energie. Stále populárnější umělec vytvářel v roce 1894 kartóny pro obytné domy i veřejné budovy v Praze, Plzni a Pardubicích,[7] které pak vesměs realizovali další malíři. V Praze si během roku 1894 objednaly Zemská banka, Pražská městská spořitelna a Malostranská záložna výzdobu vestibulů. Sedm kartónů dodaných záložně v listopadu, prosinci a lednu 1895 provedli do omítky V. Bartoněk a V. K. Mašek, s nimž se o málo později Aleš opět setkal při práci na výstavišti.

V této hektické atmosféře vznikla předloha vyobrazení boje, které již Aleš jednou zpracoval, a sice pro vydání Rukopisů z roku 1884. Bitvu pod Hrubou Skálou, která se měla nejspíše odehrát v roce 1203 (případně v osmdesátých letech 12. století), zobrazil tenkrát Aleš

Detail listu ‚Boj' z Alšova cyklu Život starých Slovanů.

věrně, se středověkými rytíři. Nyní však, aby zdůraznil národní charakter českých bojovníků, pokusil se vtisknout jim archaický slovanský ráz podle dobových kulturně historických názorů. Nakreslil proto polonahá svalnatá těla se zbrojí, oděvem a ozdobami, rekonstruovanými podle archeologických nálezů. Stejně pak pochopitelně podal i Sasy. Kritiku historické nevěrohodnosti, které se mu za to dostalo od prof. J. Kouly, odbyl poukazem na právo umělecké licence, neboť báseň sama konkrétní dobu bitvy nesděluje.[8] Krajinu komponoval Václav Jansa po návštěvě Hruboskalska na podzim 1894, kdy ho zřejmě provázel Jan Prousek. Za rychlost, s níž Aleš pracoval, vděčil pohotové invenci i pověstné vizuální paměti, která mu umožnila improvizovat s využitím mnoha jen letmo nahozených skic v jeho pověstných zápisnících. Nevyhýbal se ani obměnám již vytvořených typů postav, jaké bychom našli například na listu *Boj* z cyklu *Život starých Slovanů* (1891). Nakonec ani na samotné Národopisné výstavě nebyli Sasíci jedinou Alšovou zakázkou. Vedle drobností, jako byl návrh upomínkového vějíře a medaile České akademie pro vědu, slovesnost a umění, zvládl další, již rozsáhlé práce. Pro rekonstrukci *Staré Prahy* vytvořil freskové kartóny na výzdobu domů čp. 10, 25 a 26, pokračoval velkými kresbami ve štítech hospody *U krále Přemysla Otakara* a nakonec freskami pro Šmídovu *I. českou zpěvní síň*. V maketě Kokořína vyzdobil figurálními freskami vnitřní nádvoří. Využil tak prodlení, způsobené opožděnou dodávkou plátna pro dioráma, i skluz ve výstavbě pavilónu KČT. Na schůzi 28. ledna sice oznamuje pokladník Tallowitz, že plátno pro obraz je z Bruselu již na cestě, o měsíc později však nebylo ještě napnuto. Na valné hromadě 10. března 1895 bylo konstatováno, že *pavilón je až na věž pod střechou, ale malíři nemohli dosud začít, protože nemohlo se zasklít, a pro panující mrazy. Dne 16. května bude pavilón najisto otevřen.*[9] Malíři tedy měli na realizaci pouhé dva měsíce, nikoliv půl roku, jak vyplývá ze zprávy Světozoru: *Obraz začal se prováděti, tušíme, začátkem ledna …*[10] Podle uvedeného článku také obraz malovali pouze Jansa s Maškem a Bartoňkem. Tentokrát však lze Světozoru věřit. Aleš byl populární a jako umělec uznáván, ovšem jeho málo cvičená malba neuspokojovala dobovou akademickou konvenci. Naopak sklízela kritiku tehdejších autorit, jako byli Tyrš nebo Grégr. Proto byl například realizací slavných lunet pro Národní divadlo pověřen spoluautor vítězného návrhu František Ženíšek, proto u něj velcí investoři objednávali pouze kreslené kartóny jako předlohy pro fresky, sgrafita nebo mozaiky. I když měl Aleš ctižádost dohnat ztrátu ze studií, kdy se pro nedostatek prostředků nemohl olejomalbou více zabývat, smířil se nakonec s rolí virtuózního kreslíře a mistra kompozice. Na snímcích s rozmalovaným obrazem je také zachycen sedící na židli před plátnem, zatímco kolegové v pracovním, s paletami a dlouhými štětci šplhají po vysokých žebří-

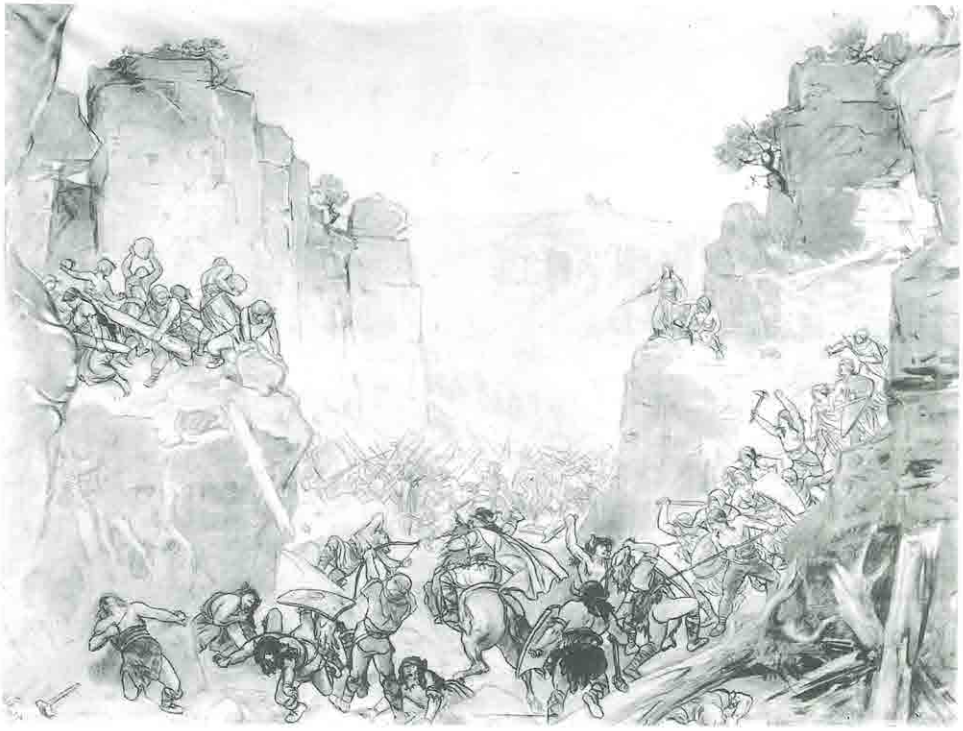

Skica Mikoláše Alše k obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou, datovaná 1894.

cích. Až na několik detailů – nejpatrnější je změna pozice Benešova trubače a přidaná skalní věž vlevo od středu kompozice – byl původní kartón přenesen na plátno a 16. května 1895 obraz předveden veřejnosti.

S ohlasem pavilónu turistů a především *diorámy* u návštěvníků Národopisné výstavy mohli být představitelé KČT spokojeni. Největší rozruch však obří exponát pochopitelně vyvolal v Českém ráji. Již v roce 1885 totiž zamýšleli turnovští Sokolové uspořádat k poctě Beneše Heřmanova alegorický průvod, Jan Prousek pro ně překreslil na formát 4 × 2,5 m Svobodovu kompozici *Pobití Sasíků*, uveřejněnou ve Světozoru 5. ledna 1871.[11] Turnovský obchodník Machytka získal od výboru Klubu povolení prodávat v pavilónu sbírky nerostů, Hlasy Pojizerské vydaly iniciativně brožuru o hradě Kokoříně, kterou však KČT nedovolil v pavilónu prodávat. Konečně 6. listopadu 1895 byla předložena výboru Klubu českých turistů žádost turnovského odboru KČT, aby obraz z Kokořína byl umístěn v budově tělocvičny (sokolovny) v Turnově.[12] Ve třech následujících letech sledujeme neúspěšné pokusy o zapůjčení obrazu, pro který nakonec i pražské ústředí začalo hledat vhodný stálý prostor. Zatím přes opakovanou žádost z dubna 1896 a nabídku, že *tělocvična se za tím účelem zařídí*, zůstal obraz na svém starém místě. Pražský pavilón KČT byl totiž v květnu využit k umístění části hospodářské výstavy a o diváky, zvědavé na dioráma, opět nebyla nouze. Po rozebrání makety Kokořína, nejspíše ještě v roce 1896, byl obraz navinut na hřídel, stlučenou z prken, a uložen pod podlahu petřínského pavilónu. Pražské ústředí zřejmě nezareagovalo dostatečně rychle na návrh Turnovských,

a když se konečně rozhodlo přijmout nabídku na umístění obrazu v právě budované turnovské sokolovně (otevřené v květnu 1898), stavba natolik pokročila, že dodatečné umístění obrazu nebylo již z technických důvodů možné. Další jednání o instalaci obrazu v Turnově proběhlo z popudu ústředního výboru KČT roku 1912, ale záměr skončil na nedostatku financí k vybudování vhodného stánku. Teprve o dalších dvanáct let později opět požádali turnovští turisté o převoz obrazu do připravovaného provizorního pavilónu na Krajinské výstavě, v němž pak visel od června roku 1925 do konce května 1931. Až na kratičkou zmínku v Hlasech pojizerských z 26. června 1925 nevěnoval překvapivě tisk unikátnímu obrazu pozornost, turisté sami vydali pouze jednoduchý letáček. Přitom šlo o významnou prezentační akci společensky uznávaného klubu. V pavilónu, romantické dřevěné hradní architektuře, umístěné mezi šperkařskou školou a Pacltovou hutí, podle svědectví pamětníků organizátoři zopakovali náročnou instalaci z Národopisné výstavy, včetně plastického popředí. Předcházela jí však důkladná oprava za účasti Karla Vika a dalších místních výtvarníků: turnovský odbor převzal obraz značně poničený nevhodným uložením – vícekrát napříč proleželý od hran hřídele, napadený plísní a s okraji rozežranými od myší. Není divu, že se potom předseda odbočky A. Karč zarputile bránil, když z ústředí obdrželi na jaře 1931 pokyn zapůjčit Pobití Sasíků na sportovní výstavu, pořádanou Maticí školskou v Pardubicích.[13] V dopise z 9. 8. 1928, jímž KČST stvrzuje zápůjčku obrazu do Turnova na dobu neur-

Obraz Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. Galerie OMČR Turnov. (Foto B. Jakoubě.)

čitou, však ústředí výslovně zdůrazňuje právo kdykoliv si obraz vyžádat zpět. Bez požadované záruky, že se obraz v nejkratším termínu vrátí, pak bylo plátno 8. května komisionálně prohlédnuto a malířem Františkem Ženíškem připraveno k transportu. Týden nato byl na schůzi ústředního výboru čten Ženíškův zápis z prohlídky obrazu, v němž známý malíř konstatuje zcela nevhodné a nedbalé zavěšení plátna v provizorním pavilónu, práškovatění barev vlivem vlhkosti a plísně. *Stav pavilónu jest vzhledem k ceně obrazu zcela nenáležitý*, uvádí protokol dále, a tak ústřední výbor sděluje turnovskému odboru, že *za takových okolností v nižádném případě by obraz tamnímu odboru více nesvěřil*.[14] Marně Karč rozhořčeně argumentoval tím, že obraz byl poškozen již uložením na Petříně. V červnu také navrhl trvalé vystavení obrazu na hradě Valdštejně, aby se vyhnul námitkám o stále provizorním umístění Sasíků. Na rozhodnutí ústředí KČST ale tento ani pozměněný návrh člena a konzervátora pražského výboru nic nezměnil. Karčova idea vybudovat stálou instalaci ve svahu pod druhým valdštejnským mostem byla dr. Wirthem ze Státního památkového úřadu zamítnuta jako příliš rušivý zásah do původní architektonické dispozice objektu. Konzervátor KČST Jeníček pak po prohlídce hradu navrhl umístit dioráma do upravené novogotické vestavby ve starém hradu: *Místo toto jest dnes nevyužito, a to, co svým interiérem poskytuje, jest banálnost a nicotnost. Bylo by možno světničky zrušit, strop zvýšit, všeho materiálu v krytu použít...*[15] Ani Jeníčkův návrh se nerealizoval. Z Pardubic proto putovalo dioráma zpět do Prahy a uloženo na půdě obecné školy *U studánky* v Holešovicích, přečkalo v zapomenutí další dlouhé roky.

V roce 1951, rok před stým výročím Alšova narození, vychází ve věstníku ochránců památek *Za starou Prahu* článek malířova zetě, dr. E. Svobody, který kriticky poukazuje na stav obrazu a sugestivně se táže: *Bude v Alšově příštím roce ze svého zapomenutí vyzvednut a vrácen svému poslání k potěše lidu, pro který s láskou byl tvořen, nebo bude dále ve skladišti chátrat až do svého zničení???*[16] Jistě

Turistický pavilón na Krajinské výstavě roku 1925 v Turnově.

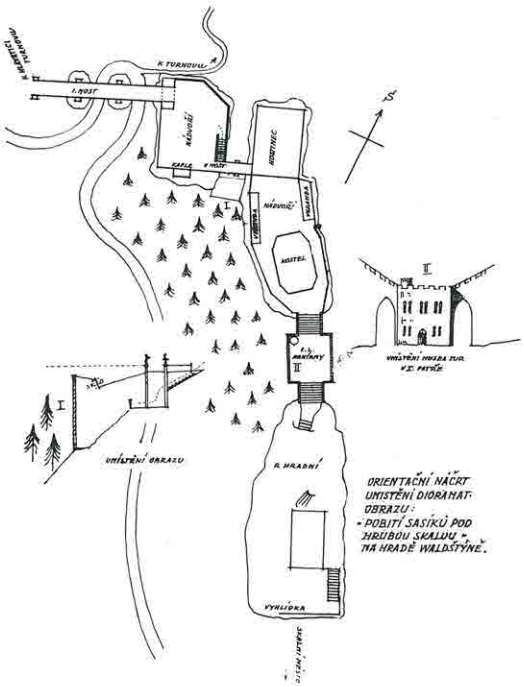

Návrh Antonína Karče na umístění obrazu na hradě Valdštejně.

nebylo náhodou, že se Svoboda dovolává *lidu*. V tehdejší době to bylo neselhávající klišé, navíc byl Mikoláš Aleš podle ministra Zdeňka Nejedlého jedním z hlavních pilířů národní kultury. Je proto možné, že právě tento malý článek byl počátečním podnětem k rozhodnutí umístit dioráma v nově vznikající Alšově Jihočeské galerii na Hluboké. Prostory někdejší Schwarzenberské oranžérie ale nebyly s to pojmout tak rozměrný exponát a nad jeho trvalou instalací se zase objevil otazník. Řešení opět nabídl Turnov. V dobové agendě odboru kultury semilského ONV se bohužel nepodařilo nalézt korespondenci k převodu obrazu do sbírek Muzea Českého ráje. 26. června 1960 dopravil speciální poštovní vůz pro přepravu telegrafních tyčí svinutý obraz z Hluboké nad Vltavou do Turnova.[17] Rok na to byl komisionálně zjištěn jeho stav a přizvaný liberecký malíř Knittl konstatoval, že obraz není podstatně poškozen, ale jeho restaurace je nutná. Jen obtížně se však tehdejší předseda muzejní rady Jan Knob, pověřený od roku 1962 vedením muzea, a další členové muzejní i vědecké rady dopracovávali hmatatelných výsledků. Vcelku nebylo pochybností o tom, kam obraz umístit. Nabízel se totiž dostatečný prostor v těsném sousedství muzea – dvůr bývalé věznice okresního soudu. K jeho úpravě a plánovanému využití však bylo potřeba získat souhlas nadřízených orgánů i hmotnou podporu. Knob proto rozesílá v září 1963 *Memorandum o umístění plátna Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*. Podle něj by mělo být již následující rok restaurované plátno zpřístupněno. Instalováno bude jako plošný obraz, nikoliv dioráma. Předpokládané náklady na opětné napnutí a opravu obrazu činily 20 tisíc Kčs. Zastřešení obezděného prostoru železnou konstrukcí a laminátem měly zajistit turnovské podniky, terénní úpravy brigádnicky členové muzejní rady a příznivci muzea. K financování vnitřních úprav se ředitel Knob pokusil získat ONV Semily, KNV v Hradci Králové a Krajskou správu

státní památkové péče v Pardubicích.[18] Trvalo pak dalších deset let – během nich se obraz stěhoval z mariánského do františkánského kostela a nakonec do dívčí školy – než se tento záměr podařilo městu realizovat jako akci Z, podporovanou Okresním národním výborem v Semilech. V zápisu ze schůze muzejní rady 2. listopadu 1972 čteme, že pozemní úprava pro instalaci diorámatu je vcelku hotová. Záznam ze zasedání vědecké rady z dubna následujícího roku nás již zpravuje, že byla vykonána pochůzka po staveništi pavilónu, v němž bude umístěna obrazárna, dále Pobití Sasíků a malá přednášková síň.[19] Na začátku února 1974 byl obraz rozprostřený v sále sokolovny zpevněn, aby jej mohli restaurátoři vůbec napnout na nový rám a začít s obnovou. Stejně jako samotné realizaci obrazu, tak i jeho obnově bylo vyměřeno překvapivě málo času. Turnovské muzeum, jako investor, uzavřelo smlouvu s podnikem ČFVU Dílo 27. února 1974. Čtrnáct dní nato píše Jan Knob příteli J. V. Scheybalovi: *Kartón Alšův existuje a je uložen v museu ostravském ... My jsme zatím téměř dokončili nový pavilón, obraz už visí a bude restaurován Josefem Němcem, Vlast. Lachoutem a Janem Solovjevem. Zatím je provedena impregnace plátna, umytí obrazu a několik vzorků restaurování. Je to zajímavé a myslím, že instalací získá Muzeum Českého ráje v Turnově prvotřídní atrakci.*[20] 5. května, po dvou měsících práce restaurátorů, balancujících na vratkém lešení, a téměř na den osmdesát let od premiéry při Národopisné výstavě, mohl být obraz Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou trvale zpřístupněn veřejnosti. Uzavřela se tak anabáze díla, jež sto let patří k evropským *nej*. Slavnostní otevření nové galerie pak bylo jistě i osobním triumfem ředitele Jana Knoba, CSc., tehdy již sedmdesátiletého, který tak završil významnou etapu ve zpřístupňování turnovských sbírek i dobu svého působení v muzeu.

Poznámky

1 Dr. Kurz měl na mysli obraz *Boj Pražanů se Švédy na Karlově mostě*, kterým se KČT prezentoval na Jubilejní výstavě 1891 a jenž byl pak i s pavilónem přenesen na Petřín, kde je dodnes.

2 SÚA Praha, Klub českých turistů, D 1, kniha protokolů ze schůzí ústředního výboru z let 1891–1894, protokol z 25. schůze 3. října 1894.

3 Ibid., zápisy ze schůzí 17. a 24. října. Po Liebscherech odmítl také malíř válečných výjevů Václav Sochor (1855–1935). Bohumír Roubalík (1845 až

J. Němec a V. Lachout při restaurování obrazu v roce 1974.

1928) měl zkušenosti z provádění větších realizací, např. podle Ženíškových a Alšových kartonů pracoval v Národním divadle, později byl jmenován mimořádným profesorem pražské akademie.

4 Václav Jansa (1859–1913) již byl uznávaným krajinářem. Roku 1898 vytvářel pozadí na Maroldově bitvě u Lipan. Karel Vítězslav Mašek (1865–1927) měl rovněž zkušenost s malbou velkých formátů, např. dekorativních panó a fresek. Od roku 1898 byl profesorem dekorativní malby na Uměleckoprůmyslové škole v Praze.

5 Ibid., opis smlouvy v příloze 2. knihy protokolů.

6 Dnes ve sbírce Galerie výtvarného umění v Ostravě, inv. č. O–1133.

7 23. 6. 1894 píše dr. Geduldigrovi: *V Plzni jsem byl letos již dvakráte. Dům na náměstí s ohromnými rytíři na koních na zlaté půdě dělá velký efekt. Na druhý dům jsem dal cechy. Tyto dny právě škrábe mi Rašek 4 figury v Pardubicích na radnici. Snad budu dělat též sgrafita do Ústí nad Labem, do Plzně musím letos ještě jednou. Práce mám tolik, že to nemohu zastat.* Srv. M. Mičko, E. Svoboda: *Mikoláš Aleš. Nástěnné malby*. Sv. 3. Praha 1955, s. 89.

8 Polemika Kouly s Alšem se odehrála na stránkách Národních listů 14. a 16. 7. 1895.

9 SÚA Praha, KČT, kniha protokolů 1895–1897.

10 Světozor, *29*, 1895, s. 252.

11 Karel Svoboda (1824–1870), český malíř působící hlavně ve Vídni.

12 SÚA Praha, KČT, kniha protokolů 1895–1897; žádost turnovského odboru byla přednesena na 29. schůzi 6. 11. 1895.

13 SÚA Praha, KČT, kart. 282, zápis o výborové schůzi OKČST v Turnově konané dne 1. června 1931.

14 Ibid., dopis turnovské odbočce z 21. května 1931. Cenu obrazu odhadli tehdy V. V. Štech a F. Ženíšek na 700 tisíc Kč.

15 Ibid., zpráva přednesená na schůzi ústředního výboru ze 14. října 1931, opis na vědomí OKČST v Turnově.

16 Emanuel Svoboda: *Alšův dioramatický obraz ‚Porážka Sasíků pod Hrubou Skálou' ve skladišti.* In: Za starou Prahu, *26*, 1951, s. 39.

17 Zprávu o tom přinesl Rozvoj (Semily), *9*, 1960, č. 28, 9. 7.

18 SOkA Semily, ONV Semily II, odbor kultury, neinv.

19 SOkA Semily, OMČR Turnov, zápisy ze schůzí.

20 SOkA Semily, OMČR Turnov, korespondence.

Z geologických expedic Okresního muzea Českého ráje

I. část. Arizona

Tomáš Řídkošil

Pohled geologa na krajinu je silně deformován. Při projíždění terénem podvědomě pátrá po skalách a zářezech, aby si prohlédl horniny, které tvoří zemský povrch. A protože je lépe jednou vidět, než mnohokrát číst nebo slyšet, cestuje většina geologů po Zemi křížem krážem.

Aby bylo možné poznat různé přírodní zajímavosti, je na severoamerickém kontinentu nezbytné projet stovky kilometrů.

Značná část přírodních výtvorů v USA je takové kulturní hodnoty, že spadá buď sama, nebo v rámci širších oblastí pod státní ochranu přírody. Důmyslný systém národních parků, vytvářený již od minulého století, všestranně pečuje o zachování neporušené přírody pro budoucnost. Na území USA je takových oblastí více než tři sta. Mezi ně patří národní parky (National Park), národní památníky (National Monument), státní parky (State Park) a okresní parky (County Park). Ustavení národního parku vyhlašuje Kongres Spojených států, národní monument vyhlašuje prezident a jejich správa je svěřena úřadu Služby národních parků (National Park Service), podřízenému ministerstvu vnitra. Státní park vyhlašuje Kongres státu unie a spravuje jej příslušný stát, okresní park vyhlašuje a spravuje příslušný okres. Takové rozdělení chráněných území vůbec neznamená odlišný přístup v kvalitě ochrany příslušného koutu přírody. Charakter osídlení v Arizoně umožnil vytvořit několik velkých chráněných území, které chrání původní přírodu od negativních vlivů technické civilizace.

Meteoritový kráter

Barringerův meteoritový kráter v Arizoně leží v severní části středoarizonské pouště nedaleko kaňonu *Diablo*. Honáky dobytka na planinách mezi Flagstafem a Winslou zaujal v 70. letech 19. století podivuhodný útvar, který byl nazván *Coone Butte* nebo *Crater Mountain*. Kráter měří v průměru až 1204 m a je obklopen valem z horninové drtě, vysokým 40 m. Dno kráteru leží 130 m pod úrovní okolní planiny. Farmáři nacházeli v okolí

množství rezavých kusů železa, které používali jako zátěž na víka sudů s vodou nebo jako závěsy u dveří a bran. Rozbory vzorků železa z kráteru provedené v roce 1871 ukázaly, že obsahují 76,8 procent železa, 7,33 procent niklu, stopy platiny i iridia a mineralogové v nich nalezli diamanty. Výzkumy daly v roce 1903 podnět k založení několika šachet a hlubinných vrtů. Cílem pokusných hornických prací provedených společností Standart Iron Company bylo nalézt hlavní meteoritové těleso, které se mělo nacházet zabořené v nitru kráteru. Pokusné hornické práce dosáhly bezvýsledně hloubky přes 300 m. Pod neporušenými vrstvami pískovce byly nalezeny bloky pískovce, které byly žárem přetavené na pórovité křemenné sklo. Na základě předpokladu, že meteorit dopadl na zemi pod šikmým úhlem, byl na jižním okraji založen vrt, který v hloubce 450 m narazil na tvrdé těleso. K předpokládanému jádru meteoritu pak byla hloubena šachta. V hloubce 213 m však silný výron spodní vody překazil další hornické práce.

Okolí meteoritového kráteru tvoří vodorovně uložené spodnotriasové červené pískovce *(Moenkopi Sandstone)*. V jejich podloží je souvrství permských kaibabských vápenců, pod nimiž leží coconinské pískovce. Na hraně kráteru jsou vrstvy ohnuty v úhlech od 10° do 80° a upadají na vnější stranu. Val, který obklopuje kráter, je složen z nakupené horninové drtě. Úlomky hornin jsou rozptýleny do vzdálenosti přes deset kilometrů, což dokazuje, že byly z místa dopadu meteoritu vymrštěny velkou silou. Ve vlastním kráteru bylo nalezeno jen několik úlomků železa, zatím co v okolí kráteru bylo nasbíráno přes 25 tun meteoritického železa.

Vznik Barringerova kráteru byl od roku 1892 předmětem sporů a výklad, že vznikl pádem meteoritu, měl řadu odpůrců. Svoji roli v těchto názorech nepochybně sehrálo také to, že arizonský kráter byl až do roku 1927 jediným známým tohoto původu na světě. Další objevy kráterů v australské Henbury a Wolf Creeku, Chubbova kráteru v Kanadě, na Aleutách a v severozápadní Africe v oblasti Ashanti prokázaly, že oválné krátery byly na zemském povrchu vytvořeny dopadem a explozí velkých meteoritů.

Grand Canyon

Úchvatná strmá rokle vyhloubená v Coloradské plošině, známá jako Velký kaňon, patří mezi divy světa. Údolí je dlouhé 350 km a široké od 6 do 30 km. Na některých místech dosahuje od vrcholu na dno hloubky přes 1600 m. Řeka Colorado pramení ve vzdálených vysokých Skalistých horách, které jsou bohaté na srážky, a přivádí odtud takové množství vody, že je neztratí ani při průtoku suchými oblastmi severozápadní Arizony. Bystře tekoucí vody odnášejí v průměru 500 000 tun úlomků hornin za den. Není mnoho oblastí, kde se eroze hornin rozvinula v takovém měřítku, jako na Coloradské plošině. Podmanivost kaňonu podtrhuje fantastická hra barev jednotlivých vrstev.

Ve stěnách kaňonu jsou obnaženy stovky metrů sedimentů, převážně mořských vápenců, sladkovodních břidlic a větrem navátých pískovců. Při pohledu dolů po strmém svahu kaňonu putujeme nazpět v čase. Blízko dna se nacházejí prekambrické horniny, staré 2 000 miliónů let. V polovině cesty ke dnu kaňonu jsou vápence staré okolo 400 miliónů let s fosiliemi ryb s pancéřovými destičkami. Směrem dolů jsou jedinými náznaky života klikaté čáry, možná stopy po lezení červů a měkkýšů na dávném mořském dně. Spodní paleozoické vrstvy leží diskordantně na žulových a metamorfovaných horninách. Sedimenty obsahují množství fosilií vyhynulých mořských živočichů. Pomocí zkamenělin lze sledovat vývoj organismů od prvohorních řas přes trilobity, druhohorní ještěry až po kostry velbloudů a koní z mladších třetihor. Horniny v blízkosti vrcholu útesů jsou staré asi 200 miliónů let. Obsahují zkameněliny plazů, hmyzu a listí kapradí.

Grand Canyon lze bez nadsázky přirovnat k učebnici geologie. Příznaky zdvihů a eroze, poklesů a sedimentace, vrásy a zlomy svědčí o procesech, které probíhaly milióny let. Dnešní tvář krajiny se začala vytvářet počátkem středního terciéru, kdy byla jezerní pánevní oblast zanášena sedimenty, místy až tisícimetrové mocnosti. Následující výzdvih pevniny způsobil hluboké zařezávání říční sítě řeky Colorada. Právem byla část kaňonu, dlouhá 169 km, vyhlášena za národní park.

Petrified Forest

V severní Arizoně na jih od Velkého kaňonu řeky Colorado a východně od řeky Little Colo-

rado leží tzv. Zkamenělý les *(Petrified Forest)*. Na poušti lze spatřit mnoho zkamenělých stromů, ale žádné živé. Od roku 1906 je zdejší příroda chráněna jako národní památka a v roce 1962 byla oblast vyhlášena za národní park. Sága zkamenělého lesa začíná v období před 248 až 208 miliony let, v první části druhohor, které říkáme trias. Pevninu tehdy tvořil jediný kontinent Pangea, se severní částí Laurasií a jižní Gondwanou. Laurasie obsahovala dnešní Severní Ameriku, Evropu a větší část Asie. Afrika, Arabský poloostrov, Indie, Austrálie, Antarktida a Jižní Amerika byly součástí Gondwany. Podnebí bylo mírné a teplé. Ve vlhčím prostředí se dařilo jehličnanům, palmovým cykasům a kapradinám. V sušších oblastech Laurasie rostly jinany, kapraďosemenné rostliny, benetity a palmové cykasy. Na souši žily různé druhy dinosaurů. Petrifikační proces začal před 240 až 205 miliony let v triasu, kdy výbuch sopky zasypal stromy haldami různobarevného popela. Horký sopečný popel spolu s deštěm dal do pohybu kyselinu křemičitou a křemičité gely, které prosytily zavalené kmeny. Výsledkem dlouhodobého procesu je výskyt tisíce kusů zkamenělých kmenů, vyplněných jaspisy, acháty a chalcedony. Celé kmeny nebo kusy nalámané do *špalků* se povalují v poušti. Kdekoho napadne vzít si kamínek na památku. Návštěvníci tak ročně odnesou okolo sedmi tun kamení. A tak kromě vězení nebo pokuty přišla na pomoc zákonům pověra, která praví, že kameny jsou očarované. Kdo sebere i třeba nepatrný kamínek, bude mít v životě smůlu. Na správu parku přicházejí zpět balíčky s kamením. Lidé z celého světa vracejí poštou zpět kameny, které jim smůlu opravdu přinesly. V některých balíčcích je i plánek místa, kde byl kámen sebrán, s prosbou, aby byl uložen na původní místo. Neočarované kameny, které se těží mimo území parku, lze koupit v obchodě.

Malovaná poušť *(Painted Desert)* je součástí národního parku Petrified Forest. Poušť byla vládou zakoupena v roce 1932 a přičleněna k národnímu parku Petrified Forest. Různobarevné rozlehlé plochy pouště tvoří pestrobarevný obraz. Zelené, červené a žluté odstíny barví sedimentární horniny. Od ostatních červených permských pískovců a břidlic se odlišují bílé coconinské pískovce středního permu, které jsou šikmo a křížově zvrstveny a představují rozsáhlé písečné přesypy.

Canyon de Chelly

V indiánské rezervaci Navahů leží *Canyon de Chelly.* Řeka Chelly si prorazila cestu v pískovcích a slepencích. Kolem meandrující řeky je úrodná půda, kde Navahové obdělávají políčka. Navahové žili tradičně v obydlích nazývaných hogany. Stěny hoganu tvoří klády, postavené do osmiúhelníku, se střechou pokrytou hlínou a porostlou řídkou travou. Hogan na dně kaňonu používají jako skladiště zemědělského nářadí. Pod obrovským skalním převisem lze spatřit zbytky indiánského puebla. Přístupová cesta vede k vesnici pouze přes řeku. Protože v úzkém kaňonu nejsou cesty, přístup k polím vede jen korytem řeky. Uprostřed kaňonu Chelly se tyčí vysoká nepřístupná skalní věž – Pavoučí skála *(Spider rock).*

Monument Valley

Pravděpodobně nejznámější skalní útvary amerického západu zdobí údolí v pouštní oblasti na hranicích Utahu s Arizonou ve Spojených státech. Monument Valley charakterizuje výrazná eroze, původní povrch zmizel a k nebi trčí trosky skal. Pískovcové skalní útvary vypadají jako středověké věže, a proto se jim někdy říká *pouštní gotika*. Erozi podlehl obrovský objem hornin, a tak na plošině stojí osamělá bradla s plochými vrcholy. Geologický vývoj oblasti odkrývají tzv. stolové a svědecké hory. Vznikají destrukcí tabulové plošiny nebo skalnatého hřebene v důsledku zvětrávání a odnosu hornin. Písek unášený větrem obrušuje skálu a spolu s vodní erozí vytváří sloupy podivuhodných tvarů. Dalšími výraznými skalními útvary jsou v Monument Valley skalní zdi, jak bývají označována úzká, protáhlá tělesa tvaru zdi. Seskupení skalních bloků, věží, stěn, jehel a kulis atd. vytváří tzv. skalní města. Nejdokonaleji bývají vyvinuta v pískovcích, které jsou oddělené úzkými soutěskami nebo prostornějšími kaňony. Vzhledem k dobré propustnosti pískovců probíhá intenzívně hloubková eroze po puklinách, kdežto na plochých vrcholových částech skalních tvarů nedochází k podstatným změnám. U skalních měst lze dobře studovat jednotlivé etapy vývoje reliéfu v závislosti na klimatických podmínkách. Skalní věže jsou izolovanými částmi skalního masivu víceméně pravidelného tvaru, vytvářející štíhlé hranoly nebo sloupy. V Monument Valley

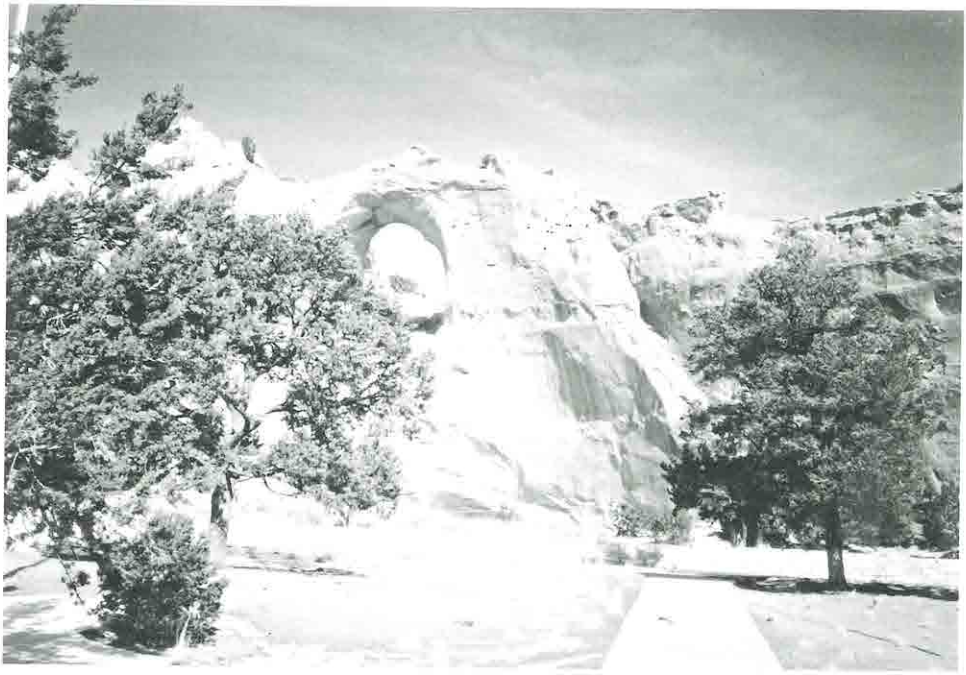

dosahují výšky až přes 300 m. Zvláštním typem skalní věže jsou štíhlé skalní jehly.

❑

Geologové se umí podívat do historie Země. Tvary zemského povrchu spojují s děním v hlubinách. Myšlenka, že jedním z klíčů k poznání geologické minulosti je geologická přítomnost Země, přináší přes dvě století mnoho užitečného. Je pozoruhodné, jaké paralely se nabízejí mezi přírodními výtvory v Arizoně a v Českém ráji. Geologická a geomorfologická pestrost přináší pestrou škálu zajímavostí. Atraktivnost obou území spočívá hlavně v typicky vyvinutých skalních městech a kaňonech. Pískovcová skalní města s charakteristickým zvětráváním, zkamenělé lesy spolu se sopečnou činností byly vytvořeny obdobnými geologickými procesy.

Přírodní zajímavosti Českého ráje nedosahují gigantických rozměrů, jsou však bližší člověku svým rozměrem, bohatým zalesněním a historickými památkami, které dohromady tvoří vyvážený celek nejstarší chráněné krajinné oblasti v Čechách. Území Českého ráje tvoří mořské usazeniny svrchní křídy, téměř vodorovně uložené a jen mírně porušené třetihorními zlomy. Třetihorní čediče prorážejí plochou křídovou tabuli a tvoří charakteristické vyvýšeniny, jako Vyskeř, vrchol Mužského a Trosky. Pískovce poskytují velice chudé, kyselé a propustné půdy. Díky četným pramenům protékají v některých kaňonech potoky a jsou zde hojné rybníky. Území Českého ráje je lesnaté a většinu porostů tvoří smrkové a borové lesy.

Pro geologa není arizonská příroda divoká, jak by řekl romantik, ale má mladý reliéf. Arizonská příroda je výjimečná až monumentální. Většina povrchu Arizony je tvořena pouštěmi a polopouštěmi, které skýtají dostatek obnažených výchozů. Geologické pozorování je o to snazší. Už jen proto, že typickou vegetaci představují kaktusy a sukulenty.

Literatura

Nininger, H. H.: *Arizona's Meteorite Crater. Past – Present – Future.* Sedona, American Meteorite Museum 1956, 232 pp.

Chronic, H.: *Roadside Geology of Arizona.* 1981. 322 pp.

Vlevo:
Skalní okno
nedaleko Zuni.
(Foto autor.)

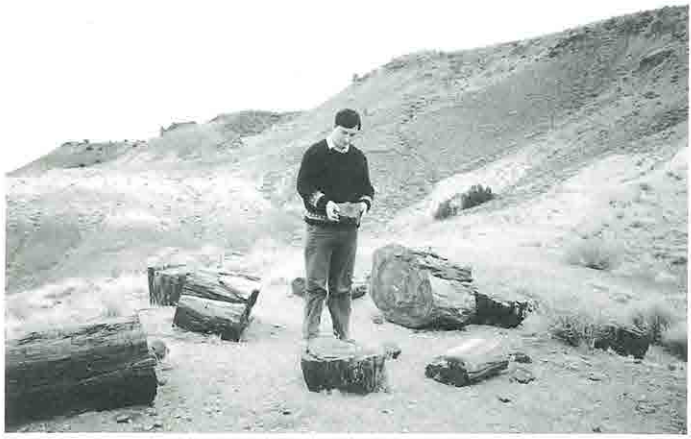

Zkamenělý kmen z oblasti Petrified Forest. (Foto autor.)

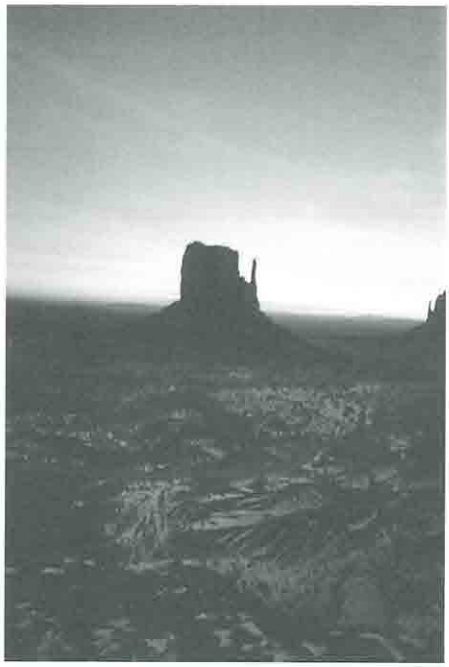

Grand Canyon. (Foto autor.)

Skalní město Monument Valley. (Foto autor.)

Meteoritový kráter v Arizoně. (Foto autor.)

Poušť jižně od Tusconu. (Foto autor.)

Malovaná poušť. (Foto autor.)

KRONIKA

Státní okresní archiv Semily v roce 1995

Úvodem

Sen několika generací historiků a archivářů Semilska se v loňském roce podařilo realizovat – archiválie semilského okresu se dočkaly vysoce účelné a přitom krásné stavby, zajišťující optimální podmínky pro jejich trvalé uložení a dobré pracovní prostředí pro návštěvníky archivu i archiváře. S pomocí okresního úřadu se také zdařilo všechny archiválie, dosud uložené v Bystré nad Jizerou, přestěhovat do nových prostor.

Na sklonku roku uskutečnila sekce archivní správy CSÚ ministerstva vnitra kontrolu činnosti našeho archivu. V závěru své zprávy konstatovala, že *archiv řádně plní své povinnosti a v některých oblastech zasluhuje jeho práce mimořádné ocenění. Okresní úřad Semily vytvořil výstavbou nové archivní budovy a jejím technickým vybavením vynikající podmínky pro práci svého odborného zařízení.*

I. Informace o množství archiválií

Ke konci roku 1995 pečoval okresní archiv o 4065 běžných metrů archiválií. Uspořádáno bylo 2387 bm, z toho inventarizováno 1305 bm, nově bylo převzato 18,43 bm písemností. Mezi přírůstky byla též závěť Tomáše Křepelky, tkalce z Turnova, datovaná 1582, kterou pro nás v jednom antikvariátu objevil Státní ústřední archiv v Praze, jenž ji také na svůj náklad restauroval.

II. Předarchivní péče a skartace písemností

V evidenci okresního archivu se nachází 566 nepodnikatelských organizací, z toho 253 v úplné nebo částečné předarchivní péči, a 921 firem, z nichž 158 by mělo náležet do trvalé péče okresního archivu; podnikatelské subjekty byly upozorněny na své povinnosti, dané zákonem, a byl jim zaslán orientační seznam archiválií. Okresní archiv si zavedl počítačovou evidenci z registru Českého statistického úřadu, jež bude pravidelně aktualizována.

Okresní úřad v Semilech uložil ve správním řízení jedné organizaci pokutu ve výši 30 000 Kč pro hrubé porušení ustanovení § 6 zákona č. 97/74 Sb., o archivnictví, ve znění zákona č. 343/92 Sb., a vyhlášky č. 117/74 Sb., jíž se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení. Metodickou pomoc archiv poskytl turnovské stomatologii a Léčebně dlouhodobě nemocných v Lomnici nad Popelkou a konzultoval nový spisový a skartační řád Všeobecné zdravotní pojišťovny – okresní pojišťovny v Semilech.

V průběhu roku vykonali pracovníci archivu 34 skartačních řízení. Plánované skartace u obecních úřadů musely být z velké části přeloženy na rok 1996, aby mohlo být zajištěno přestěhování archivu. Časově náročnější byly skartace u okresního státního zastupitelství Semily a okresní statistické správy Semily. Skartační řízení se mj. uskutečnilo u městského úřadu Vysoké nad Jizerou, městského úřadu Lomnice nad Popelkou a obecního úřadu Bystrá nad Jizerou, dále u ZZN, a. s. Semily, Turnovských tiskáren, s. r. o. Turnov, Granátu Turnov, Jednoty Jilemnice, zemědělského družstva vlastníků Horní Branná, integrované střední školy Vysoké n. J., Turnovského kulturního střediska, Okresního muzea Českého ráje v Turnově, celních úřadů v Turnově a Harrachově a u okresní správy sociálního zabezpečení v Semilech.

III. Zpřístupňování archiválií

Také v tomto roce byly předmětem pořádacích prací především samosprávné fondy. Dokončeno bylo třídění, pořádání, vnitřní skartace a inventarizace fondu *Archiv města Lomnice nad Popelkou* (1561–1945) v celkovém rozsahu 19,84 bm a fondu *Archiv města Rovensko pod Troskami* (1555–1945) v rozsahu 3,23 bm. Uspořádáno a inventarizováno bylo rovněž 35 fondů škol. Celkem bylo zpracováno 52,46 bm písemností. Zpřístupněna byla dále rozsáhlá kolekce snímků z pozůstalosti fotografa Rudolfa Housy.

IV. Využívání archiválií

Přestože byla studovna okresního archivu téměř tři měsíce uzavřena, zaznamenala 327 návštěv (mimo exkurse v novém sídle), z nichž většina měla informační charakter. 65 badatelů (z toho 1 cizinec) vykonalo 124 studijních návštěv. Vyřízeno bylo 176 písemných dotazů,

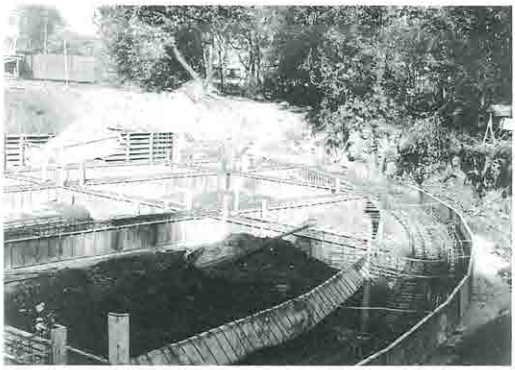

Stavba je založena na pětimetrových pilotech, spojených základovým roštem. (Foto P. Vaňátko – říjen 1994.)

Konstrukci stavby tvoří železobetonový skelet s vyzdívaným obvodovým pláštěm, v prvním a druhém podlaží je plášť součástí nosné konstrukce. (Foto P. Vaňátko – únor 1995.)

rešerší a žádostí, pro dalších 74 žadatelů zhotoveny kopie archiválií, realizováno 21 zápůjček archiválií a 1 výpůjčka.

Badatelská témata:

Anděl Petr: *Hrad Trosky a okolí*
Apltauer Jiří: *Hrad Trosky*
Bodanský Miroslav: *Kostel sv. Jakuba v Poniklé* (seminární práce)
Brůna Josef: *Restituce zemědělského majetku*
Buriánková Lenka: *Stavby v Semilech po roce 1945* (ročníková práce)
Bušák Josef: *Vývoj počtu obyvatelstva v Roztokách u Jilemnice*
Cogan Miroslav, PhDr.: *Obraz Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou – uměleckohistorický rozbor*
Drahoňovský Jan st.: *Dějiny Městského muzea v Lomnici nad Popelkou*
Drahoňovský Jan ml.: *Dějiny Městského muzea v Lomnici nad Popelkou*
Ducháč Jaromír, Ing.: *35 let střední zdravotnické školy v Turnově*
Fajta Vladimír: *Historie obce Veselé-Žďár*
Farská Lenka: *Stavby v Semilech po r. 1945 (ročníková práce)*
Farský Jan: *Rodopis*

Fišera Zdeněk: *Hradologie, dolování, středověké osídlení*
Hajna Otakar, Ing.: *Rodopis*
Hásek Václav, Ing.: *Rodopis*
Hejl Tomáš: *Zřícení letadla u Ploužnice v r. 1947*
Hlava Stanislav, PhDr.: *Dějiny Bozkova*
Hromádková Lenka: *Horní Branná – harrachovský komplex*
Hyšková Věra: *Dějiny obce Valteřic*
Chaloupka Jiří, Ing.: *Vodní díla na Jizeře*
Jakl Michal: *Sdružení studentstva ve Vysokém nad Jizerou*
Janata Jiří: *Vodní díla na Jizeře*
Jeschke Vratislav: *Projektová dokumentace jímacích objektů v Harrachově*
Jindřišková Dana: *Kostel v Pasekách nad Jizerou* (ročníková práce)
Jindřišková Soňa: *Historie kostela sv. Michala v Rokytnici nad Jizerou* (ročníková práce)
Jůza Michal: *Dějiny Lomnice nad Popelkou*

Bezbariérová studovna okresního archivu v Semilech poskytuje příjemné prostředí čtrnácti badatelům, pro besedy a přednášky je možné její kapacitu několikanásobně zvýšit. (Foto O. Kudrnáč.)

Nejvyšší tři podlaží jsou určena pro ukládání archiválií – kapacita sálů, v nichž vzduchotechnika udržuje stabilní vlhkost vzduchu (50%) i teplotu (15° C), je 6 000 běžných metrů. (Foto O. Kudrnáč.)

Kalců Kateřina: *Těžba železné rudy na Železnobrodsku*
Klofec Vojtěch: *Živnostenský stav v Turnově*
Kobera Miroslav: *Most přes Jizeru v Peřimově*
Koudelka Bohuslav: *Historie vesnic na Jilemnicku*
Koudelka Zdeněk: *Dějiny energetiky v semilském okrese*
Kříž Jaroslav: *Firma Hornych a synové*
Kurfiřt Jaroslav: *Dějiny Bozkova*
Landr Petr: *Pomocné vědy historické*
Láska Heřman: *Restituce majetku Františka Brůny*
Lenderová Milena, doc. PhDr., CSc.: *Život a dílo Rudolfa Hlavy*
Luštinec Jan, PaedDr.: *Dějiny města Jilemnice*
Marková Zdeňka: *Historie KČT v Semilech, výstavba chaty na Kozákově*
Mečíř Jan: *Rodopis*
Mikanová Eva, PhDr.: *Hudba v Pojizeří, Českém ráji a Podkrkonoší*
Morávek Otakar: *110. výročí krkonošské župy sokolské*
Nechanický Leoš: *Vodní dílo na Jizerce ve Víchové nad Jizerou*
Neuwirth Waltraud, Dr. (Rakousko): *Sklo a vánoční ozdoby na Jilemnicku*
Novák Josef: *Historie vesnic na Jilemnicku*
Nováková Nataša: *Historie lékáren na Semilsku*
Páv Jan: *Dům čp. 27 v Rovensku pod Troskami (seminární práce)*
Pávová Eva: *Dějiny Rovenska pod Troskami*
Peterka Josef: *Rod Klapků*
Plachta Miloš, Mgr.: *Historie gymnázia v Semilech*
Plecháč Vladimír: *Dějiny průmyslu*
Pour Oldřich: *Historie železnic*
Sehnal Petr: *Rodopis Sehnalů*
Milona Srbová: *Fotografie Semil*
Šťastný Jaroslav: *Seznam žáků 8. ročníků I. OSŠ v Turnově*
Šustová Anna: *Mlýn čp. 40 v Rovensku pod Troskami*
Tomíček Jan: *Dějiny varhanářství, varhanici v Semilech*
Váňová Růžena, doc. PhDr., CSc.: *Pokusná reformní škola v Benešově u Semil*
Vejnar Lukáš: *Dějiny Lomnice nad Popelkou*
Vítková Helena: *35 let střední zdravotnické školy v Turnově*
Vlk Vlastimil: *Kroniky obcí na Jablonecku*
Vojtíšková Květoslava: *Regionální rozvoj a veřejná ekonomika*
Votoček Václav: *Místopis Semil*
Zajicová Irma: *Historie dětského domova v Semilech*
Žalská Radka: *Historie ochotnického spolku v Jilemnici*

Pro sekci archivní správy MV a státní oblastní archiv v Zámrsku byly vypracovány: přehled archivních fondů z doby německé okupace, soupis urbářů, soupis vedut, soupis kronik uložených u městských a obecních úřadů a soupis pramenů k vyhnání a vysídlení Čechů z pohraničí v letech 1938–1939. Zvláštní význam má *Biografický slovník archivářů,* připravovaný sekcí archivní správy.

Z ostatních rešeršních úkolů můžeme zmínit například tyto: vlastnictví hradů Bradlec a Kumburk (pro obecní úřad Syřenov), vlastnictví hradu Valdštejn (pro městský úřad Turnov), počátky brusírny Harrachovských skláren (pro Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou), 100 let činnosti Sokola v Chuchelně (pro TJ Sokol Chuchelna), 45 let gymnázia v Semilech (pro ředitelství školy) ad.

Okresní archiv se podílel na řadě kulturních akcí. Spolu s Městským muzeem v Semilech a městskou knihovnou připravil výstavu *Semily v literatuře a ve fotografii*, zapůjčil archiválie pro výstavu *Pojizeří na Národopisné výstavě*

Pracovny archivářů architekt ozvláštnil tu a tam stojícími sloupy a absencí pravých úhlů. (Foto O. Kudrnáč.)

československé v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově a pro výstavu k 100. výročí narození Jaroslava Podobského v Rovensku pod Troskami, nabídl prameny k výstavě *Hrdelní soudnictví v českých zemích* v Pardubicích. Archiv dále spolupracoval na celostátním *Adresáři kulturních institucí* a na publikaci SObA Zámrsk *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů II (sídla, domy a zemědělské stavby)*, státní vědecké knihovně v Hradci Králové poskytl podklady pro *Bibliografii měst východních Čech.*

Nové prostory okresního archivu vytvořily předpoklady pro bohatější kulturní a osvětovou práci. Archiv vystavoval obrazy akademického malíře Vladimíra Komárka, s nímž také uspořádal 20. prosince 1995 besedu, a práce absolventů oboru umělecké kovářství SUPŠ Turnov. S minulostí a posláním archivu ředitel seznámil hosty slavnostního otevření archivu a dvě exkurse.

V roce 1995 vydal okresní archiv osmý svazek vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (296 stran, s autorským i finančním podílem jičínského okresu). Archiváři publikovali 9 článků a zpráv v odborném a denním tisku.

Archiv poskytoval metodickou pomoc obecním kronikářům, spolupracoval s Historickým klubem a Pekařovou společností v Turnově, přípravným výborem Šrámkovy Sobotky při lektorování soutěžních prací a se školským úřadem v Semilech při posuzování projektů z oblasti mimoškolní činnosti dětí a mládeže, s Krkonošským muzeem v Jilemnici, Státním ústavem památkové péče v Praze, Památkovým ústavem v Pardubicích, Společností ochránců památek v Hradci Králové, Literárním archivem PNP ve Starých Hradech, gymnáziem v Semilech, Historickým ústavem Armády ČR, Svazem bojovníků za svobodu, redakcí Pojizerských listů aj. J. Barták je autorem

Pohled do foyer okresního archivu při slavnostním otevření 3. listopadu 1995. (Foto O. Kudrnáč.)

výtvarného řešení nové stálé expozice osobností Turnovska *Z kulturní historie kraje v OMČR*, po výtvarné stránce připravoval všechny výstavy v tomto muzeu během roku, a to včetně plakátů, pozvánek a programů.

V. Personální situace

V roce 1995 působil kolektiv pracovníků okresního archivu v následujícím složení: ředitel PhDr. Ivo Navrátil, vedoucí odborný archivář Jaroslav Barták, samostatná odborná archivářka mgr. Ilona Činovcová, odborná archivářka mgr. Marie Navrátilová, archivářka Michaela Menšíková. Od 1. 12. 1995 v archivu působí archivář Robert Novotný, dálkově studující archivnictví a historii na FF UK v Praze. Na částečný úvazek pracovala uklízečka Eva Klikarová.

V souvislosti s dokončením novostavby v Semilech byl k 1. 9. 1995 získán na dobu určitou důchodce-archivář Jaroslav Poláček, k témuž datu byli archivu přiděleni Zdeněk Svárovský a Martin Machačný, vykonávající půlroční civilní službu. Od 1. 8. do 31. 12. 1995 pracoval důchodce Miroslav Kubát. V září vykonali studující Tomáš Zdražil a Petr Landr v okresním archivu odbornou třítýdenní praxi, kterou věnovali třídění a pořádání pozůstalosti Rudolfa Hlavy a sbírky katastrálních map a rovněž přípravě některých zvláštních typů archiválií k přesunu.

VI. Umístění a vybavení archivu

Stavba nového sídla státního okresního archivu v Semilech-Podmoklicích na Bavlnářské 570 byla zcela dokončena za necelých čtrnáct měsíců. Zásluhu na tom má hlavní dodavatel firma BAK, s. s r. o. v Trutnově, divize Semily, zejména její ředitel Emanuel Mušek, všichni subdodavatelé, jako semilský Trevos, Gema a Sava, a byla díky úsilí, vynaloženému novou přednostkou okresního úřadu JUDr. Danou Hůlkovou, i pochopení okresního shromáždění, jež svolilo k použití přebytku hospodaření okresního úřadu pro dokončení stavby archivu, úspěšně završena. 12. října 1995 vydal městský úřad v Semilech kolaudační rozhodnutí, k 1. prosinci 1995 bylo ukončeno stěhování archiválií, regálů a mobiliáře z Bystré nad Jizerou. Studovna archivu byla uzavřena od 11. září do 30. listopadu 1995.

V závěru roku byl archiv vybavován nábytkem a dalším nezbytným inventářem a instalována počítačová síť. Archiv je opatřen elektronickou požární i zabezpečovací signalizací, zapojenou na pult centrální ochrany městské policie.

Nové sídlo bylo do užívání slavnostně předáno 3. listopadu 1995 za účasti představitelů ministerstva vnitra, státního oblastního archivu v Zámrsku, přednostů okresních úřadů východních Čech, reprezentantů veřejného života semilského okresu, architektů a zástupců firem na stavbě zúčastněných. Od 1. prosince 1995 archiv slouží veřejnosti.

Přestěhování sídla archivu z Bystré do Semil věnoval okresní úřad velkou pozornost. Od května se v archivu střídali dva až čtyři pracovníci okresního úřadu, o prázdninách vypomáhali studenti středních a vysokých škol, od září opět desítky zaměstnanců okresního úřadu. Kvalitní příprava umožnila bezproblémový přesun všech archiválií ve stanoveném termínu.

Ivo Navrátil

Přednostka Okresního úřadu v Semilech JUDr. Dana Hůlková s vedoucím projektu stavby Ing. arch. Petrem Bouřilem. (Foto O. Kudrnáč.)

Státní okresní archiv Jičín v roce 1995

I. Přehled o množství archiválií

K 31. 12. 1995 měl státní okresní archiv 4266,51 běžných metrů archiválií (94 079 evidenčních jednotek), z nichž je uspořádáno 2361,12 bm (z toho je inventarizováno 1997,28 bm). Nezpracováno zůstává 1905,39 bm. V průběhu roku 1995 bylo převzato 17 přírůstků o celkovém rozsahu 66,9 bm, úbytek materiálu vnitřní skartací činil 28,03 bm.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Skartací bylo realizováno dvaadvacet, při nichž se vyřadilo 207 bm písemností bez trvalé hodnoty. Revize spisoven byly provedeny u pětadvaceti zemědělských družstev, osmi kulturních zařízení a osmi základních škol. Při těchto revizích nebyly zjištěny závažné nedostatky spisové služby.

III. Zpřístupňování archiválií

V roce 1995 bylo uspořádáno a zinventarizováno 49,51 bm, vnitřní skartací vyřazeno 28,03 bm, takže vzniklo 21,48 uspořádaného materiálu. Zpřístupněny byly tyto fondy: *OV SČSP Hořice* (1952–1960), *Jičín* (1949–1984), *Nová Paka* (1945–1960), *Okresní odborová rada Hořice* (1947–1953), *Jičín* (1945–1990) a *Nová Paka* (1946–1953). Mimo plán práce byly uspořádány fondy *Okrašlovací spolek Jičín* (1872–1951) a *Spolek pro udržování ossaria a pomníků na bojišti jičínském* (1892–1959). Ze sbírky soudobé dokumentace byla zpracována část plakátů o rozsahu 10 bm, vnitřní skartací vyřazeno 3,6 bm, takže vzniklo 6,4 bm uspořádaného materiálu.

V přírůstkové knize archivní knihovny je k 31. 12. 1995 evidováno celkem 13 968 svazků, po odečtení vyřazených multiplikátů činí současný stav 12 650 svazků. V roce 1995 bylo zapůjčeno 75 knih, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 78 titulů.

IV. Využívání archiválií

Státní okresní archiv navštívilo 131 badatelů (z toho 1 cizinec), kteří vykonali 204 návštěvy a studovali především regionální dějiny.

Kulturně osvětová činnost archivu směřovala zejména k přípravě scénáře a instalaci celostátní výstavy *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století* v prostorách Východočeského muzea Pardubice. Tato výstava byla přijata příznivě odborníky i širší veřejností, stala se vlastně putovní, neboť ji převzala i další muzea (Prostějov, Olomouc, Brno, Písek). K výstavě vydal ředitel archivu knížku *Mistři ostrého meče* (Pardubice 1995), výrazně se podílel na publikaci *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury* (Zámrsk 1995), do které napsal studii o situaci v Čechách a pořídil soupis hmotných pramenů, vydaných písemných pramenů a literatury. Jičínský archiv úzce spolupracoval také při přípravě vědecké konference o hrdelním soudnictví, jež se uskutečnila v Pardubicích 21. – 22. září. Ředitel archivu na ní přednesl referát *Pronásledování nekatolíků v pobělohorské době*. V průběhu roku 1995 dále realizoval sedm přednášek, a sice: *Albrecht z Valdštejna a Jičín, Odbojová činnost pracovníků okresního úřadu Jičín za německé okupace, Jaro 1945 na Sobotecku, Hrdelní soudnictví na Sobotecku, Matriky, jejich vývoj a význam, Hradec Králové – městská památková rezervace, Hrdelní soudnictví českých zemí*. Pro vydavatelství Orbis připravil do druhého dílu cyklu *České a moravské šlechtické rody* první verzi filmového scénáře o rodu Kinských.

Státní okresní archiv navštívily tři exkurze, a sice žáků základních škol Ostroměř, Pecka a Cerekvice, kteří se seznámili s činností archivu, s písemnými prameny k regionálním dějinám a s novou historickou literaturou.

V. Personální situace

Provoz archivu řídil po celý rok jeho ředitel PhDr. Jindřich Francek, zastupovala jej Milena Heligrová. Ludmila Glazarová pokračovala v mateřské dovolené. K 1. listopadu nastoupila Ludmila Felcmanová, k 31. prosinci ukončily pracovní poměr, sjednaný na dobu určitou, Irena Černá a Iveta Pozlerová. Krátkodobě v archivu pracovala jako brigádnice studentka Blanka Pácaltová (24. červenec – 18. srpen).

VI. Umístění a vybavení archivu

Státní okresní archiv sídlil v roce 1995 nadále v zámku Jeřice. V září byla zahájena rekonstrukce objektu v Jičíně (Raisova ulice) firmou DOMEC Pardubice podle projektu ing. J. Pechmana (CODE Pardubice). V technickém vybavení archivu nedošlo ke změnám.

Jindřich Francek

Pracoviště LA PNP Staré Hrady roku 1995

V roce 1995 padlo zásadní rozhodnutí o dalším rozšíření pracoviště a obecní úřad začal s pracemi na budově bývalé jízdárny, která bude přebudována na velký moderní depozitář. Zároveň byly archivu předány další místnosti v prvním patře dvou křídel předzámčí, kde vznikly kromě ubytovny pro badatele nové depozitní prostory.

Na pracovišti kromě tří stálých pracovníků (nepočítaje ostrahu a úklid) se vystřídala řada studentů (10 na krátkodobých brigádách, 11 na archivní praxi). Celkem bylo zpracováno 67 fondů (28 436 archivních jednotek). Z nejvýznamnějších osobních fondů uvádím alespoň překladatele Karla Šafáře, historika umění Kamila Novotného, slavistu Františka Pastrnka a básníka Stanislava Augustu. Z regionálních autorů Českého ráje a Podkrkonoší to byli básník Jiří M. Palát, slavista Josef Karásek, lékař Hynek Pelc, dramatik Ladislav Novák, Ferdinand Tomek, Lothar Suchý a Jan Vávra-Lomnický, literární historik Antonín Matula, překladatel Gothard Storch, malíř Karel Kinský, právník Svatopluk Volf, teolog Josef Beneš atd.

Z přírůstků do archivu musím na prvním místě jmenovat osobní fond spisovatelky dr. Marie Kubátové z Vrchlabí, dále osobní fond spisovatele a novináře Vladimíra Mikoláška ze Železného Brodu, písemnosti jičínského básníka Františka Roubala aj. Byl sem rovněž převezen archiv Spolku českých bibliofilů a redakční archiv Čechoaustralana Františka Váni s cennou sbírkou periodik a tisků československé emigrace. Celkem je nyní ve Starých Hradech uloženo 1343 archivních fondů ve 22 534 kartonech (nepočítaje další archivní materiál).

Archiv navštívilo 56 badatelů, kteří vykonali 266 badatelských návštěv. Do centrální studovny v Praze na Strahově bylo vypraveno 226 výpůjček.

Na pracovišti byla instalována jedna archivní výstava (*Ke 100. výročí Národopisné výstavy v Praze*), na dalších třech se zaměstnanci archivu podíleli. Plodná byla i spolupráce se starohradskou Osvětovou besedou při pořádání výstav, koncertů, recitačních pořadů, besed a dalších kulturních akcí na zámku. Z významných návštěvníků uvádím alespoň malíře Stanislava Holého a Vladimíra Komárka, mluvčího prezidenta republiky Ladislava Špačka, literárního kritika Vladimíra Justla, spisovatele Marii Kubátovou, Jindřicha Hilčra a Ludvíka Kunderu, historika Roberta Kvačka aj. Bylo zde rovněž šest exkurzí (studenti češtiny z vysokých škol v Hradci Králové, Ústí nad Labem a Olomouci, gymnázium z Mladé Boleslavi, pracovníci Archivu hlavního města Prahy a učitelé z prázdninové základny EXOD Turnov).

Dále pracovníci archivu proslovili 6 přednášek, napsali 17 článků a 1 knihu, působili v redakčních radách 5 periodik. Bylo zjištěno a zdokumentováno 141 zpráv a článků o Starých Hradech v tisku. Oponovali tři diplomové práce studentů a vypracovali jednu recenzi práce zadané do literární soutěže.

Z veřejné činnosti zaměstnanců pracoviště stojí za pozornost, že dva jsou starosty obcí, tři jsou kronikáři a jedna knihovnicí. Dále pracují aktivně v Pekařově společnosti Českého ráje, v Historickém klubu, v Osvětové besedě atd. Dr. Eva Bílková založila a vede historický kroužek na gymnáziu v Jičíně.

Karol Bílek

Zpráva o činnosti Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1995

Personální obsazení

V roce 1995 pracoval v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově kolektiv pracovníků, jehož složení se v poslední letech výrazně nemění, a to PhDr. Vladimíra Jakouběová, ředitelka, etnograf; PhDr. Miroslav Cogan, zástupce ředitelky, vedoucí oddělení, historik umění;

PhDr. Hana Maierová, historik, archivář; RNDr. Tomáš Řídkošil, mineralog; mgr. Jan Prostředník, archeolog; Jitka Petrušková ml., archivář; Jaroslava Šolcová, knihovnice; Vladimíra Kohoutová, pokladní; Pavel Jiránek, vedoucí údržby a správy budov; Ludmila Medková, průvodce; Roman Noska, vedoucí provozu obchodní činnosti; Vladimíra Brejlová, uklízečka, konzervátorka; Jitka Vindišová, průvodce (Dlaskův statek), 1/2 úvazek; Jaroslav Barták, výtvarník (částečný pracovní úvazek); Radomír Trojovský, údržbář (částečný pracovní úvazek).

V období hlavní sezóny byla navázána spolupráce s hotelovou školou v Turnově, jejíž studenti vykonávali v OMČR Turnov praxi v oboru cestovního ruchu. Na krátkodobý pracovní poměr byli přijati studenti na archeologický výzkum. Z celkového počtu 15 pracovníků je 6 vysokoškoláků a 8 má středoškolské vzdělání.

Opravy a rekonstrukce objektů

Objekt čp. 71 (expozice muzea a obrazová galerie) byl v roce 1995 rozšířen o novostavbu WC pro návštěvníky muzea. Na hlavní budově byla v letních měsících provedena oprava fasády a její nový nátěr. V interiéru dokončilo muzeum opravu elektroinstalace. Expozice mineralogie byla vybavena novými vitrínami a osvětlením. Stavební úpravy proběhly i ve II. podlaží, kde byla v květnu 1995 zpřístupněna nová expozice *Z kulturní historie kraje*. Expozice *Historie turnovského kamenářství* byla doplněna o oddíl *Kabinet drahých kamenů*, pro který byly rekonstruovány prostory bývalé Markovy knihovny. Fond této knihovny byl přemístěn do budovy depozitářů. Pro obě nové expozice byl pořízen nový výstavní mobiliář, včetně zabezpečovacího systému. Ostatní expozice byly zpřístupněny od února 1995. V závěru roku byly zahájeny práce na řešení havarijního stavu galerie muzea (podmáčení budovy nevhodně provedenou izolací).

Vzhledem k tomu, že v průběhu roku 1995 nebylo okresním soudem v Semilech nařízeno žádné další jednání ohledně sporu o dům U bažanta, vynakládalo muzeum finanční prostředky pouze na nezbytně nutné opravy této správní muzejní budovy. Částečnou rekonstrukcí prošla prodejna a pokladna muzea (finanční náklady pokryty příjmy z obchodní činnosti).

V zájmu zajištění finančních prostředků bylo přízemí rekonstruovaných dílen muzea i v roce 1995 pronajato firmě Drahokam Turnov. Nadále pokračovala s pracovníky firmy spolupráce v oblasti broušení drahých kamenů spolu s poskytováním této služby pro návštěvníky, doplněná předváděním ručního broušení kamenů, což v závěru sezóny využívaly nejen školní skupiny, ale i zahraniční návštěvníci.

Dlaskův statek v Dolánkách, který má OMČR Turnov od roku 1993 v pronájmu od majitelky paní Melicharové, byl přístupný veřejnosti od 1. 4. 1995 do 31. 10. 1995. Udržovací práce byly realizovány v letních měsících, zejména v období před konáním folklórního festivalu *Dlaskův statek 1995*, který byl uspořádán Spolkem přátel muzea 1. a 2. července.

Péče o sbírky

V roce 1995 bylo získáno do sbírkových fondů muzea celkem 1200 nových přírůstkových čísel, z toho 558 čísel tvoří sbírky archeologie (sběry z výzkumů), 16 ks technologie (šperky z VII. sympózia), 392 rukopisy a staré tisky, 95 regionální literatura, 18 ks umělecké řemeslo (bezplatný převod od státu – pozůstalost), 119 ks mineralogie (vlastní sběry a nákup). 1200 přírůstkových čísel představuje celkový počet 22 215 kusů sbírkových předmětů. Z tohoto počtu bylo nákupy získáno 63 kusů sbírkových předmětů, v celkové hodnotě 32 560 Kč, 5 kusů bylo získáno darem od soukromých majitelů (měšťanské šaty, zemědělské nářadí, drahé kameny, archiválie) a 18 ks bezplatným převodem. Ostatní předměty pocházejí z vlastních sběrů.

Ve II. stupni evidence zpracovalo odborné oddělení 591 inv. č. regionální knihovny, 150 inv. č. etnografie, 31 inv. č. technologie, 400 inv. č. historie, 558 př. č. archeologie. Kartotéka regionálních osobností byla rozšířena na 594 položek. V odborné knihovně bylo zpracováno 929 knih. V roce 1995 byly pro jednotnou evidenci II. stupně sbírkových předmětů v majetku OMČR Turnov zakoupeny na doporučení Asociace muzeí a galerií programy Sbírky, Knihovna a Přírůstky od firmy BACH Olomouc, umožňující převod dat z databáze dříve používaných programů.

V průběhu roku byla inventarizována sbírka starých tisků, dále sbírkový fond prehistorie, část fotoarchivu – vybrané archivní fondy v souvislosti s přípravou historické expozice. V závěru roku byla zpracována příprava pro periodickou inventarizaci mineralogie, geolo-

gie a paleontologie, jejíž dokončení se předpokládá v I. čtvrtletí 1996. Celkem bylo inventováno 5 801 kusů sbírkových předmětů.

S ohledem na omezené finanční možnosti bylo v roce 1995 pouze jedno dílo – barokní oltář Neposkvrněného početí – restaurováno dodavatelsky. Na tuto práci byl podán grant a muzeum pro rok 1995 získalo účelovou dotaci 50 tis.Kč. Ostatní prostředky na restaurování byly vynaloženy z vlastních příjmů (30 tis.). Restaurování oltáře bude pokračovat v roce 1996.

Expozice muzea

V roce 1995 muzeum zpřístupnilo celkem sedm expozic. V květnu byla u příležitosti výročí založení muzea slavnostně otevřena nová expozice *Z kulturní historie kraje* a *Kabinet drahých kamenů*. Nové expozice byly realizovány dodavatelskými firmami, výtvarné řešení zpracoval výtvarník muzea J. Barták. Autorkou scénáře pro expozici Z kulturní historie kraje je PhDr. H. Maierová, scénář pro Kabinet drahých kamenů zpracoval RNDr. T. Řídkošil. Instalaci expozic realizovali pracovníci muzea. Celkové náklady na pořízení expozic byly finančně kryty z příspěvku okresního úřadu (300 tis.), 20 tis. poskytlo město Turnov. Zbylé náklady, jakož i náklady na pořízení Kabinetu drahých kamenů financovalo muzeum z vlastních příjmů. Částečnou rekonstrukci prodělala také expozice mineralogie (rekonstrukce osvětlení, zhotovení části nových vitrín atd.). Vzhledem k tomu, že i tyto náklady byly financovány z vlastních příjmů, bylo nutné z důvodu nedostatku finančních zdrojů odložit dokončení prací na rok 1996.

Návštěvnost muzea

Stálé expozice muzea navštívilo v roce 1995 celkem 53 607 osob, což je zhruba o deset tisíc více, než v předchozím roce. Zájem u návštěvníků byl především o nové expozice a o kulturní akce pořádané muzeem a Spolkem přátel muzea. Z celkového počtu tvoří 25 434 dospělí, 28 173 děti a školní výpravy. Potěšitelné je, že zejména u dětí a studentů došlo k nárůstu návštěvnosti oproti předchozím letům. Výrazně se zvýšil i počet tuzemských výprav.

Na Dlaskově statku v Dolánkách byla zahájena sezóna v květnu a ukončena v říjnu. Expozice objektu navštívilo celkem 6 786 osob, z čehož bylo 3 136 dospělých a 3 650 dětí a mládeže.

Slavnostní otevření nové expozice Z kulturní historie kraje za účasti přednostky okresního úřadu v Semilech JUDr. Dany Hůlkové, starosty města Turnova JUDr. Václava Šolce a historika PhDr. Josefa Hanzala, CSc.

Zahájení výstavy Zdeňka Rybky a Jiřího Urbana – obrazy a šperky.

Výstavy pořádané v OMČR Turnov

V galerii se během roku uskutečnily čtyři výstavy:

Pojizeří na Národopisné výstavě československé v Praze – výstava pořádaná ke 100. výročí NVČ (autoři dr. H. Maierová, J. Petrušková, dr. V. Jakouběová), *Přírodní léčivé síly* – výstava o lidovém léčitelství od pravěku po dnešek (autoři dr. T. Řídkošil, mgr. J. Prostředník, dr. V. Jakouběová – k výstavě vydán doprovodný katalog a převzalo ji Městské muzeum v Mariánských láznich: říjen–prosinec 1995, v roce 1996 Jílové u Prahy, Františkovy Lázně, Přerov, Ústí nad Orlicí), *100 let Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou* – k výročí namalování obrazu na NVČ v Praze – autor dr. M. Cogan, spolupráce dr. H. Maierová a J. Petrušková, výstava byla realizována ve spolupráci s Národní galerií v Praze, *Kouzlo vánočního stromku* – výstava o vánočních zvycích ve městském prostředí, autor dr. V. Jakouběová.

Ve výstavním sále proběhly následující výtvarné výstavy, jejichž koncepci připravil dr. M. Cogan, výtvarné řešení zajistil J. Barták: *Ladislav Novák – obrazy a muchláže,* retrospektivní výstava k 70. narozeninám turnovského rodáka, žijícího dnes v Třebíči, *Roman Nejeschleba – dřevořezby,* výstava amatérského výtvarníka, *Práce žáků turnovské základní umělecké školy v Turnově, Amatérské sdružení výtvarníků ČR* – výstava celonárodního výběru amatérské tvorby, *Zdeněk Rybka – Jiří Urban – obrazy a šperky,* výstava dvou turnovských výtvarníků, *M. Pudil – I. Kopalová – obrazy a sklo.*

Mimo půdu turnovského muzea byly uspořádány tyto výstavy: *Z archeologických výzkumů johanitské komendy v Českém Dubě* – MM Český Dub (mgr. Prostředník), *Přírodní léčivé síly* – MM Mariánské Lázně, muzeum připravilo námět a vykonávalo dohled při realizaci výstavy města Turnova ve Vídni.

Konference, přednášky a besedy

Mezinárodní mineralogická konference INTERGEMS III (Hrubá Skála, červen 1995). Konference o problematice mineralogie a geologie proběhla ve třech dnech na zámku Hrubá Skála. Na konferenci zaznělo 21 odborných referátů předních odborníků z Čech, Itálie, Německa, Nigérie atd. Konferenci doplnily tematické exkurze po lokalitách Českého ráje.

Přednášková činnost pracovníků muzea byla zaměřena především na problematiku vlastního regionu. Z nejzajímavějších témat uvádíme např.: *Pobití Sasíků a český historismus v malbě 19. století*, referát na konferenci INTERGEMS III (dr. Cogan), *Kulturní dějiny Turnova* (dr. Maierová), *Významné osobnosti regionu* (J. Petrušková), *Mineralogické lokality Čech* (dr. Řídkošil), *Pravěk Českého ráje* (mgr. Prostředník), *Výroční zvyky a obyčeje, Proměny lidové architektury* (dr. Jakouběová).

Kulturní akce

V průběhu minulého roku muzeum připravilo řadu kulturních akcí, nebo se na nich výrazně podílelo: *Staročeské turnovské trhy – Šperk a řemeslo* (duben a září 1995), přehlídka tradičních řemesel, doplněná kulturním programem; folklórní festival *Dlaskův statek 1995* – přehlídka amatérských folklórních souborů z celé republiky u příležitosti 100. výročí NVČ v Praze, dotovaná grantem ministerstva kultury (představila 20 souborů z Čech a Moravy); jarní a podzimní burza drahých kamenů; VII. mezinárodní šperkařské sympózium; vánoční odpoledne s vystoupením Podještědského souboru (tradiční zvyky adventu), spojené s nadílkou pro děti.

Ediční práce

Muzeum vydalo katalog *Šperk a drahokam – VII.turnovské šperkařské sympózium* (dr. Cogan), *Pojizerský sborník* č. 2, číslo věnované archeologickým výzkumům, k tisku (mgr. Prostředník a dr. Kalferst), *Průvodce,* seznamující návštěvníka s expozicemi muzea (propagační tisk ve třech jazykových mutacích o rozsahu 36 stran), katalog k výstavě *Přírodní léčivé síly* (dr. Řídkošil, mgr. Prostředník, dr. Jakouběová). Spolupracovalo dále na vydávání časopisu *Od Ještěda k Troskám* a vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (dr. Maierová, dr. Jakouběová, dr. Cogan, mgr. Prostředník). Všichni odborní pracovníci přispívali pravidelně do regionálního tisku.

Vědeckovýzkumná činnost

V. Jakouběová pokračovala na řešení témat *Turnovské betlémy a turnovští betlémáři* a *Historie hrnčířství na Novopacku od pravěku po dnešek*, M. Cogan pracoval na dějinách turnovského kamenářství a obrazu *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou,* zkoumal též další malířská díla z dílny turnovských Hertlů. H. Maierová se zabývala významnými osobnostmi regionu, T. Řídkošil si předsevzal úkoly *Drahé kameny českých lokalit* (Vrančice, Bohouškovice aj.), *Drahé kameny Jakutska, Mineralogické sběry v lokalitách České republiky a USA* (Arizona), *Srovnávací rozbor pyropů.*

Archeologické výzkumy

Muzeum provádělo dva výzkumy předstihové: Český Dub – areál johanitské komendy, Turnov – zastávka Turnov a náměstí Českého ráje (spořitelna), a řadu výzkumů záchranných: Turnov – Výšinka, Maškova zahrada, Bezručova ul. a Markova ul., Jilemnice, Semily, Slaná,

VII. mezinárodní šperkařské sympózium. Gudrun Sprenger (Rakousko) a komisař sympózia PhDr. Miroslav Cogan. (Foto P. Charousek.)

Sedmihorky, Roztoky u Semil, Poniklá, Olešnice, Lomnice nad Popelkou, Všeň, Vyskeř, Volanice, Záhoří, Víchová nad Jizerou, Nudvojovice ad. Celkem bylo potvrzeno 45 záchranných výzkumů a 30 dohledů při stavbách. Materiál je uložen ve sbírkách OMČR. O všech výzkumech byly zpracovány nálezové zprávy.

Hospodaření muzea

Naše muzeum je příspěvkovou organizací, zřízenou okresním úřadem v Semilech. Na svoji činnost obdrželo od zřizovatele celkem 3 678 tis. Kč, z čehož 1 205 tis. tvořily účelové investiční výdaje na rekonstrukci a opravy budov, 1 659 tis. mzdy (její průměrná výše činila 5 891 Kč). Na zajištění veškerého provozu obdrželo muzeum 814 tis. Kč. Celkové provozní a investiční náklady muzea v roce 1995 činily 7 752 tis. Kč.

OMČR Turnov vytvořilo vlastní hlavní a vedlejší činností příjmy ve výši 4 074 tis. Kč, což je více jak 50 procent celkových nákladů. Tyto prostředky byly použity na opravu a údržbu budov, na ediční činnost a na realizaci projektů, které nebyly pokryty příspěvkem zřizovatele (úpravy expozic, pořízení výpočetní techniky a programového vybavení, restaurování a nákup sbírek).

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie Jičín v roce 1995

Personální situace

Stav pracovníků Okresního muzea a galerie (dále jen OMaG) byl v roce 1995 téměř shodný se stavem v roce předcházejícím. Pouze průvodkyni Evu Ulrichovou, která ukončila pracovní poměr dohodou v srpnu 1995, vystřídala Jana Kořínková a pracovní poměr ukončila i Věra Jiránková (uklízečka).

Sbírkotvorná činnost

Sbírkové fondy OMaG byly v roce 1995 obohaceny o 253 přírůstkových čísel. Doplněny byly hlavně sbírky archeologická, botanická a paleontologická, nákupy i dary byl rozšířen fond muzejní knihovny. Sbírkové předměty byly evidovány převážně na inventarizačních kartách, přírodovědné pak na PC (využití programu AISM a Bach systém).

Součástí sbírkotvorné činnosti je mimo získávání a evidence i restaurování a ochrana sbírkových předmětů. V roce 1995 byly dokončeny restaurátorské práce obrazu *Smrt Ignáce z Loyoly* (restaurátor akad. mal. Jiří Brodský), pokračovalo restaurování čtyř barokních plastik (akad. mal. Antonín Novák) a byla restaurována část sbírky map (Iveta Kadlíková). V tomto výčtu jsou uvedeny pouze náročné restaurátorské práce, které nemohou zajistit konzervátoři našeho muzea a byly zadávány odborným restaurátorům. Část finančních prostředků na tyto práce poskytlo Ministerstvo kultury ČR v rámci projektů zaměřených na uchování a využití movitého kulturního bohatství regionů ČR.

Na počátku roku 1995 pak byla dokončena instalace bezpečnostního zařízení. V současné době jsou tedy všechny výstavní i provozní prostory muzea zabezpečeny elektronickým signalizačním systémem včetně napojení na pult centrální ochrany.

Stálé expozice a výstavy

Expozice a výstavy navštívilo v muzeu 9 tisíc platících návštěvníků, výstavy v galerii 13,5 tisíc. Počet návštěvníků muzea byl tedy oproti roku 1994 asi o pět set nižší. Důvodem bylo dvouměsíční uzavření muzea za účelem instalace bezpečnostního zařízení a následné malování expozic.

V dubnu, při příležitosti Dne Země, byla návštěvníkům zpřístupněna přírodovědná část stálé vlastivědné expozice, kde se návštěvník seznámí s přírodou jičínského okresu.

Ve výstavní chodbě muzea bylo v průběhu roku 1995 instalováno sedm výstav: *100 západů nad Afrikou* – cesta Miroslavy Blažejové a Zdeňka Žďárského východní částí Afriky; *Jičín v letech 1939–1945* – výstava k 50. výročí osvobození; *Josef Čapek* – ilustrace, fotografie a cykly kreseb ze soukromých sbírek; *Kouzlo sběratelství* – ze soukromých sbírek sběratelů Jičínska; *Jaromír Mlejnek* – kresby a serigrafie inspirované pověstmi Prachovských skal; *Osudy Čechů z Volyně* – putovní výstava připravená Národním muzeem v Praze; *Z pokladů Literárního archivu* – Literární archiv PNP a Jičínsko.

V galerii bylo v loňském roce uspořádáno devět výstav: *Podkrkonošští výtvarníci* – obrazy, grafika, keramika; *Jaroslav Volf* – obrazy; *Blackfish Gallery* – obrazy členů galerie v Portlandu; *Jaroslav Kaiser* – grafika; *Cesty ke světlu* – obrazy, fotografie a keramika M. Eremiášové, J. Š. Fialy, Z. Hajného, O. a M. Hudečkových, J. Kristoforiho, J. Skřivánka a J. Šerých; *Současná tvorba pražských umělců* – obrazy členů Sdružení pražských umělců; *Dětský svět* – dřevěné hračky manželů Lhotákových, J. Trejtnara, Českého národního podniku v Praze, studentů SUPŠ v Praze a knihy z nakladatelství Albatros; *Tolerance 95* – obrazy členů výtvarné skupiny Tolerance; *Karel Franta – ilustrace*. Nejúspěšnější se stala výstava Dětský svět, která byla připravena v termínu, kdy v Jičíně probíhá festival Jičín – město pohádky. A právě v týdnu konání festivalu, kdy byl vstup na výstavu volný, si ji prohlédlo asi dva tisíce dětí.

Ke Dni Země byla připravena putovní výstava zaměřená na chování člověka posuzované z hlediska ochrany životního prostředí. Tuto výstavu si zapůjčily téměř všechny školy v Jičíně.

Publikační činnost a přednášky

V roce 1995 vydalo OMaG celkem tři čísla Muzejních novin. Při příležitosti otevření přírodovědné části expozice vyšlo mimořádné číslo novin, věnované přírodovědnému oddělení muzea. Hlavními tématy dvou řádných čísel (květnového a prosincového) se staly obce Brada a Miletín.

V období leden až březen a říjen až prosinec bylo připraveno jedenáct přednášek: *Monokompozitní preparáty firmy Weleda* (přednesl MUDr. Rudolf Prix), *Izrael* (Jindřich Čejka), *Letecká archeologie* (Eva Ulrychová–archeolog muzea), *Zámecké parky Jičínska* (mgr. Jaroslav Fikker), *Odkaz staré Indie dnešku* (Ašvahari Prabhu), *Španělsko* (Eva Ulrychová), *Život v Austrálii* (Vladimír Úlehla), *VLT– evropský dalekohled 21. století* (dr. Ondřej Blecha), *40 let CHKO Český ráj* (RNDr. Zdeněk Mrkáček), *Skandinávskou Arktidou* (RNDr. Petr Rybář), *Keltové tu a tam na Jičínsku* (dr. Jiří Waldhauser).

V roce 1995 se dále OMaG stalo pořadatelem klavírního koncertu absolventa kyjevské konzervatoře Svjatoslava Michajloviče Ščihola a stejně jako v předcházejících letech se podílelo na pořádání festivalu *Jičín – město pohádky* (Pohádkové noviny).

Bronislava Danielová

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech v roce 1995

Personální situace

V průběhu roku 1995 nedošlo v muzeu k žádným personálním změnám. Stav pracovníků je následující: Milona Srbová, ředitelka, doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc., historička, Alena Hovorková, odborná pracovnice muzea, Miluška Chaloupecká, průvodce, ing. Vladimír Srb, uklízeč.

Sbírkotvorná činnost

Sbírky muzea se zvýšily o 40 přírůstkových čísel – 255 kusů. Přírůstky představují hlavně fotografie a písemné dokumenty, za zmínku stojí akvizice kompletní kuchyně z počátku století, získaná nákupem. Na návrh pracovníků muzea zakoupil ing. Miroslav Kuršel, předseda představenstva firmy Hybler, a. s., od dr. J. Dočkala z Hradce Králové Nechlebův portrét vysockého rodáka, prvorepublikového politika Karla Kramáře – portrét bude jako dlouhodobá zápůjčka umístěn v expozici *Osobnosti Semilska* v prvním poschodí muzea.

Výstavní, kulturní a propagační činnost

V roce 1995 se uskutečnilo celkem 20 výstav, vedle již tradičně úspěšného jarmarku a dalších navazujících akcí. Jmenujme alespoň originální inscenaci pohádky *Královna Koloběžka* v podání semilského loutkářského souboru, *Řemesla našeho regionu*, pořad uvedený ve spolupráci s městskou knihovnou, přednášku doc. Roberta Saka, věnovanou 50. výročí ukončení druhé světové války, a literární besedu s Ernstem Kolowratem, iniciovanou knihkupectvím manželů Kodoňových. Některé z výstav byly – jako ostatně každoročně – uspořádány ve spolupráci s jinými institucemi.

V Pojizerské galerii pokračovala až do 12. února úspěšná výstava obrazů Jana Kristoforiho, jejíž vernisáž proběhla v minulém ro-

ce. Na přelomu února a března mohli návštěvníci zhlédnout výstavu *Jiná jména* (obrazy a kresby členů Nového sdružení pražských umělců), na ni navázala výstava obrazů Dalibora Matouše. Již tradiční přehlídka tvorby umělců Pojizeří proběhla na přelomu jara a léta. Na sklonku léta mohli návštěvníci muzea zhlédnout grafiku Jana Měříčky, do sezóny 1995/96 jsme vstoupili s výstavou členů SVU MÁNES nazvanou *Z jednoho těsta – pocta Skupině surrealistů v ČSR*, na kterou navázala výstava *Ve znamení exprese*. Obě tyto výstavy byly završeny prezentací díla Jakuba Vinkláře.

V komorním prostředí výstavních síní pokračovala z loňského roku výstava svatých obrázků ze sbírek ing. Vladimíra Turčína. V únoru a březnu zaplnily obě místnosti šperky a obrazy Jiřího Urbana – za zmínku stojí skutečnost, že malířská tvorba J. Urbana měla v našem muzeu svou premiéru. Příspěvkem k jaru a oslavě velikonočních svátků byla výstava kreseb Mikoláše Alše z majetku Památníku národního písemnictví v Praze. Netradičním dojmem působila prodejní výstava *Dámská jízda*, obrázky, umělecká a užitá tvorba východočeských profesionálních výtvarnic. Silný ohlas, hlavně mezi studenty a mládeží vůbec, měla výstava dokumentárních fotografií Petera Bialobrzskeho, zapůjčená Galerií fotografie Cheb, *Stop AIDS*. Byla uskutečněna ve spolupráci s Okresní hygienickou stanicí v Semilech a tato instituce zajistila i cyklus přednášek. V letní sezóně nabídlo muzeum všem přátelům Semil i turistům historickou výstavu *Semily ve fotografii a literatuře*, která mohla být uskutečněna díky přispění státního okresního archivu v Semilech a semilské Městské knihovny. Na sklonku září jsme otevřeli výstavu *Koláže a muchláže Františka Pavlů*. Snad největším úspěchem roku 1995 byla výstava nazvaná *Z lidové tradice*, přehlídka tradiční výroby modrotisku a modrotiskových výrobků, doplněna hořickou keramikou, která byla spojena s prodejem vystavených vzorů. Konec roku byl věnován výstavě *Betlém a česká lidová plastika*, na jejímž vytvoření se podílelo Národní muzeum v Praze, Třebechovické muzeum betlémů a Krkonošské muzeum v Jilemnici.

V přívětivých prostorách muzejního podkroví proběhla výstava loutek, která do muzea přivedla mnoho návštěvníků. Exponáty jsme – kromě vlastních zdrojů – získali z Muzea východních Čech v Hradci Králové, z Muzea loutkářských kultur v Chrudimi a z muzeí v Jaroměři a Dobrušce. Prázdninová výstava *Z historie české a evropské pohádky* byla určena především dětem. Převzali jsme ji v podstatě ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy a na jejím uskutečnění se podílelo dalších deset pražských i mimopražských muzeí.

Ojedinělá byla instalace zahraniční výstavy města Schauenburgu, která si především kladla za cíl informovat o historii a současném životě našeho spřáteleného města v SRN. Souběžně s touto výstavou probíhala na oplátku v Schauenburgu semilská výstava, jejímž autorem byl Vladimír Kubík. Na prezentaci historie a kultury našeho regionu se muzeum podílelo svými sbírkami. Zdá se, že tímto počinem byl dán základ dobrým vztahům a spolupráce mezi oběma městy bude jistě pokračovat.

Uvedených dvacet výstav a dvě stálé expozice zhlédli celkem 9 164 návštěvníci. Hosté vernisáží se setkávali s výbornými uměleckými výkony a kromě našich dobrých známých souborů a interpretů měli možnost přivítat umělce zvučných jmen – herečku Lenku Termerovou, vynikající pražské kytaristy Zdeňka Hráška a Ivo Nováka, koncertní mistry Ivana Ženatého a Vladimíra Brabce, ze souborů jmenujme alespoň Malou muziku z Jičína pod uměleckým vedením Jaroslava Krčka.

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že takto pojatá činnost malého muzea mohla být uskutečněna jen díky vstřícnosti mnoha muzeí, archívů a knihoven, kde za institucí stojí vždy jen a jen člověk, který s námi sdílí nadšení z myšlenky a nápadu, s ochotou pomoci. Jsme vděčni nejen jim, ale i vedení městského úřadu a městskému zastupitelstvu za podmínky, které nám poskytuje k naší práci.

S činností muzea seznamovaly v regionálním tisku doc. Milena Lenderová a Milona Srbová, do odborného tisku přispívala doc. Milena Lenderová.

Milona Srbová

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 1995

Návštěvnost se udržovala v mezích předchozích let. Pouze prosinec se ukázal jako výrazně slabší vzhledem ke chřipkové epidemii a zejména s ohledem na předčasné zahájení vánočních prázdnin, jež omezilo tradičně vyso-

kou předvánoční návštěvnost školní mládeže.

Událostí zásadního významu se stalo dokončení úprav nových depozitářů v čp. 1, jejich vybavení zabezpečovacím systémem, mobiliářem a následné přestěhování sbírek. Ty jsou nyní nejenom vhodně uloženy, ale také dobře přístupny odborné, případně badatelské práci. Periodické revizi byl podroben lyžařský fond.

Akviziční činnost přinesla muzeu sice nikoli rozsáhlé, ale cenné zisky. Vzácným pochopením Komerční banky muzeum získalo velmi kvalitní olej Františka Kavána *Předjaří na Jilemnicku* z roku 1895. Z jiných přírůstků připomeňme nákup dalšího cenného souboru fotografií Zdenko Feyfara.

Výstavní činnost: První novou výstavu roku představuje *Kalendárium světců* (8. dubna až 4. června), připravené ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci. Návštěvníci měli možnost se zde seznámit s odrazem křesťanského kalendáře v umění a přijali tuto příležitost vděčně.

Ve dnech 17. června – 30. září se konala výstava obrazů, kreseb a řezeb Jindřicha Hegra (nar. 1933). Poetická díla oslovila návštěvníky a výstava se přiřadila k nejúspěšnějším akcím s malířskou tématikou, jež muzeum v posledních letech pořádalo.

V říjnu a listopadu následovala tradiční *výstava z depozitářů* a akcentovala tentokrát především umění přelomu 19. a 20. století.

8. prosince pak byla slavnostně zahájena výstava *Olga Menšíková – textilní obrazy inspirované koutními plachtami z Českomoravské vrchoviny*. Autorka tu představila soubor špičkových výšivek a dokázala, že i současná výšivka je schopna navázat na nejlepší historické tradice. Výstava přesáhla do následujícího roku a veřejnost ji přijala mimořádně vřele.

Spolupráce s institucemi se udržovala v tradičně širokém rozsahu. Z příbuzných institucí jsme spolupracovali s Národním muzeem v Praze, Severočeským muzeem v Liberci, s muzeem v Českém Těšíně, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, s muzeem v Semilech, Souborem lidové architektury Vysočina a dalšími. Publikovali jsme v regionálním i odborném tisku, spolupracovali jsme s rozhlasem a televizí.

Po letech úspěšné práce ukončil svou činnost dětský historický kroužek. Důvodem se stal odchod učitele Zdeňka Vejcla ze základní školy v Harrachově ulici v Jilemnici.

Z badatelských témat za nejcennější považujeme zpracovávání dějin ochotnického divadla v Jilemnici. Doufejme, že se autorce podaří do hloubky a objektivně osvětlit vynikající úroveň jilemnických ochotníků.

Muzeum se významným způsobem podílelo také na přípravách pietní vzpomínky 100. výročí úmrtí významného českého geologa, jilemnického rodáka Františka Pošepného. Akce byla zejména odbornou veřejností přijata velmi příznivě a sjela se na ni geologická elita z celé naší republiky.

Muzeum se rovněž podílelo na přípravě a realizaci programu ochrany a regenerace památek ve městě; pro zamýšlenou rekonstrukci zámeckého parku zpracoval ředitel muzea jeho stručné dějiny.

Jan Luštinec

Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou v roce 1995

Personální situace

I v tomto roce zajišťovaly celý provoz muzea pouze dvě pracovnice. Ředitelka muzea Iveta Hásková-Mečířová odešla v prosinci na mateřskou dovolenou. Zástupkyní byla jmenována mgr. Zorka Bartoňová a od 1. prosince byla na dobu určitou přijata Daniela Hejralová jako THP. V době prázdnin vypomáhaly dvě brigádnice – studentky.

Organizační záležitosti

Otevírací doba muzea je každý den kromě pondělí od 8.30 do 12 a od 13 do 16 hodin, v letní sezóně bylo muzeum otevřeno i v pondělí, a to od 9 do 17 hodin. V měsíci dubnu bylo muzeum pro veřejnost uzavřeno, pracovnice se věnovaly generálnímu úklidu a základnímu ošetření vystavovaných předmětů.

23. listopadu 1995 nabyla účinnosti zřizovací listina Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou, která nahradila starý statut z roku 1986.

Přístavba muzea

Investorovi přístavby, jímž je městský úřad ve Vysokém nad Jizerou, se podařilo získat fi-

nanční prostředky pouze na zastřešení přístavby a na omítnutí věžičky. Muzeum a městský úřad ani v tomto roce neuspěly se svou žádostí o grant ministerstva kultury, takže další osud přístavby není bohužel nijak růžový.

Sbírky

Péče o sbírky úzce souvisí s dokončením přístavby, v níž by měly být dostatečné prostory pro jejich ošetření a následné uložení.

Stálé expozice

Stálé expozice ani v tomto roce nedoznaly změny. Jedna z atrakcí muzea – pohyblivý betlém Jana Metelky – by potřeboval generální opravu a soustavnou odbornou údržbu mechaniky. Základní údržbu provedl Zdeněk Borovský z Dobrušky. Ačkoliv je to odborník na Třebechovický betlém, nemůžeme jeho služeb nadále využívat, jednak pro dosti značnou vzdálenost muzea od jeho bydliště, jednak z nedostatku finančních prostředků. Další drobné opravy v průběhu roku nezištně udělal ing. Josef Hejral, bohužel nám finanční situace nedovoluje vyplatit mu byť jen symbolickou odměnu.

Výstavy

V malé výstavní síni v přízemí muzea byla do března *Výstava kresleného humoru Miroslava Prokeše* (přecházela z prosince 1994). Od 1. května do konce října trvala výstava s názvem *Jak se vám líbí – pletená móda, podmalby na skle, knižní vazby.* Z depozitáře muzea jsme v listopadu nainstalovali *Vánoce v muzeu* – malovaný *Kostelní* betlém, ozdoby, perníky, betlémky, dětské hračky.

Galerie

Do března mohli návštěvníci zhlédnout výstavu, která také přecházela z roku 1994 – *Z depozitáře muzea – Sklo, porcelán, obrazy.* Od května do konce července byla ve spolupráci se Slovenskou unií karikaturistů a Domem slovenské kultury v Praze instalována výstava *zahraničního* karikaturisty Ivana Kováčika z Bratislavy. Od srpna do konce roku byly v galerii představeny obrazy akademického malíře Vlastimila Šika (před deseti lety vystavoval v muzeu portrétní tvorbu).

Návštěvnost

V letošním roce navštívilo muzeum 13 053 osob. Tuto stručnou zprávu doplníme několika údaji. V roce 1949 po zrušení okresního soudu se budova číslo 130 uvolnila a jednotlivé místnosti byly postupně předávány muzeu (do té doby sídlilo v sále ve škole). V létě roku 1954 byla uspořádána výstava připomínající šestisetletou historii města Vysokého nad Jizerou; ta se pak stala základem trvalých muzejních expozic. Kolik lidí prošlo dveřmi budovy okresního soudu v době jeho činnosti, se již nedozvíme. Víme však přesně, kolik jich bylo za uplynulých jedenačtyřicet let. V únoru 1995 byl mezi ostatními i jubilejní půlmiliontý návštěvník a naše statistika nám říká, že na konci roku jich bylo 510 943.

Hospodaření muzea

Nebude snad bez zajímavosti, jestliže porovnáme běžné příjmy a výdaje muzea za poslední období:

V roce 1989 činil příspěvek z rozpočtu 257 500 Kč a na vstupném se vybralo 35 050 Kč, mzdy činily 107 000 Kč, zůstatek pro běžnou údržbu a správu muzea představoval 185 500 Kč. Roku 1990 byla dotace pouhých 87 000 Kč, vstupné činilo 47 930 Kč, mzdy 82 000 Kč, zůstatek jen 52 930 Kč, v roce 1991 představovala dotace 160 000 Kč, vstupné 32 570 Kč, mzdy 91 000 Kč, zůstatek hospodaření 101 570 Kč, v dalším roce jsme obdrželi od města příspěvek 150 000 Kč, na vstupném jsme vybrali 55 100 Kč, na mzdy bylo dáno 138 000 Kč, zůstatek činil 67 100 Kč. Od roku 1993 představuje citelnou položku rozpočtu také pojištění. Jestliže příspěvek města v tomto roce činil 200 000 Kč a na vstupném se vybralo 66 600 Kč, mzdy představovaly 151 000 Kč a pojištění 54 000 Kč, zůstatek pak jen 61 600 Kč. V roce 1994 se dotace nezvýšila, o 13 tisíc však stouply příjmy ze vstupného. Konečně v roce 1995 byl příspěvek města 230 000 Kč, vstupné přineslo 85 000 Kč, mzdy odčerpaly 191 100 Kč a pojistné 67 000 Kč, takže na údržbu, správu muzea a jeho činnost zůstalo 56 900 Kč.

Z toho je zřejmé, že ekonomická situace muzea není dobrá. Stát v nových ekonomických podmínkách na činnost muzeí nepřispívá, i když se muzea starají o národní majetek. Péče o tento majetek přešla beze zbytku na

obce, což v případech malých měst je pro jejich rozpočet citelná ztráta. Přidruží-li se k této skutečnosti určitá nechuť volených zástupců k *zbytečnému* vydávání peněz, což se projevuje krácením rozpočtu navrhovaného muzeem, stává se pak pravidlem, že rozpočet muzea je na konci roku ztrátový, a tak se z příspěvku na další rok hradí pohledávky roku předešlého. Vedení muzea bohužel není poskytována možnost svůj rozpočet obhájit.

Zorka Bartoňová

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou

Od 1. ledna 1995 byla působnost městského muzea rozšířena i o činnost lomnické knihovny, která byla rozhodnutím městského zastupitelstva a podepsáním delimitačního protokolu přičleněna k našemu muzeu.

V prvním měsíci roku se nám podařilo veřejnosti definitivně zpřístupnit další prostory muzea, které spolu s Modrým pokojem důstojně připomínají původní obyvatele objektu – průmyslnický rod Šlechtů. Díky pochopení nájemníků Hrubého domu získalo muzeum v březnu část půdních prostor, které zatím poslouží jako sklad materiálu. Po skončení výstavní sezóny jsme přistoupili k rekonstrukci tří místností v přízemí. Tímto krokem jednak sledujeme další rozšíření počtu našich expozic (od 15. prosince je nově zpřístupněno národopisné oddělení s mechanickým betlémem J. Junka, od dubna 1996 otevřeme expozici zoologickou), a dále i rozšíření zázemí muzea v podobě skladu a později i menší dílny. V těchto místnostech jsme svépomocí vyměnili prkenné podlahy napadené plísní, vybourali příčku a vymalovali.

V listopadu muzeum získalo účelovou dotaci od ministerstva kultury a městského úřadu v Lomnici nad Popelkou v celkové výši 235 tisíc Kč, díky které jsme vyřešili otázku nevyhovujícího zabezpečení budovy a sbírkového fondu. V rekordním čase pak turnovská firma ZASI nainstalovala vysoce účinné nové zabezpečovací zařízení, které spolu s osazením chybějících mříží na některých oknech a výměnou bezpečnostních zámků na dveřích konečně tvoří tolik potřebnou dokonalou ochranu objektu a exponátů.

Výstavní sezóna v roce 1995 byla zahájena o měsíc dříve, již v dubnu, a to prezentací historie firmy Technolen. Druhá polovina měsíce

Vernisáž výstavy obrazů akad. malíře Vladimíra Komárka 1. května 1995. Zleva: herec J. Vinklář, houslový virtuóz I. Ženatý, skladatel J. Krček s rodinou, V. Mikule a V. Komárek.

byla vyhrazena prodejní výstavě obrazů a grafiky několika desítek umělců, jejíž výtěžek byl věnován na vybudování rváčovského stacionáře pro postižené děti. Tradičně od 1. května pak proběhla za velkého zájmu veřejnosti nejvýznamnější akce roku, kterou byla výstava akademického malíře Vladimíra Komárka. V květnu jsme také uspořádali v rámci oslav 50. výročí osvobození besedu s lomnickými účastníky druhého odboje, spojenou s výstavou. Do poloviny června měli návštěvníci možnost prohlédnout si práce žáků výtvarných oborů základní umělecké školy v Lomnici nad Popelkou. V červenci představil v našich výstavních síních svoji tvorbu sochař Roman Nejezchleba z Bělé u Turnova. Průřezem sedmdesátiletou historií lomnického lyžování se stala výstava otevřená až do 17. září. V této době byla současně ve druhém patře muzea nainstalována malá výstavka, připomínající 75. výročí založení Junáka v našem městě. Do druhé poloviny sezóny jsme vstoupili výstavou významného lomnického rodáka Josefa Kábrta, akademického malíře, na které návštěvníci mohli shlédnout ucelenou kolekci autorových obrazů, kreseb a grafiky. 2. listopadu se ve vstupní hale uskutečnila beseda se spisovatelkou dr. Marií Kubátovou. V polovině prosince jsme pro veřejnost připravili malý vánoční dárek v podobě výstavy prací žáků integrované střední školy v Lomnici nad Popelkou, především kulinářských výrobků. V jejím rámci bylo sehráno minidivadélko pro mateřské školy a konaly se i módní přehlídky, na kterých žákyně předvedly své modely. Souběžně s touto akcí byly otevřeny ještě dvě výstavky menšího rozsahu, uspořádané ke stému výročí organizované lomnické turistiky a 125. výročí založení Sokola.

Vzhledem k rozsáhlému výskytu dřevokazných hub, červotoče a plísní bylo v přízemí a v půdních prostorách v červenci provedeno odborné základní dezinsekční ošetření insekticidními preparáty a preventivně zadýmovány depozitáře s třírozměrnými předměty.

V roce 1995 lomnické muzeum navštívilo zhruba pět a půl tisíce návštěvníků, což je nárůst asi o dva tisíce proti roku předešlému. Největší návštěvnost vernisáže jsme zaznamenali při výstavě akad. malíře Vladimíra Komárka – čtyři sta padesát návštěvníků! Mimořádný zájem veřejnost projevila o vánoční výstavu, kterou si za pouhé dva dny konání prohlédlo více jak dva tisíce návštěvníků.

Počet pracovníků muzea v loňském roce činil ve fyzických osobách tři zaměstnance, přepočtený stav 2,75 pracovního úvazku, a jeden samostatný pracovník městské knihovny.

Sbírkových předmětů bylo získáno celkem třicet pět a jednalo se především o bezplatné dary. Počet restaurovaných exponátů činil v tomto roce 112. K bezesporu nejzajímavějším novým přírůstkům do sbírkového fondu se řadí například pozůstalost po malíři Antonínu Chmelíkovi (dar paní M. Chmelíkové z Prahy – obrazy, knihy), pozůstalost po plukovníku Františku Truhlářovi (dar MUDr. Jany Novotné z Prahy – součástky výstroje a výzbroje, fotografie, vyznamenání, osobní doklady), pozůstalost legionáře pana Kumpošta (dar od paní Kumpoštové z Lomnice nad Popelkou – uniforma, vyznamenání, fotografie), předměty, týkající se odbojové činnosti pplk. Karla Bartoše (dar p. K. Bartoše z Lysé nad Labem – součástky výstroje a výzbroje, vyznamenání, fotografie), archeologické vykopávky – torza dvou renesančních portálů (vlastní sběr a dar J. Prokopa z Lomnice nad Popelkou), obrazy, kolébka, doplňky kroje (dar Jiřího Jíny z Jičína), tři malované truhly a čepec ke kroji (dar Pavly Fendrychové z Jičína), obraz akad. malíře Vlastimila Rady (dar akad. malíře Oldřicha Oplta), obrazy (dar malíře J. Novotného).

Rádi bychom také touto cestou poděkovali nejenom dárcům, významně obohativším sbírkový fond našeho muzea, ale i všem sponzorům, kteří přispěli ke zřízení dalších nových expozic. Byly to firmy Technolen WF, a. s. (90 tis. Kč), P + M Elektro (Jan Palas a Zdeněk Matouš, 5 tis. Kč), Mikas, s. s r. o. (Milan Jarošík a Karel Cerman, 5 tis. Kč), Čokoládovny, a. s. (3 tis. Kč), a dále neznámí dárci (12 tis. Kč).

Jan Drahoňovský

Památník Zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou v roce 1995

Personální situace

V průběhu roku 1995 tvořil pracovní osazenstvo našeho muzea osvědčený tým Jan John – vedoucí a průvodce, Marta Breuerová – průvodce a Hana Votočková – uklízečka.

Sbírkotvorná činnost

Nejvýznamnější přírůstky zaznamenala expozice Krkonošské školy houslařské, která byla díky velkorysému daru pana Josefa Vedrala, žijícího v Nizozemí, obohacena o housle jak paseckého rodáka Josefa Vedrala (vyrobeny v roce 1910 v Haagu), tak i jeho syna a pokračovatele rodinné tradice Nicolause (1959 Haag).

Vhodně doplněny byly i expozice Zapadlí vlastenci, dokumentující život a dílo Karla Václava Raise a Věnceslava Metelky, ale i Kulturní tradice obce a Tkalcovství, vyvolávající živý zájem návštěvníků zřídka vídanými ukázkami provozu ručních stavů.

Návštěvnost muzea

V roce 1995 jsme přivítali celkem 6 016 návštěvníků, přičemž zhruba jednu pětinu tvořili cizinci. Potěšila nás také trvalá přízeň školních výprav (76), jejichž prostřednictvím zhlédlo naše sbírky 1 589 dětí.

Závěrem mi dovolte, abych touto cestou upřímně poděkoval Správě KRNAPu za jejich laskavou péči, již věnují našemu Památníku, nacházejícímu se v nájmu v bývalé faře.

Na viděnou se paseckým *Přijďte pobejt!* loučí

Jan John

Městské muzeum v Nové Pace v roce 1995

Personální situace

Stav pracovníků muzea se oproti roku 1994 prakticky nezměnil. Miloslav Baňina – ředitel, mgr. Ivo Chocholáč – zástupce ředitele a odborný pracovník pověřený vedením Klenotnice, Libuše Mertová – ekonomka, Dalija Včelišová – pracovnice Informačního střediska (ukončila pracovní poměr v srpnu), náhradou za ní nastoupil v listopadu na dobu určitou Vladimír Červenka – provozní pracovník, Alois Krejčí – dokumentátor (úvazek na 10 měsíců), Dagmar Fejfarová – průvodkyně (zemřela 1. 6. 1995), za ní nastoupil na částečný poloviční úvazek Vladimír Plecháč – průvodce, Jaroslav Fejfar – průvodce (částečný poloviční úvazek), Marie Čermáková – uklízečka (vedlejší pracovní poměr). Za zaznamenání stojí ta skutečnost, že ředitel muzea M. Baňina a ekonomka L. Mertová odpracovali v muzeu již 25 let.

Údržba, opravy, výstavba objektů

Muzeum bylo umístěno v následujících objektech, které jsou majetkem zřizovatele, tj. města Nové Paky:

a) Suchardova dílna (Suchardova ul. 283) – kanceláře muzea a depozitář historických sbírek,

b) Suchardův dům (Suchardova ul. 68) – historická expozice a výstavní prostory,

c) nová budova muzea – Klenotnice drahých kamenů (ul. F. F. Procházky 70),

d) depozitář muzea v Ústí u Staré Paky (nájem v bývalé škole, která je v majetku obce Stará Paka).

Během roku byly uskutečněny běžné opravy ve všech objektech. Nová budova muzea byla stavebně dokončena koncem roku 1994, ale během roku 1995 pokračovaly práce na odstranění kolaudačních závad. 1. září 1995 byla v této budově otevřena Městská knihovna. Za přispění pracovníků muzea bylo pokračováno v přípravě expozice Klenotnice drahých kamenů především instalací mohutné melafyrové skály v interiéru a deponováním velikých kmenů prokřemenělých araukaritů.

Sbírkotvorná činnost a péče o sbírky

Během roku 1995 bylo nově získáno celkem 340 kusů sbírkových předmětů, které jsou evidovány na 195 evidenčních kartách II. stupně. U přírodovědných sbírek se jedná především o minerály (73 kusy), u historických sbírek (267 kusů) jde především o archiválie, publikace, časopisy a fotografie. Byly také konzervovány veškeré sbírky ze dřeva a textilie.

Podle dlouhodobého plánu revize sbírkového fondu byly revidovány historické sbírky od H 13 950 do H 15 730, což činilo 1 780 evidenčních karet, na nichž je evidováno 5 389 kusů sbírkových předmětů. Jednalo se především o revizi archiválií, fotografií, hudebnin, knih, medijních kreseb, numismatiky, obrazů a textilií. Všechny předměty byly porovnány s evidenčními kartami.

K 31. 12. 1995 bylo ve II. stupni v katalogu P (přírodověda) 5 506 evidenčních karet, na nichž je zaznamenáno 7 393 kusů sbírkových předmětů. Jedná se o sbírky geologické, mine-

ralogické a paleontologické. Sbírky historického charakteru jsou evidovány v katalogu H na 15 745 evidenčních kartách. Na nich je evidováno 28 911 sbírkových předmětů.

Stálá expozice

V roce 1995 byla z důvodů stavby nové budovy zcela uzavřena expozice Klenotnice drahých kamenů. Otevřena byla pouze historická expozice v Suchardově domě a výstavní prostory. Tato skutečnost se pochopitelně negativně projevila v návštěvnosti. Oproti roku 1994, kdy muzeum navštívilo 19 500 lidí, došlo ke snížení zhruba na šest tisíc návštěvníků.

Výstavy

V roce 1995 byla výstavní činnost opět orientována na umělce, kteří nějakým způsobem souvisejí s naším regionem. Jedná se o následující výstavy:

Vladimír Jandejsek – Spiritualistické obrazy. Výstava obrazů autora, který před padesáti lety působil na Novopacku. Zachytil lidové stavby, ale i další věci, které se svým ztvárněním liší od spiritismu (24. 3. – 1. 5.).

Anna Macková – Život a dílo, 1887–1969. Výstava grafiky a dokumentů, uspořádaná ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví v Praze. Málo vystavovaná tvorba životní družky Josefa Váchala, která pochází ze Studeňan u Jičína (6. 5. – 25. 6.).

Skupina Nová malba. Výstava avantgardních a netradičních obrazů, na které se autorsky podíleli Anna Jíšová, Antonie Janovcová, Miroslav Klivar, Naďa Radvanová, Eva Heřmanská, Jasoň Šilhan a Jaroslav Pavelka (30. 6.– 28. 8.).

Karel Kramule – Obrazy, kresby, grafika. Výstava k nedožitému 75. výročí narození rodáka z Nové Paky (2. 9. – 31. 10.).

Eva Hnyková, Ferdinand Tásler – Obrazy. Výstava neteře a strýce, novopackého rodáka F. Táslera, který navázal na tradici malířských dílen v našem městě (10. 11. – 30. 11.).

Přednášky, besedy, další akce

Přednášky, besedy a vlastivědné procházky městem patří tradičně ke kulturním akcím muzea. Miloslav Bařina seznamoval posluchače např. s historií, kronikářstvím, spiritismem, výročními zvyky, K. H. Máchou a osobnostmi Novopacka. Mgr. Ivo Chocholáč přednesl příspěvky o drahých kamenech na Novopacku a spiritismu.

Muzeum se podílelo na řadě akcí ve městě i okolí. Bylo např. spolupořadatelem *Novopackých vodnických slavností*.

Ediční a publikační činnost

V prosinci roku 1995 se podařilo muzeu vydat spolu s městským úřadem v Nové Pace ve třetím vydání a nákladu 3 000 výtisků publikaci *Pověsti, pohádky a lidový humor na Novopacku*. Muzeum vedle toho vydávalo stručné katalogy k výstavám. O muzeu nebo jeho činnosti vyšla řada článků v tisku. Muzeum bylo propagováno v rozhlase i televizi. Ve zpravodaji městského úřadu *Achát* byl ukončen pětiletý seriál M. Bařiny *Osobnosti Novopacka*.

Hospodaření muzea

Činnost muzea byla dotována podle rozpočtu městským úřadem částkou 1 152 tis. Kč. Vlastní příjmy ze vstupného činily 20 tis. Kč. Došlo ke snížení vlastních příjmů vlivem uzavření expozice Klenotnice drahých kamenů. Ostatní vlastní příjmy plynuly z prodeje vystavených obrazů atd. Na činnosti muzea se sponzorsky podílel Pivovar se sladovnou v Nové Pace, Novopacká jídelna a ing. Pavel Náhlovský. Všechny získané prostředky byly použity na činnost muzea.

Miloslav Bařina

Před půl stoletím zemřel Ladislav Novák

Narodil se 5. dubna 1872 v Praze továrníku Josefu Vincenci Novákovi (1842–1918) ze starého soboteckého strojnického rodu. Po svém otci zdědil hodně: technické nadání (vystudoval strojní inženýrství a začal pracovat v jeho závodě Novák a Jahn), zodpovědnost k veřejnému dění (otec působil dlouhá léta v pražském městském zastupitelstvu a ve sboru obecních starších, syn dosáhl postu poslance v letech 1920–1935 a ministra průmyslu, obchodu a živností v letech 1921–1925 a 1928–1929), lásku k Sobotecku a celému Českému ráji a zvláště ke kultuře, umění a di-

vadlu. J. V. Novák byl majitelem významné sbírky obrazů a grafiky, členem správního výboru Družstva Národního divadla, členem kuratoria pražského Městského a Náprstkova muzea atd., L. Novák působil řadu let jako starosta Svatoboru, redigoval literární časopis Máj, psal divadelní referáty do Hlasu národa a dalších novin a časopisů a nejvíce byl znám jako spisovatel, dramatik a libretista. Za svých sobotecких prázdninových pobytů byl i předním činitelem ochotnického divadla (na němž měly svou premiéru i některé jeho hry), spoluorganizátorem rodáckých sjezdů r. 1893 a 1906 a dokonce i známým propagátorem motocyklového sportu.

Literární činnost Ladislava Nováka byla skutečně bohatá a různorodá. Publikoval básně (jmenujme alespoň sbírku *Z Českého ráje* z r. 1942), povídky (např. *Pardubák*, čerpající tematicky z událostí války r. 1866 v našem kraji – vyšel poprvé r. 1906), v rukopise zůstal jeho román *Jedináčkové*. Dále byl autorem dvacítky divadelních her, z nichž některé uvedlo i pražské Národní divadlo. Zvláště ale proslul jako libretista. Psal libreta operní (pro Oskara Nedbala – *Sedlák Jakub*, pro Karla Weisse – *Lešetínský kovář*), operetní (pro Anatola Provazníka – *Akrobat, Venuše na cestách*) i baletní (pro Oskara Nedbala – *Z pohádky do pohádky, Princezna Hyacinta, Andersen*, pro Jindřicha Kaana – *Olin, V září minulosti*, pro Járu Beneše – *Zlatý závoj, Babička pokračuje*) aj. Velmi cenné jsou jeho vzpomínkové práce věnované zvláště osobnostem hudebního a divadelního světa (*Oskar Nedbal v mých vzpomínkách* – 1939, *Dva čeští muzikanti* – 1941, *Opera a balet staré gardy Národního divadla* – 1944, především samostatně). Podal v nich živé portréty nejpřednějších umělců i lidí v době vydání knih již zapomínaných či zapomenutých. Jmenujme za všechny alespoň medailónek jilemnické rodačky Betty Hanušové, provdané Fibichové.

Ale Novák je i autorem knížky *Loutkové divadlo* (1905) a malé monografie o loutkáři Matěji Kopeckém (1946) a spousty novinových článků, referátů, kritik, vzpomínkových fejetonů a dalších publicistických materiálů. Některé vybral do knížek *Vzácné koření* (1941), *O těch, kteří odešli* (1941) a *Pásmo vzpomínek* (1941, znovu 1947), v nichž je i několik titulů věnovaných osobnostem i veselým a zajímavým událostem z našeho kraje (*Můj otec, Sobotka, Železný oř, Dr. Josef Pekař* atd.).

Nelze ve zkratce hodnotit život a dílo ing. Ladislava Nováka tak, jak by si zasluhoval. A tak budiž těchto několik řádků připomínkou padesátého výročí jeho úmrtí 29. srpna 1946 v Praze a zároveň výzvou, abychom nezapomínali na jednoho z nejvěrnějších obdivovatelů a propagátorů Českého ráje.

Karol Bílek

In memoriam Cyrila Metoděje Metelky

23. května 1993 zemřel v Praze ve věku 87 let Cyril Metoděj Metelka, populární postava Vysocka, všestranný veřejný činitel, novinář a spisovatel, básník Václav Větrovský. Narodil se v roubené chalupě ve Tříči s výhledem na Vysoké jako člen selského písmáckého rodu. V padesátých letech, když byl vězněn, se staré stavení zřítilo. Po návratu z vězení, kdy žil trvale v Praze, postavil si na místě staré chalupy novou roubenku, v níž jako důchodce pobýval většinu roku v přímém kontaktu s rodným krajem, o který projevoval po celý život trvalý činorodý zájem.

Jako student se podílel na založení Sdružení studentstva ve Vysokém. Byl spolupracovníkem vysockého muzea již v jeho počátcích, kdy shromažďoval dokumenty o významných rodácích. Z jeho iniciativy byly pořízeny pamětní desky na rodném domě Antala Staška ve Stanovém, zemědělského vědce dr. h. c. Františka Farského v Roprachticích i pedagoga a spisovatele Jana Dolenského v jesenských Trojánkách. Býval tajemníkem agrárního politika Bohumíra Bradáče, ministra národní obrany. Podílel se aktivně na rozvoji zemědělského družstevnictví a na prosazování výstavby hospodářské (zemědělské) školy ve Vysokém. Byl zakladatelem, vydavatelem a redaktorem časopisu Týden horských okresů, vycházejícího v Železném Brodě. Jeho jméno je spojeno i se založením Spolku rodáků a přátel Vysokého a s jeho všestrannou činností ve prospěch Vysocka, které se snažil propagovat i v tisku.

Tím není ovšem výčet jeho aktivit ve prospěch rodného kraje zdaleka vyčerpán. Za okupace pracoval v odboji a byl gestapem několikrát vyslýchán. Za své nekompromisní protikomunistické postoje byl roku 1948 odsou-

zen k devítiletému vězení. Více než šestiletý pobyt v krutých podmínkách na Pankráci, na Borech a v Jáchymově pomohl mu tělesně i psychicky přežít jeho tuhý horský kořínek. Po propuštění mu bylo dovoleno jen těžce pracovat ve stavebnictví. Svou houževnatostí a pílí, když absolvoval večerní stavařskou průmyslovku, se i zde stal vynikajícím odborníkem. Po roce 1968 již jako důchodce s úspěchem pomáhal obětem nacistické perzekuce při prosazování jejich oprávněných nároků. Po léta posílal svým přátelům jako vánoční a velikonoční blahopřání své básně plné křesťanské víry. Jistě se někdy dopouštěl chyb a omylů, jak je to obecně lidské, ale za všechno, co pozitivního pro rodný kraj vykonal, si zaslouží vděčnou vzpomínku.

Václav Lukáš

Antonín Chmelík (1924–1995)

29. května 1995 zemřel v Praze jeden z významných regionálních tvůrců národopisné dokumentární kresby na území východních Čech, Antonín Chmelík. Jeho kresebné dílo (jde většinou o perokresby a akvarely) má trvalý význam pro poznání vývoje lidové architektury Podkrkonoší a Českého ráje (zvláště oblasti mezi Lomnicí nad Popelkou a Novou Pakou).

Autor se narodil 5. února 1924 ve Žďáru u Kumburka. Velký zájem o kreslení již od dětských let a vřelý vztah k dědictví rodného kraje představovaly důležité aspekty, které výrazně formovaly směr jeho výtvarného snažení. Jeho rodný kraj, kam se vracel i v době, kdy již trvale žil v Praze na Břevnově, dále sídla, zemědělské usedlosti, drobné sakrální stavby v krajině – to byly základní inspirační zdroje jeho tvorby. Jak jsem se sám přesvědčil při osobních kontaktech s autorem, rovněž ho zajímaly dějiny a vlastivěda regionu, kde působil. Spolupracoval s řadou muzeí v této oblasti, především s Městským muzeem v Lomnici nad Popelkou, dále s Městským muzeem v Železnici a Okresním muzeem v Jičíně, což se odrazilo i ve výstavách, které uspořádaly tyto instituce autorovi (Lomnice nad Popelkou 1974, 1979, 1984, 1994, Železnice 1983, Jičín 1991, Městské muzeum v Semilech 1967). Udržoval též čilé kontakty s vlastivědnými pracovníky a výtvarníky regionu (např. s ing. A. Otmarem, prom. geografem F. Novákem, akad. malířem J. Kábrtem).

Na Chmelíkových kresbách jednotlivých objektů lidové architektury je nutno ocenit preciznost a pečlivost v zachycení detailů a částí lidové stavby a zdokumentování zasazení zemědělské usedlosti do okolní krajiny. Antonín Chmelík (původním povoláním modelář a kreslič map v n. p. Kartografia Praha) nebyl profesionálním výtvarníkem, absolvoval pouze

Antonín Chmelík na své rodné chalupě ve Žďáru u Kumburka. (Foto P. Kříž, 1994).

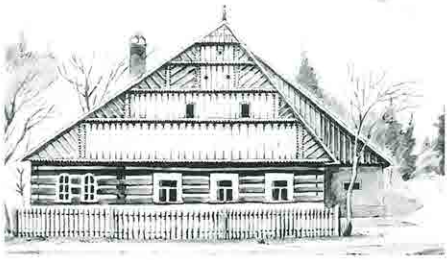

A. Chmelík: Mlýn na Klepandě ve Žďáru u Kumburka, okres Semily.

večerní kursy kreslení a malby a večerní výtvarnou školu pro pracující.

Jeho kresebné dílo má ale největší význam pro studium lidové architektury Semilska. Již od 40. let zachycoval tradiční lidovou architekturu, především v obcích Bradlecká Lhota, Krsmol, Nová Ves nad Popelkou, Syřenov, Újezdec, Žďár u Kumburku. Dokumentární hodnota Chmelíkových kreseb spočívá především ve faktu, že převážná část jím sledovaných staveb již neexistuje nebo jejich stavební podoba byla značně narušena (např. již zmizelo stavení čp. 8 ve Žďáru, čp. 11 v Syřenově, dále čp. 71 a Hradecký mlýn čp. 112 v Nové Vsi nad Popelkou, roubené domy s podsíněmi na náměstí v Lomnici nad Popelkou). Kresby Antonína Chmelíka jsou uloženy v Městském muzeu v Lomnici nad Popelkou, v Ústavu pro etnografii a folkloristiku Akademie věd v Praze, ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy a jsou rovněž v držení rodiny autora.

Výběr některých titulů o kresebné dokumentaci A. Chmelíka:

Procházka, L.: *Antonín Chmelík. A mirror of Folk culture.* Welcome to Czechoslovakia. Tourist review. Volume XX, No. 1, 1985, s. 26–27, 60–61.

A. Chmelík: Chalupa v Nové Vsi nad Popelkou, okres Semily.

Procházka, L.: *Antonín Chmelík a národopisná tvorba.* In: Hrádky, zámky a krajiny Českého ráje. Lomnice nad Popelkou 1984, nestr.
Procházka, L.: *Antonín Chmelík jubilující.* Listy starohradské kroniky, 17, 1994, č. 1, s. 11.
Procházka, L.: *Za Antonínem Chmelíkem.* Český lid, 83, 1996, č. 1, s. 74–75.
Mikolášek, V.: *Vyznání výtvarníka.* Chatař, 1984, č., 8, s. 181.
Novák, F.: *Sedmdesátiny malíře Antonína Chmelíka.* Krkonošské noviny, 3. 2. 1994, s. 8.
Vařeka, J.: *Lidová architektura Českého ráje v kresbách Antonína Chmelíka.* Národopisné aktuality, *21,* 1984, č. 4, s. 296–297.

Lubomír Procházka

Archiv mezi typem, místem, jazykem a krásou

(Přetisknuto z časopisu Architekt, 41, 1995, č. 24, s. 3–5, s laskavým svolením redakce)

Archiv nepatří v obecném povědomí k pevněji zakotveným a tedy bezpečně představitelným a čitelným stavebním typům. Sám pojem asociuje ve stavební podobě spíše poněkud omšelý památkový objekt, nejspíše zrušený klášter, prostředí do sebe uzavřené, zamřelé a přeplněně zabydlené, pro laika poněkud tajemné i v základní představě o provozu. Jaký výraz očekávat od novostavby?

Archiv je především formou pokladnice, místem, kam se slévá a kde je bezpečně uchovávána historická paměť města, regionu, národa, státu... Význam pokladnice přesně postihují nejstarší historické předstupně, akropole, soustřeďující a chránící městu vše cenné, hmotné i nehmotné, či významné městské chrámy řecké a římské antiky, Métróon, chrám Matky bohů, na athénské agoře a Saturnův chrám na římském foru, sloužící zároveň jako státní archivy. Archiv je ale také vědeckým ústavem s bohatým vnitřním děním, souvisejícím se sběrem, zpracováváním a uchováváním archiválií, a navenek se otevírajícím badatelským a kulturním centrem. Základní výraz se tedy rozpíná mezi bezpečnou uzavřeností a stálostí pokladnice a výkonnou otevřeností veřejné instituce, mezi nadčasovým a aktuálním, mezi neveřejným a veřejným. Pro architekta tedy zadání, kladoucí nejen značné nároky provozní a technické, ale především právě výrazové.

❑

Novostavba semilského okresního archivu vyrostla v místě plném chaotického půvabu periférie. Poloostrov vymezený vodními toky různého stupně geometrické umělosti regulace si uchovává vlastní organický charakter díky vzrostlé pobřežní vegetaci, křivkám cest a náhodným shlukům staveb a stavbiček na okrajích od romantické technicistní formy stavidla a můstků po boudy, posvěcené blízkou vodou. Drůza paneláků v pozadí je již chaosem bez půvabu. Lapidární a zároveň rozmanitá forma budovy archivu, stavící na vztahu půlkruhové křivky a ortogonální skladby hranolových hmot, sestupu pod terén a zdvíhání z něho a na materiálovém účinku dokonalé skladby neomítaného cihelného zdiva místo velmi přesně pojmenovává.

Stejně přesně pojmenovává smysl a provozní funkce archivu. Průčelí od řeky dominuje propracovaný motiv vstupu a klidové oddělení dvou základních hmot: patrového šířkového válcového segmentu prostor pro veřejnost a pracoven a za ním a z něho vyrůstajícího asymetricky převýšeného hranolu depotů, členěného jen spárováním ve čtvercová pole s drobnou ventilační mřížkou uprostřed a neprozrazujícího v osovém pohledu tvar opačného průčelí. V harmonické skladbě převažuje symetrie a dokonalost proporčních vztahů hluboko vřízlých okenních otvorů, subtilní dění průčelí nese především vybočení ze základního symetrického rozvrhu. Dvojí funkci budovy vyjadřuje asymetrie vstupu i výškově. Do archivu povlovně stoupá dlouhá rampa s tenkým kovovým zábradlím, jejíž čitelné významy se neomezují jen na sdělení bezbariérovosti přístupu, do služeben okresního úřadu naopak sestupuje krátká rampa pod úroveň terénu. Samotný vstup do archivu zviditelňuje svou hloubkou sílu stěn, výraz bezpečnosti neopouští ani proporční čtvercový rastr dřevěných vrat, jehož zasklení poskytuje pole účinné hře průhlednosti/neprůhlednosti. Vstup zároveň koncentruje další výrazný atribut budovy: dokonalost detailu, jež není dána nákladností materiálů, ale výtvarnou myšlenkou a řemeslným zpracováním.

Zadní průčelí naopak skrývá křivku průčelí vstupního, jeho výraz zakládá ortogonální styk základních hranolů, rozmanitost a proporce ploch a otvorů. Významově opět stojí na vztahu otevřenosti/uzavřenosti. Levá, vystupující část spolu s levou boční fasádou vypovídají o technickém zázemí archivu: komín kotelny je proměněn v štíhlý stříbřitý sloup, propojený s nejvyšším, třípatrovým kubusem budovy kovovými lávkami, nesoucími skříně klimatizace; základní forma klimatizačních otvorů, kovový čtverec s vepsaným kruhem žaluzie, se zde objevuje ve větším formátu. Provoz archivu se zviditelňuje v trojici pásových oken, osvětlujících manipulační sály, s viditelným, dovnitř vtaženým válcovým nárožním nosníkem. Trojice velkých přízemních oken v pravé části průčelí pak zprostředkuje kontakt mezi vnitřkem a vnějškem nejvýrazněji: mezi badatelnou v návštěvnické hale a budoucím parkem se otevírá volný vizuální kontakt, regulovatelný vertikálními žaluziemi. Dvě patra nad nimi s klidovým rytmem miniaturních okének vytvářejí účinný kontrast. Odlišná výška, samostatný vstup s rampou a rozdílná podoba a skladba otvorů prozrazují služební byt na pravém nároží jako samostatnou jednotku.

❑

Dokáže-li výraz exteriéru zahrnout základní sdělení bezpečí, funkčnosti a neodrazující serióznosti, je základním dojmem z interiéru přívětivost a provozní laskavost. Umístění vstupu, křivka vstupního segmentu a optické otevření okny do budoucího parku dávají prostoru prvosignální orientační čitelnost. Prostor badatelny, zabírající převahu plochy návštěvnické haly, je oddělen nízkou plnou přepážkou, zvenčí obloženou dřevem a navazujícími skleněnými stěnami, tedy oddělen způsobem, který plně vyhovuje provozním požadavkům a potřebě koncentrace a zároveň opticky neizoluje, neskrývá podstatný provoz archivu. Vyvýšená pracovna obsluhy a dozoru, vymezená jednoduchou prosklenou dřevěnou konstrukcí, je dalším bodem optimálně řešeného oddělení bez izolace. Její transparence sděluje návštěvníkovi výkonnost poskytovaných služeb, při

pohledu z badatelny dává zapomenout právě jen na negativní významy termínu dozor, nikoliv na dozor samotný. Útulnost badatelny zvyšují zmíněná okna, klidný rytmus rozmístění stolků, pohodlné židle, dokonalé osvětlení a využití dělicí přepážky, do níž jsou vestavěny police a niky příruční knihovny. Badatelský komfort je domyšlen s obdivuhodnou důsledností. (Vždy mě v práci trochu ruší obava o osud aktovky a kabátu, povinně odložených do volně přístupného vzdáleného prostoru s varovným sdělením, že se za odložené věci neručí. Zde je pro aktovku uzamykatelná skříňka a pro kabát vynechané pole přepážky, oddělené od badatelny jen sklem.)

Transparence vymezení badatelny ponechává prostoru návštěvnické haly jednotu, posilovanou jednotným stropem s lineárním rytmem zanořených drobných svítidel, nechávajícím plně vyznít křivku vstupní stěny. Ta opticky uvádí k obslužným návštěvnickým prostorám a dokonale se osvědčuje jako výstavní plocha, poskytující nerušený kontakt s instalovanými díly. Na opačné straně od vchodu ji prolamují dveře kanceláří pracovníků archivu, knihovny a vstupů k depotům. Vztah veřejné a neveřejné části haly je opět řešen ryze architektonickými prostředky: zvýšením úrovně podlahy. Rytmus válcových nosníků je dalším podílníkem na výrazu haly. Jejich tektoniku, připomínající tuny archiválií nad prostorem haly, tlumí povrchová úprava, shodná s neutrálním nátěrem stěn. Jako charakterizační prvek se nosníky uplatňují nejen v kancelářích, kde stupňují výraz, daný křivkovostí a neortogonálním stykem stěn, ale také v místnostech depotů a provozního zázemí. Stejně účinným motivem, naznačujícím výškovou strukturu budovy a opticky otáčejícím převažující horizontální směřování haly ve vertikální, je křížově dělený kruhový otvor světlíku v podlaze a stropu haly v *neveřejném* závěru koridoru, obíhajícího halu. Není to motiv izolovaný: kruh jako zdroj přirozeného či umělého světla se opakuje ve světlíku kovového služebního schodiště a proměňuje jeho šachtu v mimořádně působivý prostor i v zastropení hlubokého vnějšího vstupu. Stejně jako ostatní motivy není přídatkem, jen logickou fasetou k rafinované prostotě propracovaného řádu stavby.

Snad je to právě tento moment, jímž mě nový semilský archiv vedle bezchybného řešení nelehkého zadání tolik upoutal na pozadí dnešní mnohomluvnosti: schopnost bezrozporně, přesně a neokázale pojmenovat místo, typ, funkce i smysl ryze architektonickým jazykem, oproštěným na onu dřeň, kterou časná moderna popisovala prostřednictvím kategorie pravdivosti, ponechávající tolik prostoru architektonické kráse.

Vladimír Czumalo

LITERATURA

PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko I – II.* Praha, Státní ústřední archiv 1994. 715 s., 1 mp.

Není sporu o tom, že zahájení soustavného vydávání soupisu poddaných podle vztahu ke katolické víře, pořízeného na základě patentu českých místodržících ze 4. února 1651 a dochovaného ve Staré manipulaci Státního ústředního archivu pod signaturou R 109/45, je nesmírně významným počinem tohoto vědeckého ústavu. Na rozdíl od řady jiných edic spíše celostátního charakteru ocení soupis poddaných především vlastivědní pracovníci v regionech, archiváři, muzejníci, učitelé a všichni, kdo se zabývají genealogií, onomastikou, historickou geografií a demografií, dějinami církevními, hospodářskými a sociálními.

Soupis poddaných podle víry není ani v našem regionu neznámým pramenem. Josef Vítězslav Šimák dokonce některé statky v úplnosti publikoval (Nudvojovice, Domaslavice, Solec, Dolní a Horní Malobratřice, Valečov, Návarov) – nyní konečně dostáváme do rukou téměř celý Boleslavský kraj, tj. 11 panství (Brandýs nad Labem, Dobrovice-Loučeň, Český Dub, Frýdlant, Staré Hrady, Kosmonosy, Liberec, Mimoň, Hrubý Rohozec-Semily a Zákupy), 27 statků a 2 poddanská města (Mšeno a Turnov). Ze srovnání s o něco starší berní rulou zjišťujeme, že v soupisu poddaných podle víry chybí více než polovina panství (např. Hrubá Skála!), polovina statků a statečků a všechna královská města.

Soupisu byli podrobeni poddaní, vrchnosti, úředníci, měšťané královských a poddanských měst a svobodníci; netýkal se duchovních a vojáků. Oproti berní rule byli do něj tedy pojati i ti, kteří neměli žádný nemovitý majetek, z něhož by platili berni, tedy čeleď, podruzi a služebnictvo. Děti jsou na některých panstvích zachyceny od 6 týdnů (Frýdlant), nebo 6 let (Hrubý Rohozec), jinde od 8, 10, 11, 12, 13 let, někde vůbec ne (Nebužely). Formulář požadoval zjistit u každého jméno, stav a povolání, věk, údaj o náboženství, u nekatolíků i naději na obrácení, soupis uzavírala zpráva o stavu církevních objektů, zádušního majetku i duchovní správy.

Edice si přeje zachovat populárně vědecký charakter, což znamenalo především nalézt kompromis mezi transkripcí a transliterací. Antroponyma i toponyma jsou v českých textech transkribována, v německých textech jsou osobní a místní jména transkribována, zatímco příjmení transliterována. Místní jména jsou v rejstříku uvedena v dnešním znění, v textu edice ve znění dobovém. V některých případech však autorka setřela prvky krkonošského dialektu: místo Kozlouský píše např. Kozlovský. To má svůj význam i pro identifikaci míst, kdy rychta Bouská (edice, s. 550) je ve skutečnosti Bzouská, tedy od vesnice Bzí, u niž pak v rejstříku chybí odkaz.

Osmělím se připojit jednu poznámku, která může být pro uživatele edice užitečná. Některá panství, jako Hrubý Rohozec, sepsala své poddané nikoli podle vsí, ale jen podle rycht, uvnitř kterých je pak roztřídila na sedláky, zahradníky a podruhy. Naštěstí se zdá, že to nebylo činěno nahodile a že porovnáním s jinými prameny, zejména s berní rulou, bude možné rodiny (vyjma podruhů) se značnou pravděpodobností lokalizovat do příslušných vesnic – například v semilské rychtě jdou za sebou v každé kategorii poddaných takto: Podmoklice, Kapla, Chuchelna, Bítouchov, Bořkov, Slaná, Benešov, Rybnice, Příkrý a Bozkov s Betkovicemi. To již však bude zajímavá práce pro regionálního historika.

Státnímu ústřednímu archivu patří poděkování za zprostředkování dalšího cenného pramene badatelské veřejnosti.

(ín)

ŠTĚPÁN, Luděk: *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby.* Zámrsk, Státní oblastní archiv 1995. 111 stran, 139 obr. příl.

Historiografie v Čechách si začíná zvolna zvykat na metodický přístup, který je už drahně let pro etnografii zcela samozřejmou záležitostí: na široké pojetí historického pramene, kterým je veškerý materiál, odkud může věda čerpat své poznání. Pramenem v tomto pojetí je jakýkoli předmět, který v dané minulé epoše byl součástí historického procesu, aktivně tento proces formoval i odrážel. V této souvislosti jsou mimořádně důležité prameny ikonografické, vedle obrazového materiálu ve vlastním slova smyslu také obrazové prameny symbolické, díla bez uměleckých ambicí, sledující praktický cíl: mapy, plány (domů a stavebních objektů vůbec), technické výkresy, schémata, obrazové prameny mající nezastupitelný vý-

znam pro studium dějin osídlení, hospodářství, pro sociální i kulturní dějiny.

Práce L. Štěpána představuje dokonalé vytěžení tohoto druhu pramenů s bezchybným poznámkovým aparátem vztahujícím se jak k textové, tak k obrazové části publikace, se soupisem užitých archivních fondů a literatury, s místním rejstříkem a německým i anglickým résumé. Zatímco v prvním dílu publikace, který vyšel roku 1990, využil autor map a plánů ke studiu technických (mlýny, sušárny, palírny, mlékárny, škrobárny, smolárny, textilní a kožedělné dílny, hutě, hamry, papírny, cihelny, vápenky atd.) a společenských (pastoušky, chudobince, školy, hospody, lázně, pekařství, dopravní a sakrální objekty) staveb, je druhá část zaměřena na utváření venkovských sídel, na dům, zemědělský dvůr a jeho objekty. Dodejme ještě, že druhý díl vyšel díky sponzorování W. A. Bachofena z Basileje.

Publikaci otevírá nezbytný teoretický *Úvod,* v němž se čtenář – s odvoláním na první díl práce – dovídá, že stavebních plánů se začalo užívat v souvislosti s požárním řádem, který vstoupil v platnost 25. července 1785. Autor podává rovněž informaci o odborné literatuře, týkající se drobných staveb, a o možnosti využití dalších, tentokrát písemných pramenů, obsažených v četných archivních fondech institucionálního charakteru, především ve fondech bývalých okresních úřadů. Sama práce je rozdělena do tří hlavních částí, každá z uvedených statí má vnitřní logické členění.

První část publikace – *Utváření sídel* – představuje exkurs do historického procesu, započatého vznikem nejstarších slovanských vesnic, přes jednotlivé fáze středověké kolonizace, zakládání osad při výrobních zařízeních v 16. století až po vznik tzv. raabizačních sídel po roce 1777. Podkapitoly *Typy vesnických sídel* a *Typy plužin* předkládají zpracování typologie uvedených kategorií v závislosti na charakteru a době jejich založení. První část uzavírá výklad o *Svědectví starých map,* v němž autor poukazuje na vypovídající hodnotu map – tentokrát z hlediska typů sídel. Organicky je sem začleněn přehledný výčet mapových zobrazení od rekonstruované mapy Krkonoš z roku 1575 a map Šimona Podolského z Podolí, až po mapy 18. století, včetně map rukopisných.

Ve druhé části knihy nazvané *Dům* sleduje autor, opět kombinací písemných i obrazových pramenů, konstrukci a prostorové členění domu: základy, stěny, okna, dveře, stropy, štíty, střechy atd. Na základě převážně obrazového materiálu zkoumá genezi dispozice venkovského domu – panského i plebejského – od 16. do 18. století. Věnuje se jednotlivým typům topenišť a jejich vývoji, vlastní architektuře lidových staveb (s uvedením jmen známých zednických mistrů a stavitelů).

V poslední části nazvané *Zemědělská usedlost* studuje autor formy a funkci dvora včetně jeho provozních částí, čeledníků a zemědělských objektů postavených mimo dvůr (vodárny, sušárny, bělidla), část kapitoly patří zemědělským stavbám (sýpkám a stodolám).

Knihu, jejíž integrální součástí jsou zajímavé a uvážlivě vybrané reprodukce stavebních plánů, map a technických vyobrazení, uzavírají přílohy: popis roubeného statku č. 49 v Rychnově na Chrudimsku, který upoutal pozornost návštěvníků a badatelů na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895, dále výňatek ze stavební rukopisné příručky královéhradeckého stavitele Josefa Pilaře z roku 1808 a konečně edice některých výmluvných dokumentů, týkajících se požárů a protipožární prevence. Přínosem pro badatele i laického čtenáře je *Přehled místních výrazů v popisech archivních stavebních plánů,* respektující lokální názvové variace jednotlivých stavebních částí.

Z hlediska obsahu i způsobu zpracování dosahuje druhý díl Štěpánovy práce nesporně kvalit dílu prvního. Rozdílů mezi prvním a druhým dílem není mnoho – vedle výše uvedeného sponzoringu se rozšířil počet odborných spolupracovníků, zato výrazně klesl náklad: zatímco první díl vyšel v nákladu 2 000 výtisků, druhý – vytištěný na kvalitním křídovém papíře, který umožnil dokonalejší reprodukci obrazového materiálu – jen v 700 výtiscích.

(zlen)

FRANCEK, Jindřich: *Mistři ostrého meče.* Pardubice, Východočeské muzeum Pardubice a Státní okresní archiv Jičín 1995. 60 stran, 32 obr.

S mimořádným zájmem odborné i laické veřejnosti se v roce 1995 setkala výstava *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*, pořádaná od 13. července do 15. října na pardubickém zámku, kterou pro Východočeské mu-

zeum v Pardubicích připravil PhDr. Jindřich Francek. Výstavu provázel stejnojmenný podrobný soupis pramenů a literatury k dějinám hrdelního soudnictví (J. Francek – T. Šimek, Praha 1995) a dvoudenní vědecká konference (září 1995). Pro běžné návštěvníky výstavy připravil J. Francek samostatnou publikaci, nazvanou *Mistři ostrého meče*.

Čtenářům je představena osoba mistra ostrého meče – tedy kata – jako vykonavatele hrdelních trestů v raně novověké společnosti 16.–18. století. Čtivý text, oživený četnými obrazovými přílohami (dobové dřevořezy, mědirytiny, fotografie archiválií, mučicích nástrojů aj.) provází čtenáře od šatlavy přes pranýř a mučírnu až na šibenici. Autor si všímá nejen postavení kata ve společnosti a jeho sociálních vztahů, ale i zvyklostí a právně závazných postupů, které bylo v tehdejší době nutné v souvislosti s výkonem hrdelního soudnictví zachovávat (útrpné výslechy, opravy pranýřů aj.). Díky svému dlouholetému výzkumu dané problematiky mohl autor nejen podat obecný výklad o nesnázích katovského řemesla, aplikovatelný na celé tehdejší území Čech a Moravy, ale jednotlivé problémové okruhy dokumentovat i konkrétními příklady. Poslední třetinu publikace tvoří konkrétní příběhy několika rodin katů a biřiců ze 16.–18. století z Hradce Králové (Jakub Kačírek), Prahy (Jan Mydlář), Náchoda (Jiřík Šiftař), Pardubic (Jan Ledvina, Zelingrové), Chlumce nad Cidlinou (Vyskočilové) a Rychnova nad Kněžnou (František Semín, Kristián Zaške). Na závěr je připojen výběrový soupis literatury.

Anotovaná publikace byla koncipována pro laickou veřejnost a návštěvníky výstavy (odbornou stránku věci bohatě pokrývá výše zmíněný soupis pramenů a literatury a připravovaný sborník příspěvků z konference). Domnívám se, že své poslání nejen naplnila, ale v řadě aspektů překročila. Velkým kladem je autorská kázeň J. Francka, který dokáže s vědeckým nadhledem zvládnout interpretačně náročné téma. Publikace je sympatická a i přes krutost doby, o které vypovídá, svým způsobem laskavá. Jako forma populárního výkladu vědecky zpracovaného tématu bez výhrady obstála, o čemž svědčí i skutečnost, že již krátce po otevření výstavy byla zcela rozprodána.

(pv)

NOVOTNÝ, Karel: *Severočeští tiskaři kartounu v první polovině 19. století.* Díl 1. Praha, Vydavatelství Karolinum 1993. 240 stran. Německé résumé. – Tisk Turnovské tiskárny.

Autor, který již věnoval problematice tiskařů kartounu v Čechách několik studií, rozčlenil práci do sedmi poměrně rozsáhlých kapitol. V první (s. 11–31) pojednal o metodických otázkách studia živelného dělnického hnutí v českých zemích, ve druhé (s. 32–50) se úspěšně pokusil o řešení některých problémů týkajících se postavení tiskařů kartounu, kteří sehráli významnou roli právě v počátcích živelného dělnického hnutí. Tiskaři kartounu a vzorkáři patřili k nejlépe placeným kategoriím manufakturního dělnictva. Jejich uvědomění, spíše velmi silný pocit solidarity, mělo kořeny ve společných zájmech; neexistoval zde však pocit sounáležitosti s ostatním dělnictvem, a to ani ve vlastním podniku. K. Novotný toto uvědomění charakterizuje jako *skupinové*. Projevovalo se především v organizování pokladničních a podpůrných spolků, jejichž členy mohli být pouze tiskaři kartounu, jejichž počet k r. 1843 autor odhaduje na tři až šest tisíc, a vzorkáři. Tyto organizace vyrůstaly ze středověkých tradic, získaly však některé nové rysy, jež je odlišovaly od tovaryšských cechovních bratrstev. V podstatě měly charakter odborových organizací a vliv zaměstnavatelů (majitelů kartounek) se do jejich činnosti vůbec nepromítal. Autor upozorňuje na vzájemné mezinárodní propojení a solidaritu tiskařských dělníků ve středoevropském prostoru, jež se realizovaly prostřednictvím vandrujících tovaryšů; vandr u tiskařů však nebyl normální cestou *na zkušenou*, jak tomu bylo u tovaryšů cechovních řemesel, ale projevem skryté nezaměstnanosti. Dorozumívacím jazykem i jazykem písemností byla pochopitelně němčina, a to i ve spolcích s převahou českých členů.

Autor se rovněž zamýšlí nad příčinami tiskařských bouří v r. 1844, jež byly výsledkem odporu tiskařů ke strojům, především k tzv. perotinám, jež nebyly mechanickými stroji, ale reliéfovými ručními tiskacími stroji, poháněnými lidskou silou (dvou mužů). Jejich výkonnost byla nižší než válcových strojů, jichž bylo v českých kartounkách více než perotin. Autor dovozuje, že hlavní příčina nenávisti tiskařů vůči perotinám spočívala v tom, že jako formové tiskací stroje bezprostředně nahrazovaly ruční práci, a tak vlastně vytlačovaly tiskaře z jejich

privilegovaného postavení kvalifikovaných manufakturních dělníků.

V následující kapitole (s. 51–95) K. Novotný sleduje vznik a vývoj kartounek v České Lípě, která byla po Praze druhým nejvýznamnějším střediskem kartounářské výroby (podle některých zpráv navazovala na starší, asi třicetiletou tradici potiskování bavlněných látek); první kartounka vznikla v r. 1790. Zjišťuje dvě vývojové etapy. První (přibližně do 30. let 19. století) je charakteristická tím, že českolipské kartounky měly, zřejmě pro nedostatek provozního kapitálu, pravidelně několik (tří až čtyř) majitelů, vesměs původně barvířských mistrů (jeden z nich dokonce nějakou dobu byl představeným – cechmistrem – místního barvířského cechu) nebo obchodníků; pak dochází k výrazné změně a kartounky (s výjimkou rodinných podniků) mají již jen jednoho majitele. Ve 40. letech 19. století (k r. 1843) působilo v České Lípě sedm kartounek, z nichž šest vyrobilo zboží v hodnotě nad 100 000 zlatých (sedma českolipská kartounka zřejmě této hodnoty nedosáhla, a proto ji rakouská statistika neregistruje). Další kartounka existovala v sousední Dubici. Těchto sedm kartounářských podniků je uvedeno mezi 32 největšími kartounkami v Čechách (rakouská statistika podchycuje k r. 1843 v Čechách 74 kartounek, jež je možno označit za podniky manufakturního typu). Podle dostupných údajů vyrobily celkem zboží za 1 056 000 zlatých. To znamenalo druhé místo (6,2%) po Praze s předměstími (6 224 000 zlatých, 48,36% produkce). Také podle počtu tiskacích stolů byla Česká Lípa (s Dubicí) na druhém místě (asi 470–520 stolů, tj. 14–17%). Ve dvou českolipských kartounkách byly v provozu už před r. 1844 válcové stroje, první perotiny se však objevily až po r. 1848.

Ve čtvrté kapitole (s. 96–119) se autor zabývá dělnictvem českolipských kartounek. Věnuje pozornost jeho teritoriálnímu původu (zatímco za napoleonských válek pracovali ve zdejších kartounkách zahraniční tiskaři, v r. 1844 byla většina dělníků z České Lípy a nejbližšího okolí), jeho počtům (v r. 1844 v sedmi kartounkách 258 tiskařů a 127 učňů), učební době (šestiletá), především však pokladničním spolkům, jejichž členem se každý vyučený tiskař musel povinně stát. Střediskem spolkového a společenského života tiskařů byl – stejně jako jinde – tzv. *herberk* (spolková hospoda). Začátky spolkového života v České Lípě spadají do druhého desetiletí 19. století, z něhož se dochovala pečeť. Existence pokladničních a podpůrných tiskařských spolků se několikrát stala předmětem úředního šetření, např. 1822, kdy v České Lípě působily spolky ve dvou kartounkách, 1839 nebo 1844–1845. Autor konstatuje, že problematika spolkového života českolipských tiskařů kartounu je značně spletitá. K. Novotný si také všímá postavení dětských pomocníků tiskařů, tzv. štrejchýřů (chlapci a děvčata ve věku od osmi do dvanácti let, mnohdy i mladší), jejichž počet odpovídal počtu tiskařů a představoval asi čtvrtinu všech českolipských školou povinných dětí; chlapci měli možnost vyučit se tiskařem. O jejich vzdělání bylo podle zákona z r. 1805 *postaráno* ve večerních továrních školách, zřizovaných na náklady majitelů podniků a rodičů (vyučovalo se také o nedělích a svátcích). K. Novotný poukazuje na vzornou péči českolipského děkana Antona Krombholze, stoupence Bolzanova, o vzdělání těchto dětí formou večerní tovární školy v letech 1824–1848 (kdy byl Krombholz jako významný školský odborník povolán do vídeňského ministerstva kultu a vyučování).

Další kapitola (s. 120–150) pojednává o postoji úřadů k bouřím pražských tiskařů kartounu a především o jejich obavách, aby se nepokoje nepřenesly do dalších středisek kartounářské výroby i mezi další námezdní pracovníky, a to např. i mezi domácké předláky a tkalce. V šesté kapitole (s. 151–175) autor sleduje na základě dochovaného úředního materiálu možné projevy agitace pražských tiskařů kartounu v létě 1844, tedy ještě za bouřlivých pražských červnových událostí a zejména v následujících měsících. Ohlasy této agitace zjišťuje nejen v krajích Boleslavském a Litoměřickém, ale také v Loketském, a věnuje pozornost také osvětlení nejasných zpráv o stávce tiskařů v Jindřichově Hradci. Poslední, sedmou kapitolu (s. 176–228) K. Novotný věnoval agitační cestě emisara pražských tiskařů Ignáce Čápa, který po vyučení za krize, v níž se toto odvětví ocitlo po napoleonských válkách, byl nezaměstnaný. Po několikaletém neúspěšném vandrování vstoupil do armády, v níž pobyl přes 20 let. V r. 1844 ve Vídni usiloval o přijetí do práce jako tiskař a získat pokladniční list, pro který však musel do Prahy, kam přibyl v polovině července. Při jednání s funkcionáři pražských tiskařských spolků zřejmě došlo k rozhodnutí o jeho vyslání do

severočeských kartounek, kde měl *pánům kolegům* doručit provolání pražských tiskařů. Navštívil Liberec, Varnsdorf i další střediska (Zákupy, Kosmonosy, Mnichovo Hradiště, Turnov) a 22. července 1844 byl právě v České Lípě zatčen. Úřady věnovaly vyšetření okolností jeho cesty značné úsilí i proto, že se domnívaly, že přišly na stopu spojení mezi dolnorakouskými a českými tiskaři kartounu.

Novotného práce se tedy zabývá převážně poměry v druhém nejvýznamnějším středisku potiskování látek po Praze – v České Lípě. (Českolipským kartounkám a jejich dělnictvu autor již věnoval např. část své studie *Hospodářské a sociální problémy vývoje kartounářského průmyslu v Čechách v první polovině 19. století.* In: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3. Studia historica XIX. Praha 1979, s. 7–61.) Z tohoto hlediska je název posuzované práce poněkud zavádějící; Česká Lípa měla být uvedena alespoň v podtitulu. Neznamená to však, že s ostatními středisky tohoto výrobního odvětví v severních Čechách (Zákupy, Kosmonosy, Josefův Důl, Jiřetín pod Jedlovou, Liberec, Mnichovo Hradiště) se v textu vůbec nesetkáme. Děje se tak především v souvislosti s agitací pražských tiskařů a agitační cestou jejich emisara Ignáce Čápa do severních Čech. I. Čáp 19. července 1844 po noci strávené v Kosmonosích vandroval dále do Mnichova Hradiště a odtud pravděpodobně do Turnova, kde podle úřední korespondence měl přespat. Autor však na základě *kritické konfrontace všech dostupných faktů* (s. 197) dospívá k závěru, že tomu tak nemohlo být, protože Čáp ještě 19. července došel do Liberce. K. Novotný uvádí na správnou míru tvrzení regionální literatury (Jaromír Horáček: *Turnovsko v úsvitu dělnického hnutí 1781–1921.* Turnov 1962, s. 13) o tom, že Čáp pobyl v Turnově tři dny a dokonce zde byl ukrýván a podporován jakýmsi místním (neexistujícím) výborem tiskařů. Je však jisté, že Čáp turnovské tiskaře navštívil, protože v únoru 1845 při vyšetřování ohlasu *nové pražské výzvy k zaslání peněžních příspěvků na úhradu různých mimořádných výdajů* (s. 198) pokladník turnovských tiskařů Josef Resl uvedl, že první pražská výzva předaná Čápem vedla k úředním výslechům mnoha turnovských tiskařů; proto na další vzkaz pražských kolegů vůbec nereagovali. Resl si dokonce pamatoval, že pražští tiskaři po nich chtěli, *aby při případném úředním jednání potvrdili, že jim perotiny velmi škodí* (s. 198). K. Novotný také oprávněně odmítl další mylný údaj regionální literatury (Horáček), že I. Čáp se zúčastnil smíchovských tiskařských bouří v červnu 1844.

Jak K. Novotný poznamenává, *Čápovo zatčení v České Lípě, jímž nečekaně skončilo jeho putování po severočeských kartounkách, bylo bezprostředním podnětem k dramatickým událostem, jež se odehrály v České Lípě 22. července 1844* (s. 176). A tyto krvavé události, o nichž se úřady mylně domnívaly, že je vyvolala Čápova agitace, a jejich důsledky budou obsahem druhého dílu Novotného práce, která znamená nesporný přínos k poznání předbřeznových poměrů, zejména v rodící se textilní velkovýrobě, i k počátkům dělnického hnutí v tomto odvětví. Text je doprovozen bohatým poznámkovým aparátem, který svědčí o důkladné heuristice v dosud neznámém a nevyužitém pramenném materiálu. Předností práce je také 65 obrazových příloh; agitační cestu Ignáce Čápa zachycuje mapa (s. 221). Na definitivní zhodnocení práce si však budeme muset počkat do vydání druhého dílu.

(hl)

90 let místní dráhy Skalsko – Mladá Boleslav – Sobotka. Mladá Boleslav, Mladoboleslavský železniční spolek 1995. 36 stran.

O dějiny železnic se zajímá v posledních letech stále více nadšenců. Platí to i o železnici v našem regionu. Velmi čilí jsou v tomto směru Mladoboleslavští, kteří již shromáždili a publikovali velmi mnoho materiálu. Poslední brožurku, kterou zde zaznamenáváme, zpracovali Martin Bárta a Pavel Kainrath s využitím podkladů Karla Jiráska. Na rozdíl od předchozí knížečky o této trati (*75 let železniční trati Mělník – Mladá Boleslav – Stará Paka,* b. d., 36 stran), která byla převážně popisně textová s doprovodnými fotografiemi, je současný text zaměřen více na technické údaje a je kromě fotografií doplněn mnoha nákresy a plány, jsou reprodukovány dobové jízdní řády apod. Stručně je připomenuta i osobnost poslance Jindřicha Gustava Maštálky, který se o vznik tratě nejvíce zasloužil. Naopak lze jen litovat, že text před publikováním nepřehlédl historik – jistě by zabránil některým omylům (např. uvědomělý vlastenecký sedlák Jan Krouský z Katusic je vydáván za Jana Kauckého) a doporučil by využití další literatury (Valtr Fetr, Antonín Ederer, díla o Fr. Gerstnerovi aj.).

(blk)

KRAJINA, Vladimír: *Vysoká hra. Vzpomínky.* Praha, EVA 1994. 238 stran.

ŠOLC, Jiří: *Smrt přála statečným.* Praha, Vyšehrad 1995. 264 stran.

V krátkém časovém odstupu se na pultech knihkupectví objevily dva tituly, které pomáhají osvětlit další z mnoha bílých míst především naší novodobé historie. Osoba doc. dr. Vladimíra Krajiny je, bohužel, pro mnoho z nás díky důslednému tabuizování komunistickým režimem téměř neznámou. Tato nespravedlnost byla alespoň částečně napravena až v březnu 1990, kdy se stal V. Krajina vůbec prvním nositelem Řádu bílého lva.

Vzpomínky jedné z vůdčích osobností domácího nekomunistického odboje z autorova pověření zpracoval Jiří Doležal. Docent Krajina popisuje jeho vznik záhy po mnichovském diktátu, kdy byl reprezentován především Politickým ústředím (např. Prokop Drtina, Jaroslav Drábek), Obranou národa (vojenská složka na čele s generálem Sergejem Ingrem a po jeho odchodu do exilu generálem Josefem Bílým) a Petičním výborem Věrni zůstaneme (např. Josef Fischer, Milada Horáková), sloučených začátkem roku 1940 v Ústřední vedení odboje domácího. Těžištěm boje českých vlastenců proti okupantům se prakticky pro celé období druhé světové války stala zpravodajská činnost ve prospěch spojeneckých mocností, uskutečňovaná především radiotelegrafickými prostředky. Dramatické líčení této nebezpečné práce, samotným autorem nazývané vysokou hrou, tvoří podstatnou část recenzované knihy. Pohledem přímého účastníka se před námi odvíjejí osudy agenta A–54 Paula Thümmela, statečných radistů Františka Fraňka, André Regenermla, Františka Peltána (spojovací program SPARTA), vedoucích činitelů ÚVODu pplk. Balabána či škpt. Morávka a mnoha dalších. Otevřeně kritizuje postoj ilegální KSČ, jež se po počáteční pasivitě, diktované Moskvou, ani po červnu 1941 nikdy nedokázala povznést ve prospěch osvobození okupované vlasti nad úzce stranické zájmy, kterých později dokázala tak mistrně využít. Po odchodu do ilegality se nejdříve skrýval v Praze a po atentátu na Reinharda Heydricha se stal *dobrovolným zajatcem kraje českých granátů a polodrahokamů* (s. 93). V této pro nás obzvlášť zajímavé partii se vyznává z obdivu nad statečností a obětavostí prostých českých lidí – vlastenců, kteří riskovali život již jen tím, že se u nich skrýval (turnovský farář Glos s manželkou, prof. Weiss z Kacanov, rozporuplný učitel Hlaváček z Veselé aj.). Dle mého názoru zůstává nedoceněným faktem, že se převážně jednalo o příslušníky jednoty bratrské. Po tragickém, ale hrdinském konci parašutistické skupiny ANTIMONY byl gestapem v Turnově dopaden i V. Krajina. Zbytek války strávil v Petschkově paláci a později jako *sonderhäftling* v Terezíně. Právě toto jeho zvláštní postavení prominentního vězně se společně s neskrývanou nedůvěrou v poválečné záměry KSČ staly po osvobození hlavní záminkou pro soustavné očerňování Krajinových nesporných zásluh v odbojové činnosti od k moci se deroucích komunistů, nota bene poté, kdy se stal generálním tajemníkem národně socialistické strany. V poslední kapitole své knihy V. Krajina popisuje události předcházející osudovému únoru 1948, po němž ho jenom včasná emigrace zachránila před minimálně dlouholetým žalářem. Do vlasti mohl opět přijet až na sklonku svého života.

Je chvályhodné, že vojenský historik Jiří Šolc *(Bylo málo mužů, Nikdo nás nezastaví, Ďáblova past, Zpívali jsme Tipperary)*, zabývající se především činností čs. zpravodajských složek za druhé světové války, přistoupil ke zpracování úlohy V. Krajiny a jeho spolupracovníků v českém domácím odboji. Nabízí nám tak vítané srovnání memoárové a na důkladném studiu pramenů založené literatury. Přínosem je i širší záběr jeho práce, kde se zabývá také činností odbojových organizací a na ně napojených výsadků z Velké Británie. Pečlivě dokumentuje praktiky komunisty ovládaného ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti při manipulacích s výpověďmi vězněných příslušníků gestapa a kolaborantů, kterých se snažili zneužít s cílem zkompromitovat nejen doc. Krajinu, ale i další pro jejich budoucí plány nebezpečné protivníky. Změněné klima ve společnosti krátce po úspěšném únorovém převratu názorně ukazuje na tragickém osudu škpt. Václava Knotka. Co se týče výše zmíněného srovnání, je potřeba vycházet z faktu, jak na něj v předmluvě poukazuje i sám Jiří Šolc, že vzpomínky V. Krajiny vznikaly nejen s velkou časovou prodlevou téměř padesáti let, ale kdy *... jsou navíc poznamenány omezenou pramennou základnou, kterou si autor vytvořil v exilu. V. Krajina v tomto případě jen potvrdil známou zkušenost, že ani pamětník nemusí být vždy svědkem věrohodným* (s. 8). Vycházejíce z této skutečnosti, můžeme omluvit např. roz-

pory v uváděných datech jeho zatčení gestapem v Turnově (viz poznámka s. 111, kdy bych se také s přihlédnutím na pověstnou německou důkladnost přikláněl k 3. 2. 1943, uváděnému v hlášení komisaře W. Leimera) či v případě Krajinovy snahy o setkání s prezidentem Benešem v kritických únorových dnech (s. 179). S jistou shovívavostí chápu i určité pasáže jeho vzpomínek, ve kterých jsou události líčeny z poněkud jiného úhlu, než jak se jeví při konfrontaci s archivním materiálem.

Vladimír Krajina je bezesporu osobností, která si vydání pamětí zaslouží. Tento významný botanik, jehož přínos vědě ocenila kanadská vláda udělením vysokého vyznamenání a po němž byla pojmenována jedna z přírodních rezervací v Britské Columbii, byl i dobrým člověkem a oddaným vlastencem. A každá doba, naši nevyjímaje, správné příklady potřebuje.

(rm)

FOLPRECHT, Jaroslav: *U nás v Přepeřích. Listy z naší kroniky.* Přepeře 1995. 48 stran + 8 stran fotografických příloh.

Při příležitosti 90. výročí založení hasičského sboru a 4. sjezdu rodáků a přátel obce vznikla hezká brožurka s kresbou akad. malíře Luďka Maňáska na obálce. Kromě úvodní básně Josefa Kozáka a stati o archeologických nálezech v okolí Přepeř a dějinách obce z pera dr. Jiřího Waldhausera sestavili její obsah místní vlastivědní pracovníci Jaroslav Folprecht a Květoslav Brixí. Přetiskují zde pověsti z okolí, informují o zvycích a obyčejích, o památkách na katastru Přepeř, o místní škole, spolcích (ochotnický spolek Tyl, Sbor dobrovolných hasičů, myslivecké sdružení aj.) i o nejnovějších dějinách obce.

Některé oddíly mohly být zpracovány celistvěji (škola), místy zůstávají stránky brožurky ve stadiu shromáždění materiálu a faktů bez následného utřídění a zhodnocení, chybí i připomenutí významných místních rodáků (např. bratří Tomsové). Také údaje o Vejpravově statku mohly být bohatší, vždyť se jednalo o jednu z nejkrásnějších roubených staveb v celém Českém ráji! A slova malířky Zdenky Braunerové se zcela jistě vztahují k Přepeřům u Turnova!

Naopak velmi dobře byly vybrány fotografické přílohy (např. jsou zařazeny i reprodukce dvou starých pohlednic obce).

(blk)

FEJFAR, Josef: *Moje paměti.* K vydání připr. Olga Bičišťová. Sobotka 1995. 40 stran. – Knihovnička Českého ráje. Sv. 5.

BIČIŠŤOVÁ, Jitka: *Josef Fejfar učitel – muzikant – malíř.* Klub přátel města Sobotky 1995. 56 stran.

Ke stému výročí narození učitele, později ředitele měšťanské školy chlapecké v Sobotce Josefa Fejfara (15. 3. 1895 – 15. 12. 1968) vyšel další svazek Knihovničky Českého ráje s výběrem z rukopisných nedokončených vzpomínek významného soboteckého pedagoga. Fejfarova vnučka, učitelka Olga Bičišťová, vybrala nejcharakterističtější pasáže ze dvou rukopisných sešitů. Podávají zajímavý pohled do prostředí učitelské rodiny (i Fejfarův otec byl učitelem) i do života malých vesniček na jihozápadě Jičínska Osenic a Zelenecké Lhoty na přelomu století. Jsou psány se značným odstupem let, přesto přinášejí řadu živých vzpomínek, toponomastických údajů a jiných cenných podrobností. Škoda, že smrt nedovolila Fejfarovi v psaní vzpomínek pokračovat, sobotecká léta by přinesla jistě velmi zajímavé vykreslení kulturního a společenského života ve městě. Takto Fejfarovy paměti končí rokem jeho maturity.

Částečnou náhradou té nenapsané části vzpomínek Josefa Fejfara je nyní druhá recenzovaná brožurka, kterou napsala jeho pravnučka, v té době studentka mladoboleslavského gymnázia. Kromě vylíčení životního běhu se soustředila na jeho činnost společenskou, pedagogickou, malířskou a hudebnickou. Fejfar totiž patřil k blízkým přátelům Fráni Šrámka, zúčastnil se jako scénograf ochotnického divadelničení, ilustroval řadu soboteckých tisků, založil a řídil vynikající dětský hudební soubor, pracoval v péči o mládež atd. Mladé autorce se zdařile podařilo představit čtenářům typ vynikajícího učitele, takového, jací se dnes vyskytují už jen velmi zřídka.

(blk)

Kdo byl Karel Sellner. Čistá, Místní noviny Podbezdězí 1995. 24 stran.

Karel Sellner patřil ke generaci prvorepublikových školských pracovníků, kteří měli obrovský význam pro formování mladé demokratické generace dvacátých a třicátých let. Narodil se 23. října 1873 v Daliměřicích u Turnova, vy-

studoval učitelský ústav v Hradci Králové a po celý život působil na Mnichovohradišťsku a Mladoboleslavsku jako učitel a okresní školní inspektor. Byl příkladným osvětovým pracovníkem: psal články, přednášel, vedl okresní osvětový sbor, byl kronikářem, knihovníkem, zúčastnil se archeologických výzkumů.

Navíc byl literárně činný. Redigoval několik sborníků a časopis Boleslavan, vydal řadu vlastivědných a národopisných prací a desítku hlavně historických románů a povídek.

O tom všem vypráví hutná brožura jeho vnuka, ing. Karla Sellnera, CSc. Vyšla ke 40. výročí Sellnerova úmrtí (25. února 1955 v Mladé Boleslavi) zásluhou rodiny a čilého vydavatele Místních novin Podbezdězí Jaroslava Diblíka, tisk realizovala Tiskárna Čistá, kde vychází i nové vydání spisů Karla Sellnera. Je to cenný příspěvek vlastivědné práci na Mladoboleslavsku a v Českém ráji.

(blk)

Almanach. Gymnázium I. Olbrachta Semily. 45 let. Sestavil Miloš Plachta. Obálka a grafická úprava Luboš Bucek. Semily, Gymnázium I. Olbrachta 1995. 173 stran + obr. příl. – Tisk Glos Semily.

Již na konci čtyřicátých let našeho uchvátaného století zanikla nepřízní času jedna hezká a užitečná tradice: pravidelné vydávání výročních zpráv středních škol, především gymnázií, kde se člověk dočetl nejen základní údaje o škole v průběhu jednotlivých školních let, ale v nichž také vyučující c. k. ústavů, prvo– i druhorepublikových vyšších vzdělávacích zařízení vydávali počet ze své badatelské činnosti; jinými slovy dokazovali, že navzdory časově, duševně i fyzicky namáhavému vzdělávání mládeže odborně nezakrněli. Poúnorový režim podobné iniciativě nepřál, pouze čas od času, při kulatém výročí té či oné školy, se objevil almanach, památník, v němž zůstal prostor pro vzpomínky, statistické přehledy, v lepším případě i pro zachycení kreativní činnosti alespoň žákovské. Z tohoto hlediska je poslední almanach semilského gymnázia jistě přínosem.

Hned na první pohled působí publikace hezkým, vkusným dojmem, je obsahově bohatá, má dobrou grafickou úpravu. Autor úvodních statí a redaktor celého díla, ředitel gymnázia Mgr. Miloš Plachta, se přidržel osvědčené skladby, kterou almanachy vydávané v poslední době mají: *I. Slovo úvodem, II. Minulost, přítomnost, fakta, III. Vzpomínky, návraty, ohlédnutí, IV. Výběr z literárních a výtvarných prací studentů, V. Seznamy a přehledy.* Šťastně volené je členění druhé části na jednotlivé podkapitoly, což autorovi umožnilo vyhnout se přílišnému rozdrobení hlavní stati, v níž důsledně ctil chronologickou metodu.

Almanach je doplněn fotografiemi členů učitelského sboru, některých archivních dokumentů, pamětníků a hezkými záběry ze života studentstva.

Staré almanachy z doby monarchie a první republiky jsou dodnes nezastupitelným pramenem při studiu dějin školství. Pokusme se odpovědět na otázku, zda takovým pramenem jednou bude i almanach semilského gymnázia. V almanachu bohužel chybí část statistická – přehledy počtu žáků ve škole i v jednotlivých třídách v uplynulých letech, výčty a hodinové dotace vyučovaných předmětů (v letech zesílené ideologické represe jistě mimořádně zajímavé), vývoj spádové oblasti školy atd. Stať *Minulost, přítomnost a fakta* je psána se spravedlivým zaujetím, kterému však občas chybí objektivní nadhled. Předem zvolené schéma *černá minulost × světlá přítomnost* je sice lidsky pochopitelné a subjektivně omluvitelné, znemožňuje však vytvoření potřebného odstupu k jistě rozporné a někdy traumatizující minulosti školy, k minulosti, která se odvíjela v širších souvislostech dějin města, národa a dokonce Evropy.

Hledání uvedených souvislostí by snad mělo být záležitostí vyučujícího historie, taková alespoň bývala tradice... Rukopis historika však v almanachu chybí. (Jen mimochodem řečeno, málo viditelný je i přínos češtináře či jazykového redaktora: dva školsky klasické stylistické úlety jsou nad jiné výmluvné.) V historické retrospektivě najdeme pár faktografických rozporů a neuvážených výpovědí daných důsledným setrváním na výše uvedeném paradigmatu (např. hned v úvodním odstavci věta tvrdící, že škola vznikla *nutně bez... profesorských osobností*, je vzápětí vyvrácena jak autorovým hodnocením prvního ředitele S. Mazánka, tak vzpomínkami nejstarších pamětníků školy). Osobností byl nesporně i Z. Vetlý – vždyť kolik pedagogů široko daleko se dokázalo postavit zvůli stranických orgánů, a to nejen v letech padesátých? Ostatně již založení gymnázia ve městě, kde vyšší školství nemělo tradici a snad ani potřebné intelektuál-

ní zázemí, bylo samo o sobě úspěchem, stejně jako personální obsazení školy a skladba kulturních pořadů gymnáziem organizovaných v druhé polovině padesátých let. Líčení stalinské éry školy je velmi sugestivní, navíc dokládá, kterak i v mikrokosmu malé semilské školičky se tehdejší režim dokázal *rafinovaně* zbavovat těch nejschopnějších: pomineme-li likvidační zásahy vůči profesorskému sboru, pak ze tří studentů, vyloučených v roce 1951, dva později ve svých oborech mimořádně vynikli. Tuto i další skutečnosti může čtenář konstatovat díky *Slovníčku zajímavých osobností*, jenž tvoří součást druhé kapitoly.

Pokud se dějin školy týče, jako by vypadlo období let 1974 – 1983, a to jak v historické části, tak v chronologickém přehledu na straně 40 a dalších. Potěšitelná je naopak snaha o objektivní hodnocení ředitelky R. Pavlové, jíž se zlo, dopadající na *všechny* školy v republice, dařilo redukovat na míru snesitelnou jak pro žactvo, tak pro zdecimovaný profesorský sbor. Nicméně *oddanější* osazenstvu okachlíkované budovy v Tyršově ulici nikdy nebyla, naopak. Pod jejím vedením se dalo vcelku svobodně dýchat – domnívám se, že toto specifikum mělo semilské gymnázium jako jediné v celých východních Čechách, v *kraji Koniášově*. Poněkud nedotažené je hodnocení ředitele P. Koldovského, osobnosti formátu, který nepochybně přesahuje hranice regionu. Za jeho působení gymnázium vyniklo – mimo jiné – v oblasti, která je pro úspěšnost střední školy tohoto typu kritériem nejvýstižnějším: v počtu semilských absolventů přijatých na vysoké školy. Z přehledu pedagogů, kteří se vymykali průměru, pak z nepochopitelných důvodů vypadl zástupce ředitele z let 1978 – 1982 S. Faifr, *stavitel* odborné učebny fyziky a duchovní otec školního pochodu *Tudy chodil Ivan Olbracht*. Tandem Koldovský – Faifr dával semilskému gymnázium *image* v době, kdy toto slovo ještě vůbec nebylo v módě. Za zmínku nesporně stojí, že S. Faifr byl první obětí zběsilosti semilského komunistického sekretariátu pod vedením neúspěšného absolventa J. Makovičky. A pokud po roce 1982 *politické ledy ... začaly roztávat*, nebylo to rozhodně v Semilech, o čemž výmluvně svědčí bohulibé působení soudružky L. Hartové, srovnatelné nepochybně s tím, co se ve škole dělo v letech padesátých.

Největší pozornosti se v almanachu – zcela oprávněně – dostává období po roce 1989, kdy semilské gymnázium díky působení nového vedení získalo nazpět své dobré jméno, které šíří nejen po vlastech českých, ale i mimo ně. Podrobný přehled všech významných událostí i drobných zajímavostí ze života školy se pro budoucího historiografa školy stane jistě vítaným a užitečným pramenem. A dostojí-li pan ředitel svému slibu, že almanach *se stane dobrým základem pro pravidelná vydávání dalších sborníků semilského gymnázia*, pak je skutečně se na co těšit.

(len)

170 let ochotnického divadla v Lomnici nad Popelkou 1825–1995. Lomnice nad Popelkou, Divadelní spolek J. K. Tyl a Nadace J. K. Tyla 1995. 14 stran. – Text Ladislav Kubát, fotografie Jaroslav Vávra. Tisk Glos Semily.

Ke stosedmdesáti létům ochotnické pospolité činnosti je zapotřebí silné pouto lásky k divadlu a snad i vrozená touha člověka být někým jiným než jsem, vypadat jinak než vypadám. To aspoň na okamžik umožňuje divadelní role. Pak už jen záleží na schopnosti jednoho z nesourodé skupiny, aby do ní vnesl řád a ochotnický spolek je na světě. Pokud vydržel zmíněných sto a sedmdesát let, je to úctyhodné a jistě si zaslouží přinejmenším brožurku, s jakou se setkáváme v případě divadelního spolku J. K. Tyl z Lomnice n. Pop. Berme ji jako přídavek k obsáhlejší publikaci, zabývající se historií lomnického divadla, o které jsme již na tomto místě před několika roky psali.

Poslední desetiletí, překotně dohánějící dějinné zpoždění, jeho činnosti mnoho nepřálo. Poprvé od začátku století se objevila ve výčtu inscenací tříletá mezera. O to s větší vervou se znovuzřízený spolek vrhá v roce 1993 do práce. S vlastními hrami i v pořádání divadelních setkání a přehlídek hostujících souborů. Slova obdivu patří z uměleckého hlediska velkolepé oslavě stosedmdesátých narozenin spolku. K této příležitosti uvedená Tylova Tvrdohlavá žena snese nejnáročnější měřítka.

Brožurka v převažující části shrnuje stošedesátiletou historii lomnického ochotnického divadla, popsanou v předcházející publikaci (přebírá i nepřesnosti – Vojtěch Rón místo Ron), desíti rokům, kvůli kterým je vlastně vydána, se věnuje poměrně málo. Užitý slovník až příliš připomíná výkaz o kulturní činnosti za uplynulé období. Nic na tom nemění ani

ubezpečení autora, že je text napsán čtivou formou.

V závěru brožury pokračuje přehled divadelních her uvedených spolkem J. K. Tyl v posledním desetiletí v již ověřené tabulce. Končí neuvěřitelným absolutním pořadovým číslem 858. Úplný závěr tvoří seznam současných členů spolku. Je příjemným zjištěním, že dvaapadesát lidí v poměrně malém městě věnuje nezištně stovky hodin ušlechtilé práci.

Typografie brožury je konfekční, zdání výtvarné úpravy má dodat módní samoúčelné překrývání rohů fotografií s rámečky.

Navzdory výhradám je vydání publikace velmi prospěšné a z vlastní zkušenosti oceňuji, že ji nehyzdí povinné reklamy sponzorů.

(ba)

Barokní sochařská dílna Jelínků z Kosmonos. Praha, Národní galerie 1996. 31 stran. – Malé katalogy starého umění. Sv. 1.

Sobotecký chrám sv. Maří Magdalény pochází z konce 16. stol. a je už svou stavební povahou (J. Čarek in: Sobotka 1498–1948, s. 52–61) velmi vzácnou a velmi významnou památkou. Stejně vzácné je i jeho vnitřní vybavení, vzniklé v první polovině 18. stol., kdy kostecké panství patřilo Václavu Kazimíru Netolickému, který v kostele zřídil mauzoleum svého rodu.

Mobiliář kostela pochází z dílny kosmonoských Jelínků. Je zajímavé, jak malá pozornost byla až dosud věnována sochařské výzdobě chrámu, k níž patří nejen oltáře, kazatelna, varhany, ale i lavice. Při popisech zařízení se dosavadní autoři o sochách zmiňují jen velmi povrchně a povšechně (Věstník sobotecký 25. 8. 1937, Mencl in: Sobotka 1498–1948). První si ho podrobně povšiml M. Suchomel (Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 2, 1990), který vlastně celou rodinu Jelínků a její význam objevil a v řadě článků dokumentoval i její význam a přínos českému baroku. Během let záměrně připravoval i výstavu Jelínků, z jeho popudu došlo k restaurování četných soch. Jejich soubor se objevil r. 1971 na výstavě v Roudnici, avšak až r. 1996 byla otevřena početnější výstava restaurovaných soch, a to právě z interiéru soboteckého kostela v prostorách svatojiřského kláštera na Pražském hradě.

Předchozí – spíše opravy než zodpovědná restaurace soboteckých soch – byly prováděny vlastně jen novými nátěry. Poslední provedl J. Mikulec z Hradce Králové (Věstník sobotecký, 1. 7. 1937) podle pokynů Z. Wirtha a na náklad rodáka, libuňského děkana P. J. Černého (Věstník sobotecký 1. 6. 1937, Mencl in: Sobotka 1498–1948).

V roce 1984, tedy v době hlubokého temna, odvážně zahájil (po opravě kostela v Oseku) velkorysou obnovu soboteckého chrámu P. Petr Němec (Ouředník: Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1, 1985). Od r. 1990 v práci úspěšně pokračuje jeho nástupce P. Z. Maryška. Za něho došlo i na mobiliář a tu plastiky poprvé opustily Sobotku a byly svěřeny odborníkům. Ujali se jich restaurátoři ze skupiny Brandl: M. Hamsík, R. Hamsíková, J. Ježek, R. Ježková, H. Jože, Z. Kafková, J. Kulda, P. Kuthan, M. Nečásková, P. Nedbalová, Z. Novotný, E. Skarolková, M. Šoltészová. Restaurátoři sejmuli novější přemalby až na původní povrch leštěné běli. Vynikly tak všechny jemnosti řezby. Tím byl usnadněn umělecko-historický rozbor celého souboru, který provedl M. Suchomel. Těsně před návratem soch otevřela Národní galerie ve spolupráci se soboteckým děkanstvím ve dnech 8. 2. – 17. 3. výstavu soboteckých plastik. Byla to jedinečná příležitost, vidět zblízka tato neobyčejně krásná umělecká díla, o jejichž existenci nemá většina soboteckých ponětí a bohužel ani zájem ze Sobotky o výstavu nebyl veliký.

Škoda, že po stržení původní klenby v lodi chrámu r. 1885 zmizela velká část zařízení cechovních kaplí až na oltář sv. Barbory, který patřil cechu tesařů a zedníků. Dnes je v depozitáři.

V katalogu, který vydala Národní galerie k výstavě, ujímá se Suchomel úspěšně rozboru a připsání soch jednotlivým členům jelínkovské hutě. Je to možné jen na základě jeho znalostí neobyčejně širokého materiálu z lokalit, roztroušených po celých severních Čechách. Text R. Hamsíkové pojednává o postupu restaurování soch ze Sobotky. Na křtitelnici se teď vrátí i velmi krásná skupina Kříže Páně (z obavy před odcizením ji deponoval P. P. Němec). V současnosti byla křtitelnice vrácena na původní místo k pilíři kruchty, kde stávala až do r. 1939, kdy ji nechal přenést k oltáři agilní děkan P. F. Koucký (Český ráj, 20. 1. 1940). Katalog je pak doplněn drobnou statí M. Nečáskové, která pojednává o zásadách

restaurování plastik. Knížka je bohatě ilustrována a upravil ji V. Ševčík, známý na Sobotecku z pobytů Na Žďánku u Malechovic.

Sklad výstavy neodpovídal na několika místech údajům v katalogu. Chyběla tu především nadživotní socha sv. Václava, zřejmě pro složitost přepravy. Jejím protějškem je dle údaje katalogu sv. Anna. V sobotecké tradici je však považována za sv. Ludmilu – i když jí chybějí atributy knížecí hodnosti – s malým sv. Václavem. Tento výklad by mohl být – vzhledem k jejímu protějšku logičtější – a dalo by se snad lépe vysvětlit i její gesto.

Drobná soška sv. Jana Nepomuckého nepatří do souboru presbyteria, jak ukazuje už její polychromie. Stávala totiž v zasklené nice nad vchodem do děkanství. Při generální opravě budovy v padesátých letech využil politický tajemník nepřítomnosti duchovního správce a dal niku o své újmě, proti schválenému projektu, zazdít. Nezmohl proti němu nic ani arch. B. Štorm, který se o objekt staral. Soudruhu tajemníkovi pak nevadilo, že obnova nebyla dokončena. Měla být v náznaku zachována rustika, šambrány oken a lisény štítů měly být růžové. Proti projektu byla tehdy zničena i původní barokní okna v průčelí. Soška sv. Jana byla pak zcela nelogicky postavena na konzolku pod velkým krucifixem, určenou pro květiny.

Sobotecké děkanství mělo k sv. Janu Nepomuckému úzký vztah už od konce 17. stol., kdy tu nastoupil na děkanský stolec P. Jan Ignác Summa (z neznámého důvodu je v lokální literatuře veden jako Šuma, ačkoliv se vždy a to zejména v titulech svých četných tisků psal prvním uvedeným způsobem a v jednom případě dokonce toto psaní odůvodnil. Tak je také veden v odborné literatuře – Bitnar, Kalista). Jako žák Jana Dlouhoveského měl Summa velmi blízko ke svatojanskému kultu a propagaci Jana Nepomuckého věnoval několik svých spisů, ještě dlouho před jeho kanonizací. Konečně ze Summovy doby pochází balíček s prstí ze světcova hrobu, uložený v jednom z pilířů sobotecského chrámu (Věstník sobotecký, 1. 12. 1935).

Summa byl nejen básníkem, ale měl zřejmě i velmi kladný vztah k hudbě. Svědčí o tom i věnování *Pašijí P. Ježíše Krista* K. V. Holana Rovenského. V jeho *Kapli královské* je i první česká píseň k Janu Nepomuckému – a není vyloučena ani anonymní spolupráce Summova na tomto díle. Pozoruhodná je péče Summova o znovuzřízení Bratrstva sv. Kříže. Zřejmě na jeho popud byla vydána papežská bulla 15. 4. 1690, která určila, že z pokladu sv. Matky církve všichni, kteří vstoupí do řečeného Bratrstva a budou řádně zachovávati to, co řehole a nařízení předpisují, obdrží všechny i jednotlivé milosti duchovní i odpustky. Zároveň arcibiskup Jan Bedřich hrabě Valdštejn povolil obnovení bratrstva.

Při této příležitosti pokládám za vhodné, upozornit na několik závažnějších zjištění o Summově osobě. Odkazuji především na práci V. Ruda, L. Olbrich (Listy genealogické a heraldické společnosti, seš. 6, 1974). Ruda vyšel z údajů první známé Summovy publikace (*Ardeus unionis vinculum quod nec ipsa falx mortis separaverit Petrus et Paulus*, 1673) a zjistil řadu do té doby neznámých dat. Tato práce, jakož i kapitola o Summových florilegiích v Bitnarově knize *O českém baroku slovesném*. 1932, unikly pozdějším zpracovatelům (Faměrová: *Barokní písemnictví v Českém ráji,* 1994, Bílek: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka,* 1996). D. Balcarová dokonce uvedla ve své přednášce (Sborník z konference Památníku národního písemnictví *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách,* 1992), že latinská díla Summova nejsou známa. Jen Univerzitní knihovna jich má jedenáct.

Jako hlavní Summovo dílo se uvádí překlad Salesiovy *Knížky zlaté,* který vyšel už v době působení v Sobotce 1701. Jde však o plagiát. Summa totiž převzal překlad Jiřího Constantia z r. 1657. Tentýž překlad však přináší i další vydání Knížky zlaté, v němž jméno překladatele chybí. V Tobolkově Knihopise je uváděn pod jménem tiskaře Jana Karla Hraby, 1780. Shoda Hrabova překladu byla zřejmě známa už Jungmannovi (*Historie literatury české,* 1849).

Kult svatojanský žil v Sobotce i nadále. Už v roce 1725 se nad Sobotkou rozezněl zvon, zasvěcený sv. Janu, *patroni regni Bohemiae,* jak hlásal nápis na jeho plášti. Pořízen byl nákladem F. J. hraběte Černína v době, kdy ekonomická situace panství nebyla nejlepší. Zněl až do roku 1916, kdy byl 29. září rozbit rekviziční komisí.

Sv. Jan byl uctíván i za Netolických. V Sobotce vzniklo honosné sousoší na rozcestí silnic do Boleslavě a do Dolního Bousova. Na výšině nad Semtinským dvorem byla r. 1752 vztyčena socha, dílo Martina Jelínka. Jiná stojí na místě první brány hradu Kosti. Do této vrstvy zapadá i zmíněná dřevěná soška z portálu děkanství.

Nevíme, jak vypadal sv. Jan na mostě v Boleslavské ulici, který se ztratil z kapličky v místě, kde ze silnice do Dolního Bousova odbočuje silnice do Kdanic. Byl sem přemístěn r. 1856 (Sakař: *Paměti Sobotky,* 1911–1918) a na mostě nahrazen sochou téhož světce, kterou vytvořil Antonín Wildt údajně dle nákresu Josefa Mánesa (dnes stojí u kostela). Dřevěná statue pak stávala ještě u domu čp. 226 v Šolcově ulici.

Výstava soboteckých soch skončila v Praze úspěšně. Byla četně navštívena, a to i exkurzemi výtvarných škol. Tři sochy z této kolekce mají být vystaveny v Národní galerii v příštím roce na výstavě díla nejvýznamnějšího zástupce kosmonoské dílny – Josefa Jelínka. Zajímavý a zodpovědně uspořádaný katalog zůstává trvalou hodnotou i dokladem dobře odvedené práce na záchraně soboteckého kostela.

(sam)

Skleněný svět Jaroslava Brychty. Liberec, Severočeské muzeum 1995. 24 stran. – Text Oldřich Palata, fotografie Iva Borisjuková a archiv rodiny. Grafická úprava Rostislav Vaněk. Tisk PLASTIC – Zaplatílek, Vesec u Turnova.

Je k nevíře, že o sochaři a sklářském výtvarníkovi Jaroslavu Brychtovi neexistuje žádná literatura. Zaráží to tím více, když si promítneme mezinárodní uznání a nejvyšší ocenění, které se jeho tvorbě dostalo na tak prestižních uměleckých fórech, jakými byla Mezinárodní výstava dekorativních umění v Paříži 1925, světová výstava v Bruselu v roce 1935, světová výstava v Paříži 1937, milánské Triennale 1939 aj.

Malou splátkou dluhu tomuto skromnému umělci, který většinu života svou prací psal historii českého sklářství, je brožura vydaná k výstavě v libereckém muzeu. Palatův hutný text nás provází důležitými etapami Brychtovy tvorby, spjaté s padesátiletým působením v Železném Brodě. Převážnou část tohoto období vyučoval na odborné sklářské škole, čtyři roky byl jejím ředitelem.

Figurkami z říše zvířecí, lidské i pohádkové vytvořil svébytný obor sklářského umění, který žije v pracích jeho následovníků dodnes. Připomínkou jeho převážně portrétní sochařské tvorby jsou plastiky v Železném Brodě a Litomyšli.

Těžiště brožury spočívá v reprodukcích fotografií Brychtových figurek – od raných drátkových z dvacátých let, přes tažené a foukané až k pestrobarevným hutním figurkám od poloviny třicátých let do roku 1971, kdy se jeho tvorba uzavřela. (Posledně jmenované daly vzniknout oboru tavené plastiky, se kterou se setkáváme v pracích dcery Jaroslavy Brychtové a prof. Stanislava Libenského.) Převedení kvalitních fotografií Ivy Borisjukové na litografie v jedné z našich nejlepších dílen FPS Repro Praha a umocněné dokonalou prací Zaplatílkovy tiskárny důstojně prezentuje Brychtovo skvostné sklo. Tisk je doplněn nezbytným anglickým a německým résumé, životopisnými daty, seznamy výstav, zastoupením umělcových prací ve sbírkách a seznamem spolupracovníků a žáků. Všemu dal s velkou mírou vkusu a citu typografickou podobu Rostislav Vaněk. Je škoda, že katalogové vydání potěší jen malý okruh ctitelů skleněného světa Jaroslava Brychty.

(ba)

NEUWIRTH, Waltraud: *Perlen aus Gablonz. Beads from Gablonz. Historismus, Jugendstil. Historicism, Art nouveau.* Wien, Technisches Museum 1994. 560 stran, 180 barevných a 189 černobílých ilustrací.

Výroba skleněných perlí a obchod s nimi je – vedle mačkaných skleněných kamenů, knoflíků a dalšího tzv. krátkého zboží – klíčem k hospodářskému rozkvětu Jablonce nad Nisou a širšího okolí v 19. a 20. století. Jako oděvní doplněk patřily rovněž ke kulturnímu millieu doby od biedermeieru po secesi a v širších souvislostech – vezmeme-li v úvahu jejich místo v denním životě sklářských dělníků, obchodníků, modistek atd. – lze o nich uvažovat jako o jistém kulturním fenoménu.

Vídeňská badatelka a sběratelka dr. Neuwirthová jim věnovala rozsáhlou práci, již v podobě reprezentativní publikace na křídovém papíru, v neobvyklé dvojjazyčné (s angličtinou) verzi vydalo Technické muzeum ve Vídni. Veřejnosti se tak dostává mimořádně užitečné příručky. Široký záběr, kterým téma zpracovala, přináší vedle charakteristiky skleněných perlí, technologie a historie jejich výroby i užití množství věcných údajů, dobových technických a obchodních termínů. Společně s bohatým, kvalitně vytištěným obrazovým materiálem tak vytváří svého druhu vademecum pro muzejní nebo archivní pracovníky, sběratele,

ale také samotné skláře. Poslouží k určení sbírkového materiálu nebo ujasnění tradičních technologických postupů.

Kniha je dělena do jedenácti kapitol, v nichž autorka jednotlivá témata vyčerpávajícím způsobem zpracovává. Například kapitola *Sklo* s rozsahem 57 stran má oddíly sklo, kompozice, tyčové sklo, tyčinky a trubičky, přejímané, pruhované, nitkové a filigránové sklo, saténové a atlasové perly. Autorka se přitom opírá o studia v archivech a muzeích, zejména Technického muzea ve Vídni, archivu Technické univerzity ve Vídni, Patentového úřadu ve Vídni a archivu a muzeu v německém Neugablonzi. Sem si s sebou odsunutí jablonečtí Němci přinesli vedle sklářské a obchodní zdatnosti také podnikové dokumenty, vzorníky aj. Vzhledem ke zřejmé spolehlivosti, se kterou nám obtížně dostupné archiválie předkládá, bude mít kniha leckdy pramennou hodnotu. To se týká především obecných, např. technických a technologických poznatků nebo dat významnějších podniků na Jablonecku a dalších producentů skleněných perlí v rakouském mocnářství. Zcela naopak chybí odkazy na fondy našich centrálních a hlavně okresních archivů (případně dochovaných podnikových) v Jablonci nad Nisou, Liberci nebo Semilech a zejména jabloneckou muzejní sbírku. Ve výčtech firem se opírá pouze o oficiální sumáře, např. adresář exportních firem liberecké obchodní komory, případně dobovou odbornou literaturu. Z turnovských tak uvádí pouze podnik Beldův. Přes obdivuhodnou faktografickou výbavu knihy Perlen aus Gablonz tak lze očekávat nová, doplňující nebo upřesňující zjištění ze strany našich badatelů.

Již zmíněná kvalita tisku vynikne zvláště při reprodukování vzorníků perlí (např. jablonecké firmy Gebrüder Mahla), kdy je na jedné stránce i 60 příbuzných barevných odstínů. Výběrová bibliografie, místní a jmenný rejstřík patří u odborných publikací z německé jazykové oblasti k užitečným samozřejmostem. Vítaným a méně obvyklým doplňkem jsou však obsáhlé citace z dobové technické a regionální literatury, jimiž dr. Neuwirthová usazuje zpracovávanou problematiku do širších a zřetelnějších kulturně historických souvislostí.

(mc)

Vladimír Komárek. Grafika. Praha, nakladatelství Akropolis 1995. 159 stran. – Úvod Jiří Hlušička. Soupis ilustr. tvorby a biblofilií Vladimír Mikule. Tisk Trico, s. s r. o., Praha.

Vladimír Komárek. Obrazy. Praha, nakladatelství Akropolis 1995. 159 stran. – Úvod Jiří Hlušička. Tisk Trico, s. s r. o., Praha.

V poválečné době vzešla z kraje kolem horní Jizery řada výrazných osobností současné české malby. Snad nejpopulárnější z nich, Vladimír Komárek, se po desítkách katalogů z výstav vloni dočkal mimořádně zdařilé monografie. Je to vlastně již Komárkova druhá. V roce 1967 zmapoval a interpretoval tehdejší Komárkovu tvorbu Jiří David. Ta útlá kniha byla nepochybně výrazným povzbuzením pro malíře, který se právě začínal více na naší scéně prosazovat.

Nová dvousvazková monografie z nakladatelství Akropolis již může bohatou obrazovou částí bilancovat Komárkovu tvorbu dalších plodných desetiletí. Rozdělením do dvou částí, označených prostě *Grafika* a *Obrazy,* získali její autoři dostatečný prostor k prezentaci malířem vybraných prací, od ještě studentské malby *Padlý anděl* z roku 1949 do současnosti, tedy po tvorbu z roku 1995. Oba svazky uvádí citlivé vstupní texty PhDr. Jiřího Hlušičky. Někdejší ředitel Moravské galerie v Brně přistoupil k úkolu osvětlit Komárkovo dílo a osobnost s vědomím, že před ním se o to s větším či menším úspěchem pokusila řada teoretiků umění. V kontaktu s tvorbou otevřenou osobním asociacím a lidsky přístupnou je obtížné nesklouznout do někdy planého filozofování. Asi i proto je Hlušičkův text (resp. texty) vědomě stručný a věcný, podepřený řadou Komárkových osobních výroků i literárních citací, s nimiž se Hlušička vnitřně ztotožňuje. Úvodní slovo směřuje od Komárkových začátků a prvotních, později zpracovávaných podnětů, po proudu času do současnosti. Přes jeho nevelký rozsah se do něj vešly i kapitoly věnované klíčovým tématům, ohlasu malířova díla v poezii, jeho ilustrátorské činnosti. Hlušičkova stylistika, usilující o přesné postižení pojmů, se ovšem nevyhnula některým výrazům a formulacím srozumitelným spíše zasvěcenému čtenáři. Nicméně i široká veřejnost by měla vzít na vědomí, že jako každá specializace, má i teorie výtvarného umění svou terminologii a ustálená klišé, a že je dobré vzít čas od času do ruky naučný slovník...

Každý svazek obsahuje 150 reprodukcí a nabízí tak spolu s textem dostatečnou informaci o jednom z nejznámějších představitelů současné české malby. Škoda jen, že v zájmu úplnosti nezůstalo ve výběru místo na uvedení alespoň několika barevných grafických listů a na ukázku drobných příležitostných tisků. Na druhé straně však musíme ocenit výtvarnou úpravu publikace, kvalitní papír i tisk. Dva vložené, Komárkem signované dřevoryty pak budou útěchou těm milovníkům krásných knih, kteří stále ještě někdy užasnou nad jejich cenou.

(mc)

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták *(ba),* státní okresní archiv Semily; Václav Bartůšek, Benešov u Prahy; Miloslav Baňna, Městské muzeum v Nové Pace; Mgr. Zorka Bartoňová, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou; Karol Bílek, prom. hist. *(blk),* Literární archiv PNP, prac. Staré Hrady; Dagmar Blümlová, CSc., a Josef Blüml, Jihočeská univerzita České Budějovice; PhDr. Miroslav Cogan *(mc),* Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Vladimír Czumalo, katedra estetiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Praha; Bronislava Danielová, Okresní muzeum a galerie Jičín; Jan Drahoňovský, Městské muzeum Lomnice nad Popelkou; PhDr. Renata Ferklová, Literární archiv PNP Praha; PhDr. Jindřich Francek, státní okresní archiv Jičín; PhDr. Josef Hanzal, Historický ústav Akademie věd Praha; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Jan John, Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou; Vladimír Kaláb, prom. hist., státní okresní archiv Pardubice; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. *(len),* Jihočeská univerzita České Budějovice; PhDr. Zdena Lenderová *(zlen),* Muzeum východních Čech, Hradec Králové, JUDr. Václav Lukáš, Vysoké nad Jizerou; PaedDr. Jan Luštinec, Krkonošské muzeum Jilemnice, PhDr. Ivo Navrátil *(in)* a Robert Novotný *(rrn),* státní okresní archiv Semily; PhDr. Jitřenka Pešková, Národní knihovna Praha; PhDr. Lubomír Procházka, Středočeské muzeum Roztoky u Prahy; Mgr. Jan Prostředník a RNDr. Tomáš Řídkošil, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; RNDr. Karel Samšiňák, CSc., Sobotka; Milona Srbová, Městské muzeum a Pojizerská galerie Semily; Miloš Suchomel, prom. hist., Praha; PhDr. Jan Šťovíček, Národní technické muzeum Praha, Jan Tomíček, Loužnice; PhDr. Jiří Úlovec, sekce archivní správy CSÚ ministerstva vnitra Praha, PhDr. Tomislav Volek, Ústav pro hudební vědu Akademie věd; PhDr. Petr Vorel *(pv),* Východočeské muzeum Pardubice; Václav Votoček, Semilské noviny, Semily; PhDr. Bohdan Zilynskyj, Historický ústav Akademie věd Praha

Z obsahu posledních svazků vlastivědného sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší:

3. svazek. 1990. 151 stran. Cena 25 Kč

F. Jirásko: Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození; J. Šťovíček: Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku; M. Cogan: Východiska tvorby malíře Jana Prouska; J. Barták: Poslední role Narcisy Kolihové; V. Votoček: Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech; V. Ron: Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království (edice); J. Waldhauser – J. Kosina: Archeologické nálezy v Českém ráji během minulých čtyřiceti let; Z. Kašpárek: Obavy ze zatmění Slunce roku 1654; J. Luštinec: Empírová kašna v Jilemnici; V. Heřman: Výtvarný spolek Tvorba v Semilech; T. Šimek: Podaří se zachránit Trosky?

4. svazek. 1991. 161 stran. Cena 25 Kč

V. Hamáčková: Židovský hřbitov v Turnově; M. Lenderová: Turnovská městská škola v letech 1772 až 1870; J. Šťovíček: Dolování uhlí na Lomnicku; V. Votoček: Po stopách semilského okrašlovacího spolku; V. Kmuníček: Větrov Zdeňka Róna; J. Bayer: Domov v Čechách císařsko-královských, republikánských, protektorátních a komunistických; L. Procházka – J. Luštinec: Fotodokumentace lidové architektury ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici; L. Schmid: Jan Antonín Želízko; V. Ron: K poslední inscenaci sousedského divadla

5. svazek. 1992. 208 stran. Cena 30 Kč

J. Hanzal: Josef Pekař – historik české půdy; P. Čech – M. Lutovský: Švédské šance v pravěku a rané době dějinné; J. Luštinec: Příspěvek k umělecko-historickému zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici; J. Tomíček: Varhany v horním Pojizeří I; H. Maierová: První tři desetiletí v historii turnovského muzea; V. Votoček: K počátkům vojenského odboje na Semilsku; J. Francek: Písemné prameny k dějinám města Jičína; V. Jakouběová: Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška; D. Lachmanová: Profesor Jiří Trejbal a národopis; I. Navrátil: Desfourská panství v berní rule roku 1654 (edice); J. Waldhauser: První stadium vývoje města Mladé Boleslavi podle aktuálních historických pramenů; J. Slavík: Příspěvek ke stavební podobě turnovských domů; M. Cogan: Počátky moderního kamenářského průmyslu v Turnově; M. Lenderová: Působení frankofilních spolků Alliance Francaise v Jičíně a v Turnově; J. Barták: Jilemnické plastiky Bohumila Kafky; J. Šťovíček: Nad národopisnými sběry Jaroslava Večerníka

6. svazek – 1993. 185 stran. Cena 30 Kč

M. Cogan: Kostely v Jenišovicích, Železném Brodě a Lomnici n. Pop.; J. Tomíček: Varhany v horním Pojizeří II; V. Ron: První poznámky k železnobrodským pašijím; M. Lenderová: Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu; K. Kučera: Úvaha nad dílem Karla Kazbundy; I. Navrátil: K událostem let 1968–1970 v semilském okrese I; J. Slavík – L. Svoboda: Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku; E. a K. Bílkovi: Přehled osobních fondů v Literárním archivu PNP (se vztahem k Českému ráji a Podkrkonoší); J. Slavík: K charakteru zástavby jičínských předměstí v 16. století; M. Cogan: Objev mytologických fresek v Mnichově Hradišti; W. Wowková: Na stopě zapomenuté literátky; J. Barták: Turnovské zastavení Emy Destinnové; V. Votoček: František Hyška – veřejný činitel a organizátor boje proti nacismu

7. svazek – 1994. 221 stran. Cena 35 Kč

J. Prostředník: Novopacké hrnčířství od pravěku po středověk; J. Slavík: Turnovská radnice v letech 1526 až 1993; J. Francek: Rebelie železnických poddaných v 17. století; J. Šťovíček: Národopisná výstava československá v horním Pojizeří; J. Procházka: Spor o výrobu jabloneckého zboží v čase mnichovské tragédie; I. Navrátil: K událostem let 1968–1970 v semilském okrese II; V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník: Mariánské a další světecké sloupy na Jičínsku; J. Waldhauser: Zánik keltského osídlení Českého ráje a Pojizeří na základě archeologického výzkumu v Branžeži v roce 1993; J. Úlovec: Příspěvek k historii tvrze v Mlázovicích; M. Lenderová: Neznámá registra P. Antonína Marka; J. Barták: Architekt Jan Vejrych a nevkus (?) české neorenesance

8. svazek – 1995. 294 stran, něm. a franc. résumé. Cena 40 Kč

J. Úlovec a Z. Fišera: Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu; O. Turčín: Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství; L. Lancinger – L. Svoboda: Střížkův plátenický dům v Horní Branné; R. Sak: Dva gentlemani (O vzájemném vztahu F. L. Riegra a A. Staška); M. Lenderová: Francouzský konzul v Českém ráji (Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena); J. Luštinec: Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji 1891–1945; M. Mikanová: Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století; M. Vojtíšková: Poustevnictví v českém baroku; V. Ron: Divadlo kolem V. K. Holana Rovenského; V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník: Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku; V. Srb: Z výsledků sčítání lidu v roce 1991; J. Prostředník: Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994; J. Kalferst – J. Prostředník: Výzkum hradu Dolní Štěpanice; J. Prostředník: Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století; V. Jakouběová: Novověké hrnčířství na Novopacku; M. Plachta: Zapomenutý pedagog Jan Dolenský; J. Barták: Malíř, pěvec a básník Antonín Fedor Kracík

Supplementum 1 – 1994. Sborník referátů z konference *Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století*, konané 8. – 9. dubna 1994 v Turnově a lázních Sedmihorkách. 191 stran, něm. résumé. Cena 40 Kč

J. Francek: Pekařova společnost pro povznesení Českého ráje; Z. Beneš: Pekařova periodizace českých dějin; M. Novozámská: Josef Pekař v pozůstalosti Josefa Klika; R. Ferklová: Zdeněk Kalista – Pekařův žák, interpret a polemik; J. Šťovíček: J. Pekař, J. V. Šimák a počátky české etnografie; I. Kořán: Josef Pekař a výtvarné umění; M. Štemberková: Dějiny školství a vzdělanosti v díle J. Pekaře; B. Zilynskyj: Josef Pekař a Mychajlo Hruševskyj; J. Bouček: Slavíkova kritika Pekařova pojetí husitství; J. Pánek: Pekařovo pojetí předbělohorské doby; J. Hanzal: Duchovní tvářnost pobělohorských Čech a dílo J. Pekaře; J. Skutil: Schillerův Wallenstein a Pekařův Valdštejn; J. Čechura: Josef Pekař, sociální historik pozdního středověku; E. Maur: Josef Pekař a česká agrární historiografie; M. Ryantová: Po stopách vzniku Knihy o Kosti a jejího třetího dílu; V. Vlnas: Čtvrtá kapitola z boje o sv. Jana Nepomuckého; K. Novotný: České národní obrození a dílo Josefa Pekaře

Supplementum 2 – 1996 (v tisku). Sborník referátů z konference *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době*, konané 10. – 11. května 1996 v Turnově a na Hrubé Skále. Cena 60 Kč

K. Bílek a M. Kubátová: Úvodní slovo; J. Hanzal: Místo J. V. Šimáka v české historiografii; J. Čechura – J. Šetřilová: J. V. Šimák a Josef Pekař (Příspěvek k poznání jejich vzájemného vztahu); V. Wolf: Přínos J. V. Šimáka regionální historiografii; B. Jiroušek: Region jako východisko vědecké i popularizační tvorby J. V. Šimáka a Josefa Klika; J. Prostředník: J. V. Šimák a archeologie Pojizeří; J. Šťovíček: J. V. Šimák a počátky české etnografie; J. Skutil: Odkaz J. V. Šimáka české onomastice; D. Blümlová: Šimákův vztah ke krásné literatuře; J. Racek: Pekařova Kniha o Kosti – Šimákova Kniha o Housce; L. Tomáš: Problematika záchrany státního hradu Trosky a působení J. V. Šimáka; M. Krejčí: Příspěvek k organizaci vlastivědné práce na území Čech v letech 1918–1939; B. Zilynskyj: Historická regionalistika Podkarpatské Rusi v období první republiky a český podíl na ní; J. Smetana: Počátky severočeského regionálního dějepisectví; L. Procházka: Přínos regionálních národopisných badatelů pro dokumentaci lidové architektury východních Čech; V. Svěrák: Dvě návštěvy J. V. Šimáka v Jihlavě; R. Tecl: J. V. Šimák a Táborsko; E. Maur: Kvantitativní historie a regionální historik; M. Lenderová: Pojetí regionálních dějin u představitelů francouzské školy Annales; M. Cetwiński: Długosz przeciwko Šimakowi: polonizacja dziejów średniowiecznego Kłodzka v historiografii polskiej; M. Macková: Renesance regionální historiografie (O hledání identity); M. Augustin: Význam regionální historiografie v dnešním pohraničí; F. Kubů: Česká a německá regionální historie v oblasti Euroregionu Šumava; L. Beneš: Současný stav historiografie v regionálních muzeích; L. Kocourek: Regionální dějiny, historická vlastivěda a občanská výchova; Č. Brandejs: Výuka regionální historie na Vysoké škole pedagogické v Hradci Králové; J. Matta: Regionální prvky ve výuce dějepisu a vlastivědy v okrese Mladá Boleslav

REDAKCE A ADMINISTRACE SBORNÍKU:
Státní okresní archiv Semily, Bavlnářská 570, 513 01 Semily-Podmoklice

OBSAH

Články a studie

Jiří Úlovec Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada 7

Jan Tomíček Ředitelé kůru u sv. Petra a Pavla v Semilech od 17. století do současnosti 25

Dagmar a Josef Blümlovi Věnceslav Metelka – Matěj Balcar (Pokus o literární interpretaci) 43

Václav Votoček Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel 57

Bohdan Zilynskyj Ukrajinci v Turnově a jeho okolí v letech 1918–1945 69

Z holanovské konference 1994

Renata Ferklová Nevydané rukopisy Zdeňka Kalisty 93

Václav Bartůšek Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století 107

Josef Hanzal K historické a umělecké hodnotě českých kancionálů 113

Miloš Suchomel Nové poznatky o sochařské tvorbě kosmonoských Jelínků 119

Tomislav Volek – Jitřenka Pešková Tzv. Holanovy pašije 139

Materiály

Jan Prostředník Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995 149

Vladimír Kaláb Římskokatolické farní matriky okresů Jičín a Semily ve státním oblastním archivu v Zámrsku 181

Karol Bílek Dějepisci a dějepisectví Sobotecka 193

Drobnosti

Jan Šťovíček Dolování měděných a železných rud na Jilemnicku, Semilsku a Železnobrodsku v 2. polovině 19. století 213

Miroslav Cogan Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou 216

Tomáš Řídkošil Z geologických expedic OMČR Turnov 225

Kronika

Státní okresní archivy Semily a Jičín, Literární archiv PNP Staré Hrady 233

Muzea v Turnově, Jičíně, Semilech, Jilemnici, Vysokém n. J., Lomnici n. P., Pasekách n. J. a Nové Pace 240

Před půl stoletím zemřel Ladislav Novák *(K. Bílek)* 253

In memoriam C. M. Metelky *(V. Lukáš)* 254

Antonín Chmelík (1924–1995) *(L. Procházka)* 255

Archiv mezi typem, místem, jazykem a krásou *(Vladimír Czumalo)* 257

Literatura

Referáty a zprávy 263

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník

svazek 9

Vydal státní okresní archiv Semily s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci se státním okresním archivem Jičín, Historickým klubem, okresními úřady v Semilech a Jičíně v roce 1996. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Otakar Kudrnáč. Vytiskly Unipress, Turnovské tiskárny, spol. s r. o., Turnov. Náklad 800 výtisků. Stran 280.

02–61

Cena výtisku 60 Kč